A. N. RADIȘCEV

CĂLĂTORIE DE LA PETERSBURG LA MOSCOVA

CARTEA RUSĂ

Traducere de:
Acad. Prof. S. SANIELEVICI
Coperta de:
A. SIRIN şi I. PETRESCU
A. H. PAHIIţEB
nyTEIIIECTBHE H3 IIETEPByprA B MOCKBy
H3 csophhka
H3BPAHHbIE nPOH3BEflEHHH
rocyaapetbehnoe H3flate. Jibetbo
FIoJIHTHHCCKOH Jlhtepatypbl
1952

A. N. RADIŞCEV
CĂLĂTORIE DE LA PETERSBURG LA MOSCOVA
editura cartea rusă
Ediţia a II-a TRADUCERE REVĂZUTĂ

Vrei să ştii cine sunt? Ce sunt? Unde mă duc? Sunt ceea ce am fost şi voi rămâne întreaga-mi viaţă. Nu vită, nici copac, nici rob, ci Om!

Aceste cuvinte pline de conştiinţa unei reale demnităţi umane le-a adresat lumii, în iarna lui 1790-1791, din îndepărtata şi friguroasa Siberie, un călător cu totul neobişnuit pe atunci pe acele meleaguri. El pornise din Petersburg ferecat în lanţuri, supravegheat de poliţie şi jandarmi, şi drumul lui ducea în fundul Siberiei, la Ilimsk, situat la 7 000 verste depărtare de capitala ţaristă. Acest prigonit de urgia ţarinei Ecaterina II-a era primul revoluţionar rus şi primul scriitor surghiunit politic – Alexandr Nikolaevici Radiscev, autorul cărţii „Călătorie de la Petersburg la Moscova", ce stârnise multă vâlvă în întreaga Rusie.

★

Alexandr Nikolaevici Radişcev s-a născut la 1749 în satul Verhnee Abliazovo (regiunea Penza de astăzi) şi a murit la 1802. Biografia sa se integrează pe deplin în graniţele secolului al XVIII-lea, una din epocile cele mai interesante din viaţa statului şi a poporului rus.

Istoria secolului al XVIII-lea în Rusia se deschide cu figura măreaţă a lui Petru I. Acest „om cu suflet larg şi minte vie, a fost pe tron un muncitor", – cum spune Puşkin – care a făurit o Rusie puternică din punct de vedere militar şi politic, a pus bazele unei industrii naţionale, a dat impuls vieţii economice şi culturale. Pornind pe drumul trasat de Petru I, Rusia ajunge la sfârşitul veacului un stat cu un rol important şi cu multă autoritate în Europa. Ultimele decenii ale secolului' al XVIII-lea coincid cu anii de domnie ai Ecaterinei a II-a (1762-1796). Tocmai în această epocă se desfăşoară viaţa şi activitatea literară a lui A. N. Radişcev, care reprezintă o sinteză a năzuinţelor celor mai înaintate ale veacului său-

Ecaterina, care aspira să egaleze gloria lui Petru I, ducea o politică de duplicitate foarte abilă, care ar putea ţi caracterizată drept un fals absolutism luminat. Sub masca

unei femei culte, „discipolă" a enciclopediştilor, a ţarinei luminate, care cultiva filosofia, sprijinea şi iubea arta şi literatura, care urmărea să organizeze statul pe principii sociale şi politice raţionale şi echitabile, care ar fi dorit să facă din lucrarea lui Montesquieu „Spiritul legilor" legea fundamentală a Rusiei, se ascundea, de fapt, o autocrată şi o feudală convinsă, care nu înţelegea să cedeze nimic din puterea ei şi a clasei pe care o reprezenta. Nu întâmplător a denumit-o Puşkin „Tartuffe cu fustă şi coroană". Şi dacă Diderot, D'Alembert şi Voltaire nu vedeau – de la distanţă – de cât imaginea monarhului filosof, poporul rus şi mai ales oamenii cei mai culţi şi cu minţile cele mai pătrunzătoare priveau cu dezgust comedia „despotismului ascuns sub masca blândeţei şi a toleranţei" – cum a spus de asemenea Puşkin. În programul acestei politici de liberalism făţarnic se înscria şi manifestul la urcarea pe tron, promiţind reforme, şi corespondenţa cu enciclopediştii, şi vizita tui Diderot în Rusia şi, mai ales, convocarea unei comisii legislative pentru alcătuirea unor legi noi. Dar toate aceste măsuri erau numai o camuflare a intenţiilor reale ale ţarinei. Ajunsă pe tron cu sprijinul nobilimii, ea a urmărit întărirea acestei clase şi înrobirea şi mai puternică a ţărănimii ruse. Adevărata politică a Ecaterinei se oglindea în ucazul din 1765, care îngăduia moşierului să-şi trimită iobagii la ocnă fără nicio judecată, în ucazul din 1767, prin care pungerea ţăranului împotriva boierului era pedepsită cu ocna, sau în legea din 1785, care acorda o serie de noi privilegii nobilimii.

Apariţia şi dezvoltarea primelor elemente capitaliste în sânul orânduirii feudale au determinat de asemenea o exploatare sporită a ţăranilor de către moşierime, care urmărea cu orice chip ridicarea productivităţii muncii iobage. Războaiele frecvente sporeau şi ele mizeria satului.

Înăsprirea crescândă a exploatării feudale a provocat nemulţumiri puternice în rândurile ţărănimii. În primii zece ani de domnie ai Ecaterinei (17621772) au fost 40 de revolte ţărăneşti de mari proporţii. Mişcările de protest ale

maselor populare au atins apogeul în războiul ţărănesc de sub conducerea tui Pugaciov (1773-1775), care a zguduit din temelii statul autocrat rus.

Nemulţumirile maselor populare şi-au găsit ecoul în numeroase opere filosofice, publicistice, literare ale epocii, opere care promovau idei îndrăzneţe, criticând feudalismul şi autocraţia. După cum se ştie „există două culturi naţionale în fiecare cultură naţională”.’) Alături de ideologia dominantă a clasei nobile, în epoca Ecaterinei a existat şi o ideologie progresistă şi democratică, ca expresie a protestului şi luptei maselor asuprite împotriva asupritorilor lor. Această ideologie s-a dezvoltat sub stindarul iluminismului, care sintetiza la sfârşitul secolului al XVIII-lea aspiraţiile de eliberare de sub jugul feudal.

O forţă activă a frontului ideologic progresist din această epocă o constituie literatura.

*— Sfârşitul secolului al XVIII-lea înregistrează o înflorire a satirei politico-sociale. Revistele satirice ale lui Novikov („Truten”,[12]) „Jivopiset”[3]) şi ale lui Krîlov („Pocită duhov” *), „Zritel”[4]), piesa lui Fonvizin „Neisprăvitul”, demască exploatarea nemiloasă a ţărănimii de către moşierime, îşi bate joc de incultura, ignoranţa Mitrofanilor şi înfierează neomenia, sălbăticia Prostakovilor şi Skotininilor. Dar literatura rusă din această epocă nu se mărgineşte la critica feudalismului, a iobăgiei. Poziţia antifeudală a scriitorilor este strâns legată de cea antimonarhică. Revistele satirice ale lui Novikov „, Gramatica de curte” a lui Fonvizin şi mai ales „Călătorie de la Petersburg la Moscova” de Radişcev lovesc direct în Ecaterina a II-a.*

Elementele satirice sunt atât de puternice în literatura progresistă a vremii, încât putem spune că ne găsim în faţa primelor începuturi ale realismului critic, scriitori ca

---

1 Lenin despre literatură. Ed. P.M.R., 1948, pag. 175.

2 „Trtntorul".

3„Pictorul[4]*.

4„Spectatorul[44],

Radişcev, Fonvizin, puţind fi socotiţi ca precursori ai curentului realist.

În această atmosferă de frământări politice, de ascuţită luptă de clasă şi mai ales de activizare a protestului maselor ţărăneşti, de dezvoltare a spiritului opoziţionist în literatură, trăieşte şi scrie Alexandr Nikolaevici Radişcev.

Întocmai ca şi decembriştii, ca şi Gherţen şi Ogariov, Radişcev aparţine prin originea şi educaţia sa nobilimii. Şi întocmai ca şi aceştia el a rupt cu interesele clasei din care făcea parte, \ asumându-şi misiunea grea de luptător pentru eliberarea poporului.

Un eveniment de deosebită importanţă în tinereţea lui Radişcev a fost plecarea la studii la Leipzig. Ecaterina a trimis în străinătate o serie de tineri cu aptitudini intelectuale deosebite, intenţionând să le încredinţeze apoi posturi de conducere în aparatul de stat. În anii petrecuţi la Leipzig se desăvârşeşte formarea ideologică a lui Radişcev, se maturizează gândirea sa. El studiază intens şi se ocupă, în afară de ştiinţele naturii, cu probleme de drept, de filosofie, de sociologie, de politică. Tot în iaceastă perioadă Radişcev studiază temeinic operele enciclopediştilor francezi: Rousseau, Montesquieu, Mably, precum şi cartea „Despre raţiune" a cunoscutului materialist Helvetius.

Astfel că în 1771 Radişev se întoarce în Rusia ca un gânditor formai, şi anume un materialist convins. Concepţia filosofică materialistă se îmbină la Radişcev cu convingeri politice democrate şi revoluţionare, însufleţite de un adânc patriotism, de o mare dragoste pentru ţara şi poporul său.

Concepţia materialistă despre lume şi viaţă stă la temelia idealului de om pe care şi l-a făurit scriitorul. Respingind teoria idealistă şi mistică a nemuririi sufletului, Radişcev a arătat că omul poate deveni nemuritor cu condiţia ca faptele săvirşite de el să-i facă amintirea veşnică. Iar faptele care pot da omului nemurire sunt cele îndreptate spre fericirea celor mulţi. Atitudinea

progresistă a lui Radişcev rezultă limpede din aprecierile pe care el le face asupre activităţii lui Petru I. Arătând că Petru I „a fost într-adevăr un bărbat excepţional... care merită pe bună dreptate titlul de mare", Radişcev spune:

...„Petru ar fi putut avea mai multă glorie... dacă ar fi dat libertate..." Şi apoi adaugă ca o concluzie:... „dar nu există şi poate că nu va exista până la sfârşitul lumii un exemplu de ţar care să renunţe de bunăvoie la ceva din puterea lui, atât timp cât se găseşte pe tron..." Menirea omului în viaţă este de a fi cetăţean, de a fi folositor societăţii, ţării sale. „N-au decât să se ploconească alţii în faţa autorităţilor şi să laude pe cei puternici... Noi vom înălţa un imn ţneritelor faţă de societate" – spune Radişcev.

Scriitorul a venit în Rusia plin de elan şi de dorinţa de a traduce în practică idealurile care-i luminaseră tinereţea. El se simţea – după cum mărturiseşte singur – gata „să-şi jertfească chiar şi viaţa pentru folosul patriei".

Dar imperiul Ecaterinei a însemnat un şir de amare deziluzii. Speriată de discursurile prea îndrăzneţe ale unora dintre deputaţi, ţarina dizolvase în 1768 Comisia legislativă şi luase şi alte măsuri care dovedeau orientarea spre o politică de represalii ca, de exemplu, desfiinţarea revistelor satirice.

Contactul nemijlocit cu realităţile din Rusia ţaristă a sporit şi mai mult ura lui Radişcev faţă de tiranie şi iobăgie şi a călit şi mai mult voinţa sa de luptător. În mod firesc el a stabilit relaţii cu oamenii ideologiceşte apropiaţi lui, cum a fost de pildă

Novikov. „Societatea care se îngrijeşte de tipăriri de cărţi" înfiinţată de Novikov tipăreşte în 1773 prima lucrare literară a lui Radişcev, traducerea operei istoricului şi filosofului iluminist francez Mably – „Consideraţii asupra istoriei Greciei sau despre cauzele propăşirii şi ale nenorocirii grecilor". Traducătorul şi-a însoţit tălmăcirea de note şi comentarii în care de cele mai adeseori expunea puncte de vedere proprii, deosebite de ale autorului. Semnificativă pentru poziţia politico-socială a lui Radişcev

este explicaţia dată cuvânlului „autocraţie”: „Autocraţia este starea cea mai potrivnică naturii omului... Nedreptatea făcută de un suveran dă poporului care-l judecă un drept asemănător, ba chiar mai mare, decât acela care-i este dat suveranului asupra criminalilor. Suveranul este primul cetăţean al societăţii pe care o alcătuieşte poporul...” Debutul literar al lui Radişcev a rămas fără urmare până în 1789, deşi în tot acest timp el a continuat să scrie. Dar condiţiile nu erau prielnice pentru publicarea operelor sale. După răscoala lui Pugaciov, Ecaterina duce o politică 1 *făţiş reacţionară. Iar Radişcev, credincios idealurilor şi concepţiilor sale, scrie între timp oda „Libertatea” (inclusă mai târziu în „Călătoria de la Petersburg la Moscova”), al cărei titlu singur era de ajuns pentru a stârni mânia împărătesei. Tot din această epocă datează „Scrisoarea către un prieten din Tobolsk”, în care scriitorul discută problema autocraţiei, „Convorbire despre ceea ce este un fiu al patriei”, operă însufleţită de un adânc patriotism, şi „Viaţa lui Feodor Vasilievici Uşakov”, care, după expresia unui personaj de la curtea imperială, „conţinea formulări şi idei periculoase”.*

La sfârşitul anului 1788 Radişcev termină opera sa fundamentală „Călătoria de la Petersburg la Moscova”, care apare în mai 1790.

Cartea este concepută ca un jurnal al călătoriei între cele două oraşe. Staţiile se urmează una după alta: Sofia, Tosna, Liubani, Ciudovo, Spasskaia Polest, Podberezie, M’ednoe etc. Şi cititorul răsfoieşte capitol după capitol, cuprinzând cu privirea un tablou din ce în ce mai vast al Rusiei.

Cartea este scrisă ta persoana întâia. Ea relatează peripeţiile de drum, impresiile, gândurile, reflecţiile autorului care călătoreşte pe distanţa PetersburgMoscova. El ia contact cu realitatea vieţi din Rusia şi, pe măsură ce adevărata faţa a Rusiei se dezvăluie ochilor săi, concepţiile sale revoluţionare cresc şi voinţa sa de luptător se călеşte.

La Liubani el încearcă să răspundă unui ţăran care se

plânge de cruzimea boierilor şi a arendaşilor că „nimănui nu e îngăduit de lege să chinuiască oamenii”. Dar cugetând în adâncul său la felul brutal cu care se poartă uneori şi el cu iobagii îşi zice că a avut dreptate ţăranul când i-a spus:

— „Să-i chinuiască? Bine ai grăit I N-ai grijă boierule, nu ţi-ar fi pe plac să fii în pielea mea...”

La Mednoe indignarea de a vedea vânzându-se iobagi îl face să protesteze împotriva legilor care îngăduie asemenea fapte: „Ce bătaie de joc, ce ponegrire a oricărui sentiment de omenie!”

în ultimele capitole – Peski şi Ciornaia Griazi – eroul este pe deplin edificat asupra „binefacerilor” cârmuirii ţariste şi ale feudalismului. La capătul călătoriei sale el ajunge un duşman aprig al autocraţiei şi al clasei sate, şi un adept convins al desfiinţării iobăgiei.

Radişcev descrie rând pe rând diferite fapte obiective şi de fiecare dată zugrăveşte apoi impresiile pe care acestea le produc în sufletul său. În felul acesta cititorul poate urmări pas cu pas evoluţia autorului, procesul de creştere a protestului, a urii împotriva iobăgiei şi ţarismului. Procedeul folosit de scriitor oferă posibilitatea de a înrâuri puternic pe cititor: realitatea, care vorbeşte de la sine, şi zugrăvirea detailată a naşterii şi formării revoltei şi protestului în sufletul călătorului, relatată de el însuşi, impresionează mult mai puternic decât o pledoarie abstractă.

„Călătorie de la Petersburg la Moscova” cuprinde un tablou amplu al Rusiei, înfăţişând aspecte de viaţă din cele mai variate. Vedem reprezentanţi ai diferitelor pături sociale: moşieri, nobili, negustori, intelectuali, raznocinţi, dar mai ales oameni din popor. Căci problema centrală, tema principală, pe care o dezbate Radişcev în opera sa este cea a iobăgiei. Maxim Gorki spunea: „Radişcev a fost cel dintâi care a văzut toată povara şi nedreptatea care apăsau ţăranul rus”. Viaţa ţăranului înrobit preocupă în primul rând atenţia sa. Căutând să dea o analiză cât mai

adâncă, cât mai complexă a fenomenului iobăgiei, a relaţiilor dintre ţăran şi boier, Radişcev creează un şir de tablouri zguduitoare prin adevărul pe care-l înfăţişează.

Ţăranul rus este exploatat în chipul cel mai nemilos: „Săptămâna, boierule, are şase zile şi noi de şase ori pe săptămână trebuie să lucrăm ogorul boierului; serile, când e vreme frumoasă, trebuie să cărăm la curte finul rămas în pădure; iar femeile şi fetele se duc dumineca, chipurile, la plimbare în pădure, după hribi şi smeură...” – explică un ţăran călătorului. Acest om care are 6 copii îşi poate lucra bucăţica lui de pământ, din care se întreţine, numai dumineca şi nopţile.

Un alt boier a găsit un mijloc şi mai bun pentru a face munca iobagilor cât mai rodnică şi a-şi spori în felul acesta averea. Tn locul obrocului el a introdus claca, le-a luat ţăranilor şi pământul şi vitele şi i-a pus să muncească toată săptămâna pe moşie; «iar ca ţăranii să nu moară de foame le dădea de mâncare la curte o dată pe zi. Dacă vreunul i se părea leneş, punea să-l bată cu nuiele, cu băţul, cu gârbaciul, sau cu „miţa cu mai multe cozi”, după gradul de lenevie...»

Tn capitolul Vâşni Volociok ni se povesteşte despre un boier care „fie că n-a găsit, cum zice poporul, noroc în slujbă, fie că n-a vrut să şi-l caute acolo, a plecat din capitală, şi-a cumpărat o moşioară... şi s-a hotărât să-şi câştige traiul cu plugăria. Fireşte că n-a înţeles să pună chiar el mâna pe plug, ci a căutat să exploateze în modul cel mai eficace, la munca câmpului, puterile căpătate de la natură ale ţăranilor săi...” Tn acest scop a luat ţăranilor „bucata de arătură şi de fânaţ, pe care moşierii le-o dau de obicei în folosinţă, chipurile ca plată pentru munca silită ce o pretind ţăranilor. Într-un cuvânt domnul X i-a obligat pe ţărani, cu neveste şi copii, să muncească pentru el în fiecare zi, cât e anul de mare. Şi pentru ca să nu moară de foame le dădea lunar tain, *o anuţnită câtime de pline. Cei fără familie nu căpătau tain, ci, după pilda lacedemonienilor, ospătau laolaltă, la curtea boierească,*

unde, pentru ca doamne fereşte să nu-şi obosească stomacul, mâncau zeamă goală în zilele de dulce şi pline cu cvas în zi de post. Carne căpătau numai în săptămâna luminată... Fireşte, la oameni ţinuţi în asemenea robie, nu puteai găsi nici vacă, nici cal, nici oaie, nici berbec. Nu că boierul i-ar fi oprit să ţină vite, dar n-aveau cu ce...”

De neînchipuit este mizeria în care trăieşte ţărănimea. Ţăranul care întreţine prin munca lui întreaga Rusie mănâncă pâine făcută din trei sferturi pleavă şi un sfert făină necernută. Zahărul este un aliment extrem de rar. E „mâncare boierească”. În capitolul „Peski” găsim descrierea unei case ţărăneşti grăitoare pentru condiţiile de trai ale săteanului: pereţii şi tavanul afumaţi, căci soba nu are coş şi fumul umple bordeiul, ferestruici cu băşici în loc de geamuri, întuneric, aer înăbuşitor, căci în aceeaşi odaie dorm şi oamenii şi vitele.

În faţa acestui tablou, Radişcev nu se poate abţine să nu exclame plin de indignare: „Fiare lacome, lipitori nesăţioase ce suntem, ce lăsăm ţăranului? Numai ceea ce nu-i putem lua: văzduhul!“

Ţăranul este lăsat la cheremul boierului. „Căci moşierul este faţă de ţăran şi legiuitor, şi reclamant împotriva căruia pârâtul nu îndrăzneşte să crâcnească, şi judecător, şi executor al hotărârii. Soarta ţăranului este soarta omului cu lanţuri de mâini şi de picioare, soarta celui închis în temniţa infectă, este soarta boului în jug...” Radişcev relatează cazuri zguduitoare de silnicie, de asuprire a ţăranului, de totală nesocotire a voinţei lui de om, de tratare a iobagului ca un obiect, ca una din numeroasele piese de inventar ale moşiei. Dar exemplul cel mai impresionant este cel al vânzării de iobagi. Boierul şi-a irosit averea; bruma ce a mai rămas se vinde ia licitaţie. Şi iată că este adusă spre vinzare o familie de ţărani: bătrânul, care pe vremuri a dădăcit pe tânărul boier şi a luptat în război alături de părintele acestuia; nevasta lui, doica mamei stăpânului, o femeie mai tânără, doica boierului, o fată, nepoata celor doi bătrâni, care

poartă în braţe un copil, de fapt pruncul acestui stăpân nemilos.

Triste sunt concluziile pe care le trage Radişcev după ce a examinat viaţa ţărănimii ruse. Ţăranii nu se bucură de niciun drept, ei „sunt morţi în faţa legii”. Iobăgia este o stare de lucruri care nu poate să nu-ţi trezească indignarea. Ea contrazice în primul rând principiile fireşti ale relaţiilor dintre oameni, principiile dreptului natural şi ale oricărei morale: „Robia – spune scriitorul – este păgubitoare obştei...” „este nedreaptă din punct de vedere social”, căci tocmai cei care de fapt întreţin întreaga ţară sunt robi în societatea semenilor lor. În acelaşi timp, iobăgia este nerentabilă din punct de vedere economic căci „... munca forţată dă roade mai puţine...” şi pericliteză înflorirea, bunăstarea şi dezvoltarea statului. „Poate fi înfloritor un stat unde două treimi din numărul cetăţenilor sunt lipsiţi de calitatea de cetăţean şi în parte morţi în faţa legii”? *— se întreabă scriitorul. Iobăgia subminează puterea economică, politică şi militară a statului şi este o crimă din punct de vedere moral – argumentează Radişcev în cartea sa.*

Autorul „Călătoriei de la Petersburg ta Moscova” nu se mulţumeşte numai să constate relele ce domnesc în Rusia. El caută să vadă şi originea lor, el ţintuieşte la stâlpul infamiei pe adevăraţii vinovaţi de toate suferinţele şi nenorocirile poporului său: moşierii şi ţarul. Tabloul mizeriei, al exploatării, al asupririi poporului este însoţit de demascarea cruzimii, a sălbăticiei, a lăcomiei moşierilor. Iar moşierimii nu i-ar fi fost atât de lesne să dispună de viaţa şi de moartea iobagilor, dacă nu ar fi găsit sprijin în monarhie. De aceea critica nobilimii se îmbină în „Călătorie de ta Petersburg la Moscova” cu atacurile necruţătoare îndreptate împotriva autocraţiei. Reluând binecunoscuta teorie a contractului social, Radişcev arată în oda „Libertatea“ că monarhul nu este decât deţinătorul puterii cedate lui de către popor

„În purpură te-am îmbrăcat,

Te-am pus dreptăţii păzitor Orfani şi văduve să aperi,
Cu cei nevinovaţi să fii Ca un părinte iubitor...
Să răsplăteşti pe slujitorii Zeloşi ai patriei iubite,
Să fii icoană a virtuţii Prigonitor neîmpăcat Al clocotirii şi minciunii."

Cu aceste cuvinte se adresează poporul miniat monarhului ce şi-a uitat menirea şi a devenit un tiran.

Acest despot socoteşte că voinţa lui e lege unică în stat:

„De vreau îl cruţ pe ucigaş,
Îi dau onoruri şi putere.
Când râd, toţi trebuie să râdă,
Iar când mă-ncrunt, să se-nspăimânte...
Nu poate să trăiască nimeni Decât doar prin voinţa mea..."

Portretul monarhului autocrat, al despotului în purpură este completat în capitolul Spasskaia Polest. Folosind pretexul unui vis, Radişcev zugrăveşte imaginea simbolică a ţar ului-tir an, căruia Adevărul îi smulge albeaţa de pe ochi şi îl face să cunoască realitatea. Veşmintele sale, monarhul le vede „pătate de sânge şi ude de lacrimi". Pe degete zăreşte „urme de creier de om"; picioarele îi sunt „îngropate în tină". În jurul său sunt numai ticăloşi, mişei, pizmaşi, hoţi. Poporul e asuprit, batjocorit şi zace în mizerie; în schimb curtenii se lăfăiesc în lux.

Visul din capitolul Spasskaia Polest, având o semnificaţie simbolică, constituie cea mai curajoasă demascare a autocraţiei din câte cunoscuse până atunci literatura rusă.

Dar atitudinea antifeudală şi antimonarhică a lui Radişcev poate fi apreciată la adevărata ei valoare, iar democratismul şi progresismul concepţiilor sale social-politice apar în adevărata lor lumină numai dacă ţinem seama de soluţiile pe care el le-a propus pentru îndreptarea relelor de pe urma cărora suferea Rusia.

Radişcev este neîndoielnic un iluminist. Dar orizontul gândirii sale politico-sociale este mult mai larg decât al iluminiştilor apuseni şi poziţia sa mult mai înaintată. Luptând împotriva feudalismului, iluminiştii apuseni îşi

puneau speranţele într-un monarh luminat şi vedeau soluţia în instaurarea absolutismului luminat ca formă de guvernământ. Tocmai de aceea Diderot, D'Alembert şi Voltaire au putut proslăvi pe Ecaterina a II-a, în care credeau că au găsit, în sfârşit, un asemenea monarh luminat.

Alexandr Nikolaevici Radişcev s-a situat însă pe alte poziţii în rezolvarea problemelor sociale. Critica feudalismului, a iobăgiei, l-a dus la concluzii democratice şi revoluţionare. El a înţeles necesitatea desfiinţării iobăgiei şi a nimicirii autocraţiei pe care se sprijinea feudalismul şi a chemat masele la lupta pentru realizarea acestor ţeluri.

Radişcev şi-a dat seama că numai revoluţia poate schimba viaţa poporului rus şi a îndemnat ţărănimea să pună capăt stăpânirii boierilor şi a ţarului. Tn capitolul „Vâşni Volociok", descriind exploatarea cumplită la care erau supuşi iobagii de pe una din moşii, el îi îndeamnă făţiş la revoltă: „Sfărâmafi uneltele lui de muncă, daţi foc hambarelor şi uscătoriilor lui şi împrăştiaţi cenuşa pe ţarina unde-şi chinuieşte victimele..." Ideea revoluţiei se afirmă şi în aceste rânduri din capitolul Gorodnia: „O, dacă robii, care gem sub greutatea lanţurilor, împinşi la disperare, ar sfărâma cu fiarele care le încătuşează libertatea capetele noastre, capetele stăpânilor tor neomenoşi şi ar înroşi pământul cu sâpgele nostru t"

Iar în altă parte adaugă: „Robii nefiind slobozi să-şi arate păsul nici măcar cu o blajină sclipire din ochi, ura care clocoteşte în inima lor creşte şi se învenineaz㠄... Şuvoiul îngrădit în mersul lui, ajunge cu atât mai năvalnic cu cât sclavia e mai tare. Şi odată zăgazul rupt, nimic nu-i mai poate sta împotrivă... Aşa sini fraţii noştri pe care noi îi ţinem încătuşaţi: îşi aşteaptă prilejul şi ceasul. Şi ceasul va bate! Atunci cumplit se va revărsa prăpădul şi sălbăticia! Sabia şi otrava stau la pândă în preajma noastră. Moarte şi foc ne aşteaptă pentru neomenia şi fărădelegile noastre."

Iluminismul lui Radişcev este cu mult mai progresist şi decât al contemporanilor săi ruşi, ca Novikov şi Fonvizin. Cu toate că şi Fonvizin şi Novikov au criticat aspru iobăgia şi autocraţia, ei nu s-au ridicat până la soluţii revoluţionare.

Caracterul progresist al ideilor social-politice exprimate de Radişcev în „Călătorie de la Petersburg la Moscova" este întărit de democratismul şi patriotismul de care este însufleţită această operă. Radişcev îşi iubea poporul, credea în forţele lui şi era convins că Rusiei îi este hărăzit un viitor strălucit. În „Călătorie de la Petersburg la Moscova" el şi-a exprimat în repetate rânduri admiraţia pentru viaţa cinstită, de muncă, a ţăranului rus şi a creat portrete minunate ale oamenilor din popor, cum ar fi cel al Aniutei, al iobagului devenit intelectual, al cântâreţului orb şi altele.

„Călătorie de la Petersburg la Moscova" rămâne fără îndoială opera de cea mai ascuţită critică socială din întreaga literatură universală a secolului al XVIII-tea, scrisă de pe poziţiile cele mai înaintate ale epocii respective.

Opera lui Radişcev a apărut într-o perioadă frământată din istoria literaturii ruse. Clasicismul îşi trăia ultimele zile. În Apus se născuse un curent nou, sentimentalismul, care va fi curând transplantat de Karamzin pe sol rusesc, unde va căpăta un caracter aparte. Radişcev cunoştea bine literatura sentimentalistă apuseană şi încercase să scrie şi el în tinereţe o lucrare după principiile acestei şcoli (Jurnalul unei săptămâni). *Dar concepţiile cetăţeneşti şi patriotice ale lui Radişcev nu se împăcau cu disecarea propriului eu, cu atenţia exagerată acordată lumii sentimentelor intime, preconizate de sentimentalism, de aceea el nu a persistat pe poziţiile acestui curent. În ce curent literar putem însă încadra opera lui de maturitate, lucrarea sa literară de bază „Călătorie de la Petersburg la Moscova"?*

Până de curând unii dintre cercetători erau înclinaţi să o

atribuie sentimentalismului, alţii, dimpotrivă, susţineau că ea aparţine realismului critic.

Este limpede că în această operă Radişcev a rupt definitiv cu principiile poetice ale clasicismului. El nu a aderat însă nici la şcoala sentimentalismului rus karamzinian – al cărei fundament filosofic idealist şi orientare politică. Reacţionară îi erau cu totul străine. Radişcev era în această epocă în căutarea unei formule literare noi. În „Călătorie de la Petersburg la Moscova" găsim totuşi unele procedee, unele formule ce ne fac să ne gândim la curentul sentimentalist. Elementul subiectiv, emoţional, se face destul de simţit în această operă. Dar spre deosebire de creaţiile „clasice" ale sentimentalismului cartea lui Radişcev nu se limitează la descrierea unor procese sufleteşti intime, ci pune probleme sociale şi le dezbate prin prizma unor idei înaintate, revoluţionare.

Prin conţinutul său – factor hotărâtor în cazul de faţă – „Călătorie de la Petersburg la Moscova" nu are nimic comun cu sentimentalismul. În schimb, ascuţita critică socială, demascarea moşierimii, atacurile la adresa regimului ţarist, simpatia pentru masele populare asuprite, elemente caracteristice acestei opere, ne duc la asocieri şi paralele cu cei mai străluciţi reprezentanţi ai realismului critic rus. De altfel autorul însuşi îşi propunea să înfăţişeze în această carte „toate lucrurile în chipul lor firesc", deci să zugrăvească realitatea veridic. Şi într-adevăr „Călătorie de la Petersburg la Moscova" se întemeiază pe o serie de date şi fapte reale, conţine numeroase tablouri veridice, portrete realiste etc. Putem spune că în această operă întâlnim puternice elemente realist-critice, şi deci pe Radişcev îl putem socoti ca un precursor al realismului critic rus.

*

Apariţia „Călătoriei de la Petersburg la Moscova" a fost viu comentată în societatea epocii. Foarte curând unul din exemplare a ajuns şi în mâinile ţarinei, care a citit cartea cu multă atenţie şi a făcut pe margini numeroase

însemnări. Şi concluzia la care a ajuns Ecaterina a II-a a fost că Radişcev „este un răzvrătit mai primejdios decât Pugaciov”. Sentinţa era dată. Scriitorul a fost arestat, închis în celebra fortăreaţă Petropavlovsk, judecat şi condamnat la moarte. Sub presiunea opiniei publice progresiste, „mărinimoasa” ţarină i-a comutat pedeapsa în exil pe 10 ani în Siberia, la Ilimsk.

Anii petrecuţi în Siberia au fost foarte grei. Dar Radişcev nu s-a lăsat doborât. El a continuat să citească, să scrie, să lucreze. Se interesa de flora şi fauna regiunii, de obiceiurile populaţiei, de problemele comerţului cu China; făcea excursii, căuta să devină folositor localnicilor prin cunoştinţele sale de medicină. În anii surghiunului el a început să scrie tratatul de filosofie „Despre om, despre moartea şi nemurirea lui”.

După moartea Ecaterinei, Radişcev s-a putut întoarce în Rusia (1797). În 1801, la urcarea pe tron a lui Alexandru I, pedeapsa i-a fost ridicată şi Radişcev a fost numit în Comisia legislativă instituită de noul fur. Paralel cu activitatea de slujbaş la stat el continuă să scrie, manifestând în anii din urmă o deosebită predilecţie pentru poezie.

Firea dreaptă, cinstită, a lui Radişcev, şi mai ales concepţiile sale revoluţionare nu se puteau acomoda cu politica lui Alexandru I, care întrecea în făţărnicie pe Ecaterina a II-a. Ciocnirile dintre el şi ceilalţi membri ai comisiei n-au întârziat să se ivească. Iar tind s-a pus problema să se stabilească ce pedeapsă trebuie dată unui moşier care a ucis pe iobagul unui alt boier şi au început să se propună diferite sume drept amenzi, Radişcev indignat a redactat un memoriu „Despre preţul unor oameni ucişi” în care îşi relua vechile sale păreri revoluţionare. Era limpede că asemenea acte de curăţ nu puteau rămâne fără urmări. Scriitorul avea de ales între a face compromisuri şi a lua din nou drumul Siberiei. Radişcev a preferat să se sinucidă (24 septembrie 1802). Printre hârtiile lui s-a găsit o însemnare făcută cu puţin

înaintea morţii: „Posteritatea mă va răzbuna”.

„Duşmanul robiei” l-a numit Puşkin pe Radişcev. El a fost într-adevăr un duşman neîmpăcat al iobăgiei şi primul care a ridicat steagul luptei revoluţionare, necruţătoare împotriva ei. El a păşit primul pe drumul pe care-t vor urma curând decembriştii, apoi democraţii revoluţionari..

„Călătorie de la Petersburg la Moscova” ’ a avut o soartă tot atât de vitregă ca şi autorul ei. Cenzura ţaristă a interzis cu desăvârşire publicarea acestei opere. Ea a putut fi tipărită abia în timpul revoluţiei din 1905. Dar numai în epoca sovietică s-au luat toate măsurile pentru răspândirea şi larga popularizare a acestei cărţi şi publicarea în întregime a operei lui Radişcev. Posteritatea l-a răzbunat. Şi desigur că cea mai minunată preţuire a luptei lui Radişcev, a curajului lui de scriitor-cetăţean i-a dat-o Lenin în articolul său „Despre mândria naţională a velicoruşilor”.

„Este cel mai dureros lucru pentru noi să vedem şi să simţim la ce violenţe, asuprire şi batjocuri este supusă minunata noastră patrie de către călăii ţarului, de către nobilime şi capitalişti. Suntem mândri de faptul că aceste violenţe au stârnit o împotrivire în mediul nostru, în mediul Velicoruşilor, că acest mediu a dat pe un Radişcev, pe decembrişti, pe revoluţionarii-raznocinţi din deceniul al VIII-lea al secolului trecut, că clasa muncitoare velicorusă a creat în 1905 un puternic partid revoluţionar al maselor, că mujicul velicorus a început lot în acel timp să devină democrat, a început să răstoarne pe popă şi pe moşier’) Poporul sovietic şi-a asumat misiunea nobilă de a face cunoscut lumii întregi, tuturor oamenilor progresişti, tuturor apărătorilor libertăţii şi independenţei popoarelor, mesajul înflăcărat al primului revoluţionar rus, Alexandr Nikolaevici Radişcev.

T AŢI AN A NICOLESCU

1) *V. I. Letiin* – Opere alese, în doua volume, volumul I, ediţia a Iî-a, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 731.

„O dihanie slută, înfricoşătoare, mătăhăloasă, cu o sută de boturi.” Tilemahida, *tom. II, cartea XVIII, versul 514’).*

LUI A.M.K. 2

Prea iubite prietene,

Ţie, tovarăş al meu de simţire, fie închinat ceea ce inima şi mintea mea ar dori să dea la iveală. Deşi în muite privinţe părerile noastre se deosebesc, dair inima ta bate în acelaşi ritm cu a mea – şi tu mi-eşti prieten.

M-am uitat în jurul meu – şi suferinţele omenirii mi-au îndurerat sufletul. Mi-am aţintit atunci privirile înăuntrul meu – şi am înţeles că necazurile noastre vin de lia noi înşine, adesea numai din faptul că privim strâmib cele care ne-nconjoară. M-am întrebat: oare natura. Aşa de zgârcită a fost cu copiii săi,. Încât să le ascundă adevărul pe vecie, deşi sunt nevinovaţi de rătăcirea lor? Oare această miaştihă cumplită ne-a zămislit numai ca isă îndurăm nenorocirea şi să n-avem ibucurie niciodată? Mintea mi s-a cutremurat la acest gând şi inima l-a respins departe de ea. Am înţeles că omul poate găsi mângâiere în sine însuşi. În minte răsună puternic glasul naturii. „Pentru a fi fericit, înlătură perdeaua care ascunde adevărul şi lasă simţămintele fireşti să grăiască în voie“. M-aim dezmeticit din descurar jarea în care mă cufundase sensibilitatea şi am simţit în mine destulă putere ca să lupt împotriva rătăcirii şi – bucurie nespusă! — mi-am dat seama că orice om poate contribui la binele semenilor săi. Acesta este gândul care m-a îndemnat să pun pe hârtie cele ce vei citi. Şi mi-am zis: „Dacă voi găsi pe cineva care să-mi încuviinţeze hotărârea mea, care pentru nobleţea scopului să ierte neizbutita întruchipare a ideilor, care împreună cu mine să[5]

împărtăşească durerile fraţilor noştri, care să mă îmbărbăteze în întreprinderea mea, oare atunci munca mea nu va da rod îndoit? Dar de ce, de să caut, pe altul departe? Tu, iubite prietene, tu eşti aproape de inima mea,

5 Vezi pag. 215.

numele tău să lumineze acest început uit 1“

PLECAREA

După ce am cinat cu prietenii mei, m-am suit şi m-am întins î, n chibitcă. Surugiul – cum li-e obiceiul – a pornit în galop din toată puterea cailor; şi în câteva minute am fost afară din oraş. E grea despărţirea – chiar pentru scurtă vreme – ide acei a căror prezenţă a ajuns să ne fie trebuincioasă în fiecare clipă a vieţii noastre. Despărţirea e grea; dar fericit cine are de ce să fie rnâhnit la ’despărţire: dragostea sau prietenia îi pregăteşte mângâiere... Tu plânigi acum, luându-ţi rămas bun; dair gândeşte-fte la clipa întoarcerii, şi la acest gând, lacrimile tale uscase-vor ca rouă la soare. Fericit cel care plânge cu speranţa că va avea cine să-l mângâie; fericit acela care uneori trăieşte visând la ce va fi cân’dva în viitor: viaţa lui e îndoită şi bucuriile irnai multe; mulţumirea. Sufletească i-alină dorul, arătându-i atâtea icoane de fericire în oglinda închipuirii... Stau culcat în chibitcă. Clinchetul zurgălăilor, care-mi împuiase urechile, chemă în cele din urmă pe binefăcătorul Morfeu. Jalea despărţirii, urmărindu-mă în această stare asemănătoare morţii, mă înfăţişă închipuirii mele singuratic, părăsit. Mă văzui într-un şes întins, care, ars de soare, pierduse farmecul verdeţii; nu erau acolo nici izvoare răcoroase, nici bolţi de arbori pentru potolirea dogoarei. Singur, sihastru părăsit în mijlocul naturii! Mă cutremurai.

— Nenorocitul e, – strigai, – unde te afli? Unde a pierit tot ce te incinta? Unde e ceea ce ţi-a făcut viaţa plăcută? Oare bucuriile de tine gustate fost-au vis şi închipuire?

— Spre norocul meu, chibitca dădu î-ntr-un vârtop aflat în mijlocul drumului, aşa că m-am trezit. Chibitca se opri. Ridicai capul. Văd: într-un loc pustiu stă o casă cu două caturi.

— Ce-i aici? — întrebai pe surugiu.

— Staţia de poştă.

— Şi unde suntem?

— La Sofia, – răspunse surugiul, deshămând caii.

SOFIA 3

Pretutindeni tăcere. Cufundat în gloduri, nu băgasem de seamă că chibitca mea demult stătea fără cai. Surugiul care m-a adus mă trezi din visare.

— Boierule, taică, (pentru un rachiu l... Birul ăsta, măcar că nu-i legiuit, dar bucuros îl plăteşte oricine, numai să nu călătorească din poruncă... — l-am dat douăzeci de copeici, care mi s-au dovedit apoi foarte spre folos... Cine a călătorit cu poşta ştie că „podorojna“ 4 este un document de apărare, lipsa căruia e spre paguba oricărei pungi (afară doar de o pungă de generali, ipoate). Am scos-o deci din buzunar şi am purtat-o înaintea mea, cum poartă unii crucea spre a se ocroti.

Pe căpitanul de poştăl-am găsit sforăiind; îl apucai uşurel, de umăr.

— Ce naiba te-a găsit? Ce treabă e asta să te porneşti la drum noaptea? Nu sunt cai; e prea devreme; intră, mă rog, în han, bea un ceai, sau culcă-te...

— Spunând acestea, căpitanul de poştă s-a întors cu faţa la perete şi a început să sforăie şi mai dilhaii. Ce era să ifac? lî scuturai iarăşi de umăr. — Ce dracu'! Ţi-amspus că nu sunt cai.

— Domnul căpitan se acoperi cu plapuma peste cap şi îmi întoarse spatele. „Dacă într-adevăr caii sunt împrăştiaţi, chibzuit eu, nu-i drept să-i stric omului somnul. Iar dalcă sunt caii în grajd...“ M-am hotărât deci să cercetez dacă domnul căpitande poştă a spus adevărul. Am ieşit în curte, am căutat grajdul şi am găsit acolo vreo douăzeci de cai. Erau, ce e drept, slabi de ie puteai număra coastele, dar tot erau în stare să mă ducă până la staţia

Următoare. Mă întorsei deci de da grajd iar la căpitanul de poştă. De astă dată l-am zgâlţâit ceva mai tărişor. Eram încredinţat că sunt în dreptul meu, fiindcă mă minţise. El sări repede din pat şi, cu ochii încă lipiţi, întrebă: – Cine a venit? Nu...

— Dar după ce se dezmetici şi mă văzu tot pe mine, zise: – Se vede, flăcăule, că ai fost deprins să te porţi aşa cu

surugiii de altădată. Pe ăia puteai să-i şi croieşti cu cravaşa; dar s-au (schimbat vrejmurjile...

— Furios, domnul căpitan de poştă se culcă la loc, în pat. Aveam mare poftă să-l cinstesc la fel ca pe surugiii de altădată, când erau prinşi cu minciuna; însă dărnicia de care dădusem dovadă faţă de surugiul din Petersburg, care mă adusese rpână aici, i-a îndemnat pe cei din Sofia să înhame în grabă caii la chibitca mea. Astfel, chiar în clipa când mă jhotărâsern să comit tun atentat împotriva spinării domnului căpitan de poştă, auzii afară clinchetul zurgălăilor. Am rămas deci un cetăţean de treabă. Astfel, douăzeci de copeici de aramă au izbăvit de urmărire pe un om paşnic, iar pe copiii mei de pildă rea a nestăpânirii de sine. M-am ales însă cu o învăţătură: judecata este sclava nerăbdării...

Gali mă duc în goană. Surugiul ’âncepe să cânte, fireşte, un cântec de jale, cum sunt de obicei cântecele lor. Oricine cunoaşte melodiile cântecdor populare ruseşti înţelege că din ele grăieşte un isuflet necăjit. Aproape toate aceste melodii sunt în ton minor.

— Pe această înclinare muzicală a urechii poporului cată a întemeia chipul de a-l cârmui. În ele vei găsi structura sufletească a poporului nostru. Cercetează-l cu luare aminte pe rus; vei găsi că e visător, trist. Dacă vrea să-şi alunge aleanul sau, cum spunea el, să se „veselească”, se duce la cârciumă. La beţie e năpraznic, dârz, gâlcevitor. Dacă ceva nu-i e pe plac, repede se ia la ceartă, la bătaie. Edecarul5, care merge la cârciumă cu capul în jos şi se întoarce năclăit de sânge pe obraz de palmele primite lămureşte multe lucruri care până acum au rămas neînţeles în istoria Rusiei.

Surugiul meu cântă. Este ceasul trei după miezul nopţii. Cum mă adormise înainte clinchetul zurgălăilor, aşa m-a adormit acum cântecul surugiului. O, natură, tu caire l-ai primit pe om la naştere în pelincile durerii şi toată viaţa lui l-ai târât pe crestele şi povârnişurile abrupte ale fricii, dorului şi tristeţii, i-ai dăruit o singură alinare: somnul... A

adormit şi totul s-a terminat. Pentru omul nenorocit trezirea este de neîndurat. O, ce binefăcătoare ar fi moartea pentru dânsul 1 Dar este oaire moartea sfârşitul durerii?... Părinte ceresc, ţi-ai întoarce oare privirile de la acela care, bărbăteşte, air pune capăt zilelelor sale îndurerate? Această jertfă ţi-ar aduce-o prinos ţie care eşti izvor al binelui... Căci numai tu dai tărie unei fiinţe când şovăieşte, se cutremură... E glasul părintelui care-şi recheamă copilul... Tu mi-ai dat viaţă; ţie ţi-o dau înapoi; nu mai e de folos pe acest pământ...

TOSNA6

La plecarea mea din Petersburg, mi-am închipuit că drumul este bun. Aşa îl socoteau toţi cei care călătoriseră pe urma împăratului.. De fapt aşa a şi fost, dar numai pentru scurtă vreme. Se presărase ţărână pe şosea; asta, cât a fost timp uscat, a netezit drumul. Dar ploile de vară muiaseră ţărâna şi o prefăcuseră într-un noroi gros şi cleios, de nu mai era chip să te urneşti din loc...7 Obosit din pricina drumului prost, ra-am dat jos din chibitcă şi am intrat în izba staţiei, cu gândul să mă odihnesc. Acolo am dat de un călător, care şedea la o masă lungă, cum sunt obişnuitele mese ţărăneşti, alegea nişte hârtii şi cerea stăruitor căpitanului de poştă să i se dea cai cât mai curând. Întrebând cine este, am aflat că-i un fel de jălbar de croială veche, care se duce la Petersburg cu o mulţime de terfeloage: tocmai acelea pe care le alegea acum. Am intrat îndată în vorbă cu el, şi iată cele ce mi-a spus: – Prea milostive domn! Eu, smerita domniei voastre slugă, fost reghistrator la Arhivele nobilimii8, am avut prilejul să trag folos pentru mine din această slujbă a mea. După o muncă foarte trudnică, am reuşit să alcătuiesc spiţa, întărită prin dovezi limpezi, a multor neamuri ruseşti. Pot arăta obârşia lor cnezească sau nobilă cu câteva sute de ani înapoi. Sunt unii, şi nu puţin, cărora le-aş putea restitui rangul de cneaz, dovedind că se trag din Vladimir Monomahul sau chiar din Rurik! Prea milostive domn, – urmă el, arătând la hârtiile de pe masă, – toată nobilimea velico-rusă ar trebui

să cumpere munca mea, plătind pentru ea cât mu plăteşte pentru altă mairfă. Dar cu voia domniei voastre, sau înălţimii voastre, sau luminăţiei voastre (nu vă cunosc cinul), ea ou ştie să preţuiască ce-i Spre folosul ei. Vă este cunoscut cum drept credinciosul ţar Feodor Alexeevici, de fericită amintire, a obijduit nobilimea rusă, desfiinţând aşa-numitul mestnicestvo9. Această măsură aspră a scoborât multe prea cinstite neamuri cnezeşti şi împărăteşti la treapta nobilimii novgorodiene °. Iar dreperedinciosul împărat Petru cel Mare le-a cufundat în desăvârşită întunecime prin a lui tabelă de cinuri 11. El a deschis tuturor calea spre câştigarea titlului de nobil, prin slujbă militară sau civilă, iar pe nobilimea cea veche a tăvălit-o, ca să zic aşa, în noroi. Acum, pirea milostiva noastră maică-împărătească a întărit ucazurile înaintaşilor ei prin înalta sa poruncă, prin care s-ar răsturna toată ierarhia noastră, căci neamurile cele vechi sunt aşezate în Condica nobilimii 12 mar prejos decât toate. Merge însă zvonul că va ieşi în cuirând un ucaz spre completare, şi că acelor neamuri, care vor dovedi că au o obârşie nobilă mai veche de 200 sau 300 de ani, li se va da titlul de marchiz sau un altul de seamă, şi că vor avea oarecare precădere faţă de celelalte neamuri. Din această pricină, milostive domn, munca mea ar trebui să fie foarte pe placul întregii societăţi de veche nobleţă; dar orice om are prigonitorii săi...

La Moscova m-am învârtit în compania unor domnişori tineri şi le-am propus lucrarea mea, pentru ca prin bunăvoinţa lor să-mi scot măcar cheltuielile pentru cerneală şi hârtie; dar în loc de bunăvoinţă am întâmpmat bătaie de joc, aşa ca am părăsit cu amărăciune această capitală şi-mi îndrept paşii spre Petersburg, unde se ştie că oamenii sunt mult mai luminaţi.

— După ce sfârşi de vorbit, el se închină până la pământ, apoi stătu în faţa mea foarte respectuos. I-am priceput gândul şi am băgat mina în buzunar... L-am sfătuit însă ca, îndată ce va ajunge la Petersburg, să-şi vândă terfeloagele

cu cântarul la vânzătorii ambulanţi, ca hârtie de împachetat, pentru că presupusul marchizat ar putea suci capetele multora şi ar fi pricina renaşterii în Rusia a unui rău de-abia stârpit – adică a trufiei neamurilor celor vechi.

LIUBANI 13

Cred că vă este totuna dacă am călătorit iama sau vara. Poate şi iarna şi vaira. Nu arareori se întâmplă cu călătorii că pornesc în sanie şi se întorc în trăsură... E vară. Drumul aşternut cu bârne îmi frânge coastele; a. M coborât din chibitcă şi am poirnit-o pe jos. Stând culcat în chibitcă, gândurile mele erau îndreptate spre imensitatea lumii: am crezut că îndepărtându-mă sufleteşte de pământ voi răbda mai uşor zdruncinăturile trăsurii. Dar îndeletnicirile duhului nu totdeauna te izbăvesc de neajunsurile trupeşti; şi, pentru a-mi apăra coastele, am luat-o pe jos. La câţiva paşi de drum văd un ţăran la coarnele plugului. Era zăduf. Mă uit la ceas: douăsprezece şi jumătate trecute. Eu am plecat la drum sâmbătă, deci azi e sărbătoare. Ţăranul o fi negreşit al unui moşier care nu-i ia obroc H. Omul lucrează cu multă osârdie; nu, de bunăseamă, nu e ogorul boierului... Mânuieşte plugul cu îndemânare uimitoare...

— Doamne ajută, – zisei, apropiindu-mă de plugar, care, fără a se opri, sfârşea brazda începută. — Doamne ajută, – repetat. — Mulţumim, boierule, – răspunse ţăranul, scuturând brăzdarul şi începând o brazdă nouă. — Pesemne eşti rascolnic[6]) că lucrezi duminica?

— Nu, boierule, sini creştin pravoslavnic.

— Şi omul îmi arătă trei degete împreunate.

— Dar domnul e milostiv şi nu vrea să murim de foame cu nevastă şi copii, câtă vreme pot munci.

— Dar nu-ţi ajunge săptămâna, că lucrezi duminica şi încă pe aşa căldură?

---

6 *Rascolnici* — adepţi ai rasco/-ului — mişcare religioasă, apărută în Rusia pe la mijlocul secolului al XVII-lea şi care a dus la formarea a diferite secte. Rascolnicii sărbătoreau sîmbăta în loc de duminica şi-şi făceau cruce cu două degete împreunate. (N. red. rom.)

— Săptămâna, boierule, are şase zile şi noi de şase ori pe săptămână trebuie să lucrăm pe ogorul boierului; serile, când e vreme frumoasă, trebuie să cărăm la curte finul rămas în pădure; iar femeile şi fetele se duc duminica, chipurile, la plimbare în pădure, după hribi şi smeură. Dă doamne să plouă deseară (omul îşi făcu cruce)... Aşa, cucoane, dacă ai şi domnia-ta ţărani, şi ei sa roagă lui dumnezeu la fel cu mine.

— Eu, prietene, n-am ţărani, pe mine nu mă blestemă nimeni. Şii ai familie mare?

— Trei feciori şi trei fete. Cel mai mare are zece anişori.

— Şi cum îţi agoniseşti plinea, dacă numai duminica eşti slobod?

— Nu numai duminicile, şi moaptea-i a noastră. Care dealde noi nu e leneş acela nu moare de foame... Vezi, boierule, calul ăla se odihneşte. Când o fi ăsta obosit, îi vine rândul celuilalt – şi treaba sporeşte.

— Tot aşa munceşti şi pentru boier?

— Nu, cucoane, ar fi păcat să muncesc tot aşa. Boierul are o sută de braţe pentru o gură, iair eu pentru şapte guri – numai două braţe. Fă şi dumneata socoteala... Şi-apoi chiar de m-aş întinde muncind, crezi, că are să-mi spuie: mulţumesc? Boierul – in-o să plătească capitaţia 15, n-are de dat nimănui nici oaie, nici găină, nici unt, nici pânză... Alt trai au ţăranii ai căror boieri se mulţumesc numai cu obroc, mai ales unde nu e vătaf... E drept că uneori şi boierii de treabă iau peste trei ruble de cap; dar tot e mai bine decât cu boierescul. Şi acum s-a mai ivit şi obiceiul de a da moşia, cum se cheamă, în arendă 1S. Noi însă zicem că ne dă legaţi. Golanul de. Arendaş ne iai şi pielea, o clipă nu ne dă răgaz.

Iarna nu ne lasă să facem căruşie, nu ne învoieşte Ia muncă în oraş; trebuie să-i muncim numai lui că, cică, plăteşte darea pentru noi. Drăcească născocire să-ţi dai oamenii cu chirie altora I Dacă vătaful e rău te poţi jelui boierului, dar cui să te plângi de arendaş?

— Greşeşti, prietene, nimănui mu-i e îngăduit de lege să

chinuiască oamenii.

— Să-i chinuiască? Bine ai grăit! N-ai grijă, boierule, nu ţi-air fi pe plac să fii în pielea mea...

— În vremea asta ţăranul înhămase la plug celălalt cal şi, începând o brazdă nouă, se despărţi de mine.

Vorbele plugarului deşteptară în mine o mulţime de gânduri. M-am gândit mai întâi la inegalitatea în starea ţărănimii. Am comparat pe ţăranii statului cu iobagii moşierilor. Şi unii şi alţii trăiesc în sate: dar cei dintâi plătesc o dare hotărâtă, pe când ceilalţi sunt la bunul plac al stăpânului. Pe cei dintâi îi judecă cei de o seamă cu ei; ceilalţi sunt morţi îm faţa legii, afară doar de delicte penale. Stăpânir rea, care e datoare să ocrotească pe orice membru al societăţii, numai atunci îl cunoaşte când acesta calcă contractul social, când devine răufăcător 1 La gândul acesta sângele a început să clocotească în mine: „Bagă de seamă, moşierule nemilos, pe faţa fiecăruia dintre ţăranii tăi îţi citesc osânda 1“ – Cufundat în aceste gânduri, aruncai din întâmplare o privire asupra servitorului meu, care şedea în chibitcă în fata mea şi se clătina când într-o parte, când în cealaltă. Am simţit atunci că mă trece un fior şi sângele mi-a năvălit în obraz. Îmi venea să plâng del ruşine. Mi-am zis: „Tu, îm mânia ta, te ridici împotriva moşierului fălos, caire-l sileşte pe ţăran să-i muncească peste puteri; dar oare tu însuţi nu faci la fel sau chiar mai rău? Cu ce ţi-a greşit bietul tău Petruşka, să-i răpeşti somnul? Doară somnul îndulceşte suferinţele, e cel mai preţios dar pe care Firea l-a hărăzit omului nenorocit... Că-i dai simbrie, hrană, îmbrăcăminte, că nu pui să-l baltă cu nuiaua sau cu gâirbaciul? O, ce om cumpătat! Crezi că o bucată de pâine şi un petic de postav îţi dau dreptul să te porţi cu o fiinţă iasemenea ţie, ca şi cum ar fi o sfârlează şi să te lauzi că nu-l pocneşti cu biciul ca să se tnvârtească mai repeide? Ştii tu ce scrie în legea Fiirii, ce esăpat în inijma. Fiecăruia? Dacă lovesc pe cineva, atunci şi el are dreptul să mă lovească. Adu-ţi aminte de ziua cândi Petruşka, ameţit de băutură, nu te-a îmbrăcat destul de

repede. Cum l-ai pălmuit! Dacă s-ar fi dezmeticit şi ţi-ar fi răspuns lia fel? Şi cine ţi-a dat putere asupra lui?

— Legea.

— Legea? îndrăzneşti să rosteşti această vorbă sfâmtă? Nenorocitule!“ M-a. U podidit lacrimile... şi-n starea asta mârţoagele poştalionului m-au adus până la staţia următoare.

CIUDOVO n

N-am apucat să intru în izba poştei, şi am auzit afară alt clopoţel. Peste câteva minute, m-am pomenit că intră prietenul meu C... 18, pe care-l lăsasem la Petersburg. Nu-l ştiam deloc dispus să plece de acolo aşa de curând. Prietenul meu este un om dârz şi neclintit în hotăirâirile lui, aşa că numai o întâmplare deosebită La putut îndemâna să părăsească oraşul... Iată ce mi-a povestit:

— Tu erai gata de plecare, când eu m-am dus la Peterhof, ca să petrec sărbătorite acolo. A fost destul de plăcut, pe cât e cu putinţă, în gălăgie şi zăpăceală... Dar, dorind să trag şi oarecare folos din excursia mea, m-am hotărât să vizitez şi Kjronstadtul şi Sisterbekul 19. Aflasem că în ultimul timp s-au făcut acolo mari schimbări. La Kronstadt am petrecut două zile foarte plăcute: am văzut multe corăbii străine, am admirat zidurile de piatră ale cetăţii şi ale clădirilor, care se ridică acolo cu mare iuţeală. Am avut şi curiozitatea să cercetez planul oraşului nou, luând cu mulţumire cunoştinţă de frumuseţile care se pun la cale. Imtr-un cuvânt, ziua a doua a vizitei mele s-a terminat în chip plăcut. A urmat o noapte liniştită şi luminoasă. Aerul curat şi sănătos vărsa în simţiri o desfătare pe care ţi-e mai uşor s-o guşti, decât să o descrii. M-am hotărât deci să mă folosesc de bunăvoinţa naturii, pentru a mă bucura încă o dată măcar, în viaţă, de măreaţa privelişte a uinuii răsărit de soare pe întinsul, apelor, ceea ce nu mi. Se întâmiplase încă să văd până atunci. Am închiriat o şalupă de mare cu 12 vâsle şi am pornit spire S...

Cale de vreo patru verste lucrurile au mers bine. Zgomo-

tul monoton al vâslelor mă îndemna la somn, şi scânteieirea de o clipă a picăturilor de apă, care cădeau de pe vârful lopeţilor, de-abia izbutea să mă dezmeticească, făcând doar să tresară vederea mea obosită. Închipuirea mea poetică mă transporta pe câmpiile desfătătoare ale Amat'hontului şi Paphosului20, când, fără veste, şuieratul ascuţit al vântului care se ridica în depărtare, îmi goni somnul, şi privirilor. Mele, numai pe jumătate treze, li se înfăţişă un car acoperit de nori negri şi grei, care se îngrămădeau din ce în ce mai deşi deasupra capetelor noastre şi ameninţau să cadă peste noi. Faţa apei, până acum netedă ca oglinda, începu să se încreţească; în locul liniştii se auzea acum plescăitul valurilor. M-am bucurat şi de această măreaţă privelişte; pot să spun, fără să mă laud, că ceea ce pe ceilalţi începuse să-i neliniştească, pe mine m-a entuziasmat. Din când în când exclamam şi eu ca Vernet21: „Ah, ce frumos!"... Dar vântul, întăirindu-se treptat, ne-a silit să ne gândim cum să ajungem la ţăirm. Cerul era acum cu desăvârşire întunecat, din pricina norilor opaci şi deşi. Valurile puternice zădărniceau truda cârmaciului de a păstra direcţia, iar vântul vijelios ba ne urca sus pe crestele lichide, ba ne prăbuşea în adânoimile prăpăstioase ale apelor, lipsindu-i pe vâslaşi de puterea de a face să înainteze vasul. Vrând-nevrând, a trebuit să ne lăsăm în voia tontului. Dar acum şi ţărmul ne inspira teamă; ceea ce în împrejurările unei plutiri obişnuite ar fi fost o inângâiere pentru noi, acum ne făcea groază. Eram revoltaţi împotriva naturii pismătăreţe, pe care o învinui am că nu-şi risipeşte în fulgere şi tunete toată

3 Călătorie cje la Petersburg la Moscova fioroasa şi măreaţa ei putere. Însă nădejdea, care până în cea din urmă clipă nu-l părăseşte pe om, ne dădea tărie; şi, pe cât ©ra cu putinţă, ne îmbărbătam unii pe alţii.

Purtaţii de valuri, şalupa noastră se opri fără veste şi rămase pironită în loc. Toate sforţările noastre, împreunate, nu izbutiră s-o urnească. Eram încredinţaţi că

se împotmolise în nisip. Pe când ne străduiam s-o scoatem de acolo, n-am băgat de seamă că în vremea asta vântul s-a liniştit aproape cu desăvârşire. Norii care întunecau albastrul cerului s-au risipit încetul cu încetul. Zorile răsădiră la orizont; însă, în loc de a ne aduce alinare, dimpotrivă, ne făcură să ne dăm seama cât era de deznădăjduită starea noastră. Văzurăm acum limpede că şalupa nu se afla pe un banc de nisip, ci era prinsă între două stânci mari, şi că nicio forţă n-ar putea-o scoate nevătămată de acolo. Închipuie-ţi, dragă prietene, starea noastră; orice aş putea spune iar fi slab faţă de ce-am simţit atunci. Chiar de-aş putea descrie destul de exact fiecare pornire a sufletului meu, încă descrierea ar fi prea palidă pentru a provoca şi în tine simţăminte asemenea cu acelea care m-au zbuciumat în acele clipe. Şalupa se găsea în mijlocul unui zăgaz de piatră care închide golful ce se întinde până la S... Ne aflam la vreo verstă şi jumătate de ţărm. Apa începu să pătrundă în vasul nostru din toate latuiri-le, arneninţându-ne cu scufundarea... În ceasul cel diin urmă, când viaţa stă să ne părăsească şi se deschide veşnicia înaintea noastră, toate deosebirile şi îngrădirile meşteşugite dintre oameni se prăbuşesc, şi omul rămâne numai om. Aşa şi noi, văzând că se apropie sfârşitul, uitarăm de rangurile noastre şi, cu gândul numai cum am putea, ne apucarăm să deşertăm apa din şalupă, fiecare acolo unde-i era la îndemână. Dar ce folos? Pe măsură ce munceam din răsputeri ca să golim barca, apa pătrundea şi mai multă la loc... Spre deznădejdea noastră, niciun vas, nici aproape nici departe, nu se vedea trecând. Dar şi ceea ce, arătându-se privirilor noastre, ar fi trebuit să ne bucure, ne-air fi cufundat în disperare şi mai adâncă, deoarece s-ar fi îndepărtat repede de noi, pentru a nu împărtăşi soarta noastră... În cele din urmă conducătorul şalupei, mai deprins decât ceilalţi cu primejdiile navigaţiei pe mare, şi poate fiindcă avusese prilejul să privească moartea cu sânge rece în diferitele lupte maritime ale trecutului război din Arhipelag contra turcilor, 22 se

hotărî, fie să ne scape şi pe noi mântuindiu-se pe sine, fie să piară în această încercare vrednică de laudă: căci a sta locului şi a nu face nimic, însemna pieire sigură pentru toţi. El se coborî din şalupă şi, sărind din stâncă în stâncă, se îndreptă spre ţărm, însoţit de rugăciunile noastre fierbinţi, dim fundul inimii. La început lucrurile au mers bine; el înainta cu curaj şi îndiemânare, sărind din piatră în piatră, păşind prin apă acolo unde se putea trece, înotând acolo unde apa era mai adâncă. Noi, fireşte, nu-l scăpăm din ochi... în cele din urmă, văzurăm că puterile lui au început să slăbească: umbla mai încet pe pietre, se oprea din ce în ce mai des şi sta jos pentru a se odihni. Ni s-a părut chiar uneori că stătea pe gânduri şi nu se putea hotărî să-şi urmeze drumul. Aceasta îndemnă pe unul din tovarăşi să pornească pe urma lui, pentru a-i da ajutor dacă l-air vedea că i se sleiesc puterile sau să caute singur să ajungă la ţărm, dacă cel dintâi nu va izbuti. Urmăream cu privirile când pe unul, câindi pe celălalt, şi rugăciunile noastre pentru mântuirea lor nu erau făţarnice. În cele din urmă, al doilea din aceşti imitatori ai lui Moise, întru trecerea, fără miracol, cu piciorul, prin vâltoarea mării, rămăsese pironit locului pe o stâncă; iar pe cel dintâi îl pierdurăm cu totul din vedere.

În vremea asta apa se urca mereu în şalupă şi munca noastră sporită ne sleia de puteri. Pornirile sufleteşti ale fiecăruia dintre noi, până acum ascunse, încătuşate ca să zic aşa din pricina spaimei, acuma – când orioe nădejde părea pierdută – începură să se dea la iveală în diferite feluri, după caracterul fiecăruia. Cel cu o fire pasionată, nerăbdătoare, îşi smulgea părut din cap, îşi muşca degetele, blestema ceasul când s-a îmbarcat. Cel cu sufletul sfios, deprins poate demult cu povara nevoilor, plângea şi uda cu lacrimile sale banca pe care era întins cu faţa în jos. Unul, amintindu-şi de casă, de nevastă şi copii, şedea ca împietrit şi se gândea, nu atât la soartea sa proprie, cât la pieirea alor săi, lipsiţi de ajutorul aceluia care-i hrănea cu munca sa. Care a fost starea mea

sufletească ghiceşte singur, iubite prietene, tu, care mă cunoşti aşa de bine. Îţi voi spune doar că mă rugam cu osârdie lui dumnezeu. În cele din uirmă ne lăsarăm cu toţii în voia disperării; şalupa noastră 'era acum plină mai mult de jumătate şi stăteam în apă până peste genunchi. De multe ori ne-am gândit să sărim şi noi pe stâncă şi să încercăm a merge spre ţărm, de-a lungul zăgazului de piatră; dar faptul că unul din tovarăşii noştri de călătorie stătea de atâtea ceasuri locului, şi că pe celălalt nu-l mai vedeam defel, ne făcea să ne închipuim încercarea asita mai primejdioasă decât poate era de fapt. Cufundaţi astfel în reflecţii dureroase, am zărit la un moment dat pe apă, în apropiere de ţărmul din faţa noastră, la o depărtare pe care n-o puteam măsura exact, două puncte negre care păreau că se mişcă. Punctele se făceau din ce în ce mai mari şi, în cele din urmă puturăm deosebi două bărci care se îndreptau spre locul unde aşteptam, cu sufletul zbuciumat între nădejde şi însutită disperare. Închipuieşte-ţi o cameră unde domneşte bezna şi, deodată, se deschide o uşă, prin care năvăleşte lumina zilei, risipind întunericul până şi din ungherele cele mai ascunse; întocmai aşa când zărirăm bărcile, lumina speranţei în mântuire ne umplu sufletul. Disp'erarea se prefăcu în entuziasm, tăcerea amărâtă – în chiote de bucurie; dar sărituriile şi aplauzele ameninţau să ne aducă pieirea înainte de a putea fi scăpaţi din primejdie... Din fericire, odată cu speranţa că vom trăi, ne reveni şi conştiinţa – adormită în clipa primejdiei – despre deosebirile de rang între noi, ceea ce, de data asta, a fost spre folosul obştesc... Eu am potolit veselia excesivă, care ar fi putut deveni dăunătoare. După câtva timp, văzurăm apropiindu-se de noi două mari1 bărci de pescari şi, în una din ele, pe salvatorul nostru. El izbutise, mergând pe pietre, săajungă până la ţărm; acolo a căutat şi a găsit bărcile pe care le aducea ca să ne izbăvească de la o pierzanie de neîn lăturat. Fără a mai întârzia am tiecut din şalupa noastră în aceste bărci, care ne-au dus la. Mal. Fireşte, n-am uitat să luăm cu noi şi pe tovarăşul nostru

care, timp de şapte ore, rămăsese ţintuit locului pe o stâncă. N-a trecut nicio jumătate de ceas şi şalupa noastră, uşurată de greutate, căzu pradă valurilor care o sfăirâmară, izbind-o de stânci. În drum spre ţărm, în bucuria şi entuziasmul salvării, Pavel (aşa se numea tovarăşul de drum care ne salvase) ne-a povestit următoarele:

— După ce v-am părăsit, ştiind cât e de mare primejdia ce vă ameninţă, am căutat să ajung cât mai repede la ţărm. Dorinţa de a vă scăpa de pieire mi-a dat puteri aproape supraomeneşti. Am ajuns astfel la vreo sută db stânjenii de mal, cândi m-am simţit sleit cu desăvârşire, aşa că aproape am disperat de a vă putea mântuii pe voi şi pe mine însumi. Însă, după ce am stat culcat pe stâncă vreo jumătate de ceas, m-am sculat din nou şi, cu puteri înnoite şi cu curaj proaspăt, am pornit-o iar şi, Ifără a mă mai odihni, m-am târât, ca să zic aşa, până la mal. Acolo m-am întins pe iajrbă şiam stat culcat vreo zece minute ca să mă odihnesc; apoi m-am sculat şi am alergat într-un suflet de-a lungul ţărmului spre S... Deşi sleit de puteri, dar cu gândul la soarta voastră, am ajuns la ţintă. Cerul a vrut parcă să pună la încercare tăria voastră şi răbdarea mea, pentru că nici de-. A lungul ţărmului, nici chiar la S... n-am găsit nicio luntre. În disperarea mea, m-am gândiit că nicăieri n-aş găsi ajutor mai lesne ca la comandantul local. Am alergat deci la locuinţa lui. Era pe la ceasurile şase-trecute. În antret m-a întâmpinat sergentul comandant al gărzii de acolo, căruia i-am povestit scopul venirii mele şi l-am rugat să-l trezească pe G... care la ora aceea încă dormea. Sergentul mi-a răspuns: – Dragul meu, nu îndrăznesc.

— Cum, nu îndrăzneşti? Când douăzeci de oameni sunt în primejdie de a se îneca, nu îndrăzneşti să-l deştepţi pe acela care i-ar putea scăpa de Ia moarte? Minţi, netrebnicule, mă duc eu singur...

— Dar sergentul mă apucă de spate, nu tocmai politicos, şi mă împinse pe uşă afairă. Să plesnesc de ciudă, nu

altceva! M-am gândit însă mai mult la soarta voastră decât la necazul meu şi la cruzimea comandantului faţă de subalternii lui, şi am dat fuga la corpul de gardă, care se/aiflă la vreo două verste departe de casa blestemată, din care fusesem dat afară. Ştiam că soldaţii, gărzii au nişte bărci, de care se folosesc pentru ca, cutreieirând ţărmurile golfului, să adune bolovani, pe care îi vând pentru pavaj; şi nu m-am înşelat în speranţa mea. De acolo am luat bărcile astea şi am astfel bucuria nespusă de a vă fi scăpat de Ia moarte; dacă v-aţi fi înecat, m-aş fi aruncat şi eu în apă după voi!...

— Spunând aceasta, pe Pavel îl podidiră lacrimile... În vremea asta noi ajunserăm la ţărm. Ieşind din barcă, am căzut în genunchi şi am ridicat mâinile la cer, exclamind: – Părinte atotputernic, ne-ai pus la încercare, dar ne-aiii lăsat viaţa. Facă-se voia ta!

— Cuvintele acestea dau numai o icoană slabă de ceea ce am simţit. Groaza momentelorpirin care trecusem mi-a răscolit sufletul. Văzusem clipa când voi înceta de a fi. Dar ce voi deveni? Nu ştiu. Grozavă neştiinţă! Acum trăiesc, simt; bate ceasul – sâot moirt: mişcare, viaţă, simţire, gândire, toate pier îmtir-o clipă!... închipuieşte-ţi, iubite prietene, că ai fi la marginea mormântului; n-ai simţi un frig de moarte că ţi se revarsă în vine şi-ţi curmă înainte de vreme firul vieţii? O, dragă prietene!

— Dar mă îndepărtez de obiectul povestirii mele.

După ce mi-am isprăvit rugăciunea, am simţit urn val de mânie năvălindu-mi în inimă. „Este cu putinţă, m-am întrebat, ca în veacul nostru, în Europa, la doi paşi de capitală, sub ochii marelui suveran, să se săvârşească o asemenea neomenie!“ Mi-am amintit cazul cu englezii închişi în temniţa subabului23 bengalezi[7])?“

---

7 Un slujbaş bengalez, osîndit la tortură din pricina coruptibilităţii lui, s-a refugiat sub protecţia englezilor, la Calcutta. Subabul, indignat cu drept cuvînt, porni împotriva cetăţii şi o luă cu asalt. Pe prizonierii de

Am oftat dtn iadâncul inimii. În vremea asta am ajuns la S... Eu credeam că domnul comandant, după ce s-a sculat din somn, va fi pedepsit pe sergent şi că acuma va căuta cel puţin să liniştească pe aceia care suferiseră atâta în largul mării. Cu această speranţă m-am dus drept la locuinţa lui. Eram însă aşa de indignat de fapta subalternului său, încât nu mi-aim putut măsura cuvintele. Cum am dat cu ochii de el, i-am spus: – Domnule! Vă este cunoscut că, acum câteva ceasuri, douăzeci de oameni au fost în primejdie de a-şi pierde viaţa pe mare şi că au cerut ajutorul dumneavoastră?

— Cu cel mai deisăvârşit sânge rece, trăgând liniştit din lulea, el mi-a răspuns:

— Am aflat de curând. Eu dormeam a-tunci.

— Tiremurând de mânie, i-am strigat: – Dacă dormi aşa de greu, ar trebui să dai poruncă să te trezească cu o lovitură de ciocan în cap, când este în joc viaţa unor oameni şi ei îţi cer ajutor!

— Ghiceşte, dragul meu, care i-a fost răspunsul. Am crezut că o să mă lovească damblaua, când am auzit ce mi-a spus: – Aista mu e datoria mea.

— Mi-am ieşit din sărite.

— Datoria ta este oare să omori, om scârbos? Şi încă porţi galoane, eşti mai mare peste alţii!...

— N-am Ifost în stare să mai adaug o vorbă; cât pe ce să-l. Scuip În obraz. Am ieşit afară. Îmi smulgeam părut de necaz şi-mi făceam o sută de planuri, cum să mă răzbun împotriva acestei bestii de slujbaş, nu pentru mine, ci pentru omenirea întreagă. Dar după ce m-am liniştit puţin, m-am încredinţat, adU'CÂndu-mi război englezi porunci să-i bage într-o temniţă strâmtă, unde mai toţi îşi dădură sufletul chiar în ziua aceea, rămânând în viaţă numai 23. Nenorociţii făgăduiseră bani mulţi santinelelor, dacă ar înştiinţa pe Stăpânitor despre soarta lor. De altă parte gemetele şi vaietele lor fură auzite de popor, căruia i se făcu milă de ei. Dar nimeni n-a îndrăznit să dea de ştire Stăpânitorului. „Doarme*', a fost răspunsul care s-a dat

muribunzilor. Nici unui bengalez nu i-a trecut prin minte că, pentru a scăpa de la moarte 150 de nenorociţi, este iertat să tulburi pentru o clipă somnul călăului lor!

Dar cum e cu putinţă asemenea tiran? Sau mai bine zis cum se poate că un popor să se deprindă cu jugul tiraniei? Ce-l face să se încovoaie – veneraţia sau frica? Dacă e frică, tiranul e mai groaznic decât zeii, cărora oamenii se roagă sau se plâng şi ziua şi noaptea. Dacă e respect, numai superstiţia poate explica respectul omului pentru autorul nenorocirii lui... Ce e mai de mirat, sălbătăcia Nababului sau laşitatea acelora care n-au îndrăznit să-l scoale din somn? *Raynal* 24. Istoria Indiilor, voi. II. (N. Aut.)

aminte de multe cazuri asemănătoare, ca orice răzbunare din parte-mi air fi fără folos; că lumea pe mine are să mă socotească sau nebun de legat, sau om rău. Şi am lăsat lucrul baltă.

Oamenii mei, în acest timp, se duseseră la un preot. Acesta ne-a primit foarte bucuros, ne-a dat căldură, hrană, odihnă. Aproape douăzeci şi patru de ore am rămassă ne bucurăm de ospitalitatea lui. A doua zi am închiriat o şalupă mare, cu care am ajuns cu bine la Oranienbaum. La Petersburg am povestit păţania noastră la unul şi, La altul. Toţi neau căinat, toţi a-u osândit cruzimea slujbaşului, dar nimeni n-a vrut să-i ceară socoteală pentru aceasta. Când spuneam că, în cazul că ne-am fi înecat, el ar fi fost ucigaşul nostru, mi se răspundea: „Da, dar nu era de datoria lui să vă scape”. Acuma mă despart pe veci de oraşul ăsta. Niciodată nu mă voi mai întoarce în această vizuină de tigri. Singura lor plăcere este să se sfâşie uni’i pe alţii; bucuria lor este să stoalreă pe cel slab ptnă la s, frige şi să se gudure pe lângă stăpânire. Şi tu ai vrea să locuiesc la oraş! Nu, prietene, – exclamă povestitorul, sărind în picioare, – plec, mă duc acolo unde nu sunt oameni şi unde nu se pomeneşte nici numele de om. Rămâi cu Line!

— Şi, urcându-se în chibitcă, pdrni în goană.

SPASSKAIA POLEST25

M-am luat în goană după dânsul şi l-am ajuns încă îin staţia de poştă. Am căutat să-l înduplec să se întoarcă la Petersburg; m-am străduit să-i arăt că micile neajunsuri de amănunt nu nimicesc legăturile societăţii, după cum o pietricică, căzând în adâncul mării, nu-i poate tulbura suprafaţa. Dar el îmi răspunse ritos: – Fireşte, dacă eu, fărâmă neînsemnată, aş fi căzut la fund, nu s-ar fi iscat furtună în Golful Finic; iar eu m-aş fi dus să ţin de urât focelor...

— Ş: i, cu o clătinare ursuză din cap, se întinse în chibitcă şi plecă în goană.

La chibitca mea stăteau caii înhămaţi, gata de plecare. Tocmai ridicam piciorul să mă duc, când deodată începu să plouă.

— Nu-i mare nenorocire, – mi-am zis; – mă acopăr cu rogojina şi mă apăr de ploaie.

— Dar nu apucă gândul ăsta să-mi treacă bine prin minte, că m-am pomenit ud leoarcă. Cerul, fără să-mi fi cerut voie, îşi deschise zăgazurile: ploua cu găleata. Ce era de făcut? Vorba ceea: încet – încet, departe ajungi... Am intrat în prima casă ţărănească. Înăuntru era întuneric; stăpânul se culcase. Dar şi aşa, pe-ntuneric, i-am cerut voie să mă adăpostească. Am lepădat de pe mine mantaua umedă, iair hainele care rămăseseră mai uscate le-am pus căpătâi, pe laviţă, unde am aţipit în curând. Dair patul, mefiind tocmai moale, nu mi-a dat prilej să mă răsfăţ multă vreme. Când m-am trezit am auzit nişte şoapte. Am desluşit două glasuri, unul de bărbat celălalt femeiesc.

— Bine, bărbate, povesteşte, – zise femeia.

— Atunci ascultă nevastă. A fost odată...

— Începe ca un basm, – întrerupse femeia, în şoaptă, căscând de somn.

— Dar cine mai crede azi în basme? Vrei să cred că alde Polkan, Bova 26 sau haiducul Privighetoare au fost într-adevăr?

— Crezi, nu crezi, cum pofteşti. Nu te sileşte nimeni. Dar

adevărul este că în timpurile străvechi puterea trupească era în mare cinste şi că voinicii o foloseau adesea ca să facă rău. Şi iacătă-l pe Polkan. Iar în ce priveşte pe Privighetoarea-haiducul, citeşte, măicuţă, ce spun cunoscătorii Rusiei străvechi şi vei afla că l-au poreclit aşa fiindcă glăsuia tare frumos. Aşadar, ascultă şi nu-mi tăia vorba. Vasăzică a fost odată undeva un rezident27 domnesc. În tinereţe umblase prin ţări străine şi se obişnuise să mănânce stridii; îi plăceau grozav. Cât timp a avut bani puţini, îşi mai punea pofta-n cui, mânca numai câte o duzină, şi numai când venea la Petersburg. Dar pe măsură ce înainta în grad, creştea şi numărul stridiilor. Iar când a ajuns rezident cu leafă mare şi având pe mâna lui şi banii statului, atunci în privinţa stridiilor parcă era ’o femeie însărcinată. Visa stridii şi în somn. Cum sosea anotimpul stridiilor, nimeni nu mai avea linişte; vai de nenorociţii de subalterni! Cu orice preţ trebuia să i se aducă stridii... A dat poruncă administraţiei28 să i se puie neîntârziat la dispoziţie un curier special pe care să-l poată trimite la Petersburg eu rapoarte urgente. Toată lumea ştia că-l trimitea după stridii; dar, vrei, nu vrei, bani de drum trebuie să scoţi şi din piatră seacă. Vistieria statului are multe găuri... Curierul, în tunică şi pantaloni de călărie, înarmat cu bani şi podorojnă, se înfăţişează luminăţiei sale. Acesta, cu pieptul plin de decoraţii, îi spune: – Repede, drăguţă, ia pachetul ăsta; ai să-l dai în strada Bolşaia Morskaia.

— Cui porunciţi să-l dau?

— Citeşte adresa.

— Către... către...

— Nu-i aşa, uită-te bine!

— Domniei-sale domnului...

— Mă, nu ştii să citeşti: Domnului Korzinkin, onorabil comerciant, Bolşaia Morskaia, la Petersburg.

— Am înţeles, luminăţia voastră.

— Aşa, grăbeşte-te; şi cum ai să capeţi ce-am cerut, te întorci neîntârziat; să ştii că am să te mulţumesc pentru

asta...

Haide-hai, haide-hai, în goana cailor la Petersburg, şi glonţ la Korzinkin...

— Bine-ai venit! Mare şugubăţ şi luminăţia sa! Auzi, să trimeată cale de o mie de verste pentru aşa fleac! Dar e boier cumsecade. II servesc bucuros. Iacă stridii proaspete, chiar azi mi-au sosit. Dar să ştii că putinica este 150 de ruble. Nu pot să las din preţ, că şi eu le-am plătit scump. Dar mă socotesc eu cu măria sa. Bagă putinica în căruţă, întoarce caii...

— Curierul iar aleargă în goana mare; de-abia că a apucat să bea la cârciumă două pahare de basamac...

Clinc-clinc... Cum se aude clopoţelul la poarta oraşului, ofiţerul de gardă şi dă fuga la rezident (mare lucru, când totul e în ordine) să-i raporteze că în depărtare s-a văzut ehibitca şi s-a auzit clinchetul clopoţelului. Şi nu isprăveşte de vorbit că iaca şi curierul la uşă.

— Am adus, măria ta!

— Tocmai bine; (către cei de faţă) adevărat, destoinic om, om de ispravă, şi nu bea. De atâţia ani de când e în serviciu, îl trimit în fiecare an de două ori la Petersburg şi nu ştiu de câte ori la Moscova. Scrie, secretar, că pentru: trudă neprecupeţită şi pentru îndeplinirea întocmai a misiunilor încredinţate îl socotesc vrednic de a fi înaintat în grad.

În condica de cheltuieli a vistieriei este scris: „Prin dispoziţia luminăţiei sale s-a dat curierului N.N., trimis de dbuă ori la Petersburg cu raport urgent, pentru ambele călătorii făcute cu trei cai de poştă, din fondul extraordinar suma...“ Registrul a trecut şi prin revizie, dar nu miroase a stridii...

După propunerea domnului general etc., *hotărăşte:* „Sergentul N.N. Se înaintează la gradul de prapurcic.“

— Şi iacă aşa, nevastă, – adăugă glasul bărbătesc, – se capătă avansarea. Ce folos că eu slujesc cinstit? Cu asta n-am să înaintez nici cu un pas. În ucazuri zice că se răsplăteşte munca cinstită şi sârguitoare. Dar Vodă zice da

şi Hâncu ba. Aşa şi vistiernicul nostru: a doua oară acum m-a trimis la tribunalul corecţional29. Dacă aş fi una cu el, ar fi numai miere.

— Ia taci, Klementici, nu mai vorbi fleacuri. Ştii de ce nu te are la inimă? Tu iei „vamă“ de la toţi, dar cu el nu împărţi...

— Ss... încet, Kuzminicina, să nu te audă cin, eva...

— Amândouă glasurile tăcură, şi eu am adormit iar.

A doua zi dimineaţa am aflat că, sub acelaşi acoperământ cu mine, înnoptase un slujbaş-jurat împreună cu nevastă-sa şi că, înainte de a se crăpa de zi, plecaseră spre Novgorod.

Pe când se puneau caii la căruţa mea, mai sosi încă o chibiteă înhămată cu trei cai. Din ea se coborî un om, Încotoşmănat într-o manta mare; avea în cap o pălărie cu marginile lăsate în jos şi trasă adânc pe frunte, aşa că nu-i puteam vedea faţa. Ceru să i se dea cai. Deoarece n-avea podorojnă, surugii s, e strânseră în jurul lui, în mare număr, şi începură să se tocmească; însă el, fără să aştepte sfârşitul tocmelilor, se adresă nerăbdător unuia din ei: – Hai, repede, pune caii la căruţă; plătesc patru copeici de verstă.

— Surugiul dădu fuga după cai, iar ceilalţi văzând că nu mai aveau despre ce să se mai tocmească cu el, se îndepărtară.

Mă aflam cam la vreo cinci stânjemi de dânsul. El veni la mine şi, fără să-şi scoată pălăria, mi se adresă: – Domnul meu, vă rog ajutaţi pe un om nenorocit, cu cât vă lasă inima.

— Am rămas uimit. Nu m-am putut împiedica să-i spun că această cerere de ajutor mă miră la un om care nu se tocmeşte la costul călătoriei şi dă de două ori cât alţii.

— Văd, – îmi răspunse el, – că dumneavoastră n-aţi întâlnit nicio strâmbătate în viaţă.

— Mi-a plăcut acest răspuns hotărât... Fără să mai zăbovesc, am băgat mâna în pungă... — Vă cer iertare, – zisei, – că nu pot da mai mult acuma; când vom ajunge la

destinaţie, poate voi face mai mult...

— Gândul meu era să-i câştig încrederea; şi n-am greşit.

— Văd, răspunse el, – că sunteţi un om simţitor, că traiul cu oamenii şi urmărirea folosului propriu n-au zăvorât încă poarta spre inima dumneavoastră. Daţi-mă voie să mă urc în trăsură, la dumneavoastră, şi spuneţi servitorului dumneavoastră să se urce într-a mea. În vremea asta caii fuseseră înhămaţi; i-am îndeplinit dorinţa – şi o pornirăm.

— Ah, dpmnul meu, nici nu-mi vine să cred cât sunt de nenorocit. Până acum o săptămână eram vesel, mulţumit, nu duceam lipsă de nimic, eram iubit, sau cel puţin aşa credeam; casa mea în fiecare zi era plină de oameni, purtând semne de distincţie pentru meritele lor; mesele pe care le dădeam erau ca nişte minunate solemnităţi. Vanitatea mea era satisfăcută; dar şi sufletul meu avea parte de fericire adevărată. După multe străduinţe, la început infructuoase, după multe încercări neizbutite, reuşisem să găsesc, în sfârşit, soţia pe care o doream. Patima, voluptatea simţurilor şi a sufletului ne-au făcut să vedem toate într-o lumină trandafirie. N-am luat în seamă că se întunecă cerul... Am ajuns la culmea fericirii: soţia mea rămase grea şi se apropia ceasul când trebuia să nască... Dar ursita hotărâse ca toată această fericire să se năruie într-o clipă.

Într-o zi poftisem la mine, la prâriz, o mulţime de aşa-zişi prieteni, care se grăbiseră să vină, ca să se sature pe socoteala mea. Unul din cei de faţă, care în adâncul luă nu mă putea suferi, vorbind unei persoane care şedea lângă el, ce e drept cu jumătate glas, dar totuşi destul de tare ca să poată fi auzit de soţia mea şi de mulţi dintre oaspeţi, îi zise: – N-aţi aflat încă? Tribunalul corecţional s-a pronunţat în cazul amfitrionului nostru.

Tovarăşul meu de călătorie urmă, întorcându-şi faţa către mine: – O să vi se pară ciudat că un om ca mine, într-o situaţie independentă, aşa cum v-am descris-o, a putut fi dat la tribunalul corecţional. Multă vreme am gândit şi eu la fel, chiar atunci când procesul meu, după ce a trecut

prin toate instanţele inferioare, a ajuns la cea mai înaltă. Iată despre ce e vorba: eu am făcut parte, altădată, din tagma negustorească. Pentru a-mi fructifica banii, m-am asociat la o concesiune. Am comis însă uşurinţa de a mă încrede într-un om necinstit. Acesta s-a făcut vinovat de matrapazlâcuri; i s-a retras concesiunea şi, cercetândfni-se registrele, s-a descoperit un deficit considerabil. Tovarăşul meu s-a făcut nevăzut şi toată răspunderea a căzut asupra mea. Am căutat să mă informez, pe cât a Ifost cu putinţă, şi m-am convins că deficitul nu mi se putea atribui mie sau, în cel mai rău caz, numai în mică parte. Am făcut atunci cererea să se facă socoteala exactă a părţii pentru care eram eu garant. În loc însă de a mii se satisface cererea, s-a hotărât că eu trebuie să suport tot deficitul. Asta a fost o primă nedreptate, la care s-a adăugat apoi alta. Atunci când dădusem garanţia în afacerea cu concesiunea, nu posedam niciun fel de proprietate. Totuşi, după obicei, s-a înaintat tribunalului civil un sechestru pe proprietăţile mele. Ciudat lucru: interdicţia de a vinde ceea ce n-ai! Mai târziu am cumpărat o casă şi am făcut şi alte achiziţii. Tot atunci am intrat în serviciul statului şi, căpătândl un cin am încetat de a face parte din tagma negustorească şi am trecut în rândul nobilimii. Profitând de o ocazie mi-am vândut casa pe un preţ bun, şi actul de vânzare s-a înregistrat la acelaşi tribunal la care exista sechestrul. Aceasta mi s-a imputat ea un delict de către o seamă de oameni pentru care bunăstarea mea era prilej de nemulţumire... Avocatul statului30 m-a denunţat că am vândut casa pentru a scăpa de plata către fisc a restantei, şi că m-am făcut vinovat de fraudă fiindcă, în fata tribunalului, m-am prevalat de titlul meu actual de nobleţe, în loc de a declara tagma din care făceam parte atunci când am cumpărat casa. În zadar am arătat că nu se poate pune sechestru pe o proprietate care nu există, că, în tot cazul, a trebuit să vând pentru ca să acopăr cu preţul vânzării măcar o parte din deficit, rămânând ca apoi să caut şi alte mijloace; degeaba am spus că nu mi-am tăinuit

calitatea, deoarece la cumpărarea casei făceam deja parte din nobilime. Nu s-. A ţinut seama de nimic, vânzarea a fost anulată, am fost exclus din rândurile nobilimii pentru declaraţie mincinoasă. Şi acum, – a adăugat mosafirul care povestea toate acestea la masa mea, – acum amfitrionul nostru va fi arestat preventiv până la terminarea procesului.

Spunând aceste din urmă cuvinte, tovarăşul meu de drum ridică glasul. — Soţia mea, cum a auzit cele spuse, mă îmbrăţişă strigând: – Nu, iubitule, nu mă despart de tine! Mai mult n-a putut spune; i se muiară picioarele şi căzu fără simţire în braţele mele. Am ridicat-o de pe scaun şi am dus-o în dormitor. Nu ştiu cum s-a terminat prânzul.

Când, după câtva timp, şi-a venit în fire, au apucat-o dureri care prevesteau naşterea apropiată a fructului dragostei noastre. Dar, oricât erau de cumplite aceste dureri, gândul că voi fi arestat o îngrozea în aşa măsură, încât nu înceta să repete: „Merg cu tine!...“ Nenorocita întâmplare a grăbit cu o lună întreagă naşterea copilului. Toate sforţările moaşei şi ale doctorului au fost zadarnice, n-au putut opri naşterea în ziua următoare. Însă zbuciumul sufletesc al sărmanei mele soţii nu s-a liniştit după naşterea copilului ci, dimpotrivă, a crescut până într-atâta, că a fost cuprinsă de febră puerperală... Dar ce să mai lungesc vorba?! A treia zi după ce născuse, soţia mea a murit! Puteţi fi încredinţat că, martor al suferinţelor ei, n-am părăsit-o niciun minut. În durerea mea am uitat cu totul de proces şi de arestarea care mă ameninţa... În ajunul sfârşitului iubitei mele a murit şi fructul necopt al dragostei noastre; chinuit cum eram de boala soţiei, această pierdere n-a însemnat mare lucru pentru mine.

— Povestitorul se apucă cu mâinile de cap: – Închipuiţi-vă, închipuiţi-vă starea mea sufletească, văzând că iubita mea m-a părăsit pentru totdeauna. Totdeauna! —răcni el eu un glas sălbatic. — De ce fug? Să mă bage în temniţă, să mă chinuiască! Nu mai simt nimic. N-au decât să mă şi omoare! O, barbari tigri, şerpi fioroşi, sfâşiaţi-mi inima,

vărsaţi într-însa veninul vostru ucigător!... Iertaţi, vă rog, acest acces de furie... mi’se pare că-mi voi ieşi curând din minţi! De câte ori îmi amintesc clipa despărţirii de scumpa mea soţie, uit tot, mi se face negru în faţa ochilor... Dar să-mi termin istorisirea. Cuprins de cumplită deznădejde, zăceam pe trupul neînsufleţit al iubitei mele, când unul din prietenii mei sinceri veni în goană să-mi spună: – Au venit să te aresteze, poliţia e afară; trebuie să fugi! L, a portiţa din dos te aşteaptă o chibii’tcă,. Pleacă la Moscova, sau unde vrei, şi aşteaptă acolo până va fi cu putinţă să-ţi uşurăm situaţia. — Eu n-am dat nicio atenţie acestor cuvinte, însă amicul meu, cu ajutorul servitorilor, m-a ridicat cu sila, m-a scos din casă şi m-a urcat în chibiteă. Aducându-şi aminte că am nevoie de bani, prietenul meu mi-a dat o pungă în care erau numai cincizeci de ruble, s-a întors repede în odaia de lucru ca să mai ia de acolo bani şi să mi-i aducă; însă în dormitor la mine se şi afla un ofiţer de poliţie, aşa că a mai putut doar să-mi trimeată vorbă să fug... Nu ştiu cum am ajuns până la prima staţie de poştă. Un servitor al prietenului meu, care m-a însoţit până acolo, mi-a povestit cele ce s-au întâmplat, apoi şi-a luat ziua bună de la mine; iar acuma, vorba aceea, merg şi eu unde m-or duce ochii.

Cele povestite de tovarăşul meu de drum m-au mişcat adânc. Este oare cu putinţă, mi-am zis în mine, ca sub o cârmuire aşa de blândă, cum avem acum, să se petreacă asemenea cruzimi? Este posibil să se găsească judecători atât de descreieraţi, încât să răpească unui om averea, cinstea şi chiar viaţa, numai pentru a îndopa fiscul? (Putem cu drept cuvânt întrebuinţa acest cuvânt, când e vorba de o despuiere abuzivă în folosul fiscului.) Mă gândeam cum aş face ca întâmplarea asta să ajungă la urechile puterii supreme; eram încredinţat cu drept cuvânt că, sub un guvern autocrat, numai ea se poate arăta nepărtinitoare faţă de toţi.

— Oare n-aş putea să-i iau apărarea eu însumi? Să adresez o reclamaţie autorităţii celei mai înalte. Să-i explic

amănunţit cazul, să arăt nedreptatea judecătorilor şi nevinovăţia victimei.

— Dar reclamaţia mea n-au s-o primească. Au să mă întrebe cu ce drept mă amestec eu, au să-mi ceară procură.

— Cu ce drept? Dreptul omenirii suferinde! Este vorba de un om căruia i s-a luat averea, cinstea, i s-a răpit jumătate din viaţa lui, un om care rătăceşte acum în lume pentru a fugi de închisoarea ruşinoasă. Şi pentru asta e nevoie de procură? De la cine? Oare nu e destul că suferă un concetăţean?

— Dar nici de atâta nu-i nevoie. Este un om şi ajunge! Asta e dreptul meu, asta-i procura mea!

— O, Fiul Omului! De ce ai dat legea ta barbariloT? îşi fac cruce în numele tău, dar aduc jertfe sângeroase urii! Dece ai fost blând cu ei? În locul chinurilor de pe lumea de apoi, mai bine le-ai îndoi pe cele de aici... mai bine le-ai aprinde conştiinţa pe măsura nelegiuirilor lor; să nu le diai tihnă nici ziua, nici noaptea, p-înă n-or plăti cu suferinţele lor nelegiuirile făptuite de ei.

Gândurile acestea aşa de tare mi-au sleit trupul, încât am adormit foarte adânc şi nu m-am trezit multă vreme. Pe când dormeam, sucurile răscolite de gânduri au dat năvală spre cap şi, punând în mişcare ţesătura delicată a creierului, au făcut să se nască tot felul de închipuiri, nenumărate tablouri mi s-au înfăţişat în somn; însă au pierit iarăşi, ca aburii uşori în văzduh. În cele din urmă, însă, cum se întâmplă, o fibră cerebrală, atinsă puternic de vaporii care se ridicau din vasele năuntriee ale trupului, a început să vibreze mai îndelung decât celelalte; şi iată ce am visat:

Se făcea că sunt ţar, şah, han, rege, bei, nabab, sultan, sau cum le mai zice, şi că şed mândru pe un tron.

Scaunul domniei era de aur curat; pietre scumpe încrustate cu măiestrie sclipeau în lumini de felurite culori. Nimic nu se putea asemui cu strălucirea veşmintelor mele. Capul mi-era împodobit cu o cunună de lauri. În jurul meu

se aflau simbolurile puterii mele. Aici, paloşul meu pe o coloană de argint, pe care erau reprezentate lupte pe mare şi pe uscat, cuceriri de cetăţi şi altele de acest fel; deasupra tuturor acestor scene de vitejie era săpat numele meu purtat de Geniul gloriei. Dincolo, sceptrul meu culcat pe snopi de aur curat, bogaţi în spice grele, întocmai ca în natură. O cumpănă 31 grea avea în unul din talere o carte cu inscripţia: *Legea milei,* iar în celălalt o altă carte cu titlul: *Legea conştiinţei.* Globul32 – simbolul puterii – era susţinut de un grup de copii sculptaţi din marmoră albă. Mai sus die toate acestea se înălţa coroana mea, aşezată pe umerii unui uriaş puternic şi cu o margine sprijinită de către o statuie a Adevărului. Un şarpe de mărime colosală, făcut din oţel lucitor, înconjura întreg piedestalul tronului; îşi ţinea vârful cozii în gură, ca simbol al veşniciei.

Dar nu numai aceste chipuri neînsufleţite proclamau puterea şi măreţia mea. Supuşi şi slugarnici, căutând să-mi prindă privirile, stăteau în jurul tronului meu marii sfetnici. Iar la oarecare depărtare forfotea o mulţime nenumărată de norod care, după veşmintele felurite, trăsăturile feţei, ţinută, aspect şi statură, se cunoştea că e alcătuită din neamuri felurite. Tăcerea plină de teamă a tuturor dovedea că toţi sunt supuşi voinţei mele. În părţi, pe un loc mai înălţat, stăteau femei în mare număr, în veşminte splendide, din cele mai atrăgătoare. Din privirile lor se vedea plăcerea ce au de a se uita la mine şi bucuria cu care ar întâmpina orice dorinţă a mea, îndată ce s-ar manifesta.

O tăcere adâncă domnea în această adunare; păreau că aşteaptă toţi un eveniment de mare însemnătate, ceva de care atârna liniştea şi fericirea întregii societăţi. Închis în mine însumi, plictiseala, pricinuită de monotonia ceremonialului, prinse rădăcină în inima mea… Am plătit deci Naturii datoria cuvenită:

deschizând gura până la urechi, am căscat din răsputeri! Toţi pricepură îndată ce se petrece în sufletul meu. Cu repeziciunea fulgerului, spaima îşi întinse negrul linţoliu

peste chipurile vesele, zâmbetul fugide pe buzele gingaşe şi roşeaţa bucuriei de pe obraji. În privirile schimbate şi piezişe se puteau citi ivirea neaşteptată a groazei şi nenorocirile care au să vie. Se auziră suspine, dureroasele premergătoare ale jalei, şi gemete pe care frica de-abia le putea stăpâni. În inimile tuturor îşi făcură drum eu paşi repezi deznădejdea şi spasmele morţii, mai chinuitoare decât moartea însăşi. Această jalnică privelişte m-a mişcat până în adâncul inimii. Muşchii obrazului mi s-au contractat cu încetul spre urechi şi, întinzându-m-i buzele, au produs în trăsăturile feţei o strâmbătură asemenea unui zâmbet; apoi am strănutat vârt-os. Int-o-cmai după cum, când în văzduhul m-ohorât, întunecat de o ceaţădeasă, pătrunde o rază a soarelui de amiază, umezeala condensată din aburi se risipeşte ia căldura lui înviorătoare, partea mai uşoară ridicându-se repede spre spaţiul imens al eterului, şi partea alcătuită din părticele grele căzând la pământ; iar întunericul care domnea pretutindeni, în lipsaglobului strălucitor, piere acum într-o clipă, trăgând după sine vălul său nepătruns şi nu lasă nicio urmă a prezenţei sale – tot aşa zâmbetul meu arisipit jalea de pe feţele norodului adunat, bucuria a pătruns iarăşi repede în inimi şi nicăieri nu s-a mai văzut urmă de mâhnire. Toţi izbucniră în strigătul de: „Trăiască marele nostru stăpân, trăiască în veci!“ Precum, la adierea vîntului-i lin de miazăzi, frunzele copacilor freamătă şi în dumbravă se aude un foşnet tainic, aşa în toată adunarea se auziră şoapte de bucurie. Unul spunea încet: „El a învins pe duşmanii din afară şi pe cei dinăuntru, a lărgit hotarele patriei, a supus stăpânirii sale mii de felurite noroade”. Altul a exclamat: „A îmbogăţit ţara dezvoltând negoţul atât înăuntru, cât şi cu ţările străine; el iubeşte Ştiinţa şi Arta, sprijină plugăria şi meşteşugurile11. Femeile vo-rbeau cu dragoste şi recunoştinţă: „S-a îngrijit de sănătatea pruncilor şi a scăpat de lapietre mii de viitori cetăţeni folositori neamului’1. Unul cu un aer de importanţă a glăsuit: „A mărit veniturile visteriei, uşurând

în acelaşi timp pe cetăţeni de birurile prea apăsătoare şi îmbunătăţind astfel hrana poporului”. Tineretul, ridicând cu entuziasm mâinile spre cer, grăia: „E milostiv, drept, legile lui sunt aceleaşi pentru toţi; el se socoteşte numai cel dintâi dintre slujitorii statului; este legiuitor înţelept, judecător drept, zelos îndeplinitor al legii; e mai mare decât toţi regii şi împăraţii; a dăruit libertate tuturor”.

Asemenea cuvinte, lovind timpanul urechii mele au trezit în sufletul meu un răsunet puternic. Mi s-au părut îndreptăţite aceste laude, întărite fiind de sinceritatea care se citea pe feţele vorbitorilor. Le-am luat drept adievărate şi sufletul meu s-a ridicat mai presus de orizontul obişnuit; mintea mea şi-a lărgit hotarele, a devenit atotcuprinzătoare şi s-a înălţait aproape până la treapta înţelepciunii dumnezeeşti. Dar nimic nu se poate asemui cu mulţumirea de sine, pe care am simţit-o ou prilejul poruncilor ce le-am dat. Şefului oştirii i-am poruncit să pornească cu oaste numeroasă pentru a cuceri o ţară îndepărtată.

— Stăpâne, – îmi răspunse el, – faima numelui ’tău singură va birui noroadele care trăiesc în acea ţară! Spaima va merge înaintea armelor tale, mă voi întoarce şi-ţi voi aduce prinosul unor regi puternici.

— Mai marelui peste flotă i-am dat poruncă: – Corăbiile mele să se răspândească peste toate mările, ca să fie văzute de neamurile necunoscute. Faima pavilionului meu să ajungă la miazănoapte, răsărit, miazăzi şi apus.

— Am înţeles, stăpâne!

— Şi, ca vântul menit să umfle pânzele corăbiilor, aşa a zburat să-mi îndeplinească porunca.

— Să se dea de ştire până la hotarele cele mai depărtate ale împărăţiei mele, – am grăit către păzitorul legilor, – că azi e ziua mea de naştere; şi să fie pentru veci însemnată în letopiseţ ca o zi de obştească iertare: să se deschidă temniţele, să iasă osândiţii şi să se întoarcă la vetrele lor cei rătăciţi de pe drumul cel drept!

— Îndurarea ta, stăpâne, este după chipul Fiinţei celei

atotmilostive. Voi duce în grabă această îmbucurătoare veste părinţilor care-şi plâng copiii, nevestelor care tânjese de dorul soţilor.

— Să se ridice, —

zisei căpeteniei arhitecţilor, – clădiri măreţe pentru a fi locaşuri ale muzelor, să fie împodobite cu felurite plăsmuiri după natură; să fie nepieritoare ca şi fiinţele nemuritoare cărora le sunt destinate.

— O, prea înţelepte stăpâne, – îmi răspunse mai-marele arhitecţilor, – stihiile s-au supus poruncii glasului tău şi, unindu-şi străduinţele, au ridicat în pustiuri şi desişuri de codru oraşe întinse, care întrec în măreţie pe cele mai faimoase ale antichităţii; ce neînsemnată va fi această trudă pentru zeloşii îndeplinitori ai ordinelor tale. Ai grăit şi materialul brut al construcţiei îţi şi aude glasul.

— Deschidă-se acum, – grăii eu, – mâna dărniciei! Prisosul belşugului să se reverse peste cei betegi şi neputincioşi, comorile netrebuitoare întoarcă-se la izvorul lor 1 – O, cârmuitorule milostiv, dăruiit nouă de cel atotputernic! Părinte al poporului, binefăcător al celor sărmani, facă-se voia ta 1 – La fiecare poruncă a mea, cei care stăteau în apropiere scoteau strigăte de bucurie şi băteau din palme, adesea fără să aştepte cuvântul meu, ci ghicindu-mi gândul nerostit. Din toată adunarea numai o femeie, care stătea sprijinită de o coloană, scotea suspine de jale şi dădea semne de indignare şi dispreţ. Era încruntată la faţă şi purta îmbrăcăminte sărăcăcioasă. Pe cap avea pălărie, pe când toţi ceilalţi stăteau cu capetele descoperite.

— Cine este aceasta? — întrebai eu pe un om care stătea aproape de mine.

— Este o peregrină, necunoscută nouă, zice că o cheamă *vede limpede* şi că e doftoriţă de ochi. Dar este o vrăjitoare foarte primejdioasă, purtătoare de venin şi otravă; se bucură de jalea, şi durerea oamenilor; e totdeauna încruntată, pe toţi îi dispreţuieşte şi-i ponegreşte; în ocările ei nu cruţă nici măcar augusta ta persoană.

— De ce atunci răufăcătoarea asta e îngăduită în împărăţia mea?... Dar despre ea – mâine. Azi e ziua bunătăţii şi a veseliei. Veniţi, voi tovarăşii mei întru purtarea grelei poveri a ocârmuirii, primiţi pentru truda şi vrednicia voastră cuvenita răsplată.

— Atunci, sculându-mă de pe locul meu, am împărţit celor care stăteau în faţa mea diferite însemne de onoare; nu fură uitaţi nici cei absenţi, dar cea mai multă parte la favoarea mea au avut-o cei care întâmpinaseră cuvintele mele cu feţe vesele.

Am continuat apoi: – Să mergem, o, stâlpi ai puterii mele, sprijinitori ai tronului, să mergem spre a ne desfăta după truda noastră. Se cuvine ca acei care se ostenesc să guste din rodul muncii lor. Se cuvine ca şi suveranul să ailbă parte de bucurie, el care este izvorul bucuriei tuturor.

— Şi Ifăcând semn intendentului petrecerilor, îi zisei: – Airată-ne drumul spre ospăţul ce-ai pregătit. Te urmăm.

— Stai! — grăi atunci peregrina de la locul unde se afla, – opreşte-te şi vino încoace 1 Eu sunt doftor trimis la tine, şi la cei asemenea ţie, ca să-ţi locuiesc vederea. Vai, ce albeaţă 1 – O putere nevăzută mă sili parcă să-i dau ascultare, deşi cei care mă înconjurau au căutat, chiar cu sila, să mă împiedice.

— Albeaţă pe amândbi ochii! — exclamă peregrina.

— Şi totuşi cu câtă încrezare ai judecat despre toate...

— Apoi, atingând cu mâna amândoi ochii mei, scoase de pe ei o pojghiţă groasă făcută diintr-un fel de ţesut coirnos.

— Vezi, ai fost orb, orb cu desăvârşire. Eu sunt Adevărul[8]). Atotputernicul, înduioşat de gemetele supuşilor tăi, mi-a poruncit să mă cobor din ţinuturile cereşti ca să risipesc bezna care-ţi întuneca vederea. Această poruncă am îndeplinit-o. De acum înainte toate se vor înfăţişa aşa cum sunt privirilor tale. Vei pătrunde până în adâncul inimilor. Nu se va mai putea ascunde d’e tine şarpele care

8 Ruseşte *Istina,* substantiv feraenin. (N. trad.)

stă la pândă în ascunzişurile sufleteşti. Vei cunoaşte pe cei care-ţi sunt supuşi credincioşi; aceştia se ţin departe de tine, nu pe tine te iubesc, îşi iubesc patria. Ei sunt gata oricând să te lovească pe tine, dacă astfel ar putea răzbuna robirea poporului. Ei însă nu vor să tulbure liniştea obştească înainte de vreme şi fără folos. Pe aceştia cheamă-i lângă tine şi făţi-i prieteni. Goneşte de lângă tine gloata asta trufaşă, caire-şi acoperă spurcăciunea sufletească sub veşminte cusute cu fir. Ei sunt adevăraţii tăi vrăjmaşi, ei ţi-au întunecat ochii şi au vrut să mă împiedice dte a intra în casa ta... O singură dată, în tot timpul domniei lor, mă arăt eu împăraţilor, ca să mă cunoască în adevărata mea înfăţişare; dar niciodată nu părăsesc locaşurile muritorilor. În palatele împărăteşti nu sălăşluiesc. Straja, care le înconjoară din toate părţile şi care veghează cu o sută de ochi zi şi noapte, mă împiedică ca să pătrund în ele. Dacă vreodată răzbesc prin această gloată deasă şi stirânsă, toţi cei din jurul tău ridică biciul ca să mă izgonească din casa ta. Veghează deci ca să nu mă depărtez iairăşi de tine. Căci atunci aburii otrăvitori ai linguşirii vor face la loc albeaţa, şi nicio rază de lumină nu va mai putea străbate coaja care-ţi va acoperi ochii. Orbirea ta va fi de două ori mai mare; de-abia la un pas depărtare vei pătrunde cu privirea. Toate ţi se voir arăta sub o înfăţişare voioasă. Urechea ta nu va fi tulburată de gemete, auzul se va desfăta tot timpul cu dulci cântări. Fumul de tămâie îţi va amăgi sufletul dieschis linguşirii. Toate de câte te vei atinge vor fi netede. Asprimea binefăcătoare niciodată nu-ţi va răni nervii pipăitului... Cutremură-te de pe acum de această staire de lucruri. Se vor aduna nori deasupra capului tău şi săgeţile trăsnetului răzbunător vor fi gata să te izbească. Dar să ştii că voi rămâne înăuntrul hotarelor împărăţiei. Când vei vrea să mă vezi, când, deşi înconjurat de capcanele linguşirii, sufletul tău va fi dornic de prezenţa mea, cheamă-mă din depărtări; unde se va auzi glasul meu puternic, acolo mă vei găsi. Niciodată să nu te temi de glasul meu. Dacă din

mijlocul norodului se va ridica un bărbat care te va dojeni pentru faptele tale, să ştii că acela ţi-e adevărat prieten. Fără să aştepte răsplata, fără frica mişelească, el, cu gias hotărât, îţi va da de veste despre mine. Bagă de seamă, să nu îndrăzneşti a-l pedepsi ca pe un asmuţitor al poporului. Cheamă-l la tine, găzduieşte-l ca pe un peregrin; căci oricine dojeneşte pe împărat şi domnia lui neţărmurită este un rătăcitor pe pământul unde toţi tremură de frica stăpânitorului. Găzduieşte-l, îţi spun, cinsteşte-l, ca să se întoarcă la tine iară şi iară, să-ţi vorbească deschis şi fără linguşire... Dar asemenea inimi tari sunt rare; o dată la *q* sută de. Ani poate se iveşte un

asemenea om pe scena lumii. Deci, pentru ca ispitele şi farmecul puterii să mu ţi adoarmă vigilenţa, îţi dăruiesc acest inel; el îţi va da de ştire când vei greşi şi vei stărui în greşeală. Căci află că tu în obşte poţi fi cel dintâi dintre ucigaşi, cel diintâi tâlhair, cel dinţii trădător, tulburător al liniştii obşteşti, vrăjmaş fioros care-şi varsă răutatea asupra celui slab. Tu vei fi de vină, dacă mama îşi va plânge fiul ucis pe câmpul de luptă, şi nevasta pe soţuţ ei; căci primejdia captivităţii de-abia poate îndreptăţi omorul, poreclit război. Tu vei fi de vină dacă ogoarele voir fi pustii, dacă pruncii plugarului vor pieri la sânul mamei, sărac în hrană îndestulătoare... Şi acum, îndireaptă-ţi privirea asupra ta şi asupra acelora care sunt în jurul tău, cercetează cum s-au îndeplinit poruncile tale, şi dacă sufletul nu ţi se va cutremura de groază la această N privelişte, atunci... te voi părăsi, şi sălaşul tău se va şterge pentru totdeauna din amintirea mea.

Peregrina tăcu. Faţa ei senină şi luminoasă vărsa în inima mea bucurie. Nu mai simţeam în suflet valurile deşertăciunii şi ale trufiei, ci linişte şi pace. Nu mă mai frământa zbuciumul ambiţiei şi furtuna năzuinţii la atotputernicie. Veşmintele mele atât de strălucitoare le vedeam acum pătate de sânge şi ude de lacrimi. Pe degete am zărit urme de creier de om; picioarele îmi erau

îngropate în tină. Şi pe cei din jurul meu i-am văzut acum în toată urâciunea lor. Am văzut flacăra nesaţiului pâlpâind în inima lor neagră. Îmi aruncau mie şi unul altuia priviri piezişe, în care se citea lăcomie, pizmă, mişelie şi ură. Comandantul de oştire pe care-l trimisesem la luptă şi cucerire se îneca în lux şi pej, receri. În armată nu era disciplină; ostaşii erau socotiţi mai prejos decât vitele. Nimeni nu se îngrijea de sănătatea şi de hrana lor; viaţa lor nu preţuia nicio leţcaie; nu li se plătea solda cuvenită, care se cheltuia pe podoabe nefolositoare. Mai mult ca jumătate din recruţi mureau din pricina lipsei de grijă a şefilor sau din cauza severităţii lor nelalocul ei. Banii destinaţi pentru întreţinerea armatei erau în mâinile intendentului petrecerilor. Semnele de vrednicie militară nu se dădeau vitejiei, ci slugărniciei josnice. Vedeam în faţa mea pe un conducător de oaste vestit, pe cât mergea vorba, pe care eu îl onorasem cu cele mai deosebite semne ale favoarei mele. Acum am văzut limpede, că toată marea lui destoinicie sta numai în talentul de a se pune în slujba poftelor libidinoase ale superiorului său, şi că nu avusese niciodată prilejul să dea dovadă de bărbăţie, deoarece nu văzuse pe duşman nici de departe. De la. Asitfel de ostaşi aşteptam eu cununе noi de lauri pentru mine. Mii de nenorociri s-au înfăţişat ochilor mei, silindu-mă să-mi întorc privirile de la ele.

Corăbiile, pe care le trimisesem spre mări depărtate, le-am văzut plutind în preajma portului. Comandantul flotei, care crezusem că a zburat pe aripile vântului ca să-mi îndeplinească porunca, se lăfăia pe un pat moale şi se îmbăta de dezmierdări în braţele unei femei năimite ca să-i aprindă poftele. Pe o hartă făcută anume din porunca lui erau însemnate călătorii de descoperire făcute... în vis se şi puteau vedea insule noi, bogate în roade potrivit cu clima lor. Pământuri întinse şi noroade nenumărate ieşiseră din... pensula acestor călătorii de specie nouă. Noaptea, la lumina făcliilor, se lucra la o descriere pompoasă, în stil înflorit şi măreţ, a acestor expediţii şi a

descoperirilor făcute. Se pregăteau plăci de aur pentru îmbrăcămintea33 unei opere de atâta însemnătate. O, Cook! 34 De ce ai dus o viaţă de muncă şi lipsuri, ca să sfârşeşti în chip atât de jalnic? Dacă te-ai fi îmbarcat pe corăbiile astea ale mele, în veselie ţi-ai fi început călătoria şi în veselie ai fi sfârşit-o; şi, şezând locului (în ţara mea), tot atâtea descoperiri ai fi făcut, ai fi câştigat tot atâta glorie, căci suveranul tău te-ar fi acoperit de onoruri.

Isprava cu care, în orbirea mea, mă mândream cel mai mult, iertarea pedepselor şi slobozirea vinovaţilor, n-a prea avut parte de luarea aminte a cetăţenilor, prinşi de grijile lor. Porunca mea, sau a fost, printr-o aplicare greşită, cu totul călcată, sau, din pricina răstălmăcirii şi a îndeplinirii zăbavnice, n-a avut urmarea dorită. Îndurarea mea a dat loc la un mezat: ciocanul milei şi al mărinimiei cădea numai pentru cine dădea mai mult. În loc ca în ochii supuşilor mei să trec drept stăpân milostiv, dimpotrivă, ei m-au socotit mincinos, făţarnic, comediant primejdios. S-au auzit mii de glasuri: „Lasă-ne în pace cu mila ta, nu o făgădui cu vorbe sforăitoare, dacă n-ai de gând să-ţi ţii făgăduinţa. La obijduire nu mai adăuga şi bătaie de joc, nu ne face şi mai apăsător jugul... Dormeam în tihnă şi ne-ai tulburat somnul; n-am dorit să ne trezim căci n-avem la ce...“ Clădirea de oraşe noi am văzut că a fost numai prilej de risipă în banii statului, adesea pătaţi de sângele şi udaţi de lacrimile supuşilor mei. Şi la risipă se mai adăuga desăvârşita neînţelegere a adevăratei arte. Palatele somptuoase erau cu totul lipsite de gust pe din afară şi pe dinăuntru. Înfăţişarea lor amintea vremurile goţilor şi vandalilor.35 În locaşul menit Muzelor n-am văzut binefăcătoarea înrâurire a izvoarelor Castalia şi Hyppocrene36, ci un simplu meşteşug care, târându-se pe pământ, nu îndrăznea să-şi ridice privirile mai sus de orizontul mărginit al rutinei. Arhitecţii aplecaţi asupra planului clădirii nu se gândeau la frumuseţea ei, ei cum să se îmbogăţească de pe urma ei. Scârbit de trufia şi deşertăciunea mea, mi-am întors ochii şi de acolo. Mai rău

însă m-au durut urmările dărniciei mele. Orbit cum am fost, îmi închipuisem că banii obşteşti, rămaşi după împlinirea nevoilor ocârmuirii, nu s-ar putea întrebuinţa mai bine decât pentru a ajuta pe cei sărmani, pentru a îmbrăca pe cei goi, pentru a sătura pe flămânzi, pentru a alina pe cei loviţi de nenorocire, sau pentru a răsplăti vrednicia şi meritul celor care nu râvniseră să se îmbogăţească. Dar cu câtă mâhnire am văzut că dărnicia mea s-a revărsat asupra celor bogaţi, asupra unor linguşitori, prieteni necredincioşi, uneori asupra unor ucigaşi în ascuns, asupra unor trădători, surpători ai încrederii obşteşti, asupra unora care mi-au câştigat favoarea măgulindu-mi slăbiciunile, asupra femeii care se mândrea cu neruşinarea ei. Destoinicia modestă şi meritul sfios au apucat doar câteva fărâmituri ale dărniciei mele. Din ochii mei au ţâşnit lacrimi care mi-au ascuns vederii aceste nenorocite aspecte ale mărinimiei mele nesocotite. Am văzut acum limpede că de distincţiile pe care le împărţisem a avut parte totdeauna numai nevrednicia; a încercat şi meritul, lipsit de experienţă şi a ameţit de strălucirea acestor bunuri închipuite, să pornească, alături cu linguşirea şi cu josnicia sufletească, la cucerirea acestor onoruri, atât de fierbinte dorite de muritori; dar târându-şi paşii cu stângăcie, s-a oprit sleit de puteri pe cele dintâi trepte şi a fost nevoit să se mulţumească cu aprobarea propriei conştiinţe, dându-şi seama că onorurile lumeşti sunt cenuşă şi fum. Am văzut relele izvorâte din slăbiciunea mea şi nemernicia miniştrilor mei, am văzut că-mi dăruisem dragostea unei femei care, în iubirea mea, căuta numai mulţumirea vanităţii sale, care-şi pusese de gând să mă farmece cu frumuseţea ei trupească, dar, în sufletul ei, simţea scârbă pentru mine, şi am izbucnit în urlete de mânie: – Criminali nemernici, tâlhari! Spuneţi de ce aţi abuzat de încrederea domnului vostru? 37 Înfăţişaţi-vă acum înaintea judecătorului vostru. Cutremuraţi-vă, încremeniţi în conştiinţa crimelor voastre. Cu ce puteţi justifica faptele voastre? Ce aveţi de răspuns întru

dezvinovăţirea voastră?

— Şi zărind departe, la marginea întinsei mele împărăţii, pe un moşneag care se adăpostea într-o cocioabă acoperită de muşchi, adăugai: – Iată, pe acesta îl voi chema din umila lui colibă. Vino, – zisei bătrânului, vino să-mi uşurezi povara; vino de redă linişte inimii mele chinuite şi minţii mele zbuciumate.

— Zicând aceasta, mă întorsei cu gândul la înalta mea chemare, înţelesei cât sunt de mari îndatoririle mele, de unde izvorăsc drepturile şi puterea mea. M-am cutremurat în adâncul sufletului şi m-am înspăimântat de greutatea sarcinei mele. A început să clocotească sângele în mine şi – m-am trezit! încă nedezmeticit m-am pipăit la deget; dar n-am găsit niciun inel de spini... O, dacă s-ar găsi măcar pe degetul cel mic al împăraţilor!

Stăpânitor al lumii, dacă la cetirea visului meu zâmbeşti ironic sau îţi încrunţi fruntea, să ştii că peregrina pe care am văzut-o în vis a plecat departe de tine şi că îi e scârbă de palatul tău.

PODBEREZIE38

Cu greu m-am trezit din acest somn adânc, plin de vise. Mi-era capul mai greu decât plumbul, mai ameţit ca al unui beţiv care o săptămână întreagă a dus-o numai într-un chef. Nu m-am simţit În stare să-mi continui călătoria şi să îndur zdruncinăturile căruţei (chibitca n-avea arcuri). Am căutat în cartea mea de medicină casnică o reţetă contra durerii de cap, provenită din aiureala în vis şi... aievea. În călătorie, am de obicei la mine multe leacuri; dar vorba ceea, „prostie este, slavă domnului, destulă; ajunge pentru toţi deştepţii”. Împotriva aiurelii nu luasem niciun leac, aşa că eram parcă tâmpit când am ajuns la staţie.

Mi-am adus aminte că răposata dădacă-mea Praskovia Klementievna, poreclită Piatniţa[9]), era tare lacomă de cafea. Zicea că durerea de cap îi trece numai cu cafea: – Cum beau vreo cinci ceşti, – spunea ea, – parcă mi se

9 Vineri. (N. trad.)

luminează vederea. Altfel aş muri în «trei zile.

Am recurs deci la leacul dădacei, însă nefiind deprins să beau cinci ceşti una după alta, am tratat cu prisosul pe un tânăr care şedea pe aceeaşi laviţă cu mine, însă în alt colţ, lângă fereastră.

— Mulţumesc foarte mult, – îmi zise el, când i-am dat ceaşca de cafea. Înfăţişarea prietenoasă, privirea dreaptă, nesfioasă, atitudinea politicoasă nu se prea potriveau cu surtucul lung şi cu părul uns cu cvas. Cetitorule, iartă-mă pentru vorba asta: eu m-am născut şi am crescut în capitală şi pe cine nu-i frizat şi pudrat îl socotesc om de nimic. Dacă şi tu eşti un ţărănoi şi nu-ţi pudrezi părul39, să nu te superi dacă oi trece pe lângă tine fără să te bag în seamă.

O vorbă după alta, şi m-am împrietenit cu noua mea cunoştinţă. Am aflat că este un seminarist din Novgorod şi că merge pe jos la Petersburg pentru a se întâlni cu un unchi, secretar în personalul gubernial40. Dar scopul lui principal era să caute prilej de a mai învăţa.

— Câte lipsuri mari mai sunt în aşezămintele noastre culturale, – îmi spuse el.

— Numai cunoaşterea limbii latine nu poate mulţumi o minte setoasă de ştiinţă. Ştiu aproape pe din afară pe Virgilius, Horaţius, Titus Livius, chiar şi pe Tacitus; dar când compar cunoştinţele seminariştilor cu acelea pe care am avut eu norocul să mi le pot însuşi, îmi dau seama că şcoala noastră este ca o rămăşiţă a veacului trecut. Autorii clasici41 ne sunt cunoscuţi toţi, dar ne mărginim la comentarea critică a textelor şi habar n-avem de ceea ce face frumuseţea lor încă actuală, ceea ce le-a asigurat nemurirea. Învăţăm filosofia, studiem logica, metafizica, etica, teologia; însă, cum spune Kuteinik42 în „Neisprăvitul”, mergem până la capătul învăţăturii filosofice şi ne întoarcem ca racul înapoi. De ce să ne mirăm? Până în ziua de astăzi domnesc în seminare Aristotel şi scolastica. Eu, spre fericirea mea, am avut prilejul să frecventez casa unui membru gubernial43 din

Novgorod, să-mi însuşesc astfel câteva cunoştinţe de limbă franceză şi germană, şi să mă folosesc de biblioteca stăpânului casei. Ce deosebire între cultura vremurilor când în şcoli se folosea numai limba latină şi vremea de azi! Ce îndemn la învăţătură acum, când ştiinţa nu mai este o taină, deschisă numai celor ce ştiu latineşte, ci se predă în limba poporului!

— Întrerupându-şi o clipă cuvântarea, el urmă: – De ce nu se înfiinţează şi la noi şcoli superioare cu limba de predare rusească? învăţătura ar fi pe înţelesul tuturor; cultura s-ar răspândi mai repede; până într-o generaţie am avea, în locul unui singur latinist, 200 de oameni instruiţi; în fiecare tribunal ar fi măcar, un judecător care să priceapă ce e aceea jurisprudenţă, adică învăţătura legilor. Dumnezeule! — exclamă el.

— Dacă am cita pilde din reflecţiile şi „peroraţiile" cuprinse în sentinţele judecătorilor noştri, ce-ar zice Grotius, Montesquieu, Blackstone! 44...

— L-ai citit pe Blackstone?

— Am citit primele două părţi, în traducere rusească. N-ar fi rău ca judecătorii noştri să fie obligaţi a avea această carte în locul vieţii sfinţilor, să fie obligaţi să o consulte mai des decât calendarul. Cum să nu fim mâhniţi, – repetă el, – că la noi nu sunt şcoli în care învăţământul să se predea în limba naţională?!

Convorbirea noastră fu întreruptă de intrarea poştalionului. Atâta am mai apucat să-i spun seminaristului, că în curând dorinţa lui se va înfăptui, că s-a şi dat un ucaz privitor la înfiinţarea de noi universităţi, 45 unde ştiinţele se vor preda cum doreşte el.

— Era şi timpul, domnul meu.

Pe când plăteam poştalionului preţul călătoriei, seminaristul a ieşit afară; dar ieşind, i-a căzut din buzunar un pacheţel de hârtii. L-am ridicat şi... nu i l-am dat. Iubite cititor, să nu mă dai de gol; cu condiţia asta am să-ţi spun şi ţie ce-am şterpelit. După ce vei fi cetit, ştiu sigur că n-ai să-mi mai dat pe faţă furtişagul: după legea rusească, hoţ

nu-i numai cel care fură, ci şi cel care primeşte. Mărturisesc că am mâna cam lipicioasă... Cum văd ceva, care pare cât de cât judicios, mi-l însuşesc: caută să nu mă judeci rău.

— Iată ce scrie seminaristul meu:

Cine a asemuit lumea morală cu o roată, acela a spus un mare adevăr; dar n-a făcut poate altceva decât, văzând forma rotundă a pământului şi a celorlalte mari corpuri cereşti care se mişcă în spaţiu, a exprimat ce a văzut. Poate că, îndeletnicindu-se cu observarea Naturii, muritorii o să descopere legătura tainică dintre cele morale sau spirituale cu cele materiale, o să-şi dea seama că pricina tuturor schimbărilor, evoluţiunilor şi revoluţiunilor lumii morale sau spirituale depinde de forma rotundă a planetei noastre şi a celorlalte corpuri ale sistemului solar, rotunde ca şi pământul, şi rotindu-se ca şi el. Să nu crezi că sunt martinist46 sau discipol al lui Swedenborg47. Nu, dragul meu! Eu beau şi mănânc nu numai ca să trăiesc, ci şi pentru că găsesc în aceasta o mare plăcere a simţurilor. Îţi mărturisesc, ca unui părinte sufletesc, că-mi place mai bine să petrec noaptea cu o fetişcană nostimă şi să adorm îmbătat de voluptate în braţele ei, decât să mă adâncesc în buchii ebraice sau arabe, în cifre sau hieroglife egiptene, căutând să-mi despart sufletul de trup şi să mă avânt în câmpiile nemărginite ale delirului, ca eroii spirituali vechi şi noi. După ce-oi muri, o să fie vreme îndeajuns pentru impalpabil şi sufleţelul meu o să se sature de plimbare.

Priveşte înapoi. Doar nu-i mult de când domnea superstiţia cu tot cortegiul ei: ignoranţă, robie, inchiziţie şi altele. Mult e de când Voltaire a strigat48 de a răguşit împotriva superstiţiei? Mult e de când Frederic49 i-a declarat război nu numai prin vorbă şi faptă, dar, ceea ce era mai grav pentru el, prin autoritatea exemplului său? Dar în lumea asta toate se întorc la starea de mai înainte, fiindcă totul se naşte din ruină. Toată fiinţa se zămisleşte, se naşte, creşte, ca să dea naştere la alte fiinţe

asemănătoare, apoi moare şi le cedează locul. Noroadele rătăcitoare se strâng în oraşe, întemeiază state, ajung la maturitate, la slavă, apoi slăbesc, se sleiesc, şi pier. Nici nu se mai cunoaşte unde au trăit; le piere până şi numele. Comunitatea creştină a fost la început smerită, blajină, se ascundea în pustiu şi în peşteri; apoi, întărindu-se, a ridicat capul, s-a abătut din drumul său, s-a dedat superstiţiei; în rătăcirea sa a mers pe obişnuita cărare a noroadelor, şi-a dat un stăpân, cu puteri din ce în ce mai mari, şi papa a ajuns atotputernic între regi şi împăraţi. Apoi a venit schimbarea, care a început de la Luther 50; acesta a fost instigatorul schismei, el a lepădat jugul papal şi mulţi s-au luat după el. Bastionul prejudecăţii despre puterea papală a început să se năruie şi superstiţia să dispară încetul cu încetul. Adevărul a găsit adepţi, a rupt zăgazul uriaş al prejudecăţilor. Dar n-a stăruit pe acest drum. Libertatea de gândire s-a prefăcut în dezmăţ; nu mai era nimic sfânt; totul a devenit ţinta atentatelor gândirii neînfrânate. Şi aceasta, după ce va merge până la capăt, va începe să dea înapoi. Vremea noastră dă semne de o asemenea schimbare la faţă. Deşi n-am ajuns până la ultima graniţă a gândirii libere, mulţi încep să se întoarcă la vechile superstiţii. Dacă răsfoieşti cele mai proaspete opere misterioase, 51 îţi vine să crezi că trăim în vremurile scolasticei şi ale disputelor verbale, când mintea omenească se mulţumea cu vorbe, fără a se întreba dacă au sau nu vreun înţeles, când se socotea ca obiect al filosofiei, şi se propunea cercetătorilor adevărului, problema: câte suflete încap pe un vârf de ac. "

Dacă e dat urmaşilor noştri să apuce pe căile rătăcirii, să părăsească realitatea şi să alerge după năluciri, de mare folos ar fi opera unui scriitor, care ne-ar descrie mersul raţiunii omeneşti în timpurile trecute. Near arăta cum, scuturând pâcla prejudecăţilor, a început să urmărească adevărul până la culmile lui cele mai înalte; cum apoi, obosită ca să zic aşa de propria îndrăzneală, a început iarăşi să degenereze, să piardă din putere, şi în

cele din urmă să se prăvălească în bezna ignoranţei şi a superstiţiei. Această operă ne-ar fi folositoare; căci dând la iveală mersul şovăitor al minţii omeneşti între adevăr şi eroare, ar opri poate pe câţiva de a apuca pe căi greşite, şi ar îngrădi avântul ignoranţei. Fericit scriitorul care prin opera sa a putut lumina chiar şi pe un singur om, care măcar într-o inimă a putut sădi sămânţa Virtuţii.

Noi ne putem socoti fericiţi, că nu vom fi martorii celei mai desăvârşite umiliri a făpturii raţionale. Cei care vor veni îndată după noi ar putea fi mai fericiţi; dar aburii mlaştinilor putrede se ridică de pe acum şi încep să întunece orizontul. Să fim mulţumiţi dacă nu vom apuca să vedem ivindu-se un nou Mahomed 52, ceasul rătăcirii va mai întârzia. Ia aminte! Când va începe fermentarea în idei, în domeniul spiritual şi moral, dacă se va ridica un bărbat hotărât şi îndrăzneţ, un proroc al adevărului sau un ademenitor al gloatei, atunci va fi sosit vremea răsturnării împărăţiilor şi a primenirii credinţelor.

Aş vrea să arăt că este de râs uneori scara pe care trebuie să coboare mintea omenească în bezna rătăcirii. Mă voi socoti fericit dacă astfel, cu un zâmbet, voi face un lucru bun.

Iubiţii mei, vagobondând prin labirintul raţionamentelor, băgaţi de seamă să nu apucaţi pe calea unor cercetări de felul următor:

Grăit-a Akiba: păşind pe urmele lui rabbi Iosua spre un loc dosnic, am învăţat trei lucruri. Am învăţat 1): cu faţa nu spre răsărit, nici spre apus, se cuvine să ne întoarcem, ci spre miazănoapte sau spre miazăzi. Am învăţat 2): nu stând în picioare, ci aşezându-ne pe vine, trebuie să ne facem nevoile. Am învăţat 3): nu cu mâna dreaptă, ci cu cea stângă să ne ştergem dosul. La aceasta a obiectat Ben Hazas: până într-atâta pierdutu-ţi-ai ruşinea faţă de învăţător, că l-ai pândit şi când se deşerta? Răspuns-a el: acestea sunt taine ale legii; şi era nevoie să fac ceea ce am făcut, ca să le cunosc.

Vezi dicţionarul Bayle53, articolul Akiba.

NOVGOROD 54

Mândriţi-vă, făloşi ctitori de oraşe, mândriţi-vă, o, întemeietori de state! Măguliţi-vă că veşnică va fi slava numelui vostru. Îngrămădiţi piatră peste piatră până în nori. Săpaţi în marmoră icoanele faptelor voastre vitejeşti, istorisirea isprăvilor voastre. Prin legi invariabile puneţi temelii trainice ocârmuirii voastre. Timpul, arătându-şi într-un rânjet şirul dinţilor ascuţiţi, îşi bate joc de trufia voastră. Unde sunt legile înţelepte ale lui Solon şi Licurg55, care au consfinţit libertatea Atenei şi a Spartei? În cărţi. Pe locul unde au fost aceste cetăţi, o turmă de robi geme azi sub buzduganul puterii absolute. Unde este falnica Troia, unde-i Cartagina56? De-abia se cunoaşte locul unde se ridicau ele, falnice. Se mai urcă oare în taină către fiinţa supremă fumul jertfei fără cusur, în slăvitele temple ale vechiului Egipt? Ruinele lui măreţe sunt astăzi adăpost vitelor behăitoare în ceasul arşiţei de amiază. Nu mai sunt stropite de lacrimi voioase de recunoştinţă către părintele ceresc, ci de scârnave excremente din trupuri de vite. O, mândrie, o, trufie omenească, priveşte toate acestea şi dă-ţi seama cât eşti de trecătoare!

Cu aceste gânduri am ajuns aproape de Novgorod şi am zărit mulţimea de mânăstiri din împrejurimi.

Se zice că toate aceste mânăstiri, chiar şi acele care sunt la 15 verste depărtare de oraş, au fost altădată în incinta lui; că dinăuntrul zidurilor lui puteau porni până la 100 000 de ostaşi. Din letopiseţi se ştie că Novgorodul a avut un guvern al poporului. Şi ei au avut cneji, dar puterea lor a fost mică. Frânele guvernului erau în mâinile şoltuzului şi ale pârcălabilor. Adevăratul suveran era poporul, în adunările sale. Stăpânirea Novgorodului se întindea şi dincolo de Volga, spre miazănoapte. Acest stat liber făcea parte din Liga hanseatică 57. Cât de puternic era, se vede din proverbul bătrânesc: „Cine se poate împotrivi lui dumnezeu şi marelui Novgorod?“ Temelia prosperităţii lui a fost negoţul. Dar dihonia năuntrică şi un vecin hrăpăreţ au pricinuit căderea lui.

Pe pod m-am coborât din chibitcă pentru a mă desfăta cu priveliştea cursului Volhovului. Nu putea să nu-mi vină în minte fapta ţarului Ivan Vasilievici după cucerirea oraşului. Întărâtat de împotrivirea acestei republici58, trufaşul despot, crud dar iscusit, a hotărât să distrugă Novgorodul până-n temelii. Parcă-l văd stând pe pod – cum se povesteşte – cu buzduganul în mână şi poruncind, în a sa mânie, să fie daţi morţii bătrânii şi căpeteniile novgorodenilor. Dar cu ce drept şi-a dezlănţuit el furia împotriva lor, cu ce drept a pus stăpânire pe oraş? Oare pentru că cei dintâi mari cneji ruşi au trăit acolo? Sau fiindcă el se iscălea ţar al întregii Rusii? Sau pentru că novgorodenii erau de neam slav? Dar ce nevoie e de drept, când ai puterea în mână? Poate fi vorba de drept, când sentinţa se pecetluieşte cu sângele noroadelor? Poate exista dreptate, când n-ai puterea s-o înfăptuieşti? S-a scris mult despre dreptul ginţilor; el este adesea invocat. Dar dascălii de drept nu s-au gândit dacă poate exista şi un judecător al popoarelor. Când izbucneşte vrajba între două neamuri, când un popor se aruncă asupra celuilalt din ură sau din lăcomie, judecător între ele este sabia. Cine cade mort sau dezarmat, acela este vinovat; sentinţa e fără apel.

— Iată de ce Novgorodul a fost al ţarului Ivan Vasilievici; iată de ce acesta l-a distrus şi a pus stăpânire pe ruinele lui fumegânde.

— Nevoia, trebuinţa de pază şi siguranţă, întemeiază statele; dezbinarea, viclenia şi silnicia le dărâmă.

— Atunci, ce este dreptul popoarelor?

— Popoarele, zic dascălii, se găsesc unul faţă de celălalt în aceeaşi situaţie ca un om faţă’ de celălalt în starea naturală. — întrebare: care sunt drepturile omului în starea naturală? Răspuns: priveşte-l. E gol, flămând, însetat. Îşi însuşeşte tot ce poate lua pentru a-şi îndestula nevoile. Dacă ceva îl împiedică, el înlătură piedica, o nimiceşte şi pune mâna pe ce doreşte. Întrebare: dar dacă în calea îndestulării nevoilor întâlneşti pe un semen al său dacă de pildă doi inşi deopotrivă de înfometaţi, vor să-şi

astâmpere foamea cu aceeaşi bucăţică, care din doi are mai mult drept? Răspuns: acela care o înşfacă. Întrebare: şi cine o înşfacă? Răspuns: acela care e mai tare.

— Acesta să fie oare dreptul natural, aceasta – temelia dreptului popoarelor? Pilda tuturor vremurilor stă martoră că dreptul fără putere a fost, de fapt, totdeauna o vorbă goală. — întrebare: care este dreptul cetăţeanului? Răspuns: cine călătoreşte cu poşta, să nu se ţină de fleacuri, ci să se gândească cum să capete mai repede cai.

Novgorodenii au purtat război împotriva marelui cneaz Iaroslav Iaroslavici şi au încheiat cu el un tratat de pace.

Novgorodenii au alcătuit un hrisov pentru apărarea libertăţilor lor şi l-au întărit cu 58 de peceţi.

Novgorodenii n-au îngăduit la ei moneda bătută de tătari.

Novgorodenii au început, în anul 1420, să bată propria lor monedă.

Novgorodul a intrat în Liga hanseatică.

La Novgorod se afla un clopot, la dangătul căruia se întrunea adunarea poporului, pentru a se sfătui cu privire la treburile obşteşti.

Ţarul Ivan a luat novgorodenilor şi clopotul şi hrisovul.

Apoi – în anii 1500, 1600, 1700 – Novgorodul a stat mereu pe locul de mai înainte.

Dar, mă gândii, ce-mi tot bat capul cu ce-a fost altădată, sau cu ziua de mâine. Cine e mereu cu ochii la cer şi nu se uită la ce e sub picioare, curând se poticneşte şi cade în noroi... îmi pare rău, sau ba, Novgorodul de altădată n-am să-l pun la loc. Şi are să fie ce-o da dumnezeu... Acum e vremea de cinat. Ia să mă duc la Karp Dementici.

— Ia uite, na! Bine aţi venit, ce vânt bun v-a adus?

— Cu vorbele acestea m-a primit prietenul Karp Dementici, odinioară negustor de a treia „ghildie“ 59, iar acum cetăţean notabil.

— Vorba ceea, aţi picat tocmai la rrfksă. Poftiţi, poftiţi, luaţi loc!

— Dar ce praznic e azi la tine?

— Binefăcătorule, ieri mi-am însurat băiatul. „Hm! Binefăcătorule!... Nu degeaba îmi zice aşa, mă gândii eu. Şi eu, ca alţii, i-am făcut rost să ajungă cetăţean notabil. Se pare că bunicumeu, în anul 1737, a luat cu împrumut pe o poliţă, de la cine – nu ştiu, 1000 de ruble. În 1780 Karp Dementici a pus mâna nu ştiu cum pe această poliţă, a protestat-o, apoi s-a prezentat la mine cu un avocat iscusit. Dar om cumsecade şi milostiv cum este, mi-a luat numai dobânzile pe 50 de ani, iar capitalul mi l-a dăruit... Karp Dementici este un om recunoscător.” – Hai, noră, adu un rachiaş, pentru mosafirul nostru neaşteptat.

— Rachiu nu beau.

— Măcar gustă niţel. În sănătatea tinerilor...

— Şi ne aşezarăm la masă.

Lângă mine şezu într-o parte fiul gazdei, iar în cealaltă Karp Dementici a pus-o pe tânăra măritată. Să scurtăm vorba, cetitorule. Dă-mi un creion şi o foaie de hârtie. Am să-ţi desenez, de are să-ţi placă, toată onorabila companie, şi am să te fac să iei parte la banchetul de nuntă, chiar dacă în clipa de faţă te afli în insulele Aleutine, la vânătoare de vidre. Şi de n-oi izbuti să fac portrete exacte, o să fiu mulţumit şi cu simple siluete. Lavater60 ne învaţă să cunoaştem şi după siluete cine e cuminte şi cine prost.

Karp Dementici – barbă căruntă, lungă cam de jumătate de arşin de la buza inferioară. Nasul – o pătlăgică, ochii în fundul capului, sprâncenele negre ca smoala. Se apleacă până la pământ, îşi mângâie barba, spune tuturor: „binefăcătorule“. Axinia Parfentievna, simpatica lui soţie, la 60 de ani e albă ca zăpada şi rumenă ca macul, face din guriţă inel; vin nu bea; înainte de masă, în văzul mosafirilor ia jumătate deget de votcă, dar în cămară un pahar... Tejghetarii lui bărbatu-său sunt valeţii ei; îl încarcă la socoteală pe stăpân; din porunca Axiniei se fac provizii pe un an de zile 3 puzi de suliman şi 30 funţi de rumeneală. Alexei Karpovici, vecinul meu de masă: nici mustaţă, nici barbă, însă nasul roşu... Clipeşte din ochi, salută dând din cap ca o gâscă şi-şi netezeşte mereu părul

tuns rotund. A fost vânzător de prăvălie la Petersburg. Când măsoară, dă lipsă un verşoc la arşin. De aceea tată-său îl iubeşte ca pe sine însuşi. La cincisprezece ani i-a tras o palmă mamă-sii. Paraskovia Denisovna, tânăra lui soţie, este albă şi rumenă. Dinţii – negri cărbune 61. Sprâncenele, ca un fir de aţă, mai negre decât funinginea, în societate sade cu ochii în pământ, însă toată ziulica nu pleacă de lângă ferestruică şi cască ochii la bărbaţii care trec. Spre seară stă la portiţă. Un ochi e vânăt: dar de ziua întâia, de la scumpul bărbăţel. Cine se pricepe la ghicit, ştie pentru ce.

Dar, iubite cetitorule, văd că ai început să căşti. Basta cu siluetele. Ai dreptate: tot nas, tot buze, altceva ri-are să fie. Nici asta nu pricep, cum ai să deosebeşti sulimanul şi rumeneala pe siluetă.

— Karp Dementici, ce negoţ faci acum? Nu mai vii la Petersburg, nu mai faci ca altădată transport de în, nu mai cumperi nici zahăr, nici cafea, nici văpsele. Mi se pare că negustoria nu ţi-a fost în pagubă.

— Negustoria m-a ruinat. Dar mi-a ajutat dumnezeu. Am avut o dată un an bun şi am clădit casa asta pe numele nevestei. Anul următor a fost o recoltă proastă de în, şi n-am putut furniza cât cerea contractul. De aceea m-am lăsat de comerţ.

— Aşa-i, îmi aduc aminte că pentru 30 000 de ruble luaţi arvună ai distribuit creditorilor numai o mie de puzi de în.

— Mai mult n-am putut, pe cinste.

— Fireşte, şi în coloniale a fost recoltă proastă. Ai adunat vreo douăzeci de mii. Îmi aduc aminte: cu ele a venit durerea de cap.62 – Aşa e, binefăcătorule. M-a durut capul, să plesnească nu alta. Dar ce era să le fac creditorilor? Le-am dat tot ce am avut.

— Trei la sută?

— Ba nu, 15.

— Şi casa?

— Cum puteam să mă ating de casă. Nu-i a mea, e a nevestei.

— Şi acum, cu ce te îndeletniceşti?

— Cu nimic. De când am dat faliment, face comerţ fiu-meu. Vara asta, slavă domnului, a furnizat în pentru 20 000 de ruble.

— Şi, fireşte, la anul o să facă angajament pentru 50 000, o să ia jumătate arvună şi... o să clădească o casă nevestei.

— Alexei Karpovici zâmbeşte pe furiş.

— Şugubăţ, ca totdeauna, binefăcătorule. Dar basta cu fleacurile. Să ne apucăm de treabă. Hai, noră, toarnă de băut.

— Ştii că nu beau.

— Dar măcar gustă.

Gustă, gustă... am simţit că mi se roşesc obrajii şi până la sfârşitul mesei m-aş fi îmbătat ca şi ceilalţi. Dar din fericire, după cum nu poţi fi totdeauna cuminte, nici la masă nu poţi să stai mereu. Aşa că, pentru acelaşi motiv pentru care uneori fac prostii şi bat câmpii, la ospăţul de nuntă am rămas treaz.

Ieşind de la prietenul meu Karp Dementici, am căzut pe gânduri. Până acum socotisem că legislaţia relativă la poliţe, introdusă pretutindeni, are de scop apărarea creditului, prin faptul că înlesneşte o repede şi strictă executare a obligaţiilor comerciale şi este o născocire fericită a timpurilor noi, care înlesneşte circulaţia rapidă a banului, lucru necunoscut altădată. Dar cum se face că, atunci când lipseşte buna credinţă, poliţa este un petic de hârtie fără valoare? Dacă legea n-ar prevedea urmărirea severă a debitorului, ar dispărea oare comerţul? Nu trebuie să ştie creditorul cui îi dă credit? De cine trebuie legiuitorul să aibă mai multă grijă, de creditor sau de debitor? Cine merită mai multă consideraţie, creditorul care şi-a pierdut capitalul din uşurinţă, sau debitorul în lanţuri şi în temniţă? Unul e uşuratic, celălalt... pungaş. Primul s-a încrezut prosteşte în severitatea legilor, al doilea... Şi dacă executarea obligaţiei, contractată prin poliţă, n-ar fi atât de aspră? N-ar mai fi loc pentru

uşurinţă, n-ar mai fi poate înşelăciune în chestie de poliţe... Am început să mă gând'esc: vechiul sistem s-a dus dracului... şi m-am culcat cu capul buimac.

BRONNIŢÎ 63

Până să se schimbe caii la chibitcă, m-am gândit să mă urc pe un deal înalt, în apropiere de Bronniţî, deal pe care, zice-se, în vremurile vechi, înainte – cred – de venirea slavilor, se ridica un templu renumit atunci prin oracolele sale, pe care veneau să le consulte mulţi potentaţi nordici. Se pare că pe locul unde acum se află satul Bronniţî, se afla oraşul Holmograd 64, vestit în istoria nordică antică. Iar pe locul vechii şi renumitei capişti s-a clădit o bisericuţă.

Urcându-mă pe deal m-am dus cu mintea în vremurile vechi şi mi-am închipuit că vin aici, la o divinitate puternică, să aflu ce-mi pregăteşte viitorul şi astfel să-mi liniştesc îngrijorarea. Spaima mistică îmi paralizează membrele, inima începe să-mi bată, mi se face negru înaintea ochilor. Aud un glas ca tunetul, care-mi strigă: „Nesocotitule! De ce vrei să pătrunzi o taină pe care eu am ascuns-o muritorilor sub vălul des al neştiinţei? De ce, semeţule, rivneşti să ştii ceea ce e cunoscut numai minţii celei veşnice? Află că necunoaşterea viitorului e pe măsura naturii tale celei şubrede. Fericirea, care ştii dinainte că va veni, pe care o aştepţi vreme îndelungată, îşi pierde dulceaţa; atunci când în sfârşit soseşte, nu mai ai puterea să te bucuri, sufletul nu mai vibrează ca la o bucurie nesperată. Iar o nenorocire aşteptată îţi răpeşte liniştea fără de vreme, te otrăveşte, nu te lasă să guşti plăcerile vieţii care ştii că vor lua sfârşit. Ce urmăreşti, copil fără minte? Atotînţelepciunea mea a sădit în raţiunea şi în inima ta tot ce-ţi este trebuincios. Întreabă-le pe ele în zilele de restrişte şi vei afla mângâiere; iar în ceasul bucuriei ele te vor îndemna să pui frâu unei fericiri semeţe65. Întoarce-te printre ai tăi, potoleşte-ţi gândurile răzvrătite, dă ascultare conştiinţei tale. Atunci ţi se va revela puterea mea dumnezeiască, atunci vei afla

prorocirea mea“.

— O bubuitură puternică trosni în împărăţia lui Perun G6, şi ecoul ei răsună departe în văi. M-am deşteptat din visare. Când am ajuns pe culme şi am zărit biserica, am ridicat mâinile la cer şi am exclamat: – Doamne, acesta este un templu al tău, un templu al dumnezeului adevărat şi unic. Dar pe locul acesta, pe locul unde acuma sălăşluieşti tu, se ridica, zice-se, odinioară, un templu al rătăcirii. O, stăpâne! Nu pot crede că oamenii au îndreptat vr’odată ruga inimii lor către o altă fiinţă, afară de tine. Braţul tău irezistibil ajunge nevăzut pretutindeni; el sileşte şi pe tăgăduitorii atotputerniciei tale să recunoască un ziditor şi ţiitor al lumii. Dacă muritorul, în strania sa rătăcire, te-a numit cu nume necuviincioase şi bestiale, însă veneraţia lui se îndreaptă tot către tine, cel veşnic, şi el se înfioară de strălşnicia ta. Iehova, Jupiter, Brahma; dumnezeul lui Avraam, al lui Moise, al lui Confucius, al lui Zoroastru, al lui Socrates, al lui Marcus Aurelius 67; dumnezeul creştinilor, o, dumnezeul meu! Tu singur eşti pretutindeni. Dacă în orbirea lor oamenii au crezut, în aparenţă, că nu eşti unic, de fapt ei au zeificat forţele tale neasemuite, făptuirile tale incomparabile. Puterii tale, pretutindeni şi în toate simţită, toţi pretutindeni i se închină. Ateul care te tăgăduieşte, şi el când recunoaşte legile imutabile ale Naturii, ţie îţi aduce prin aceasta un imn de laudă mai răsunător decât toate cântările noastre; căci se înfioară, pătruns până în adâncul sufletului de minunea creaţiunii tale... Tu cauţi, o, părinte prea bun, o inimă sinceră şi un suflet neprihănit; iată, ele sunt gata să te primească. Intră şi domneşte în ele!

— Câteva clipe am stat concentrat în mine însumi, şi n-am văzut nimic din cele ce mă-nconjurau. Când am ridicat apoi ochii şi mi-am îndreptat privirea spre aşezările omeneşti din apropiere, am exclamat: – Aceste colibe mizerabile stau pe locul unde altădată se ridicau mândrele ziduri ale unui oraş mare. Nici cea mai mică urmă n-a rămas din ele. Raţiunea, care cere dovezi convingătoare şi

palpabile, refuză să dea crezare legendei. Aşa trec toate, se năruie, se prefac în pulbere... Dar un glas tainic îmi spune că ceva va rămâne viu pe veci...

Cu vremea stelele se vor întuneca Lumina soarelui pieriva. Şubreda Natură Sub greaua anilor povară va cădea.

Dar tu vei înflori-n eternă tinereţe, în mijlocul stihiilor încăierate,

Şi-a lumilor grozavă prăbuşire,

Neclintit.[10]*)*

ZAIŢ0V0 69

La hanul staţiei Zaiţovo m-am întâlnit cu un vechi prieten al meu, domnul Krestiankin. Ne cunoaştem încă din copilărie. N-am prea locuit cu el în acelaşi oraş şi ne-am întâlnit rar; însă de câte ori am avut prilej, am stat de vorbă cu inima deschisă. Domnul Krestiankin a servit multă vreme în armată; însă scârbit de cruzimile milităriei, mai ales în timp de război când aşa-zisul „drept marţial'1 acoperă, atâtea fărădelegi, a trecut în serviciul civil al statului. Din nenorocire însă, nici aici n-a fost ferit de ceea ce a vrut să evite când a renunţat la cariera militară. Prietenul meu este un om de inimă şi un suflet ales. Însuşirile sale nobile fiind îndeobşte recunoscute, el a fost numit preşedinte al unui tribunal corecţional. La început n-a vrut să primească; în cele din urmă însă s-a răzgândit.

— Dragul meu, mi-a explicat el, – ce câmp vast se deschide înaintea mea! Voi putea da curs liber dorinţelor celor mai scumpe inimii mele, să sfarm jugul greu care apasă pe umerii nevinovăţiei, să golesc temniţele de cei care au greşit din uşurinţă, din slăbiciune sau inexperienţă. Nu se cuvine să se facă dintr-o întâmplare nenorocită o crimă cu intenţie. Prin îndeplinirea datoriei mele, voi stoarce poate unor părinţi lacrimi pentru copiii lor; voi smulge suspine unor soţii... dar aceste lacrimi vor fi lacrimi de ispăşire, de întoarcere pe calea cea bună. Însă

---

10 Actul V, scena I, c'iin tragedia ,,Caton" a celebrului scriitor englez J. Addison 68. (N. aut.)

lacrimile celor săraci cu duhul şi ale nevinovăţiei obijduite trebuie să sece! Ah, cât sunt de fericit de ideea asta! Plec cât mai curând la postul meu. Poate că prezenţa mea acolo e necesară. Ar fi criminală zăbava, dacă ar zădărnici prevenirea unei arestări nedrepte sau eliberarea unui acuzat fără vină.

Cu asemenea gânduri plecase amicul meu să-şi ia în primire funcţia. Cu atât mai mult m-am mirat, aflând de la el acum că-şi dăduse demisia, şi că de aici înainte are de gând să rămână în neactivitate.

— Crezusem, dragul meu, – mi-a explicat domnul Krestiankin, – că în îndeplinirea misiunii mele voi găsi o recoltă îmbelşugată şi îmbucurătoare pentru convingerile mele; dimpotrivă, am găsit numai fiere şi spini. Sunt sătul; nefiind în stare să fac binele aşa cum am vrut, cedez locul unei adevărate fiare sălbatice. Acest mizerabil a meritat în scurtă vreme laudele superiorilor, prin grabnica rezolvare a proceselor în curs, în timp ce pe mine m-au socotit slujbaş zăbavnic. Unii chiar m-au bănuit că iau mită, prin faptul că nu mă grăbeam să înăspresc soarta unor nenorociţi, care adesea se făcuseră vinovaţi numai siliţi de împrejurări. Înainte de intrarea mea în magistratură câştigasem reputaţia, măgulitoare pentru mine, de slujbaş cumsecade şi omenos. Acuma, tocmai însuşirea de care inima mea era atât de mândră e socotită slăbiciune sau indulgenţă culpabilă. Am văzut sentinţele mele luate în râs tocmai în ceea ce constituia nobleţea lor; le-am văzut rămase fără efect. Am văzut cu scârbă cum, avândde gând să scoată basma curată pe un adevărat răufăcător şi om primejdios societăţii, sau să pedepsească cu pierderea cinstei şi a vieţii pe un nenorocit pentru o vină inexistentă, şeful meu, nefiind în stare să mă înduplece pe mine la achitarea ilegală a unor criminali sau la condamnarea unor nevinovaţi, a reuşit să câştige consimţământul colegilor mei. Adesea am văzut cum hotărârile mele bune s-au risipit ca fumul în văzduh. Colegii mei, ca răsplată a slugărniciei lor, au primit decoraţii, în ochii mei, fără lustru, dar de

strălucirea cărora ei au fost încântaţi. Nu rareori, în cazuri îndoielnice, îndemnat de milă pentru un aşa-zis criminal, de a cărui nevinovăţie eram convins, am recurs la lege, cu speranţa să găsesc în ea sprijin şi dezlegare; dar cel mai adesea în textul legii, învechit, rămas din alte vremuri, am întâlnit nu milă pentru oameni, ci cruzime. Pedepsele crunte, disproporţionate faţă de delict, mi-au smuls adesea lacrimi. Mi-am dat seama că legea ia în seamă numai faptul şi nu cercetează cauza care i-a dat naştere; şi poate că nici nu e cu putinţă altfel... Tocmai un asemenea caz întâmplat de curând m-a silit să-mi dau demisia. Nefiind în stare să scap de la moarte pe nişte nenorociţi, pe care braţul puternic al ursitei i-a împins la crimă, cel puţin n-am vrut să fiu părtaş la osândirea lor. Nu le-am putut uşura soarta; de aceea mi-am spălat mâinile în nevinovăţia mea şi am plecat.

La noi în gubernie trăia un nobil retras de câţiva ani din slujbă. Iată statele lui de serviciu: a fost la început „istopnik“[11]), la Curte. Apoi a fost înaintat pe rând lacheu, „kamerlacheu“ şi, în fine, „mundschenk”[12]). Ce însuşiri se cer pentru a parcurge aceste trepte de serviciu la Curte, nu ştiu. Atâta ştiu că până la ultima lui suflare a fost mare amator de vin. După ce a fost mundschenk timp de 15 ani, i s-a dat un post, conform cu cinul lui, la Curtea heraldică70; dar el, dându-şi seama de nedestoinicia lui în aceste treburi, a cerut să fie scos la pensie şi i s-a acordat rangul de asesor de colegiu.71 Astfel s-a întors la locul lui de naştere, adică în gubernia noastră, acum şase ani. Dragostea de locul natal îşi are adesea izvorul în vanitate. Omul de provenienţă joasă, care a ajuns la o oarecare situaţie, sau desculţul care a făcut avere, dacă se descotoroseşte de sfiala şi pudoarea care e ultima – cea mai slabă – rădăcină a virtuţii, preferă locul de naştere pentru a-şi desfăşura luxul şi trufia. Asesorul a găsit

11 însărcinat cu încălzitul camerelor. (N, red. rom.)
12 Paharnic. (N. red. rom.)

curând prilejul să-şi cumpere un sat, unde s-a stabilit cu famiâia sa numeroasă. Dacă s-ar fi născut la noi un Hogarth 72 ar fi găsit material foarte îmbelşugat pentru caricaturile lui, în familia domnului asesor; dar eu nu sunt pictor bun. Dar dacă aş putea desluşi caracterul omului după trăsăturile feţei, cu iscusinţa unui Lavater, ţi-aş putea zugrăvi un tablou remarcabil al acestei familii. Sunt însă lipsit de asemenea talente. Mă voi mărgini deci să las a vorbi faptele, cei mai buni tâlmaci ai sufletului.

Domnul asesor, om ridicat foarte de jos, s-a văzut deodată stăpân absolut al câtorva sute de semeni de-ai lui. Asta l-a ameţit de tot. De altfel, nu-i singurul pe care puterea îl ameţeşte. El s-a socotit de rang mai înalt, iar pe ţărani i-a considerat ca vite de muncă puse la dispoziţia bunului său plac (mai-mai şi-a închipuit că puterea asta a lui e de la dumnezeu). Era lacom de bani, crud din fire, arţăgos, josnic şi de aceea trufaş faţă de cei mai slabi decât el. După astea poţi să judeci cum s-a purtat cu ţăranii. La fostul stăpân ei fuseseră cu „obroc11; cel nou i-a pus la arătură73. Le-a luat pământul, vitele li le-a cumpărat pe un preţ fixat tot de el; i-a pus să muncească toată săptămâna pentru dânsul; iar, ca ţăranii să nu moară de foame, le dădea de mâncare la curte o dată pe zi, iar unora le acorda din milă mesiacina 74. Dacă vreunul i se părea leneş, punea să-l bată cu nuiele, cu băţul, cu gârbaciul, sau cu biciul cu mai multe cozi, după gradul de lenevie. Însă când era vorba de delicte adevărate, de pildă de un furt, nu în paguba lui ci a altora, închidea ochii. Părea că avea de gând să reînvie pe moşia lui moravurile vechii Lacedemonii75 sau ale Secei Zaporojene. Se întâmplă ca ţăranii, flămânzi, să jefuiască vreun călător la drumul mare, sau pe un altul să-l omoare. El atunci nu-i dădu pe mâna autorităţii, ci-i ascunse şi raportă că au fugit; îşi făcea el socoteala că n-o să aibă niciun câştig dacă un ţăran de-al lui o să fie bătut cu cnutul sau trimis la muncă 76 pentru fărădelege. Dar dacă un ţăran fura ceva de la el, îl bătea ca pentru lenevie sau pentru o vorbă

obraznică sau de duh şi, pe deasupra, îi punea lanţuri de picioare sau un jug cu ţepi pe grumaz. Ţi-aş putea povesti multe din înţeleptele lui isprăvi; dar din câte ţi-am spus ţi-ai putut face o idee despre eroul meu. Peste femei era stăpână absolută „cucoana11, iar fiii şi fiicele erau ajutoarele şi executorii poruncilor perechii noastre, căci regula la ei era ca pentru nicio treabă să nu ia pe un ţăran de la muncă. Oameni la curte77 aveau numai pe un băietan cumpărat la Moscova, coaforul domnişoarelor, şi o bucătăreasă bătrână. Vizitiu n-aveau, nici cai; când trebuia să meargă undeva luau caii de arat. Aşa că bătaia cu nuiaua sau cu gârbaciul o aplicau ţăranilor chiar fiii boierului; iar domnişoarele luau la palme pe fete şi pe femei, sau le trăgeau de păr. În timpul liber boierii tineri umblau prin sat sau pe câmp, se legau de fete şi de neveste, cu tot felul de vorbe de ruşine; niciuna nu scăpa de obrăznicia lor; iar domnişoarele, fiindcă n-aveau logodnici, îşi vărsau năduful pe fete; pe multe le stâlciseră în bătaie. Judecă singur, dragul meu, la ce poate să ducă asemenea ticăloşii. Din experienţă, ştiu că poporul rus este foarte răbdător, din cale afară de răbdător, dar când pierde răbdarea, nimic nu-l mai poate opri de la cruzime. Aşa s-a întâmplat şi cu asesorul. Prilejul a fost purtarea sălbatică şi desfrânată, cu adevărat bestială, a unuia din fiii lui.

O fată frumuşică din satul lui era logodită cu un flăcău din acelaşi sat. Fiul mijlociu al asesorului o găsi însă pe placul lui şi încercă toate mijloacele să intre în legături de dragoste cu dânsa. Dar fata rămase credincioasă făgăduinţei date logodnicului; lucru rar la ţară, dar se întâmplă. Cununia trebuia să aibă loc într-o duminică. Tatăl logodnicului împreună cu fecioru-său se duseră la curtea boierului ca să-i ducă ploconul de nuntă78, doi puzi de miere, după obiceiul introdus la mulţi moşieri. De momentul ăsta s-a gândit cuconaşul să se folosească pentru a-şi face pofta. Trimise pe un băiat din sat s-o cheme pe mireasă la curte, şi aici, cu ajutorul amânduror

fraţilor, puse mâna pe dânsa, îi astupă gura şi o târî s-o bage într-o magazie. Neputând striga, ea se împotrivi din răsputeri mârşavei intenţii a domnişorului, însă trebui să cedeze forţei celor trei. Scârnăvia de ciocoiaş începuse deja să-şi pună în aplicare monstruoasa ispravă, când mirele, ieşind din casă în curte, văzu pe unul din cuconaşi stând de pază şi, bănuind ceva rău, îl chemă pe tată-său într-ajutor şi cu iuţeala fulgerului dădu năvală spre magazie. La apropierea lui, uşa se închise; cei doi fraţi, cu puteri unite, căutară zadarnic să-l oprească. Mirele înfuriat puse mâna pe un par şi, dând buzna în magazie, îl izbi în spate pe răpitorul logodnicei sale. Ei voiră să-l prindă, însă văzând pe tatăl mirelui care-i venea într-ajutor înarmat şi el cu un par, se lăsară păgubaşi, ieşiră repede din magazie şi o luară la sănătoasa. Însă mirele se luă după ei, ajunse pe unul din urmă, îl izbi cu parul şi-i sparse capul. Mişeii, pentru ca să se răzbune, se duseră glonţ la tatăl lor şi-i spuseră că, plimbându-se prin sat, au întâlnit-o pe mireasă şi au glumit cu ea; ceea ce văzând, logodnicul a început să-i bată, ajutat şi de tată-său. Ca dovadă arătară capul spart al unuia dintre ei. Văzându-şi vlăstarul rănit, asesorul în culmea mâniei porunci ca cei trei „criminali1’ (aşa îi numi el pe ginere, pe mireasă şi pe tatăl ginerelui) să fie aduşi în faţa lui. Cea dintâi întrebare ce le-a pus a fost: cine i-a spart lui fiu-său capul? Mirele nu şi-a tăgăduit fapta, însă a povestit tot ce s-a întâmplat. „Cum ai îndrăznit, – strigă bătrânul moşier, – să ridici mâna împotriva stăpânului tău? Chiar de ar fi petrecut o noapte întreagă cu ea, înaintea nunţii tale, ar fi trebuit să-i fii recunoscător. N-ai să te însori cu ea; fata are să rămână în casă la mine, iar voi veţi căpăta pedeapsa cuvenită". Asesorul porunci îndată ca pe mire să-l bată fără milă cu gârbaciul şi-l lăsă pe mâna fiilor săi. Flăcăul răbdă cu bărbăţie loviturile; nu se intimidă nici când începură să-l chinuiască pe tată-său. Dar când văzu că domnişorii voiau s-o ducă în casă pe mireasă, nu mai putu răbda. „Execuţia" a avut loc în curte. Într-o clipă el smulse fata din mâinile răpitorilor şi amândoi o luară la

fugă spre poartă. Văzând aceasta, boierii cei tineri încetară de a-l mai bate pe bătrân şi se luară după cei doi fugari. Flăcăul, văzând că sunt cât pe ce să-l ajungă, rupse o prăjină din gard ca să se apere. În vremea asta alţi ţărani, atraşi de gălăgie, năpădiră în curtea boierească. Îndârjiţi de nedreptatea făcută tânărului sătean ei săriră să-l ajute, mai ales că şi fără asta inima le era plină de ură împotriva stăpânilor. Asesorul, văzând aceasta, alergă în persoană, începu să-i ocărască, şi pe cel dintâi care se nimeri îl lovi cu bastonul aşa de tare, încât omul se prăbuşi în nesimţire la pământ. Acesta a fost semnalul revoltei generale. Ţăranii îi înconjurară pe câteşipatru şi – pe scurt – i-au omorât pe loc. Atâta era de cumplită ura pe care le-o purtau, încât niciunul n-a vrut să nu ia parte la omor, aşa au declarat ei înşişi mai târziu. Din întâmplare trecea pe acolo, în acel moment, ispravnicul districtului cu un detaşament de soldaţi şi fu astfel martor ocular al sfârşitului întâmplării de mai sus. El arestă pe toţi vinovaţii – adică jumătate din sat – începu anchetarea afacerii, care în cele din urmă ajunse spre judecare la tribunalul corecţional. Chestiunea era cu desăvârşire limpede: acuzaţii recunoşteau tot, invocând ca scuză numai apucăturile sălbatice ale stăpânilor lor, apucături cărora de altfel le mersese vestea' în toată gubernia. Prin funcţia mea eram chemat să dau o hotărâre definitivă în această afacere, să osândesc pe vinovaţi la moarte, sau la caznă publică79 şi muncă silnică pe viaţă.

Luând cazul în cercetare, n-am găsit motive de acuzare îndestulătoare şi neîndoielnice împotriva delicvenţilor. E drept, ţăranii îşi. Uciseseră stăpânii, se făcuseră vinovaţi de omor. Dar această faptă nu era oare fatală? Oare adevăratul instigator n-a fost tocmai cel omorât? După cum în aritmetică, din două numere date rezultă în mod necesar al treilea, aşa şi în cazul acestora urmările au fost inevitabile. Pentru mine cel puţin, nevinovăţia ucigaşilor era vădită. Dacă, umblând pe stradă, sunt atacat de un răufăcător care ridică cuţitul asupra mea şi vrea să mă-

njunghie, pot fi eu socotit ucigaş dacă previn încercarea lui criminală şi-l dobor neînsufleţit la picioarele mele? Dacă un filfizon zurbagiu, cum sunt atâţia în zilele noastre, tratat de mine cu dispreţul meritat, ar voi să se răzbune şi, întâlnindu-mă într-un loc pustiu, ar scoate spada şi m-ar ataca, vrând să mă răpună sau numai să mă rănească, ml s-ar putea oare face o vină din faptul că am tras la rândul meu sabia ca să mă apăr, şi am izbăvit astfel şi societatea de un individ care-i tulbura liniştea? Poate o faptă fi socotită ca un atentat la viaţa şi siguranţa unui membru al societăţii, dacă o săvârşesc pentru propria mea mântuire, dacă prin ea preîntâmpin primejduirea persoanei mele, dacă fără ea soarta mea ar fi pe veci de plâns?

Îţi poţi închipui starea mea sufletească atunci când, frământat de aceste idei, am cercetat cazul în chestiune. Sincer ca totdeauna, am împărtăşit gândurile mele colegilor. Toţi într-un glas se ridicară împotriva mea. Mila şi omenia mea au fost tălmăcite ca vinovata apărare a unei nelegiuiri. M-au învinuit de instigare la omor, m-au declarat părtaş al ucigaşilor. După părerea lor, răspândirea ideilor mele ar primejdui siguranţa domestică. Cum o să mai poată trăi

— Întrebară ei – nobilul în siguranţă la ţară? Cum o să-şi poată vedea el poruncile îndeplinite? Dacă cei răzvrătiţi împotriva voinţei stăpânului, ba chiar ucigaşii lui, ar fi iertaţi de pedeapsă, s-ar rupe legăturile sociale, poporul n-ar mai da ascultare maimărilor lui, şi am recădea în haosul societăţilor primitive. Agricultura ar pieri, uneltele de plugărie ar rugini, ogorul pustiit ar fi năpădit de bălării; locuitorii, nemaiavând stăpân peste ei, ar trândăvi, ar ajunge să cerşească pe drumuri şi s-ar duce care încotro. Oraşele s-ar vedea la marginea prăpastiei. Orăşenii s-ar lăsa de meserii, meşteşugarii n-ar mai stărui în munca lor sârguitoare, negoţul ar seca chiar la izvor, locul belşugului l-ar lua sărăcia scârboasă, clădirile măreţe s-ar dărăpăna, nimeni n-ar mai asculta de lege. Atunci uriaşa organizaţie a societăţii s-ar destrăma, şi părţile despărţite de trup ar

pieri; tronul împărătesc, care acum este temelia, reazemul şi cimentul societăţii, s-ar zdruncina şi s-ar prăbuşi, stăpânitorul noroadelor ar fi socotit la fel cu oricine şi sfârşitul societăţii ar fi aproape. Iată tabloul demn de o pensulă infernală, pe care colegii mei au căutat să-l înfăţişeze privirii tuturor celor la care ajungea vestea despre procesul în chestiune. „Nu-i de mirare,

— Ziceau ei, – că preşedintele nostru se face apărătorul ţăranilor ucigaşi. Ia întrebaţi-l de ce neam este? Dacă nu ne înşelăm, chiar dumnealui a ţinut în tinereţe coarnele plugului. Totdeauna aceşti boiernaşi nou-nouţi au idei ciudate despre drepturile înnăscute ale nobilimii. De-ar fi după el, credem că pe toţi ne-ar face odnodvorţâ80, ca să fim la fel cu neamul din care a ieşit11. Prin asemenea vorbe credeau colegii mei că mă vor jigni şi că mă vor face odios întregii societăţi. Dar nu s-au mulţumit numai cu atâta. M-au învinuit că am luat mită de la văduva asesorului, ca să nu fie lipsită de iobagi prin trimiterea lor la munca silnică; asta, ziceau ei, este adevărata pricină a ciudatelor şi primejdioaselor mele opinii, atât de vătămătoare drepturilor nobilimii în general. Smintiţii! Credeau că mă vor răni prin ironia lor, că mă vor insulta prin calomniile lor, că răstălmăcirea mincinoasă a bunelor mele intenţii mă va face să renunţ la ele! Nu-mi cunoşteau inima. Nu ştiau că, fără frică, mă judec singur, că conştiinţa mea nu mă face să roşesc.

Învinuirea de mituire ei o întemeiau pe faptul că văduva asesorului nu dorea ca moartea soţului să fie răzbunată; împinsă de lăcomie şi conformându-se principiilor răposatului, ea voia să-i scape pe ţărani de pedeapsă, pentru ca să nu fie lipsită de „proprietatea“ ei, cum se exprima. Cu asemenea cerere a venit şi la mine. În ce priveşte iertarea ţăranilor pentru omorul comis, eram de aceeaşi părere cu dânsa; ne deosebeam numai în privinţa motivării. Ea m-a asigurat că pe ţărani o să-i pedepsească ea singură cu vârf şi îndesat... pe când eu am căutat s-o conving că, odată ce i-a iertat, să nu-i mai scoată din fire,

să nu-i mai împingă iar la „crimă“.

Rezidentul nostru a foist înştiinţat desipire părerile mele în această chestiune, a aflat că am căutat să câştig de partea imea şi pe colegi, şi că ei: au şi început să se clatine în convingerile lor (de altfel, aceasta nu se datora tăriei argumentelor mele, ci banilor soţiei asesorului). Deprins din copilărie, cu ideea că nobilul este stăpân absolut peste ţăranii lui, fireşte că el nu se putea împăca cu modul meu de a gândi şi că a fost foarte nemulţumit, văzând că opinia mea începe să precumpănească, deşi din alte motive. Numaidecât trimise să-i cheme pe colegii mei, ’âi mustră, le arătă că e ruşine să aibă asemenea păreri, că ştirbesc privilegiile castei nobililor, că se răzvrătesc împotriva autorităţii supreme ale cărei dispoziţii legale le calcă; făgăduieşte răsplată acelora care vor aplica legea şi ameninţă cu pedeapsă pe recalcitranţi. Scurt, aceşti judecători slabi, lipsiţi de principii şi de tărie sufletească, se întoarseră ta părerile lor de mai înainte. Pe imine această schimbare la fată nu im-a mirat, întocmai cum nu mă mirase nici atitudinea lor trecută. E lucru firesc ca nişte suflete slabe, laşe şi josnice, să se teamă de ameninţările celor puternici şi să se lase ademenite de favorurile lor.

Rezidentul, după ce a convertit pe tovarăşii mei, s-ia hotărât să (încerce, măgulimdu-se că va reuşi, a mă converti şi pe imiine. În acest isoop a trimis să mă cheme la el, în dimineaţa unei zile ’de sărbătoare. A fost silit să mă invite, deoarece eu niciodată nu făceam asemenea vizite de ploconeală, pe care trufia le socoteşte de datoria subalternilor, linguşirea le consideră folositoare, iar omul înţelept – nedemne şi ruşinoase. A aleis într-adins o ocazie solemnă, o zi când vine lume multă la dânsul. Într-adins a ales, pentru a-şi spune cuvântuf, o adunare publică; spera că în acest chip mă va convinge mai uşor. Socotea să găsească şi în mine laşitate sau slăbiciune de caracter; discursul lui a ţintit în ateste două direcţiuni. Cred de prisos să-ţi repet ceea ce îngâmfarea, conştiinţa puterii şi

încrederea în propria iscusinţă şi erudiţie, au inspirat elocinţei lui. Trufiei lui i-aim răspuns eu nepăsare şi linişte, am rămas neclintit la injoncţiunile lui, iiar argumentelor le-am opus argumentele mele. Multă vreime mi-am păstrat s'ângele rece. În cdle din urmă însă, inima mea zbuciumată şi-a vărsat prisosinţa. Cu cât îi vedeam mai slugarnici pe cei ide faţă, cu atât vorbirea imea devenea mai vijelioasă. Fără şovăială şi cu glas puternic am rostit următoarea euvântiare: – Omul vine pe lume egal cu toţi ceilalţi. Cu toţii avem mădulare la fel, toţi avem judecată şi voinţă. Prin urmare, omul, în afara legăturilor safe cu societatea, este o fiinţă de sine stătătoare în cele ce face. Dar el pune răgaz faptelor sale, consimte să nu ţină seamă în toate numai de propria voinţă, se supune ordinelor unui om la fel cu dânsul, cu un cuvânt devine cetăţean8!. Dar de ce este el dator să-şi pună frâu pornirilor? De ce ia aisupră-şi jugul unei autorităţi? De ce, fiind slobod în îndeplinirea voinţei sade, el o îngrădeşte' totuşi cu hotarul supunerii?

Spre folosul lui – zice raţiunea; spre folosul lui – zicie, sentimentul năuntric, spre folosul lui – zice legislaţia înţeleaptă. Prin urmare unde nu-i spre folosul! lui să fie cetăţean, acolo nu e cetăţean. Prin urmare acela care vrea isă-l lipsească ide foloasele cetăţeniei este duşmanul lui. Împotriva duşmanului el caută în lege ocrotire şi răzbunare. Dacă legea, fie că n-are putere de a-il apăra, fie că nu vrea să-l apere, dacă autoritatea nu poate să-i dea ajutor imediat într-o nenorocire care-l ameninţă, atunci cetăţeanul poate recurge la dreptul său natural de a-şi apăra singur viaţa, sănătatea şi liniştea. Căci cetăţeanul, deşi cetăţean, nu încetează de a fi om, a cărui datorie de căpetenie izvorâtă din însăşi fiinţa lui este apărarea propriei siguranţe şi bunăstării. Asesorul pe care sătenii l-au omorât călcase în picioare, prin cruzimea lui, dreptul lor de cetăţeni. În clipa câod el a îngăduit silnicia fiilor săi, când la durerea tinerei perechi a mai adăugat şi ocara, când, văzând revolta împotriva tiraniei sale infernale, ei a

recurs la tortură, atunci legea apărătoare a cetăţeanului era absentă, autoritatea ei nu se făcea respectată; atunci a luat din nou fiinţă legea Naturii, a intrat în acţiune puterea cetăţeanului obijduit, şi ţăranii, ucigând pe sălbaticul asesor nu pot fi legalmente învinuiţi. Inima mea îi iartă, întemeindu-se pe argumentele raţiunii; moartea asesorului, deşi vioitentă, este justă. Şi să nu vină nimeni isă invoce motive de prudenţă politică, de ordine publică, pentru a cere osândirea acelora care, într-o pornire de mârnie, l-au răpus! Cetăţeanul, oricare ar fi stratul social în care s-a născut, este şi irăimâne om; şi întrucât e om, pentru dânsul Dreptul natural, izvorul etern al binelui, nu va seca niciodată. Cine cutează să ştirbească ceea ce aparţine în chip firesc şi inviolabil, acela este criminal. Şi chiar dacă nu-i va pedepsi codul penai, vai de el. Va fi stigmatizat cu pecetea infamiei în ochii concetăţenilor şi oricine, având putere destulă, ar trebui să răzbune ’âmpotriva lui nelegiuirea comisă! Tăcui. Rezidentul nu-mi răspunse niciun cuvânt. Cât timp am vorbit, el ţinea ochii plecaţi şi numai din când în când mă fulgera cu o iprivire de furie neputincioasă şi de răutate ameninţătoare. Toţi ceilalţi tăceau, în aşteptare, oa nesocotitul care u’ltragiase tot ce e sfânt să fie arestat. Nnmai ici-colo s-a auzit câte un murmur de protestare slugarnică. Toţi şi-au întors ochii de la mine. Cei de lângă mine, cuprinşi parcă de o spaimă nebună, cântară să se îndepărteze pe nesimţite, ca de un ciumat. Scârbit de spectacolul acestui amestec de înigâmfare şi de laşitate josnică, am plecat din adunarea aceea de linguşitori servili.

În neputinţă de a-i scăpa pe nenorociţii de ţărani, pe care eu în inima mea îi absolvisem, n-am vrut să fiu nici părtaş şi nici măcar martor la supliciul lor; mi-am înaintat demisia, care a fost primită, şi acuma plec... să deplâng jalnica soartă a ţărănimii şi să-mi uşurez aleanul în societatea uinor prieteni. Prietenul meu, terminându-şi povestirea, se despărţi de mine şi plecarăm fiecare în direcţia lui.

În ziua aceea n-am avut parte de o călătorie plăcută. Caii slabi, de li se vedeau coastele, au trebuit unul după altul să fie deshămaţi. Iar fa urmă, pe când scoboram de pe un deal nu tocmai înalt, s-a rupt o osie la chibitcă. Sunt obişnuit să umblu pe jois. Mi-am luat deci băţul şi aim pornit-o înainte spre staţia de poştă. Dar umbletul pe şosea nu e tocmai nimerit pentru un locuitor al Petersburgului; nu e ca o plimbare în grădina de vară sau în parcul Baba*S2.* M-am simţit în curând obosit şi am fost silit să şed pe un pietroi.

Pe când şedeam aşa, închipuind cu bastonul în nisip tot felul de figuri cu linii şi unghiuri strâmbe, şi gândindu-mă la unaalta, iată că trece pe dinaintea mea o trăsură. Cel care şedea într-însa, zărindu-mă, dădu poruncă să oprească'. Era cunoscutul meu. — Ce faci aici? — mă întrebă el.

— Iaca, mă gândesc la fel de fel; vreme am destulă, că mi s-a rupt o osie la chibitcă. Ce mai e nou?

— Nimic. Vremea-i după vânt, ba-i lapoviţă, ba-i senin. A!... Am o noutate. S-a însurat Durâmdin.

— Nu se poate! Omul are optzeci de ani.

— Exact. Uite o scrisoare. Citeşte-o pe îndelete. Eu sunt grăbit. La revedere.

— Şi dus a fost.

Scrisoarea era de la un prieten al meu. Amator de. Noutăţi cum era, el îmi făgăduise că, atâfca timp cât voi lipsi, o să mă ţie în curent cu înitâmpilările zilei. Omul se ţinea de cuvânt. Între timp la dhibitca mea se pusese o osie nouă; spre norocul meu, se găsise un. A de rezervă. Am pornit-o deci iar Ia drum. Iată ce am citit în scrisoarea amicului meu:

„Petersburg

Dragă prietene,

Zilele acestea s-a săvârşit aici căsătoria unui flăcău de 78 de ani cu o fetişcană de 62. Dacă nu ţi-aş spune-o eu, ţi-ar fi greu să ghiceşti pricina urnei împerecheri atât de întârziate. Deschide-ţi deci urechile şi ascultă.

— Doamna Ş... este în felul ei o eroină, şi nu-i cea de pe urmă. Are 62 de ani şi e văduvă de la vârsta de 25 de ani. A fost măritată cu un negustor, care n-a avut noroc. În meseria lui. Fiind frumuşică la obraz şi rămânând văduvă săracă, n-a vrut să recurgă la pomana trufaşă a tovarăşilor bărbatului ei, mai ales că-i ştia cât sunt de câinoşi, şi a găsit de cuviinţă să se hrănească din truda ei. Câtă vreme a fost tânără şi drăguţă, n-a dus lipsă de muşterii galantoni. Dar îndată ce a băgat de seamă că frumuseţea ei a început să se ofilească şi că îndeletnicirile amoroase au cedat locul singurătăţii anoste, femeia şi-a băgat minţile ’ân cap şi, negăsind cumpărător pentru graţiile ei cam trecute, s-a apucat să facă negoţ cu ale altora care, dacă n-aveau meritul frumuseţii, a, veau măcar pe cel’ al noutăţii. În chipul ăsta a agonisit câtieva mii de ruble, s-a retras în mod onorabil din societatea dispreţuită a codoşilor şi a început să dea cu camătă banii câştiigaţi cu preţul propriei impudicităţi şi a celei a... elevelor ei. Cu timpul, fosta ei meserie. S-a dat uitării şi excodoaşoa a ajuns să fie o creatură foarte trebuincioasă în lumea risipitorilor. După ce a trăit astfel în tihnă până ia 62 de ani, iacătă că necuratul îi suflă la ureche să se mărite! Toate cunoştinţele ei au rămas uluite când au auzit asta. Prietena ei intimă N... a venit s-o vadă.

— Merge zvonul, draga mea, – zioe ea miresei cu părul cărunt, – că ai: (de gând să te măriţi. Eu cred că-i o minciună. O fi vrut să-şi bată cineva joc de tine şi a. Scornit basmul ăsta.

Ş. Ba e adevărul curat. Mâine e logodna, vino să ospătezi cu noi.

N. Ţi-ai ieşit diln minţi? Nu cumva o fi început iar să zbuirde ta tine sângele bătrân? Sau vreun mucos, ceva, ţi s-a aciuiat sub aripioară?

Ş. Ah, măicuţă, ce-ţi încihiipui, că sunt o fetiţă fluştiuratică? Eu îmi iau bărbat potrivit...

N. Ştiu eu că o. Să fie potrivit. Dar nu uita că la vârsta noaistră nu mai puteim fi iubite decât doar pentru bani.

Ş. Eu nu iau bărbat care să mă poată înşela. Ginerele meu e mai mare decât mine cu 16 ani.

N. Nu mai spune!

Ş. Pe cinstea mea! e baronul Duriândin.

N. Nu se poate!

Ş. Vino mâine seară; ai să vezi că nu mint.

N. Şi chiar aşa să fie, el nu te ia pe tine, el se însoară cu banii tăi.

Ş. Dar ce, sunt proastă să-i dau? Doiar m-o să-mi pierd capul în prima noapte ca să-i dau toată averea mea; s-au dus demult vremurile astea. O tabacheră de aur, niscaiva catarame de argint şi alte nimicuri de felul ăsta, care mi-au rămas zălog şi ide care nu m-am putut descotorosi. Ăsta e tot profitul. Scumpului meu bărbăţel. Şi dacă n-o să doarmă liniştit, am să-l alung din patul meu.

N. El o să se aleagă măcar cu o tabacheră, dar tu cu ce o să te pricopseşti de pe urma lui?

Ş. Cum, măicuţă? Las' că în vremurile noastre nu e rău să ai un titlu frumos, că o să-mi zică „înălţimea voastră'1, sau, care o fi mai prost, chiar „excelenţa voastră"; dar o să aim pe cineva cu care o să pot petrece lungile seri de iarnă jucând „biriulki"[13]).

Pe oând acuma, şezi, şezi, tot singură; şi nici măcar atâta mulţumire rn-aim, să-mi sipuie cineva: să-ţi fie de bine, când strănut. Cânid oi avea eu bărbatul meu, chiar când o să am guturai, tot o să aud de fieştecare dată când oi strănuta: să-ţi fie de bine, puişorule, să-ţi fie de bine, sufleţelule...

N. Bună ziua, măicuţă.

Ş. Mâine e logodna, iar peste o săptămână nunta.

N. (Pleacă.)

Ş. (Strănută.) Nici vorbă, nu se mai întoarce. Altceva are să fie când oi avea bărbatul meu!

---

13 Joc, în care, dintr-o grămadă de obiecte foarte mărunte, trebuie să scoţi cu igliţa pe rînd fiecare obiect, fără să deranjezi pe celelalte. (N. red. rom).

Nu te mira, prietene. Aşa e roata lumii. Azi e la modă un lucru cuminte, mâine are să fie la modă cine ştie ce prostie. Sper că şi tu ai să întâlneşti mulţi de alde Durândin. Dacă n-ai să-i deosebeşti după însurătoare, apoi după cine ştie ce altă năzbîtie. Iar fără ei lumea n-ar dăinui nici trei zile.“

KRESTŢÂ83

Aici mi-a fost dat să fiu martor la despărţirea unui tată de copiii săi. Despărţirea m-a înduioşat cu atât mai mult, cu cât sunt şi eu tată şi poate în curând mă voi despărţi de copii. O prejudecată nenorocită de castă sileşte pe nobili să intre în sflujba statului. Numai ila vorbia asta de slujbă, sângele începe să-mi clocotească în vine! Fac prinsoare o mie contra unu că, din o suită de fii de boieri intraţi în serviciu, nouăzeci şi opt ajung nişte descrieraţi, şi numai doi, la bătrâneţe, sau mai bine zis când sunt deja istoviţi, fără a fi bătrâni, devin oameni cumsecade. Ceilalţi înaintează în grad, îşi toacă averea sau agonisesc avere etc... Când mă uit uneori la băiatul meu cell mai mare şi mă gândesc că acu-aou’ o să-şi ia o slujbă, că păsărică va zbura din cuib, mi se face părul măciucă. Nu fiindcă slujba, prin ea însăşi, perverteşte; dar pentru că s-ar cuveni ca numai omul cu mintea coaptă să capete serviciu. Mi se va spune: – Dar cine ie dă ghies ţângătlor ăstora?

— Cine? Pilda obştească. Ofiţerul superior de 17 ani; colonelul şi generalul în virată de 20; şambelanul, senatorul, guvernatorul, comandantul de armată 84. Şi care părinte n-ar vrea ca odraslele lui, deşi încă tinere, să aibă o funcţie importantă, cu care merg mină în imână bogăţia, onorurile şi inteligenţa?

— Mă uit la băiatul imeu şi parcă-l văd: capătă o slujbă, face cunoştinţă cu nişte fluieră-vânt, nişte destrăbălaţi, cartofori, filfizoni. Învaţă să se îmbrace după ultima modă, să joace cărţi, să trăiască din joc, să trăncănească vrute şi ne vrute, să umble după fete sau să îndruge la fleacuri cucoanelor. Te pomeneşti că zeiţa Fortuna, cea cu toane, îl îndrăgeşte, şi băieţaşul meu, până nu-i mijeşte barba,

ajunge iboier de seamă şi-şi închipuie că-i cine ştie ce de capul lui. La ce te poţi aştepta de la un asemenea şef militar sau administrator de oraş? —

Spune drept, o, tată care îţi iubeşti copilul, spune, cetăţean cinstit, nu-ţi vine mai bine să-l gâtui dec'âl să-i dai drumul în lume, la slujbă? Nu le-ar durea inima dacă ai vedea că odrasla ta, tajunis boier cu greutate, dispreţuieşte meritul şi destoinicia, pentru că soarta omului destoinic şi talentat, căruia' îi e groază şi silă de şiretlicuri şi intrigărie, este să răni în a la coadă? Nu ţi-ar veni să plânigi, dacă ai şti că drăguţul tău de băiat se pricepe, cu un zâmbet amabil, să fure averea şi cinstea oamenilor, să le facă viaţa amară şi să-i nenorocească, fireşte, nu cu mâiniile sale proprii, totdeauna delicate şi aristocratice, ci cu ghearele favoriţilor săi?

Boierul din Krestţî mi s-a părut om ide vreo cincizeci de ani. Avea păr blond, cărunţit pe ici, pe colo. Trăsăturile regulate ale feţei anunţau un suflet tihnit, inaccesibil patimilor. Când zârnbea – zâmbetiul lui era drăgăstos, plin de bunătate şi mulţumire senină – căpăta în obraz gropiţe care, la femei, sunt atât de fermecătoare. Tn momentul când aim intrat în odaia unde şedea, privirile lui erau aţintite asupra celor doi fii ai lui. Ochii săi, în care se oglindea o minte dară şi o judecată sănătoasă, păreau umbriţi de un uşor văl de tristeţe, prin care însă scăpărau mereu scântei de energie şi de speranţă. În faţa lui stăteau doi tineri aproape de aceeaşi statură. Ca vârstă era între ei o diferenţă de un an; însă în ce priveşte educaţia inimii şi a raţiunii nu era nicio deosebire, fiindcă îndemnul părintesc grăbea la cel mai mic dezvoltarea minţii, pe câmd la cel mai mare dragostea frăţească modera progresul în învăţătură. Aveau aceleaşi noţiuni despre lucruri, cunoşteau amândoi la fel preceptele vieţii. Însă Natura sădise în ei însuşiri deosebite în ce priveşte agerimea minţii şi avântul inimii. Cd mai mare avea o iprivire serioasă; trăsăturile ferme ale feţei trădau un suflet energic şi neclintit în hotărârile sale. Cel mai mic avea o

privire vioaie şi isteaţă, trăsături mai şterse şi schimbătoare; însă jocul calm şi stăpânit al fizionomiei era rodul bunelor sfaturi părinteşti. Se uitau la părintele lor cu o sfială care nu era în firea lor, sfială provenită nu din sentimentul de inferioritate faţă de un mai mare, de un stăpân, ci din tristeţea despărţirii apropiate. Din când în când curgea câte o lacrimă din ochii lor.

— Dragii mei, – Te vorbi tatăl, – azi ne despărţim... — şi îi strânse la piept pe copiii care plâmgeau. De câteva minute, stând nemişcat lângă uşă, eram martor al acestei scene.

— Călătorule, care pari om simţitor, – continuă tatăl, adresându-mi-se, – fii martor înaintea lumii întregi cu câtă durere în suflet îndeplinesc imperioasa poruncă a tradiţiei. Dacă las pe copiii mei să plece de sub supravegherea ochiului părintesc, singurul meu îndemn este ca ei să culeagă experienţă, să înveţe a cunoaşte pe oameni după faptele lor; apoi, săturâmdu-se de zgomotul şi deşertăciunea traiului lumesc, să-l părăsească bucuroşi. Dar, ca să aibă un port de refugiu împotriva prigoanei şi plinea de toate zilele la nevoie, pentru aceasta, rămân eu aici, pe ţarina mea. Nu-i lăsa, atotrnilostive dumnezeule, să umble după mila celor puternici şi să cerşească protecţia lor! În inima proprie să găsească milă, în judecata proprie – binefacere... Şedeţi şi ascultaţi cuvintele mele. Fie ca ele să se întipărească în sufletul vostru. Repet, astăzi ne despărţim. Cu negrăită plăcere văd lacrimile care udă obrajii voştri. Fie ca această înduioşare să deschidă sfatului meu sanctuarul sufletului vostru, fie ca sufletul vostru să vibreze totdeauna la amintirea mea aşa ca, deşi absent, să vă fiu pavăză contra răului şi a necazurilor.

Aproape chiar din pântecele mamei v-am primit în braţele mele şi n-am îngăduit ca altcineva să aibă grijă de voi. Niciodată o dădacă năimită nu s-a atins de trupul vostru, niciodată un guvernor plătit nu s-a atins de inima şi mintea voastră. Ochiul neadormit al dragostei mele a vegheat asupra voastră zi şi noapte ca nimic rău să nu vă

atingă, şi mă socot fericit că v-am adus până aici, până la clipa despărţirii noastre. Dar să nu credeţi că aş vrea să storc din gura voastră recunoştinţă pentru grija ce am avut de voi, sau mulţumiri cât de slabe pentru cele ce am făcut pentru voi. Când am întreprins ceva în folosul vostru, am avut în vedere propria mea plăcere, am fost condus de motive egoiste. Scoateţi-vă deci din minte că aţi fi sub puterea mea. Nu-mi sunteţi datori cu nimic. Nu în judecata rece, şi mai puţin în slova legilor, vreau să caut tăria legământului dintre noi. Temelia lui este în inima voastră. Nenorocire vouă, dacă l-aţi da uitării 1 Chipul meu va urmări până în ascunzişul lui pe acela din voi care va rupe legătura de dragoste dintre noi, şi-l va face să îndure chinuri nespuse până nu va reveni, încă o dată vă spun, nu-mi sunteţi datori cu nimic. Închipuiţi-vă că aş fi un străin, un venetic; dacă inima voastră simte pentru mine oarecare simpatie, să trăim în amiciţie, căci aceasta e cea mai mare binefacere pe pământ. Iar dacă nu simţiţi nimic, să uităm unii de alţii, ca şi cum n-am exista. Dă doamne să nu ajung să văd aşa ceva. Mai bine ia-mă la tine pentru a mă feri de aceasta. Nu-mi datoraţi nimic, nici pentru hrană, nici pentru învăţătură, şi mai puţin încă pentru că v-am dat viaţă. V-am dat viaţă! Întrebatu-v-am dacă vreţi? Gânditu-m-am dacă va fi spre binele sau spre răul vostru? Părinţii când dau naştere unui copil ştiu ei dacă are să fie fericit sau fără noroc în viaţă? Cine poate spune că se căsătoreşte pentru a avea copii şi nepoţi? Şi dacă se gândeşte la aceasta, este oare din dorinţa de a-i vedea fericiţi sau numai pentru a-şi perpetua numele? Cum să doreşti binele cuiva pe care nu-l cunoşti? Şi se poate numi bună o dorinţă nelămurită, trezită de ceva necunoscut? Motivele căsătoriei explică şi cauzele procreaţiei. Atras mai mult de bunătatea sufletească a mamei voastre decât de frumuseţea ei, am ştiut să-i câştig simpatia, prin sincera mea iubire. Ne-am căsătorit. Dar care a fost motivul dragostei noastre? Plăcerea reciprocă, plăcerea trupului şi a sufletului. Sorbind voluptatea dictată de Natură, nu ne-

am gândit la voi. Ne-a fost plăcută naşterea voastră, dar nu de hatârul vostru. Ne-a măgulit vanitatea; a fost o nouă legătură, ca să zic aşa materială, care a venit să întărească legătura dintre inimile noastre. Aşa ia naştere iubirea părinţilor pentru copiii lor; ea se întăreşte apoi prin deprindere, prin instinctul protector al celui mai tare, prin răsfrângerea asupra tatălui a laudelor care se aduc copilului.

— Mama voastră era, ca şi mine, de părere că prin faptul naşterii nu ne datoraţi nimic. Ea niciodată nu şi-a făcut un merit faţă de voi că v-a purtat la sânul ei, n-a cerut recunoştinţă că v-a hrănit cu sângele ei, că v-a născut în durere, că aţi supt laptele ei. Ea s-a străduit să vă dea un suflet bun, ca al ei, în care a căutat să sădească dragoste, nu datorie, nu ascultare şi supunere servilă. Soarta nu i-a îngăduit să vadă roadele celor semănate de dânsa. Ne-a părăsit; s-a stins cu resemnare şi curaj, dar cu părere de rău, ştiind cât o iubesc, şi din cauza vârstei voastre fragede. Încercând s-o imităm, nu o vom pierde cu desăvârşire. Ea va continua să trăiască în noi, până ne-om duce şi noi la dânsa. Ştiţi cât mi-e de drag să stau de vorbă cu voi despre mama voastră. Mi se pare atunci că sufletul ei stă de vorbă cu noi, că se află printre noi, că trăieşte încă.

— Vorbitorul îşi şterse pe furiş o lacrimă şi continuă: Tot atât de puţin îmi sunteţi îndatoraţi fiindcă v-am hrănit. Când găzduiesc pe un oaspete străin, când dau mâncare la păsările sau câinelui care-mi linge mâna, o fac de hatârul lor? O fac de plăcerea rnep, sau

n

fiindcă mi-e de folos mie. Pentru aceleaşi motive părinţii îşi hrănesc copiii. Când aţi venit pe lume aţi devenit membri ai societăţii în care trăiţi. Am avut datoria să vă hrănesc, fiindcă dacă vă lăsam să muriţi înainte de vreme aş fi fost ucigaş. E drept că, din păcate, dacă aţi fi murit din cauza neglijenţei mele, cum mor atâţia copii, legea nu m-ar fi urmărit. Dar tocmai faptul că am fost slobod să

aleg, fie să îngrijesc de hrana voastră, fie să nu mă sinchisesc de ea, să vă ţin în viaţă sau să vă las să muriţi în floarea vieţii, tocmai acest fapt dovedeşte limpede că nu trebuie să-mi purtaţi nicio recunoştinţă. Căci dacă am fost mai cu grijă în această privinţă decât atâţia alţii, este că am ascultat de pornirea inimii mele. Vor zice unii că-mi datoraţi recunoştinţă pentru că v-am dat creştere şi învăţătură. Dar şi aici, nu tot folosul meu l-am urmărit, când am vrut să deveniţi oameni vrednici? Aşa cum se reflectă razele soarelui pe o oglindă, tot astfel se reflectă asupra mea laudele aduse bunei voastre purtări, judecăţii, cunoştinţelor, talentului vostru. Cine vă laudă pe voi, pe mine mă laudă. Ce aş fi câştigat dacă v-aţi fi dedat viţiului, dacă aţi fi străini de învăţătură, stupizi la minte, răutăcioşi, mişei, lipsiţi de simţire? Eu aş fi purtat ponosul blestemăţiilor voastre, aş fi căzut poate chiar jertfă mâniei voastre. Dar sunt liniştit acum când mă despart de voi; aveţi mintea dreaptă şi inima tare; şi eu trăiesc în inima voastră. O, dragii mei! Fii ai inimii mele! Fiindcă eu v-am dat viaţă, eu faţă de voi am avut multe îndatoriri; dar voi nu-mi datoraţi nimic. Ceea ce caut este prietenia şi dragostea voastră. Dacă mi le dăruiţi, voi putea să mă întorc fericit la izvorul oricărei vieţi şi nu mă voi întrista când va veni timpul să vă părăsesc pe veci, căci voi trăi în memoria voastră.

Dar dacă mi-arr. Îndeplinit datoria de a vă da creştere, trebuie să vă spun acum de ce v-am crescut aşa şi nu altminteri; de ce v-am dat un fel de învăţătură şi nu altfel. De aceea ascultaţi istoria educaţiei voastre şi aflaţi pricina faptelor mele.

Încă din cea mai fragedă copilărie n-aţi avut de îndurat nicio constrângere. Deşi mâna mea conducea mersul vostru, n-am vrut să vă simţiţi conduşi. N-am vrut ca frica şi supunerea pasivă să imprime, cu degetul ei greu, nici cel mai mic semn în sufletul vostru. Astfel am reuşit ca spiritul vostru, rebel la porunci fără rost, să primească cu plăcere un sfat prietenesc. Dacă am socotit uneori, în timpul

copilăriei voastre, că cine ştie prin ce impuls întâmplător, v-aţi îndepărtat de pe cărarea hotărâtă de mine, atunci v-am oprit, sau, mai bine zis, v-am readus pe nesimţite pe drumul drept, întocmai cum o mână iscusită ştie să întoarcă la matcă şuvoiul care şi-a rupt zăgazul.

Dragostea mea pentru voi n-a fost niciodată fricoasă; n-am căutat să vă apăr de asprimea climei şi a intemperiilor. Am preferat ca trupul vostru să îndure o boală trecătoare decât, când veţi fi mari, să ajungeţi nişte molăi. De aceea, adesea, v-am lăsat să umblaţi desculţi şi cu capul gol; când eraţi obosiţi – să vă odihniţi pe o piatră sau pe o bancă, în praf şi noroi. De asemenea am căutat să vă feresc de mâncări şi băuturi vătămătoare. Cel mai bun condiment al prânzurilor noastre a fost munca. Vă aduceţi aminte cu câtă plăcere, în drum spre casă, luam uneori masa într-un sat necunoscut. Ce gustoasă ni s-a părut atunci pâinea de secară şi cvasul sătesc 1 Să nu-mi luaţi în nume de rău dacă uneori lumea o să râdă de voi, zicând că n-aveţi mersul elegant, că staţi aşa cum vă vine la-ndemână pentru a vă odihni trupul, şi nu cum cere moda; că nu vă îmbrăcaţi cu gust, că lăsaţi părut să vi-l bucleze Natura şi nu coaforul. Să nu-mi luaţi în nume de rău dacă veţi fi trecuţi cu vederea în societate, mai ales de către femei, fiindcă nu veţi şti să le faceţi complimente. Amintiţi-vă că, în schimb, ştiţi să alergaţi repede, să înotaţi fără a obosi, să ridicaţi greutăţi fără opinteală, ştiţi să mânuiţi plugul, să săpaţi un strat, să umblaţi cu coasa şi cu toporul, cu rindeaua şi cu dalta, să călăriţi şi să trageţi cu puşca. Să nu fiţi necăjiţi că nu ştiţi să ţopăiţi ca saltimbancii. Să ştiţi că cel mai bun dans n-are nimic extraordinar în sine şi dacă vreodată un dans vă va impresiona, apoi să căutaţi explicaţia în senzualitate nu în altceva. În schimb ştiţi să zugrăviţi animale şi lucruri neînsufleţite, să reproduceţi trăsăturile regelui Naturii, ale omului. În pictură veţi găsi adevărata desfătare, nu numai a simţurilor, ci şi a minţii. Am ţinut să învăţaţi muzica, pentru ca vibraţia strunelor, comunicându-se nervilor voştri, să trezească în voi inima

adormită, fiindcă muzica ne dă emoţii care ne deprind să fim buni şi miloşi. Aţi învăţat şi arta barbară de a mânui spada. Dar această artă să rămână în voi lucru mort, câtă vreme nu veţi avea nevoie de ea pentru apărarea voastră. Şi sper că nu veţi deveni din această pricină nişte zurbagii, fiindcă ştiu că aveţi destulă tărie de caracter, ca să nu vă simţiţi jigniţi dacă un măgar va încerca să vă lovească cu copita, sau un porc să se atingă de voi cu râtul lui murdar. Să nu vă sfiiţi a spune oricui că ştiţi să mulgeţi o vacă, să gătiţi o ciorbă sau o „caşa“, sau că mâncaţi cu poftă o bucată de carne pe care voi singuri aţi fript-o. Acela care ştie să pună singur mâna la treabă, ştie şi să poruncească altora; şi va fi iertător pentru o greşeală, cunoscând greutatea îndeplinirii.

În copilăria voastră nu v-am îmbâcsit capul cu idei străine şi cu teorii de-a gata, nu v-am îngreunat memoria cu lucruri de prisos. Dar v-am netezit cărarea spre cunoaştere, aşa că din momentul când aţi simţit în voi puterea de a judeca, umblaţi singuri pe drumul deschis înaintea voastră. Cunoştinţele voastre sunt cu atât mai temeinice, cu cât nu le-aţi câştigat învăţând pe de rost, papagaliceşte. Potrivit acestei reguli, cât timp aveaţi încă judecata crudă, nu v-am vorbit despre fiinţa supremă, şi mai puţin încă despre revelaţie. Căci tot ce-aţi fi învăţat astfel, înainte de a avea judecata coaptă, ar fi fost’ prejudecată şi v-ar fi tulburat numai raţiunea. Însă când mi-am dat seama că în modul vostru de a gândi aţi început a vă conduce după raţiune, atunci v-am expus şirul de noţiuni care ne duc la ideea de dumnezeu, fiind convins în adâncul inimii mele că atotmilostivului părinte ceresc îi va fi mai plăcut să vadă două suflete neprihănite în care făclia cunoaşterii n-a fost aprinsă de prejudecată, ci care de bunăvoie se înalţă spre a se împărtăşi la flacăra veşnică. Tot atunci v-am arătat care este dogma revelaţiei, fără a vă ascunde argumentele acelora care o tăgăduiesc, fiindcă doream ca voi înşivă să ştiţi a deosebi laptele de fiere. Şi am văzut cu bucurie că fără şovăire aţi ales cupa

mângâierii.

În lecţiile ce v-am dat, n-am uitat să vă vorbesc despre diferitele popoare şi să vă iniţiez în limbile străine. Dar grija mea de căpetenie a fost să cunoaş* teţi în primul rând limba voastră, să ştiţi a exprima în ea oral şi în scris ideile voastre, în chip nesilit şi nu cu sudoarea frunţii. Dintre limbile străine, am stăruit mai mult asupra limbii engleze şi latine, 85 deoarece elasticitatea duhului libertăţii, care se manifestă în construcţia frazei, deprinde mintea cu noţiuni bine definite, care sunt atât de necesare în toate domeniile.

Dar dacă am lăsat ca judecata voastră proprie să vă îndrumeze pe cărarea ştiinţei, în schimb, am vegheat foarte de aproape asupra moralităţii voastre. M-am străduit să potolesc în voi pornirile de mânie; iar mânia de lungă durată care îndeamnă la răzbunare am supus-o judecăţii raţiunii voastre. Sufletului vostru îi este groază de răzbunare! Voi, din acest instinct firesc al fiinţelor simţitoare aţi păstrat numai apărarea de sine, înfrânând în voi năzuinţa de a plăti răul cu rău.

A sosit acum momentul când simţurile voastre pe deplin trezite, dacă n-ar fi controlate îndeajuns de judecată, ar putea primejdui echilibrul vostru sufletesc. Aţi ajuns la vârsta când mintea trebuie să aleagă între ce este îngăduit sau nu, când simţurile încep să vibreze la impresiunile exterioare, când seva vitală a umplut până la margini vasul tânăr şi ameninţă să se reverse. Până acum am căutat să vă feresc de zbuciumările tulburătoare ale simţurilor; dar n-am vrut să acopăr vederii voastre, cu vălul neştiinţei, urmările funeste ale necumpătării în plăcerile senzuale. Aţi văzut cu scârbă la ce degradare duce excesul; aţi avut prilejul să vedeţi cât e de grozav puhoiul patimilor când se revarsă peste malurile albiei sale naturale şi v-aţi înspăimântat de pustiirile lui. Până acum experienţa mea v-a fost ca o nouă Egidă, 86 ferindu-vă de rătăcirile primejdioase. De acum înainte singura voastră călăuză veţi fi voi înşivă. Făclia sfaturilor mele vă va lumina totdeauna

calea, căci inima şi sufletul vostru îmi sunt deschise; însă după cum lumina străluceşte mai puţin pe măsură ce se îndepărtează, aşa şi voi, în lipsa mea, veţi simţi mai slab căldura dragostei mele. Şi de aceea vă voi arăta acum normele pe care trebuie să le urmaţi în viaţa individuală şi cea socială, pentru ca să n-aveţi a vă ruşina de fapte săvârşite în focul patimii, pentru ca să nu ştiţi ce este căinţa.

Tntrucât e vorba de persoana voastră, aceste norme sunt privitoare la viaţa trupească şi cea morală. Nu uitaţi niciodată a vă exercita puterile şi simţurile. Exerciţiul moderat le întăreşte fără a le slei şi dau omului sănătate şi viaţă îndelungată. În acest scop urmaţi a vă îndeletnici cu artele şi meşteşugurile pe care le-aţi învăţat, căutaţi a vă perfecţiona în ele, căci odată poate vă vor fi de folos. Nimeni nu cunoaşte ce va aduce ziua de mâine. Dacă soarta vrăjmaşă v-ar lua înapoi ce v-a dat, aţi rămânea totuşi bogaţi, mulţumindu-vă cu puţin şi trăind din munca braţelor voastre. Însă dacă veţi fi nepăsători în fericire, când vor veni necazurile o să fie prea târziu. Răsfăţarea, trândăvia şi desfătarea necumpătată a simţurilor prăpădesc trupul şi sufletul. Căci necumpătarea, sleind trupul, slăbeşte şi sufletul; pe când exerciţiul moderat al puterilor întăreşte trupul şi cu el şi sufletul. Dacă ai pierdut pofta de mâncare şi boala bate la uşă, dă-te jos repede de pe culcuşul tău, căci acolo ţi-ai alintat simţurile; pune în mişcare, prin exerciţiu, membrele amorţite şi deîndată vei simţi cum îţi renasc puterile. Abţine-te de la hrana necesară sănătăţii şi foamea îţi va îndulci bucatele care ţi-au părut amare, fiindcă ai fost prea sătul. Amintiţi-vă totdeauna că pentru astâmpărarea foamei e nevoie. Doar de o bucată de pâine şi un pahar cu apă.

Dacă somnul binefăcător fuge de la căpătâiul tău, dacă nu-ţi poţi împrospăta puterile trupului şi ale minţii, atunci pleacă repede de acasă şi numai când vei cădea de oboseală, întinde-te în pat şi vei dormi sănătos.

Fiţi curaţi la îmbrăcăminte şi la corp, căci curăţenia

păstrează sănătatea, iar murdăria deschide adesea drum viţiilor josnice. Dar şi aici să fiţi cu măsură. Dacă vedeţi o căruţă împotmolită într-un şanţ, să nu vă fie silă a da o mână de ajutor. Vă veţi murdări mâinile, picioarele şi trupul; dar vă veţi bucura inima. Intraţi în colibele celor umili; mângâiaţi pe cei nevoiaşi şi nenorociţi; gustaţi din mâncarea lor sărăcăcioasă şi, alinând suferinţa celor necăjiţi, inima voastră va simţi mare mulţumire.

Cum v-am spus, aţi ajuns acum la vârsta primejdioasă, când pasiunile încep să se trezească, iar judecata e încă prea slabă ca să le ţină în frâu. Raţiunea fără de experienţă nu poate ţine cumpănă pasiunilor, în balanţa voinţei. Pentru a păstra echilibrul, singurul mijloc este dragostea de muncă. Munciţi cu trupul, şi pasiunile vor pierde din violenţa lor. Daţi de lucru şi inimii: fiţi miloşi, simţitori, generoşi, indulgenţi, şi pasiunile voastre se vor îndrepta către o ţintă nobilă. Munciţi cu mintea, îndeletniciţi-vă cu citirea, cu cercetarea adevărului sau a istoriei şi atunci raţiunea voastră va fi stăpână pe voinţă şi pasiuni. Dar în exaltarea raţiunii, să nu vă închipuiţi că rădăcinile pasiunilor pot fi smulse cu desăvârşire, că se cuvine ca omul să fie deplin lipsit de pasiuni. Pasiunile au fost sădite în noi de însăşi Firea, şi îşi au rădăcina în sensibilitatea noastră. Numai când simţurile noastre, cele exterioare şi cele năuntrice, slăbesc şi se tocesc, atunci slăbesc şi pasiunile. Acestea produc în noi o agitaţie binefăcătoare, fără de care am cădea în amorţeală. Omul cu desăvârşire lipsit de pasiuni este un imbecil, un idol fără simţire, incapabil de bine ca şi de rău. Nu e niciun merit să te abţii de la intenţii rele, când nu eşti în stare să le înfăptuieşti. Omul fără mâini nu poate răni pe nimeni, dar nici nu poate da ajutor

7 – Călătorie de la Petersburg la Moscova unuia care se îneacă, sau să reţină pe mal pe acela care stă să cadă în abisul mării. Aşadar, fericirea trebuie căutată numai în cumpătare; drumul sigur e cel de mijloc.87 Excesul în

pasiune înseamnă pierzanie; lipsa de pasiune – moarte morală. După cum drumeţul, abătându-se de la mijlocul drumului, se expune primejdiei de a cădea în şanţul din dreapta sau din stânga, tot aşa se întâmplă şi în viaţa morală. Experienţa, judecata şi inima, să vă îndrumeze pasiunile spre bine; dar nu le tăiaţi avântul cu frînele unei prudenţe meschine. Vor şti singure să se oprească la o ţintă nobilă.

Dar dacă vă îndemn să nu dispreţuiţi pasiunea, la vârsta voastră fragedă se cere mai ales cumpătare în pasiunea dragostei. Această pasiune, Natura a sădit-o în inimile noastre spre binele nostru. Firească şi binefăcătoare prin originea ei, ea poate greşi însă prin lipsa de măsură şi prin nevrednicia obiectului. Să fiţi deci cu băgare de seamă în alegerea obiectului dragostei voastre, şi să nu luaţi drept iubire o înfierbântare a simţurilor, far dacă obiectul ales va fi demn de dragostea voastră, nu veţi cunoaşte nici lipsa de măsură a acestei pasiuni. Fiindcă am vorbit despre dragoste, firesc ar fi să vă spun ceva despre căsătorie. E drept că nu Natura a înscris în inima voastră legea acestei sacre legături sociale; dar sfinţenia ei datează de la prima aşezare a societăţilor. Însă aceasta este o problemă pe care nici raţiunea voastră, lipsită de experienţa vieţii, n-ar putea-o pricepe, şi la care n-ar fi sensibilă nici inima voastră, care n-a încercat încă patima egoistă a dragostei; este deci fără folos să vă vorbesc despre aceasta. Dacă vreţi să vă faceţi o idee despre căsnicie, gândiţi-vă la mama voastră, amintiţi-vă de traiul meu cu dânsa şi cu voi, reîmprospătaţi auzului vostru cuvintele şi dezmierdările noastre reciproce. La evocarea acestui tablou inima voastră va simţi o dulce emoţie. De ce natură este? Veţi şti cu timpul. Deocamdată mulţumiţi-vă cu plăcerea de a o simţi.

Să trecem acum pe scurt la normele vieţii sociale. E greu a le prescriş cu exactitate, deoarece ele atârnă adesea de împrejurările momentului. Dar pentru ca, pe cât e cu putinţă, să evitaţi greşelile, de câte ori veţi vrea să

faceţi ceva, consultaţi-vă inima: inima voastră e curată şi nu vă va înşela. Ce vă spune ea, aceea să faceţi. Ascultând inima în tinereţe nu veţi greşi dacă o aveţi curată. Căci smintit este tânărul imberb, lipsit de experienţă, care-şi închipuie că urmează îndemnul raţiunii.

Regulile vieţii sociale constau fie în conformarea cu obiceiurile şi datinile poporului, fie în supunerea la legi, fie în practica virtuţii. Dacă într-o societate moravurile nu sunt potrivnice legilor şi dacă legea nu pune piedici în calea virtuţii, atunci îndeplinirea regulilor vieţii sociale este uşoară. Dar unde există o asemenea societate? Toate câte ne sunt cunoscute, sunt pline de contraziceri în datini, legi şi morală. Şi de aceea e greu de îndeplinit în acelaşi timp datoria de om şi de cetăţean, fiindcă adesea ele sunt în conflict una cu alta.

Deoarece virtutea este scopul suprem al faptelor omeneşti, nimic n-ar trebui să i se împotrivească. Să nu vă pese deci de datini şi de obiceiuri, să nu ţineţi seamă de legile civile şi bisericeşti – deşi într-o societate ele sunt lucru sfânt – dacă ascultând de ele vă îndepărtaţi din calea virtuţii. Şi nu cumva să invocaţi ca scuză prudenţa şi sfiala. Fără virtute omul, cu toată prosperitatea exterioară, nu poate fi cu adevărat fericit.

Respectând datinile şi obiceiurile, câştigaţi bunăvoinţa acelora în mijlocul cărora trăiţi. Ascultând de prescripţiile legilor, căpătaţi reputaţia de oameni cinstiţi. Dar practicând virtutea, câştigaţi încrederea obştească, stima şi admiraţia chiar a acelora care în sufletul lor nu vă sunt prieteni. Perfidul senat atenian, care a prezentat cupa cu otravă lui Socrates88 s-a cutremurat în taină în faţa virtuţii lui.

Niciodată să nu vă ţineţi de datini în pofida legilor. O lege, chiar rea să fie, este o legătură a societăţii. Nici măcar din ordinul suveranului să nu călcaţi legea, căci dându-vă acest ordin el aduce vătămare şi sieşi şi societăţii. Suveranul, dacă vrea, poate desfiinţa o lege: atunci sunteţi datori să-i daţi ascultare, căci în Rusia

suveranul este izvorul legilor.

Dar dacă legea sau suveranul, sau orice altă putere de pe pământ, te-ar îndemna la minciună şi la nesocotirea virtuţii, să rămâi neclintit.89 Să nu te temi nici de batjocură, nici de chinuri, nici de suferinţă, nici de închisoare, nici chiar de moarte. Rămâi neclintit ca o stâncă în mijlocul valurilor răzvrătite, dar neputincioase. Furia călăilor se va sfărâma de tăria ta şi dacă te vor da morţii, viitorul îi va veşteji, iar tu vei trăi în amintirea sufletelor nobile până la sfârşitul veacurilor. Fereşte-te de a numi prudenţă slăbiciunea de caracter; căci slăbiciunea este cea mai aprigă duşmană a virtuţii. Azi ştirbeşti virtutea de hatârul nu ştiu cui, mâine această ştirbire ţi se va părea că este virtutea însăşi; şi astfel viţiul va pune stăpânire pe inima ta şi va şterge din sufletul şi de pe faţa ta trăsăturile nevinovăţiei.

Virtuţile sunt de natură sau privată sau obştească, îndemn la virtutea privată este blândeţea, mila, bunătatea de inimă, însuşirile nobile ale sufletului. Îndemnul la virtuţile obşteşti îşi are adesea izvorul în vanitate şi în iubirea de glorie. Dar asta nu înseamnă că trdbuie să renunţăm la ele. Nimeni nu vede azi în Curtius90, care şi-a salvat patria de pieire, un ambiţios, un disperat, sau un dezgustat de viaţă, ci un erou. Însă dacă impulsul la virtuţile obşteşti îşi are obârşia în tăria de caracter şi în iubirea aproapelui, strălucirea lor este cu atât mai mare. Practicaţi deci virtuţile private pentru a fi destoinici să îndepliniţi pe cele obşteşti.

Iată alte câteva reguli de purtare în viaţă. Străduiţi-vă înainte de toate să meritaţi, prin faptele voastre, propria voastră stimă pentru ca, atunci când vă veţi face un examen de conştiinţă, nu numai să n-aveţi pricină de căinţă, ci persoana voastră să vă inspire respect.

Conformându-vă acestei reguli, căutaţi pe cât e cu putinţă să evitaţi până şi aparenţa de servilism. Intrându în lume, veţi afla în curând că există obiceiul de a face vizite de ploconeală la oamenii cu trecere, în zilele de

sărbătoare, dimineaţa; obicei înjositor, fără rost, care dovedeşte duhul slugărniciei la vizitatori, iair la cei vizitaţi trufie şi lipsă de judecată. La romani exista un obicei analog pe care ei îl numeau *ambitio,* adică solicitare sau linguşire; de aceea acest cuvârit a căpătat apoi înţelesul de „sete de onoruri11, căci prin vizitarea oamenilor cu vază tinerii sperau să-şi deschidă calea spre ranguri, şi demnităţi. Acest lucru se practică şi azi. Dar dacă la romani acest obicei a fost introdus pentru ca tinerii, prin frecventarea bărbaţilor cu experienţă, isă tragă învăţătură, apoi mă îndoiesc dacă ţelul acesta s-a păstrat curat în cursul timpului. În vremurile noastre însă nimeni, când face vizite de ploconeală, nu are în vedere să înveţe ceva, ci numai să se procopsească. Vă sfătuiesc deci ca niciodată piciorul vostru să nu treacă pragul care desparte îndeplinirea datoriei de slugărnicie. Prezenţa voastră în anticamera unui bărbat sus-pus să fie totdeauna motivată numai din interes de serviciu. Atunci, în mijlocul gloatei dispreţuite, vă va distinge – deşi poate cu indignare – însuşi acela către care această gloată îşi ridică privirile linguşitoare.

Dacă s-ar întâmpla ca moartea să-mi taie firul vieţii înainte ca voi să vă fi întărit pe calea cea bună, dacă, tineri fiind, pasiunile vă vor abate de pe cărarea raţiunii, să nu disperaţi văzând uneori că aţi apucat pe un drum greşit. Chiar în rătăcire, să iubiţi Binele. Viaţa destrăbălată, ambiţia peste măsură, aroganţa, toate cusururile tinereţii, se pot îndrepta în cele din urmă, căci rămân numai la suprafaţă, nu atacă inima. Prefer ca în tinereţe să fiţi destrăbălaţi, risipitori, insolenţi, decât lacomi de bani şi zgârciţi, sclivisiţi, preocupaţi de haine frumoase mai mult decât de altceva. E drept că predispoziţia, ca să zic aşa, sistematică pentru „eleganţă” înseamnă mai totdeauna o minte cam redusă. Se povesteşte că Iulius Cesair se purta ca un filfizon; dar eleganţa lui era cu scop, se explică prin pasiunea lui pentru femei, în tinereţe. El nu s-ar fi dat înapoi să îmbrace chiar zdreanţă cea mai infectă la nevoie,

dacă prin aceasta şi-ar fi putut realiza scopul dorit.

La omul tânăr nu numai scliviseala trecătoare este de iertat, dar orice alte apucături neroade. Dar dacă sub o purtare cât de frumoasă veţi ascunde perfidie, minciună, sperjur, arghirofilie, trufie, sete de răzbunare, cruzime – atunci veţi orbi poate pe contemporani prin strălucirea aparenţei exterioare, nu se va găsi poate nimeni care, din dragoste pentru voi, să vă ţină înainte oglinda adevărului; dar să nu credeţi că veţi întuneca privirile perspicacităţii. Ele vor străbate prin haina splendidă a perfidiei. Virtutea va da în vileag negreaţă sufletului vostru. Inima voastră se va umple de ură împotriva virtuţii şi ea, floare gingaşă, se va ofili la atingerea voastră; însă numai pentru o clipă, căci din depărtare săgeţile ei vă vor străpunge şi vă vor pricinui chinuri amare.

Plecaţi cu bine, dragii mei; astăzi, cu un vânt favorabil, porniţi în larg, îndepărtaţi-vă de ţărmul experienţei străine; căutaţi a învăţa să ţineţi singuri cârma luntrei voastre, pe valurile vieţii. Ferice de voi dacă nu veţi naufragia şi veţi alunge cu bine în portul pe care cu toţii îl dorim. Să vă fie călătoria cu noroc, asta este sincera mea urare. Puterile mele, sleite de o viaţă de muncă, vor slăbi şi se vor stinge; vă voi părăsi pentru totdeauna; iată testamentul meu. Dacă soarta pizmaşă va goli împotriva ta toată tolba săgeţilor sale, dacă pentru virtutea ta nu va mai rămâne azil pe pământ, dacă până la urmă nu vei mai găsi pavăză împotriva asupririi, atunci aminteşte-ţi că eşti om, fii vrednic de acest nume măreţ, cucereşte cu bărbăţie cununa fericirii pe care vor să ţi-o răpească: Mori!... Vă las moştenire cuvintele lui Cato 91 murind. Dar omul, capabil să moară pentru virtute, trebuie să ştie a muri şi în viţiu, să fie, ca să zic aşa, virtuos până şi în rele. Când, uitând învăţăturile mele, vei apuca pe căi greşite, inima ta, deprinsă cu virtutea, se va tulbura, şi eu mă voi arăta ţie în vis. La această apariţie, ridică-te, sari jos de pe culcuşul tău şi întoarce-te cu gândul la mine. Dacă atunci vor curge lacrimi din ochii tăi, culcă-te iarăşi şi adormi, căci te vei

deştepta căit şi îndreptat. Dacă însă, săvârşind faptele tale rele, îţi vei aduce aminte de mine fără ca sufletul să ţi se cutremure, şi ochiul tău va rămâne uscat, atunci... pumnalul, otrava!

— Cruţă-mă de durere! Izbăveşte pământul de oprobiu!

— Rămâi şi atunci fiul meu.

— Mori pentru virtute.

Pe când vorbea aşa bătrânul, o roşeaţă tinerească i-a acoperit obrajii brăzdaţi; ochii îi străluceau de bucurie şi de speranţă, faţa i se lumină ca de o aureolă supranaturală. După ce îşi sărută copiii de nenumărate ori, el îi însoţi până la căruţa cu care aveau să plece, şi rămase tare şi stăpânit până la ultima despărţire. Dar de îndată ce clinchetul clopoţeilor îl vesti că s-au pornit la drum, acest suflet călit începu să se moaie. Lacrimi se iviră sub pleoape, pieptul se ridica şi se lăsa precipitat; el întinse braţele către cei ce plecau, ca şi cum ar fi vrut să oprească mersul cailor. Tinerii, zărind din depărtare pe părintele lor cuprins de atâta mâhnire, izbucniră în plâns, şi vântul ne aduse la ureche suspinele lor jalnice. Întinseră şi ei braţele către părintele lor, ca şi cum ar fi vrut să-ţ-li cheme la', ei. Bătrânul nu putu îndura această privelişte; puterile îi slăbiră şi el căzu în braţele mele. În cele din urmă căruţa pieri după o movilă; bătrânul îşi veni în fire. Căzând în genunchi şi ridicând mâinile la cer, strigă: „Rogu-te, doamne, întăreşte pe cărarea virtuţii, pentru ca să fie fericiţi. Ştii, milostive dumnezeule, că niciodată nu te-am supărat cu rugăciuni de prisos. Sunt încredinţat în sufletul meu că eşti bun şi drept. Ceea ce iubeşti în noi este virtutea; fapta inimii curate este cea mai plăcută jertfă pentru tine... Mi-am lăsat azi copiii să plece de lângă mine... Doamne, fie voia ta asupra lor..." Mişcat până în adâncul sufletului, însă tare în speranţa sa, bătrânul plecă spre casa lui.

Cuvintele boierului krestiţian nu-mi ieşeau din minte. Argumentele lui despre nimicnicia puterii părinţilor asupra copiilor mi s-au părut indiscutabile. Dacă într-o societate

bine organizată este necesar ca tinerii să respecte pe cei bătrâni, ca inexperienţa să stimeze pe cei încercaţi, atunci cred că nu e nevoie să se acorde părinţilor o autoritate neţărmurită. Fireşte, când legătura dintre tată şi fiu nu e întemeiată pe sentimentul gingaş al inimii, această legătură e slab/ă; dar nu o va întări nicio dispoziţie legală. Dacă tatăl vede în fiul său un rob, şi-şi trage puterea numai din lege, dacă respectul fiului către părintele său e numai de hatârul moştenirii, ce bine poate ieşi de aici pentru societate? Sau încă un rob în ceata celor mulţi, sau un şarpe la sân... Tatăl este dator a da fiului hrană şi învăţătură, şi trebuie pedepsit pentru greşelile acestuia cât timp copilul e nevârstnic. Iar fiul să găsească înscrise în inima sa datoriile către părinţi. Dacă nu simte nimic, vina este a tatălui, că nu i-a sădit nimic în inimă. Fiul este în drept să ceară tatălui ajutor, câtă vreme este mic şi slab. Dar de îndată ce devine major, această legătură firească încetează. Puiul de pasăre nu cere ajutor de la cei care Dau născut, când începe singur să-şi găsească hrană. La animale, bărbăţelul şi femeiuşcă nu-şi mai cunosc puii, când aceştia au crescut mari. Aceasta este legea Naturii. Dacă legile civile se îndepărtează de ea, rezultatul este totdeauna monstruos. Copilul îşi iubeşte tatăl, mama sau preceptorul, câtă vreme dragostea lui nu se îndreaptă spre alt obiect. Pentru aceasta inima ta nu trebuie să se întristeze, o, tată, care-ţi iubeşti copilul; Natura cere aceasta. Singura ta mângâiere să fie gândul că şi fiul tău îşi va iubi părintele numai până va creşte mare. Peste acest soroc, atârnă numai de tine ca dragostea odraslei tale să dureze. Dacă ai izbutit, ferice de tine, eşti vrednic de laudă. Cu aceste reflecţii am ajuns până la staţie.

IAJELBIŢI 92

Soarta hotărâse pesemne ca ziua de azi să fie pentru mine o zi de încercare. Sunt tată, şi inima mea e plină de dragoste fierbinte pentru copiii mei. De aceea mă şi mişcaseră aşa de tare cuvintele boierului din Krestniţî. Dar, zguduindu-mă până în adâncul sufletului, cuvintele

acestea au trezit în acelaşi timp în mine un simtământ de mângâiere: credinţa că fericirea noastră, în ceea ce priveşte copiii noştri, atârnă în bună parte de noi înşine. Dar la Iajelbiţî mi-a fost dat să fiu martorul unor scene, care au lăsat în inima mea o rădăcină adâncă de jale; şi nu e nicio nădejde ca s-o pot smulge vreodată. O, tinerilor! Ascultaţi cele ce vă voi povesti; daţi-vă seama de rătăcirile voastre; nu vă lăsaţi de bunăvoie în prada pierzaniei şi tăiaţi drumul ce duce la un viitor de căinţă amară!

Am trecut pe lângă un cimitir. Vaiete înfiorătoare, scoase de un om care-şi smulgea părut din cap, mă făcură să mă opresc. M-am apropiat şi am văzut că se săvârşeşte acolo o înmormântare. Tocmai voiau să dea drumul sicriului în groapă, când omul, pe care de departe îl văzusem rupându-şi părul, se aruncă pe sicriu şi se agăţă de el din răsputeri. Cu mare greutate izbutiră oamenii să-l smulgă de acolo. Repede, coborâră sicriul în mormânt şi astupară groapa. Atunci nenorocitul, întorcându-se către cei de faţă, le vorbi astfel: „De ce mi l-aţi luat, de ce nu m-aţi îngropat de viu lângă el şi n-aţi pus capăt durerii şi căinţei mele! Să ştiţi, să ştiţi, că eu sunt ucigaşul fiului meu iubit, pe care li-aţi cufundat în pământ. Nu vă uitaţi cu mirare la mine. Nu i-am curmat viaţa nici cu sabia, nici cu otravă. Nu, am făcut mai mult. I-am pregătit moartea înainte încă de a se fi născut, i-am dat o viaţă otrăvită. Eu sunt un ucigaş, ca mulţi alţii, dar mai cumplit decât ceilalţi. Ucigaş al copilului meu înainte de naşterea lui. Eu, eu singur i-am scurtat zilele, vărsând otravă înceată în germenul din care a luat naştere. Dîn pricina ei a tânjit, din pricina ei nu s-a bucurat de sănătate nici măcar o singură zi din viaţa lui; şi otrava, răspândită în trupul lui sleit de puteri, i-a curmat viaţa. Nimeni, nimeni nu mă va pedepsi pentru nelegiuirea mea!“ – O disperare adâncă se zugrăvi pe faţa lui, şi aproape fără suflare fu condus afară din cimitir.

Un fior îngheţat îmi trecu prin vine. Am încremenit. Mi s-a părut că auzisem rostindu-se osândirea mea. Mi-am

amintit zilele de desfrâu ale tinereţii mele.

Mi-am adus aminte de câte ori, sub imboldul simţurilor setoase de voluptate am crezut că găsesc, în părtaşa năimită a desfătărilor mele amoroase, o fiinţă vrednică de dragostea mea. Mi-am amintit că necumpătarea în îndestularea poftelor trupeşti mi-a atras o boală murdară. O, dacă boala ar fi luat sfârşit odată cu potolirea simţurilor, şi dacă rădăcina ei nu s-ar fi întins mai departe! Noi, odată cu plăcerea, căpătăm şi otrava pe care, nu numai că o păstrăm în rărunchi şi sângele nostru, dar o şi lăsăm moştenire urmaşilor noştri. O, iubiţii mei, o, copii ai sufletului meu! Voi nu ştiţi cât am greşit faţă de voi. Paloarea feţei voastre este osânda mea. Mă tem să vă vorbesc despre boala de care suferiţi uneori. Mă veţi urî poate, şi veţi avea dreptate să măurâţi. Cine ne-ar putea încredinţa, pe voi şi pe mine, că nu purtaţi în sângele vostru ghimpele tainic menit să vă curme zilele înainte de vreme? Eu am luat această otravă murdară la o vârstă când trupul meu era deplin dezvoltat, când mădularele mele erau destul de robuste ca să se poată împotrivi răspândirii ei, să poată lupta împotriva puterii ei ucigătoare. Dar voi, care o purtaţi în voi de când v-aţi născut, ca şi cum ar fi o parte necesară a organismului vostru, voi cum să vă împotriviţi acestui foc distrugător? Toate bolile de care aţi suferit sunt urmările acestei otrăvi. O, Iubiţii mei! Plângeţi rătăcirile tinereţii mele, chemaţi într-ajutor arta medicului şi, dacă puteţi, nu-mi purtaţi ură.

Dar acum văd în faţa ochilor întreg tabloul urmărilor funeste ale tinereţii mele desfrânate. Am păcătuit faţă de mine căci, din vina mea, sunt îmbătrânit înainte de vreme şi şubred, încă tânăr de ani. Am păcătuit faţă de voi, otrăvindu-vă sucurile vitale înainte de naşterea voastră şi pregătindu-vă astfel o sănătate slabă şi, poate, moartea fără de vreme. Am păcătuit – merit să fiu pedepsit pentru asta! — am păcătuit şi în dragostea mea, căsătorindu-mă cu mama voastră. Cine-mi garantează că n-am fost eu pricina sfârşitului ei? Otrava aducătoare de moarte,

picurată în spasmul plăcerii, a trecut în corpul ei curat şi a otrăvit mădularele ei neprihănite. Şi a fost cu atât mai ucigătoare, cu cât era mai ascunsă. Pudoarea falsă m-a oprit s-o previn; iar ea nu s-a păzit de otrăvitorul ei, din dragoste pentru dânsul. Boala pe care a căpătat-o este poate urmarea otrăvii ce i-am împărtăşit... O, iubiţii mei, cât trebuie să mă urâţi!

Dar cine e de vină că această boală infectă face atâtea victime în toate ţările, nu numai secerând o bună parte a generaţiei actuale, dar şi scurtând zilele celor următoare? Cine e de vină dacă nu ocârmuirea? Ea, îngăduind desfrâul venal, deschide drumul către multe viţii şi otrăveşte viaţa cetăţenilor. Femeile publice găsesc apărători şi, în unele state, se bucură de ocrotirea autorităţii. Dacă – spun unii – s-ar interzice îndestularea cumpărată a poftelor trupeşti, s-ar da loc la mari perturbări sociale, la răpiri, siluiri sau chiar omoruri. Ba chiar s-ar putea zdruncina şi temeliile societăţii. Şi voi vreţi mai bine linişte şi cu ea istovire şi jale, decât tulburare şi cu ea sănătate şi bărbăţie. Tăceţi, învăţători scârboşi, voi sunteţi slugile tiraniei; tiranii propovăduiesc mereu pace şi linişte, strângând în cătuşe pe cei pe care îi adorm prin viclenia lor. Ei se tem chiar de tulburările din ţări străine. Ar vrea ca pretutindeni toţi să gândească la fel cu ei, pentru ca fără teamă să se poată lăfăi în măreţia lor şi să se scufunde în mocirla desfrâului... Nu mă miră vorbele voastre. Este în firea robilor să dorească a vedea pe toţi în lanţuri. Soarta lor li se pare mai uşoară dacă e împărtăşită de toţi, şi orice superioritate le apasă mintea şi duhul.

VALDAI 93

Populaţia acestui târg nou se zice că s-ar trage din polonezii luaţi prizonieri pe vremea ţarului Alexei Mihailovici. Orăşelul e vrednic de luare aminte pentru dispoziţia amoroasă a locuitorilor lui, cu deosebire a femeilor nemăritate.

Cine n-a fost la Valdai, cine nu cunoaşte covrigii din Valdai şi fetele sulemenite valdaiene? Aceste fete, a căror

neobrăzare te face să te cutremuri de ruşine, opresc pe fiecare călător, care trece prin târg, şi caută să-i aţâţe poftele, cu gândul de a trage folos din dărnicia lui cu preţul castităţii lor. Comparând moravurile locuitorilor acestui târg cu moravurile altor oraşe ruseşti, te gândeşti că în vechime orăşelul fusese sat şi că năravurile desfrânate sunt numai unele rămăşiţe ale obiceiurilor străvechi. Dar cum sunt ceva mai mult ca o sută de ani de când satul a fost împoporat, putem judeca cât au fost de desfrânaţi şi primii lui locuitori.

Băile au fost şi sunt şi acum un templu al amorului. Călătorul, luând înţelegere, în ceea ce priveşte găzduirea lui, cu o bătrânică serviabilă sau cu vreun flăcău, se instalează într-o casă, unde are de gând să aducă jertfă de-toţi-adoratei Lada94. S-a înnoptat. Baia e gata. Călătorul se dezbracă, intră în odaia de baie, unde îl aşteaptă fie gazda, dacă e tânără, fie fiică-sa, sau nişte rude ale ei, sau nişte vecine; ele îi masează membrele obosite, îl spală de murdărie, toate astea lepădându-şi îmbrăcămintea, goale. Astfel aprind într-însul flacăra lubricităţii şi el petrece acolo noaptea, irosindu-şi banii, sănătatea şi vremea preţioasă de călătorie. Se povesteşte că, pe un călător ageamiu, ameţit de vin şi sleit de puteri în urma isprăvilor lui amoroase, aceşti monştri lascivi l-au ucis pentru a-l jefui. Nu ştiu dacă asta e adevărat, fapt este însă că neruşinarea fetelor din Valdai s-a mai domolit. Nici acuma nu se dau înapoi de a îndestula poftele călătorului, dar o fac mai cu perdea.

Lacul deasupra căruia e aşezat oraşul Valdai, va rămâne de pomină prin fapta unui călugăr care şi-a jertfit viaţa de dragul ibovnicei sale. La o verstă şi jumătate de oraş, pe un ostrov în mijlocul lacului, se afla mânăstirea Iverski, ridicată de vestitul patriarh Nikon. Unul din monahii acestei mânăstiri, trecând odată prin Valdai, s-a amorezat de fiica unui locuitor de acolo. În curând şi fata împărtăşi sentimentele tînărului monah şi, fireşte, îndrăgostiţii căutară să-şi înfăptuiască dorul... Gustând o dată din

plăcerea dragostei, ei n-au mai fost apoi în stare să se împotrivească patimei năvalnice. Însă situaţia în care se aflau le punea piedici. Ibovnicul nu putea lipsi prea des din mânăstire; ibovnica nu se putea duce în chilia dragului ei. Dar pasiunea lor învinse toate piedicile; din monahul amorezat ea făcu un bărbat neînfricoşat şi-i dădu puteri aproape supranaturale. Nu apuca noaptea să-şi aştearnă vălul negru peste tot locul, şi acest nou Leandru 9S, ca să se poată desfăta în braţele iubitei, ieşea zilnic tiptil din chilia lui şi, lepădându-şi rasa, trecea înot lacul până la malul celălalt, unde iubita îl primea cu braţele deschise. II aştepta baia şi, în ea, desfătarea amoroasă; acolo uita primejdia şi truda trecerii înot, precum şi teama că lipsa lui ar putea fi descoperită. Câteva ore înainte de zori se întorcea în chilia lui. Aşa s-a despăgubit el vreme îndelungată, prin desfătări nocturne, de viaţa claustrată din timpul zilei. Însă soarta a pus sfârşit isprăvilor lui amoroase.’ Într-una din nopţi, când acest amant neînfricoşat despica valurile pentru a-şi revedea drăguţa, deodată se ridică un vânt potrivnic, atunci când el era de-abia la jumătatea drumului. Toate opintirile lui de a înfrânge apele furioase rămaseră neputincioase. Degeaba-şi sleia puterile, încordându-şi muşchii; degeaba ridica glasul, sperând că-l va auzi cineva şi-i va veni într-ajutor. Văzând că nu poate ajunge la mal, se gândi să se întoarcă la rhânăstire, crezând că, cu vântul în spate, o să-i fie mai uşor să ajungă acolo. Dar nu apucă să schimbe direcţia, că valurile, învingând muşchii lui istoviţi, îl înecară în abis. A doua zi dimineaţa corpul lui fu găsit undeva departe pe mal. Dacă aş scrie un poem cu acest subiect, aş zugrăvi cititorului disperarea ibovnicei. Dar în cazul de faţă acest lucru ar fi de prisos. Ştie toată lumea că pe ibovnică o întristează, măcar în prima clipă, când află că drăguţul ei s-a prăpădit. De altfel nu ştiu dacă această nouă Hero s-a aruncat în lac, sau dacă, chiar în noaptea următoare, n-a încălzit cumva baia pentru vreun călător. Analele amorului glăsuiesc că frumoasele valdaiene nu prea mureau din

dragoste... poate doar la spital.

Moravurile din Valdai se mutară şi în staţia de poştă Zimnogorie, 66 aşezată în apropiere. Aci călătorul este întâmpinat la fel ca şi la Valdai. În primul rând în faţa ochilor apar fete sulemenite cu covrigi în braţe. Dar cum, anii mei cei tineri au trecut, îmi luai grăbit rămas bun de la sirenele vopsite din Valdai şi Zimnogorie.

IEDROVO 97

în sat, am coborât din căruţă. Nu departe de drumul mare, lângă un pârău, o mulţime de femei şi fete erau adunate la spălat rufe. Deşi ademenirea pe care toată viaţa am simţit-o pentru ele a început să se mai potolească, dar pesemne obiceiul m-a făcut să-mi îndrept paşii spre locul unde stăteau aceste frumuseţi săteşti. Erau acolo peste treizeci de femei, toate îmbrăcate de sărbătoare, cu gâtul gol, desculţe, cu mânecile suflecate, cu poala prinsă în brâu, cu cămăşi albe, cu privirile vesele; li se citea sănătatea pe obraz. Trăsăturile feţei, măcar că îngroşate din pricina arşiţei şi a gerului, erau plăcute şi atrăgătoare, fără artificii: farmecul tinereţii în plină strălucire! Un zâmbet pe buze sau râsul din toată inima făceau să se vadă un şir de dinţi mai albi decât fildeşul, care pe o cochetă ar fi înnebunit-o. Poftiţi aici, iubitele mele cuconiţe din Moscova sau Petersburg, ia uitaţi-vă la dinţii lor; învăţaţi de la ele cum să-i ţineţi curaţi. Aici nu sunt dentişti. Ele nu-şi rod smalţul de pe dinţi cu peria şi cu prafuri. Apropiaţi-vă de oricare din ele gură în gură: răsuflarea nici uneia n-o să vă infecteze plămânul. Dar a voastră, a voastră va pune poate în ele începutul... unei boli... mă tem să spun ce fel: nu că o să vă roşiţi, dar o să vă înfuriaţi. Poate că nu-i adevărat? Bărbatul uneia dintre voi umblă după tot soiul de fete murdare; după ce capătă boala, mănâncă, bea şi doarme tot cu tine. Alta binevoieşte a avea chiar dumneaei ibovnici cu anul, cu luna, cu săptămâna, ba, doamne fer, eşte, chiar cu ziua. Azi face cunoştinţă cu unul, îşi face pofta, şi mâine nu-l mai cunoaşte; dar nici asta nu ştie: că numai cu un singur sărut al lui s-a şi infectat.

— Iar tu, puişorule, fetiţă de 15 ani, eşti încă curată, poate; dar îţi văd pe obraz că ţi-e sângele otrăvit. Taică-tău, de fericită memorie, nu ieşea din mâinile doctorului; iar doamna, maică-ta, învăţându-te să urmezi onorabilul ei exemplu, ţi-a găsit bunătate de logodnic, vreun bătrân emerit cu cinul de general, şi se grăbeşte să te mărite, numai ca să nu fie nevoită să viziteze împreună cu tine... orfelinatul... Doar traiul cu un bătrân nu e rău, trăieşti în voie; numai cununată să fii, că copiii toţi ai lui sunt. Dacă e gelos, cu atât mai bine; cu atât mai multă plăcere îţi aduc întâlnirile pe furiş. Şi pe el chiar din prima noapte poţi să-l convingi să nu urmeze moda prostească din bătrâni de a dormi împreună cu nevasta.

Dragele mele orăşence, surioare, nepoţele, mătuşi etc. Multă vrşme aţi fost, ’fără să-mi dau seama, centrul preocupărilor mele, şi zău, nu meritaţi. La voi şi faţa, şi inima, şi conştiinţa sunt sulemenite; iar pe suflet aveţi... funingine. Sulimanul şi funinginea sunt una şi aceeaşi. Fug în galop de lângă voi la frumoasele mele sătence. E drept că şi printre ele sunt unele de teapa voastră, dar sunt şi de acelea cum nu se văd la oraş şi nu se aud. Uitaţi-vă la mădularele lor, cât sunt de rotunde, bine făcute, nu strâmbe, nu diformate. Vi se pare de râs că au talpa piciorului lungă de 5 sau 6 verşoci. Ehe, dragă nepoţică, ia încearcă să te iei la întrecere cu ele, cu lăbuţa ta numai de trei verşoci, să vedem cine ajunge mai degrabă la mesteacănul ăla înalt de la capătul fâneţii? Aha, asta nu-i de tine... Şi tu, porumbiţo, soru-mea, cu talia trasă prin inel, 98 binevoieşti să râzi de nimfa mea sătească, găsind caraghios că burticică i-a crescut în voie. Lasă, porumbiţo, că am să râd şi eu de tine. Sunt zece luni de când te-ai măritat şi tăliuţa ta zveltă a început să se cam îngroaşe. Şi când o fi să naşti ai să cânţi cu alt glas. Să dea dumnezeu să scapi numai cu ridicolul. Văd că scumpul meu cumnăţel cam umblă cu nasul în jos. A zvârlit în foc corsetele tale, din toate rochiile ţi-a scos balenele... dar e prea târziu. Cu asta n-are să-ţi îndrepte trupul diformat.

— Plângi, cumnate dragă, plângi. Mama noastră, ţinându-se de moda nenorocită care face atâtea victime printre lehuze, ţi-a pregătit ţie necaz şi fiică-sii boală şi copii şubrezi. Acum o ameninţă ascuţişul mortal al sabiei lui Damocles, 5 şi dacă soţia ta va scăpa, mulţumeşte întâmplării; sau dacă crezi că i-a purtat de grijă pronia cerească, mulţumeşte-i şi proniei dacă vrei.

— Dar văd că tot cu duduile de la oraş stau de vorbă. Vezi ce face obiceiul? Nu mă pot dezbăra de ele. Şi, zău, nu m-aş fi despărţit de voi, dacă v-aş fi putut convinge să nu vă sulemeniţi faţa şi sufletul. Acum, rămâneţi sănătoase!

Pe când mă uitam la nimfele săteşti spălându-şi rufele, chibitca mea s-a îndepărtat. Am vrut să mă iau după ea, când o fată care arăta să fie de douăzeci de ani, dar n-avea desigur cfecât şaptesprezece, încărcându-şi rufele ude pe cobiliţă, apucă pe acelaşi drum cu mine. Alăturându-mă de dânsa am intrat în vorbă. — Nu ţi-e prea grea povara, drăguţo, nu ştiu cum te cheamă.

— Mă cheamă Anna şi povara nu e grea. Şi chiar de ar fi, tot nu te-aş ruga pe dumneata, boierule, să mă ajuţi.

— De ce eşti arţăgoasă, Annuşko puiule, că eu nu-ţi vreau răul.

— Bogdaproste, am văzut eu destui muşterii ca dumneata; ia vezi-ţi de drum.

— Aniutuşko, eu nu sunt cum crezi, eu nu sunt ca ăi de care vorbeşti. Aceia, gândesc eu, nu intră în vorbă ca mine cu fetele de ţăran, ci încearcă să le sărute. Şi eu, cu dragă inimă te-aş săruta, dar ca pe o soră.

— Te rog să nu te apropii; am auzit eu poveştile astea. Dacă nu mi-ai pus gând rău, ce pofteşti de la mine?

— Uite, drăguţă, aş vrea să ştiu dacă ai tată şi mamă, cum trăieşti, dacă eşti înstărită sau săracă, dacă eşti mulţumită, dacă ai logodnic.

— Şi la ce vrei să ştii toate astea, boierule? Doamne, de când sunt n-am auzit aşa ceva!

— Vezi, Aniuto, de aici poţi pricepe că eu nu sunt un

derbedeu, că nu vreau nici să te jignesc, nici să-mi bat joc de tine. Eu iubesc femeile fiindcă sunt simţitoare la gingăşia inimii mele. Tocmai de aceea îmi plac fetele de la ţară, fiindcă ele nu ştiu să se prefacă, nu-şi pun o mască de dragoste prefăcută ci, când iubesc, iubesc din toată inima şi cu adevărat.

— Fetişcana, uluită, căsca ochii la, mine. Şi nu e de mfrare. Cine nu ştie cu câtă îndrăzneală'obrăznicia boierească îşi îngăduie, faţă de ţărănci, glume necuviincioase şi jignitoare pentru castitatea lor. În ochii boierilor, bătrâni sau tineri, fetele sunt anume făcute pentru plăcerea lor. Şi aşa se şi poartă cu ele, mai ales cu nenorocitele de sub stăpânirea lor. Pe vremea răscoalei lui Pugaciov, când toţi servii s-au răzvrătit împotriva stăpânilor, nişte ţărani – istoria asta e adevărată – au pus mâna pe stăpânul lor, l-au legat cobză şi-l duceau la o moarte sigură, dacă n-ar fi fost salvat de un detaşament militar. Din ce pricină? Boierul ăsta fusese de treabă şi omenos cu ţăranii; însă niciun bărbat nu era sigur de nevastă-sa, niciun tată de fiică-sa. În fiece noapte, oamenii lui i-aduceau jertfă pe altarul necinstei pe aceea pe care el o ochise de cu ziua. Se ştia în sat că necinstise astfel şaizeci de fete. Ţărani proşti, aţi căutat dreptate la un impostor. De ce nu l-aţi dat pe asupritorul vostru pe mâna judecătorilor legali? Ei l-ar fi pedepsit şi voi aţi fi rămas nevinovaţi. Pe când acum banditul a scăpat. Bine de dânsul, dacă, după ce a văzut moartea cu ochii, şi-a schimbat năravul, şi dacă sucurile dinlăuntrul lui au luat alt curs.

— Dar am zis că ţăranul e mort în faţa legii? 99 Nu, nu, e viu, şi va fi viu dacă o va vrea cu tot dinadinsul...

— Boierule, dacă nu glumeşti, – îmi răspunse Aniuta, – iacă am să-ţi spun: tată n-am, e mort de vr'o doi ani. Mămica trăieşte şi am şi o surioară. De la tata ne-au rămas cinci cai şi două vaci. Avem şi vite mărunte şi păsări îndeajuns. Dar în casă nu-i bărbat, care să muncească. Au vrut să mă mărite cu un fecior de gospodar cuprins, dar

băiatul are numai zece ani 100 şi eu n-am vrut. Ce să fac eu cu un copil? De iubit n-am să-l iubesc, şi când s-o face el mare, eu am să fiu bătrână şi el are să se-nhaite cu altele. Lumea zice că tata-socru trăieşte cu nurorile lui până cresc feciorii. De aceea n-am vrut să intru în familia lui. Mie îmi trebuie un băiat de seama mea. Eu am să-mi iubesc bărbatul, şi am să-i fiu şi eu dragă, despre asta nu mă îndoiesc. Mie nu-mi place să umblu cu toţi flăcăii, dar să mă mărit aş vrea. Şi ştii de ce, boierule?

— Aniuta lăsă ochii în jos.

— Spune, Aniutuşka, drăguţă, să nu te ruşinezi; în gura nevinovăţiei orice cuvânt e curat.

— Iacă de ce. Vara trecută, acum un an, feciorul unui vecin de-al nostru s-a însurat cu o prietenă a mea, cu care eu mă duceam la şezători. Bărbatul o iubeşte şi ea de asemenea; zece luni după cununie i-a şi dăruit un băieţel. În fiecare seară iese cu el la portiţă la aer curat. II soarbe din ochi. Şi se pare că şi copilul o cunoaşte şi o iubeşte pe maică-sa. Ea-i face: agu, agu, şi el începe să râdă. Şi când văd asta, în fiecare zi, mie îmi vine să plâng. Aş vrea să am şi eu un puişor ca ăsta...

— Acum n-am mai putut rezista; am cuprins-o pe Aniuta de mijloc şi am sărutat-o din toată inima.

— Vezi, boierule, că m-ai amăgit... Acum te legi de mine. Du-te, lasă-mă în pace, fie-ţi milă de o biată orfană, – zise Aniuta, începând să plângă.

— Dacă ar trăi tata şi ar vedea asta, măcar că eşti boier, ţi-ar fi ars una după ceafă.

— Nu te supăra, Aniuta dragă, sărutul meu n-are să-ţi prihănească nevinovăţia. E sfântă în ochii mei. Sărutarea ce ţi-am dat-o înseamnă cât de mult te preţuiesc, cât de adânc mi-ai mişcat inima cu vorbele tale. Nu te teme de mine, Aniuta dragă, eu nu sunt o fiară, ca domnişorii noştri, pentru care a prihăni nevinovăţia unei fecioare e o nimica toată. Dacă aş fi ştiut că sărutarea mea are să te supere, mă jur pe dumnezeu că n-aş fi îndrăznit să te sărut.

— Cum să nu mă supăr, boierule, judecă şi dumneata. Sărutările mele le-am făgăduit demult altuia; nu mai sunt stăpână pe ele.

— Eşti încântătoare! Va. Să zică iubeşti, inima ta a găsit alta care simte la fel. Ai să fii fericită. Nimeni n-are să strice legământul dintre voi. N-ai să fii înconjurată de străini care să caute a te prinde în plasa lor vrăjmaşă; iar iubitului tău niciun glas ademenitor n-are să-i sufle la ureche să-şi calce cuvântul dat ţie. Dar ce te opreşte, Aniuta dragă, să ai parte de norocul de a gusta bucuria în braţele iubitului tău?

— Ah, boierule, ai lui nu vor să-l lase să intre în familia noastră. Cer o sută de ruble. Iar pe mine măicuţa mea nu vrea să mă dea; ea numai pe mine mă are muncitoare.

— Şi el te iubeşte?

— Cum să nu mă iubească? În fiecare seară vine pe la noi şi, împreună, ne uităm la copilaşul prietenei mele. Şi el tare ar vrea să aibă un flăcăuaş la fel. Vaniuha al meu vrea să plece la Piter, să se tocmească la muncă şi să se întoarcă numai după ce va fi câştigat cele o sută de ruble cu care să se poată răscumpăra. Are să-mi fie tare urât. Dar trebuie răbdare.

— Să nu-l laşi, Aniutuşka dragă, să nu-l laşi. Acolo are să se nenorocească. Are să se dea la beţie, are să devină lacom, risipitor, n-are să-i mai placă la ţară şi, ceea ce-i mai rău, n-o să te mai iubească pe tine.

— Vai, boierule, mă sperii... — zise Aniuta, gata-gata să plângă.

— Şi asta cu atât mai mult, dacă s-o băga servitor într-o casă boierească. Pilda stăpânilor îi molipseşte pe servitorii care-s mai aproape de persoana lor; de la ei se molipsesc ’apoi cei mai mititei, şi aşa plaga desfrâului se întinde şi ajunge şi la ţară. Pilda rea este ca o ciumă. Fiecare ce vede face la fel.

— Dar atunci ce e de făcut? înseamnă să nu mă mărit niciodată cu dânsul. Lui i-a venit vremea însurătorii. Nu umblă el după altele; dar dacă maică-mea nu mă dă, o să-l

însoare cu alta şi eu am să mor de durere...

— Aniuta zise vorbele astea, vărsând lacrimi amare.

— Nu, Aniutuşka dragă, mâine ai să fii a lui. Du-mă la maică-ta.

— Asta-i casa noastră, – zise ea oprindu-se.

— Dar, te rog, cată-ţi de drum. Mămica o să mă vadă şi o să-şi închipuie cine ştie ce. Nu mă bate, dar un cuvânt al ei mă doare mai rău ca bătaia.

— Nu, Aniuto, merg cu tine.

— Şi, fără să aştept răspunsul ei, am intrat pe poartă şi, de-a dreptul pe scară, în izbă. Aniuta mi-a strigat din urmă: – Stai, boierule, opreşte-te!

— Dar eu n-am ascultat-o. În casă am găsit-o pe mama Aniutei, care frământa aluat într-o copaie; lângă ea şedea pe o laviţă viitorul ei ginere. Fără ocoluri i-am spus că doresc ca fiică-sa să se mărite cu Ivan, şi că i-am adus cele de trebuinţă pentru înlăturarea piedicilor.

— Mulţumesc, boierule, – ini-a răspuns bătrâna, – nu mai e nevoie. Vaniuha a venit tocmai să-mi spună ca tata-sau îi dă voie acum să se însoare şi să treacă în gospodăria mea. Duminică are să fie nunta.

— Bine, atunci ceea ce am făgăduit, să fie de zestre pentru Aniuta.

— Mulţumesc şi pentru asta. Boierii n-au obicei să înzestreze fetele noastre degeaba. Dacă ţi-ai făcut păcat cu Aniuta şi de aceea vrei s-o înzestrezi, dumnezeu are să te pedepsească pentru nelegiuirea asta; mie bani nu-mi trebuie. Iar dacă eşti om cumsecade şi nu-ţi baţi joc de oameni sărmani, atunci dacă aş primi bani de la dumneata ce-o să spună gurile rele?

— N-am putut îndeajuns să mă mir de atâta nobleţe în felul de a gândi al unor săteni. În vremea asta intră şi Aniuta în casă şi începu să mă laude mumă-sii. Eu am mai încercat să le dau banii, oferindu-i lui Ivan pentru înjghebarea gospodăriei. Dar el mi-a răspuns: – Eu, cucoane, am două braţe; cu ele am să-mi fac gospodărie. Băgând de seamă că prezenţa mea nu le e tocmai plăcută,

i-am lăsat şi m-am dus să-mi caut chibitca.

Plecând din Iedrovo, nu-mi ieşea din gând Aniuta. Eram încântat de nevinovata ei sinceritate şi admiram purtarea nobilă a mamei sale. Pe această mamă venerabilă, cu mâinile în covata cu aluat, sau cu găleata pentru muls în mână, o comparam cu mamele de la oraş. Ţăranca refuzase să primească suta de ruble pe care voiam să i-o dau, nu cu intenţii condamnabile, ci cu gând bun; această sută de ruble însemna, pentru starea ei modestă, ceea ce pentru o consilieriţă, o maioreasă, o colonelească sau o generălească, ar fi fost cinci, zece, cincisprezece mii, sau mai mult. Şi acum, dacă unei doamne consilieriţe, maiorese, colonelese, generălese, care ar avea o fiică nostimă, virtuoasă... aşa şi aşa (e destul şi atâta), un boier de seamă de 70 de carate sau, doamne fereşte, chiar de 72, i-ar făgădui cinci, zece, cincisprezece mii de ruble, sau o zestre suspectă, sau i-ar găsi un logodnic slujbaş, sau ar obţine pentru ea un post de domnişoară de onoare, 101 vă întreb, măicuţe orăşence, n-ar începe să vă bată inimioara? N-aţi avea poftă să vă vedeţi fata cu briliante şi în caretă poleită trasă de patru cai, dacă a umblat pe jos, sau cu şase cai în locul celor două mârţoage de până acum? Admit că aţi păstra decenţa de ochii lumii şi n-aţi ceda aşa de uşor ca actriţele. Nu, dragele mele, vă dau răgaz o lună sau două, dar nu mai mult. Căci dacă l-aţi lăsa pe slujbaşul sus pus să ofteze degeaba mai mult de atâta, te pomeneşti că, ocupat cum este cu trebile de guvernământ, v-ar lăsa în plata domnului, ca să nu piardă cu voi un timp preţios pe care îl poate întrebuinţa mai bine în folosul obştesc. Parcă văd cum se ridică împotriva mea mii de glasuri şi mă cinstesc cu tot felul de vorbe de ocară: bandit, şarlatan, can... bes...102 şi altele, şi altele. Liniştiţi-vă, dragele mele, n-am vrut să vă calomniez. Parcă toate sunteţi aşa? Uitaţi-vă în oglinda pe care v-am înfăţişat-o. Care se va recunoaşte în ea, să mă facă cu ou şi cu oţet, fără milă. N-am s-o dau în judecată, proces în toată forma n-am să-i fac.

Aniuto, Aniuto* mi-ai sucit capul! De ce nu te-am

cunoscut acum 15 ani! Nevinovăţia şi sinceritatea ta, pavăză împotriva oricărei îndrăzneli lascive, m-ar fi învăţat să umblu pe cărarea castităţii. De ce prima sărutare pe care am dat-o în viaţa mea n-a fost aceea pe care, în avântul meu sufletesc, am pus-o pe obrajii tăi? Un reflex al vitalităţii tale ar fi pătruns în adâncul inimii mele şi m-ar fi ferit de turpitudinile de care e plină existenţa mea. Aş fi fugit de scârboasele vânzătoare de voluptate, aş fi respectat culcuşul conjugal, nu mi-aş fi distrus căminul prin nesaţul meu trupesc; fecioria ar fi fost sacrosanctă pentru mine, şi n-aş fi cutezat să mă ating de ea. O, Aniuta mea, dacă ai fi mereu în apropiere ca să dai poveţe şi îndrumări cu nevinovăţia ta netemătoare! Sunt încredinţat că ai întoarce pe calea virtuţii pe cei ispitiţi s-o părăsească şi ai întări pe ea pe cei înclinaţi spre corupţie. Nu te sinchisi, dacă vreun desfrânat fără leac, un îmbătrânit în rele, care a cărunţit în braţele neruşinării, trecând pe lângă tine, te-ar privi cu dispreţ; nu încerca să-l opreşti în loc prin dulceaţa vorbelor tale. Inima lui e împietrită: sufletul lui arc un înveliş de diamant, pe care ascuţişul binefăcător al virtuţii inocente nu poate lăsa urme adânci. Vârful alunecă pe suprafaţa netedă şi dură a depravării. Bagă de seamă ca ascuţişul tău să nu se tocească. Dar nu-l lăsa să treacă pe tânărul, ademenit de farmecul primejdios al luxului şi eleganţei; cată de-l prinde în reţeaua ta. Pare mândru, trufaş, impetuos, îndrăzneţ, agresiv şi violent. Dar inima lui nu va putea rezista impresiei pe care o vei face asupra lui şi se va deschide pentru a primi influenţa binefăcătoare; – Aniuta, nu mă pot hotărî să nu mă mai gândesc la tine, măcar că văd al douăzecilea stâlp 103 de când ne-am despărţit.

Dar ce-o fi cu obiceiul de care mi-a vorbit Aniuta? Au vrut s-o mărite cu un copil de zece ani? Cine poate îngădui o asemenea împerechere? De ce mâna care păzeşte legile nu se ridică pentru a stârpi un asemenea abuz? În legea creştinească căsătoria este o taină, în cea civilă un consimţământ sau un contract. Care slujitor al altarului îşi

poate da binecuvântarea unei asemenea căsătorii nepotrivite, care ofiţer de stare civilă o poate înregistra? Unde nu e potrivire de vârstă nu poate fi vorba de căsătorie. Legile Naturii condamnă asemenea căsătorie ca nefolositoare omului, legea civilă ar trebui să o interzică fiindcă e păgubitoare societăţii. Soţul şi soţia sunt doi membri ai societăţii care încheie un contract prin care, în primul rând, îşi făgăduiesc plăcere reciprocă. Şi să nu îndrăznească nimeni a tăgădui această primă lege a convieţuirii dintre soţi, cauza dragostei neprihănite şi piatra de temelie a armoniei conjugale! Soţii se obligă a trăi împreună, a agonisi împreună, a-şi creşte copiii – fructul dragostei lor – şi, pentru a avea o viaţă paşnică, să nu se amărască unul pe celălalt. Cum pot fi îndeplinite aceste condiţii, dacă există nepotrivire de vârstă? Dacă soţul este de 10 ani şi nevasta de 25, cum se întâmplă adesea la ţărani, sau dacă bărbatul este de 50 şi femeia de 15 sau 20 de ani, cum se vede uneori în nobilime – poate fi vorba de desfătarea reciprocă a simţurilor? Spuneţi-mi voi, soţi bătrâiori, dar spuneţi-mi pe conştiinţă, meritaţi voi numele de soţ? Voi puteţi numai aţâţa focul dragostei, dar nu sunteţi în stare să-l stingeţi.

Prin nepotrivirea vârstei se calcă una din primele legi ale Firii; şi poate o lege impusă să aibă efect dacă nu e întemeiată pe Natură? Vom spune mai limpede: ea nici nu există. Să-şi crească fructul dragostei reciproce. Ce fel de reciprocitate este asta: de o parte focul pasiunii, iar de alta nesimţire. Poate exista rod dacă pomul sădit e lipsit de ploaia binefăcătoare şi de rouă hrănitoare? Şi chiar dacă pomul rodeşte, rodul e pipernicit, lânced şi menit putrezirii repezi. Să nu se amărască unul pe celălalt. Dar de când e lumea se ştie că dacă între soţi există atracţie mutuală, acea fericită simpatie a simţurilor, lucrurile merg de minune: micile furtuni domestice se potolesc când vine ora plăcerii. Iar atunci când gerul anilor acopere viaţa simţurilor cu un strat nepătruns de gheaţă... amintirea dezmierdărilor trecute îndulceşte bătrâneţea ursuză.

— O singură condiţie a contractului conjugal poate fi îndeplinită şi în cazul nepotrivirii de vârstă: traful comun.
— Dar şi aici exista-va oare reciprocitate? Unul va fi stăpân atotputernic, celălalt umil supus şi rob fără alt drept, decât acela de a executa poruncile stăpânului.

— Iată, Aniuta, ideile sănătoase pe care mi le-ai inspirat. Rămâi cu bine, draga mea Aniutuşka, învăţămintele tale vor rămâne veşnic întipărite în inima mea şi le voi lăsa moştenire fiilor fiilor mei.

Se zărea deja hotarul Hotilovului şi eu tot mai eram cu gândul la fetişcana din Iedrovo; în entuziasmul meu, fără voie am exclamat cu glas tare: Aniuta! Aniuta! Şoseaua era desfundată, caii mergeau la pas; surugiul, auzind exclamaţia, se întoarse zâmbind către mine şi, potrivindu-şi pălăria în cap, zise: – Se vede, boierule, că şi dumitale ţi-a rămas inima la Aniuta noastră. Ce mai fată! Nu numai dumitale ţi-a căzut cu tronc. La noi în sat sunt mulţi flăcăi chipeşi; dar ea nici nu-i bagă în seamă. Şi cum joacă! Ce meşteră e! Nu-i ajunge nimeni nici până la brâu... Şi când se duce la câmp să secere... Ţi-e mai mare dragul să te uiţi la ea. A dat norocul peste fratele Ivan...

— Ivan ţi-e frate?

— Mi-e văr. Dar şi el e om şi jumătate! Trei voinici au peţit-o pe Aniuta; dar Ivan i-a dat frumuşel la o parte. Aia au încercat prin fel şi chipuri, dar n-a mers. Vaniuha îndată a pus mâna pe ea. Hei, boierule 1 Mulţi joacă, dar nu oricine e meşter!

— Ajunserăm la staţia de poştă.

Da, da, joacă mulţi, dar nu oricine e meşter, – repetat eu, coborându-mă din căruţă...

HOTILOV 104

PROIECT PENTRU VIITOR

Aducând treptat iubita noastră patrie la starea înfloritoare în care se găseşte acum; văzând ştiinţele, artele şi meseriile ridicate până la treapta celei mai înalte

desăvârşiri, la care e îngăduit omului să năzuiască; văzând că pe plaiurile noastre raţiunea omenească, desfăcându-şi slobod aripile, se înalţă neîmpiedicată către slavă şi a devenit straja legiuirilor obşteşti, sub scutul ei puternic, şi inima noastră, în rugăciuni fierbinţi către atotînaltul ziditor al lumii, poate mărturisi liber că patria noastră este un sălaş plăcut dumnezeirii, căci aşezările ei nu se întemeiază pe prejudecăţi şi superstiţii, ci pe simţământul năuntric ce avem despre bunătatea şi dărnicia părintelui tuturor oamenilor. Necunoscute ne sunt vrăjbile care aşa de adesea despart pe oameni pentru credinţa lor, necunoscută ne este şi siluirea conştiinţei. Născuţi în această libertate, noi ne socotim cu sinceritate unii pe alţii ca fraţi, aparţinând aceleiaşi familii, având un singur părinte, pe dumnezeu.

Legiuirile noastre, luminate de făclia strălucitoare a ştiinţei, se deosebesc acum de cele mai multe legiuiri de pe suprafaţa pământului. Echilibrul puterilor, egalitatea averilor au smuls rădăcina dezbinărilor cetăţeneşti. Pedepsele dictate de legi sunt cumpătate; prescripţiile legilor sunt ca nişte porunci date de părinţi iubitori copiilor lor; de aceea sunt respectate de toţi şi astfel ele previn până şi delictele săvârşite fără intenţie rea. Claritatea în dispoziţiile relative la agonisirea şi păstrarea proprietăţilor nu lasă să se nască dihonie în familii. Şanţul de hotar care desparte o proprietate de cea a vecinului este adânc şi vizibil pentru toţi, şi toţi îl respectă cu sfinţenie. Certurile particulare printre noi sunt rare şi se împacă lesne în mod amical. Educaţia care ni s-a dat a avut grijă să ne facă blânzi, cetăţeni paşnici şi, mai presus de toate, oameni.

Când ne bucurăm de linişte înăuntru şi n-avem duşmani afară, când am adus convieţuirea cetăţenească la cel mai înalt grad de prosperitate, putem fi noi atât de lipsiţi de oamenie, atât de străini de delicateţea inimilor nobile, străini de dragostea frăţească, şi să lăsăm în ochii noştri – spre veşnică imputare nouă şi spre ruşinea noastră faţă de

urmaşii urmaşilor noştri – să lăsăm, zic, o întreagă treime a poporului nostru, cetăţeni deopotrivă cu noi, fraţi iubiţi întru Natură, în lanţurile grele ale robiei? Cruntul obicei de a ţine în sclavie, oameni asemenea nouă, obicei născut prin ţinuturile toride ale Asiei şi propriu popoarelor sălbatice, obicei care dovedeşte o inimă împietrită şi o desăvârşită lipsă de suflet, s-a întins repede pe faţa pământului, în lung şi în lat. Iar noi, fii gloriei, noi slăviţi printre seminţiile pământului, prin numele şi faptele noastre, molipsindu-ne de întunericul ignoranţei, am adoptat şi noi acest obicei; şi, spre ruşinea noastră, spre ruşinea veacurilor trecute, spre ruşinea acestui secol al raţiunii, l-am păstrat neclintit până în ziua de astăzi.

Ne este cunoscut din faptele strămoşilor noştri, ne este cunoscut din letopiseţi, că ocârmuitorii înţelepţi ai norodului nostru, îndemnaţi de adevărată dragoste de oameni şi înţelegând care este legătura firească a societăţii, s-au străduit să pună stavilă acestui rău cu o sută de capete. Însă curajoasele lor măsuri au fost zădărnicite de către casta, pe atunci vestită prin trufaşele ei privilegii, iar acum dispreţuită şi căzută în decrepitudine, casta nobilimii ereditare. Stăpânitorii noştri din trecut, cu toată autoritatea sceptrului lor, n-au fost în stare să sfarme cătuşele serbiei. Nu numai că n-au putut înfăptui bunele lor intenţii, dar prin viclenia pomenitei tagme boiereşti au fost puşi să facă legi potrivnice judecăţii şi inimii lor. Părinţii noştri au văzut, cu durerea în suflet, cum aceşti tirani au legat din ce în ce mai strâns, în lanţuri din ce în ce mai grele, pe cei mai folositori dintre membrii societăţii. Plugarii noştri sunt robi până în ziua de azi; noi nu-i recunoaştem drept concetăţeni deopotrivă cu noi, am uitat că şi ei sunt oameni. O, iubiţii mei concetăţeni! O, adevăraţi fii ai patriei! Priviţi în jurul vostru şi recunoaşteţi-vă greşeala. Slujitorii dumnezeirii celei din veci, doritori de binele societăţii şi de fericirea oamenilor, în acelaşi gând cu noi v-au lămurit, în învăţăturile lor, în numele lui dumnezeu cel atotmilostiv

propovăduit de ei, cât este de potrivnic înţelepciunii şi dragostei divine ca un om să fie stăpân samavolnic peste aproapele său. S-au străduit să vă arate, prin dovezi trase din Natură şi din inima noastră', cruzimea, nedreptatea şi păcatul vostru. Şi azi încă glasul lor solemn se ridică cu putere în templele lui dumnezeu cel viu; desmeticiţi-vă, rătăciţilor, fiţi mai blânzi voi, cei cu inima cruntă, sfărâmaţi cătuşele fraţilor voştri, deschideţi temniţele robiei, îngăduiţi celor de o seamă cu voi să guste şi ei bucuriile vieţii comune, pentru care sunt meniţi ca şi voi de cel atotmilostiv. Soarele varsă binefăcătoarea sa lumină şi asupra lor; ei au mădulare şi simţuri la fel ca ale voastre; deci şi dreptul lor de a le folosi trebuie să fie acelaşi.;

Dar dacă slujitorii dumnezeirii au înfăţişat privirilor voastre nedreptatea robiei din punct de vedere omenesc, datori suntem noi să vă arătăm că robia este păgubitoare obştei, că este nedreaptă din punct de vedere cetăţenesc. Când spiritul filosofic s-a ivit de atâta vreme, s-ar părea de prisos să repetăm dovezile cunoscute sau să căutăm altele noi cu privire la egalitatea de fapt a oamenilor, deci şi a cetăţenilor între ei. Omul care a crescut într-o atmosferă de libertate, care a fost hrănit cu sentimente nobile, nu cu prejudecăţi, găseşte dovezile despre primatul egalităţii, în inima proprie. Dar asta e nenorocirea muritorului, pe acest pământ; bâjbâie în plină lumină şi nu vede ce are în faţa ochilor.

Când aţi fost adolescenţi, vi s-au predat în şcoli principiile Dreptului natural şi ale Dreptului civil. Dreptul natural v-a înfăţişat oameni închipuiţi ca afară din societate, având de la Natură aceeaşi constituţie fizică, deci aceleaşi drepturi, egali între ei în toate privinţele şi nesupuşi unii, puterii celorlalţi. Dreptul civil vă arată oameni care au renunţat la neîngrădirea libertăţii lor în schimbul folosirii ei paşnice. Dar dacă toţi au pus hotar libertăţii lor şi norme faptelor lor, au ieşit însă egali din pântecele mamei în neţărmurita libertate a Naturii, deci egali trebuie să rămână şi în libertatea îngrădită a vieţii

sociale. Prin urmare şi aici unul nu e supus celuilalt. Stăpân suprem în societate este Legea, aceeaşi pentru toţi. Dar ce i-a îndemnat pe oameni să se constituie în societăţi şi să pună de bunăvoie limite acţiunilor lor? Raţiunea va zice: binele propriu; inima va zice: binele propriu; legea civilă necoruptă va zice: binele propriu. Noi trăim într-o societate care a trecut prin multe trepte de perfecţionare şi de aceea am uitat starea ei iniţială. Dar uitaţi-vă la toate popoarele tinere, la societăţile naturale, dacă se poate spune aşa. În primul rând, robirea omului de către om este o crimă; al doilea, numai rău făcătorul sau duşmanul poartă jugul sclaviei. Ţinând seama de aceste observaţiuni, vom înţelege cât de mult ne-am îndepărtat de ţelul adevărat al societăţii, cât de departe suntem încă de culmea binelui obştesc. Toate câte le-am spus vă sunt cunoscute, aceste învăţături le-aţi supt cu laptele mamei. Numai prejudecata momentului, numai lăcomia – să nu vă supere cele ce spun – numai lăcomia ne orbeşte şi ne face să ne agităm în întuneric, ca nişte zănatici.

Dar cine dintre noi poartă lanţuri, cine simte povara robiei? Plugarul! Plugarul care ne hrăneşte, care ne satură foamea, care ne dă sănătate, care ne prelungeşte viaţa, şi totuşi n-are dreptul să se folosească nici de ce agoniseşte, nici de ce produce. Dar cine are mai mare drept la ţarină, decât acela care o lucrează? Să ne închipuim că nişte bărbaţi s-au adunat undeva într-un loc pustiu şi vor să înjghebe o obşte. Cu gândul la hrana lor, se apucă să împartă pământul pe care acum creşte doar iarbă. Cine va lua parte! a tragerea la sorţi a loturilor? Nu oare acei care sunt în stare să lucreze? Nu acei care au şi putere şi dor de muncă? De ce folos ar fi pământul pentru un copil, un moşneag, un slăbănog, un nevolnic sau un leneş? Bucata de pământ care li s-ar da ar rămâne nemuncită cum se cuvine; n-am vedea acolo spicele legănându-se în bătaia vântului. Nefolositoare celui care ar lucra-o, ar fi nefolositoare şi obştei; căci lucrătorul n-ar putea să-i dea acesteia prisosul, deoarece n-ar avea nici ce-i trebuie lui.

Aşadar, la originea societăţii, acela care poate lucra pământul are şi dreptul să-l stăpânească şi să se folosească exclusiv de rodul lui. Vai, cât suntem de departe de această străveche orânduire socială! La noi, tocmai acela care ar avea dreptul nu numai că este cu desăvârşire exclus de la stăpânirea pământului, ci silit să muncească pe ogor străin, îşi vede hrana atârnând de bunul plac al altuia... Nu se poate ca mintea noastră luminată să nu înţeleagă aceste adevăruri simple, dar, precum am mai spus, ceea ce ne împiedică de a le recunoaşte şi pune în practică este prejudecata şi interesul egoist. Oare inimile voastre, pline de dragoste pentru omenire, prefera-vor lăcomia de câştig sentimentelor frumoase, care încălzesc sufletul? Dar ce fel de interes este acesta al vostru? Poate fi înfloritor un stat unde două treimi din numărul cetăţenilor sunt lipsiţi de calitatea de cetăţean şi în parte morţi în faţa legii? Poate fi socotită bună starea ţăranului în Rusia? Numai cel nesăţios de sânge ar putea spune că ţăranul e fericit, fiindcă n-are idee de o altă soartă mai bună.

Vom încerca să combatem pe aceşti crunţi strâmbători ai Dreptăţii, aşa cum altădată i-au combătut, fără succes, prin faptele lor, premergătorii noştri.

Bunăstarea cetăţenească poate fi privită din diferite puncte de vedere. Se afirmă că un stat e înfloritor dacă în el domneşte linişte şi ordine. Se mai zice că e prosper dacă ogoarele nu sunt pustii şi dacă în oraşe se înalţă mândre clădiri. Sau, unii îl. Socotesc fericit dacă puterea armelor sale se întinde departe şi dacă înrâurirea, sa în afară nu se datoreşte numai puterii sale, ci şi precumpănirii cuvântului său asupra opiniilor altora. Dar toate aceste fericiri sunt aparente, momentane, trecătoare, parţiale şi... închipuite.

Să aruncăm o privire asupra şesului din faţa noastră. Ce vedem? O mare formaţie militară. Linişte domneşte pretutindeni. Toţi soldaţii sunt la locurile lor. În rândurile lor se vede o ordine desăvârşită. La o comandă, la un gest al comandantului, toată formaţia se pune în mişcare, în

ordine, ca un singur om. Dar putem noi spune că soldaţii sunt fericiţi? Precizia disciplinei militare a făcut din ei nişte păpuşi, le-a răpit până şi libertatea mişcărilor, proprie fiinţelor vii. Ei ştiu numai de ordinul comandantului, gândesc ce vrea el şi se mişcă încotro îi îndreaptă el. Atâta putere are bastonul comandantului asupra forţei celei mai temeinice a statului! Strânşi la un loc, uniţi, sunt în stare să facă tot; însă despărţiţi, şi fiecare în parte, sunt ca vitele care pasc unde doreşte păstorul. Ordinea în paguba libertăţii este tot atât de potrivnică fericirii noastre, t cum sunt şi lanţurile. O sută de sclavi, ţintuiţi de băncile unei corăbii, pusă în mişcare de vâsle, trăiesc în linişte şi ordine; dar de-ai vedea ce-i în inima şi-n sufletul lor: chin, durere, disperare! Adesea ar fi bucuroşi să-şi pună capăt vieţii; dar nici asta nu li se îngăduie. Sfârşitul suferinţelor ar fi o fericire pentru ei; dar fericirea nu-i pentru sclavi... de aceea trăiesc. Aşadar, să nu ne lăsăm orbiţi de liniştea aparentă şi de ordinea unui stat, să'nu-l socotim fericit numai pentru aceste motive. Totdeauna uită-te în inimile concetăţenilor. Dacă acolo vei găsi pace şi linişte, atunci cu adevărat vei putea spune: aceştia sunt fericiţi.

Europenii, după ce au devastat America 1051 şi i-au adăpat pământul cu sângele indigenilor, au pus în cele din urmă capăt măcelului, dar au găsit un nou mijloc de a-şi satisface rapacitatea. Ţarinile pustiite ale acestui continent răscolit de zguduirile puternice ale Naturii îşi simt măruntaiele sfâşiate de fierul plugului. Iarba de pe grasele pajişti, care se ofilea fără folos pentru nimeni, acum cade sub ascuţişul-coasei. Pe munţi, codrii cei mândri, care-i albăstresc înălţimile, se prăvălesc sub loviturile toporului. Pădurile sterpe şi desişurile muntoase se prefac în ţarini roditoare şi se acopăr cu tot felul de vegetaţii, proprii Americii sau transplantate acolo cu succes. Pe grasele pajişti, forfoteşte o mulţime nenumărată de vite de muncă, sau menite hranei oamenilor. Pretutindeni se vede mâna harnică a lucrătorului, pretutindeni ne întâmpână

prosperitate şi ordine. Dar al cui braţ vânjos sileşte Natura zgârcită şi trândavă să dea roade atât de îmbelşugate? După ce pe indieni i-au exterminat până la unul, europenii, în răutatea lor, propovăduitorii păcii între oameni în numele lui dumnezeu cel adevărat, învăţătorii blândeţei şi ai omeniei, pe tulpina turbatelor măceluri de cuceriri altoiesc acum negoţul de sclavi care nu e decât un asasinat cu sânge rece! Nenorocitele jertfe smulse din bordeiele şi din familiile lor şi mutate de pe malurile dogoritoare ale Nigerului şi Senegalului106 în ţinuturi necunoscute, ară acum, sub biciul crunt al Ordinei, ţarinile fertile ale Americii, înfiorate de munca silnică a acestor robi! Şi noi, să numim fericită această ţară a devastării numai pentru că pe ţarinile ei nu cresc spini, fiindcă pe ogoarele ei abundă tot felul de holde? Să numim fericită o ţară unde o sută de cetăţeni trufaşi se îneacă în huzur, iar mii de oameni n-au hrană îndestulătoare, nici adăpost contra arşiţei şi a gerului? Oh! Dar mai bine prefacă-se iar în deşert această ţară îmbelşugată! Mai bine spinul şi pălămida să se întindă, înfigându-şi adânc rădăcinile, şi să înăbuşe toate preţioasele roade ale Americii! Iar voi, iubiţii mei, cutremuraţi-vă! Băgaţi de seamă să nu se zică despre voi: „sub alt nume, de tine e vorba”.

Şi astăzi încă admirăm uriaşele construcţii egiptene. Piramidele incomparabile mărturisesc de-a lungul veacurilor îndrăzneţele concepţii arhitectonice ale egiptenilor. Dar care a fost scopul acestor greoaie îngrămădiri de lespezi? Ele sunt mormintele faraonilor trufaşi. Aceşti despoţi îngâmfaţi, setoşi de nemurire, şi în moarte au vrut să se deosebească de supuşii lor. Şi astfel însăşi enormitatea clădirilor, nefolositoare obştei, dovedeşte limpede starea de sclavie a norodului. Printre dărâmăturile oraşelor distruse, unde a domnit odinioară Binele obştesc, întâlnim ruine de şcoli, spitale, căminuri, apeducte, amfiteatre şi alte clădiri asemănătoare; pe când acolo unde deviza era Eu nu Noi, găsim urme de somptuoase palate domneşti, de grajduri încăpătoare, de

adăposturi pentru fiare sălbatice. Comparaţi una cu alta. Alegerea nu va fi grea.

Şi din slava cuceririlor cu ce ne alegem? Cu zgomot, larmă, vorbe late şi istovire. Asemenea glorie eu o compar cu baloanele107 născocite în veacul al XVIII-lea; făcute dintr-o ţesătură de mătase, ele se umplu momentan cu aer cald şi se înalţă cu repeziciunea sunetului până la hotarele cereşti ale eterului. Dar ceea ce a constituit forţa lor se scurge necontenit prin micile goluri invizibile ale învelişului; balonul greu, care se urca învârtindu-se în văzduh, reia direcţia naturală de cădere spre pământ; şi ceea ce s-a înjghebat în luni întregi de muncă migăloasă şi cheltuială nu poate bucura privirile spectatorilor decât câteva ceasuri*.

Dar să ne întrebăm ce vrea cuceritorul? Ce urmăreşte el, când pustieşte ţinuturi populate şi supune puterii sale ţări devastate? Răspunsul ni-l va da cel mai cumplit dintre toţi, Alexandru poreclit cel Mare 108, dar mare în realitate nu prin înfăptuirile sale, ci prin tăria voinţei şi prin ruinele pe care le-a pricinuit. „O, atenieni! — a zis el, – cât de mult m-au costat laudele voastre!” Nesocotitule! Priveşte-ţi isprăvile! Apriga vijelie a zborului tău a prins în vârtejul ei pe toţi locuitorii ţării tale şi, târând cu toată impetuozitatea forţa statului, a lăsat în urmă numai pustiu şi moarte. Nu te-ai gândit, mistreţ turbat, că pe pământul cucerit, pustiit prin victoria ta, nu vei găsi nimic care să te mulţumească? Dacă ai cucerit un deşert, el va fi mormântul concetăţenilor tăi; căutând a-l coloniza, ai preface în ţinut sterp altă ţară roditoare. Ce folos că dintr-un pustiu ai face o regiune locuită, dacă în schimb prefaci astfel o ţară locuită în pustiu? Iar dacă ai cucerit un ţinut populat, numără-ţi victimele şi îngrozeşte-te. Vei fi silit să ucizi pe toţi cei care te urăsc pentru victoria ta fulgerătoare; căci să nu-ţi închipui că ei ar putea iubi pe acel de care trebuie să se teamă. După exterminarea acestor inimi brave, vor rămâne mişei, gata să poarte jugul robiei; dar şi în ei va prinde rădăcină adâncă ura împotriva

izbânzii tale zdrobitoare. Astfel, să nu-ţi faci iluzii: fructul cuceririi tale va fi omor şi ură. În memoria urmaşilor vei fi călău; te va chinui conştiinţa că supuşii tăi te detestă şi-ţi doresc moartea.

Dar să ne coborâm la noţiunile cele mai imediate cu privire la starea plugărimii; cât este de dăunătoare societăţii! Este dăunătoare din punctul de vedere al creşterii producţiei agricole şi al creşterii populaţiei, e păgubitoare prin pilda ce o dă, primejdioasă prin starea de agitaţie ce întreţine. Omul în ceea ce face e condus de interes; el întreprinde numai ce-i este de folos lui, folos imediat sau viitor, şi se leapădă de ceea ce nu-i aduce folos, acum sau mai târziu. Conduşi de acest îndemn firesc, orice întreprindem în folosul nostru, orice lucru pe care-l facem nesilit, îl facem bine, îngrijit şi cu sârguinţă. Dimpotrivă, tot ce facem Siliţi, tot ce lucrăm, nu *spre folosul nostru, lucrăm prost, alene, pieziş şi strâmb. Aşa lucrează plugarii la noi în ţară. Ogorul nu-i al lor, roadele pământului nu le aparţin; de aceea muncesc alene şi nu le pasă dacă, cu toată munca lor, ţarina rămâne pustie. Compară ogorul boieresc cu bucata de pământ pe care moşierul trufaş o dă ţăranului spre folosinţă, pentru a-şi scoate de acolo hrana sa sărăcăcioasă. Ţăranul înfruntă cu curaj vremea rea; munceşte nepregetat şi în ceasurile menite odihnei; renunţă la sărbători şi la petreceri. Aceasta pentru că-şi poartă grijă sieşi, pentru că roboteşte pentru sine; de aceea ţarina îi dă rod îndoit. Iată de ce tot rodul muncii plugarilor noştri piere sau, mai degrabă, nici nu încolţeşte; ar încolţi însă şi ar creşte spre îndestularea tuturor cetăţenilor, dacă munca pământului s-ar face cu îngrijire – dacă ţăranul ar fi slobod.

Dar dacă munca silită dă roade mai puţine, apoi produsele neîndestulătoare ale ţarinii pun piedică şi înmulţirii populaţiei. Unde nu-i de mâncare, acolo, chiar de a fost cine să mănânce, nu va mai fi: va muri de inaniţie. Astfel, pământul muncit de iobagi, prin faptul că nu dă rod deplin, pricinuieşte moartea cetăţenilor, cărora în mod

firesc le e destinat belşugul lui. Dar robia nu numai în acest chip împiedică creşterea populaţiei. La hrana şi îmbrăcămintea neîndestulătoare au mai adăugat şi munca până la istovire. Înmulţeşte jignirile trufaşe şi loviturile tiranice şi, chiar unde e vorba de cele mai frumoase sentimente omeneşti, vei vedea cu groază ivindu-se opera nefastă a sclaviei, care se deosebeşte de izbânda războinică şi de cucerire numai prin faptul că aceasta din urmă distruge ceea ce prima nu lasă să se nască. Dar cu atât mai păgubitoare este. Oricine vede uşor că pustiirile uneia sunt întâmplătoa're şi vremelnice, pe când cealaltă distruge încet, însă neîncetat; când s-a sfârşit furtuna războiului, încetează şi cruzimile lui; pe când sclavia începe abia când cucerirea s-a sfârşit, şi nu poate fi desfiinţată decât prin zguduiri şi convulsiuni interioare, care sunt totdeauna primejdioase.

Căci nimic nu este mai vătămător decât neîncetata privelişte a robiei. *Ea dă naştere de o parte la trufie, de alta la frică. Astfel nu mai poate exista altă legătură socială decât silnicia. Născută într-un mediu restrâns, aceasta îşi întinde apoi acţiunea despotică şi asupritoare pretutindeni. Însă acei care apără sclavia, care ţin în mână paloşul puterii, poartă şi ei lanţurile ai căror propovăduitori înfocaţi sunt. S-ar zice că la robi duhul libertăţii seacă până într-atât, încât nu numai că nu doresc să-şi vadă sfârşitul propriilor suferinţe, dar mai mult, îi doare libertatea altora. Îşi iubesc lanţurile, dacă e cu putinţă ca un om să iubească propria nenorocire. Mie îmi pare că văd într-înşii şarpele care a pricinuit căderea celui dintâi om. Pilda samavolniciei este molipsitoare. Chiar noi – trebuie să mărturisim – pe care firea noastră ne-a înarmat cu ghioaga bărbăţiei pentru strivirea monstrului cu o sută de capete, care suge toată hrana necesară societăţii, noi ne-am lăsa poate târâţi la violenţă. Dar deşi intenţiile noastre au fost totdeauna bune şi au avut în vedere binele întregii societăţi, o acţiune vio-

9 – Călătorie de la Petersburg la Moscova lentă din partea noastră ar fi un pas greşit, care nu s-ar putea justifica. De aceea astăzi vă cerem iertare pentru cutezanţa noastră nesocotită.

Nu vă daţi seama, iubiţi concetăţeni, ce prăpăd ne aşteaptă, ce primejdie ne paşte! Robii, nefiind slobozi să-şi arate păsul nici măcar cu o blajină clipire din ochi, ura care clocoteşte în inima lor creşte şi se înveninează. Şuvoiul, îngrădit în mersul lui, ajunge cu atât mai năvalnic cu cât stavila e mai tare. Şi odată zăgazul rupt, nimic nu-i mai poate sta împotrivă. Aşa sunt fraţii noştri pe care noi îi ţinem încătuşaţi: îşi aşteaptă prilejul şi ceasul. Şi ceasul va bate! Atunci cumplit se va revărsa prăpădul şi sălbăticia! Sabia şi otrava stau la pândă în preajma noastră. Moarte şi foc ne aşteaptă pentru neomenia şi fărădelegile noastre. Şi cu cât vom fi mai zăbavnici, cu cât mai îndărătnic ne vom împotrivi descătuşării lor, cu atât le va fi mai cumplită răzbunarea! Aduceţl-vă aminte de cele povestite 109. Chiar momirea celor mai îndârjiţi a creat robi pentru pieirea stăpânilor lor. Dorinţa lor cea mai fierbinte este să lepede jugul stăpânilor; dar în neştiinţa şi orbirea lor nu găsesc alt mijloc decât să-i măcelărească. Nu cruţă nici femei, nici copii. Setea de răzbunare e mai puternică decât chiar dorul de dezrobire.

Iată ce ne aşteaptă şi pe noi. Valul prăpădului se urcă mereu, primejdia dă târcoale deasupra capetelor noastre. Timpul îşi ţine coasa ridicată şi aşteaptă numai o clipă prielnică. Cel dintâi linguşitor ai gloatei – sau poate adevăratul iubitor de oameni – care s-ar ivi pentru a trezi pe aceşti nenorociţi, va grăbi lovitura. Băgaţi de seamă! 110

Dar dacă nu vă sperie prăpădul, dacă puţin vă pasă de primejdia răzmeriţei, nu aveţi oare atâta bărbăţie ca să vă învingeţi prejudecăţile, să vă înfrânaţi pofta de câştig şi să sfărâmaţi lanţurile fraţilor voştri, să restabiliţi fireasca egalitate a tuturor? Cunosc înclinarea sufletului vostru, ştiu că-i place mai bine să fie convins prin argumente

scoase din inima omenească, decât prin meschinele socoteli ale prudenţei, şi mai puţin încă prin ameninţarea primejdiei. Haide, iubiţii mei, mergeţi, intraţi în colibele fraţilor voştri, duceţi-le vestea că soarta lor s-a schimbat. Spuneţi-le cu toată dragostea: plângem soarta de care aţi avut parte până acum, ne doare restriştea unor semeni de-ai noştri, recunoaştem că sunteţi deopotrivă cu noi şi, ştiind că astfel folosim obştei, am venit să vă îmbrăţişăm ca fraţii. Ne lepădăm de trufaşa deosebire care atâta vreme ne-a despărţit, să uităm neegalitatea care a dăinuit între noi. Din suflet ne bucurăm că am izbutit să ne învingem pe noi înşine. Ziua de azi, în care au căzut lanţurile unor iubiţi concetăţeni, să fie pe veci pomenită în letopiseţi. Uitaţi duşmănia noastră de altădată şi de acum înainte între noi să fie dragoste din toată inima.

Aşa să fie graiul vostru; aşa răsună el de pe acum în adâncul inimii voastre. Nu zăboviţi, dragii mei; zilele trec degeaba. Viaţa noastră nu trebuie să se sfârşească numai cu gânduri bune, însă neînfăptuite. Să nu lăsăm ca urmaşii noştri să tragă folos din întârzierea noastră, să ne smulgă cununa acestei fapte glorioase şi să vorbească cu dispreţ despre noi.

Acestea le-am* citit pe foile pătate pe care le-am ridicat din noroi în faţa staţiei de poştă, dându-mă jos din căruţă.

Când am intrat înăuntru, am întrebat ce călător trecuse nu demult pe acolo.

— Cel din urmă, – mi-a răspuns poştalionul, – a fost un om ca de cincizeci de ani, care călătorea cu o podorojnă spre Petersburg. A uitat aici la noi nişte hârtii pe care tocmai vreau să i le trimit. II rugai pe poştalion să-mi arate hârtiile. Când am desfăcut legătura, mi-am dat seama că şi foile găsite de mine fac parte din acest pachet. L-am convins pe poştalion, cu un mic bacşiş, să-mi dea mie hârtiile. După ce le-am cercetat mai de aproape, mi-am dat seama că sunt ale unui bun prieten al meu; aşa că, luându-le, n-am comis un furt. Prietenul meu nici până acum nu mi le-a cerut înapoi, ba mi-a dat voie să fac cu ele ce-oi vrea.

În timp ce se schimbau caii la căruţa mea, le-am răsfoit din curiozitate. Cea mai mare parte din ele erau scrise în acelaşi spirit ca acelea pe care le-am reprodus mai sus. Pretutindeni am găsit aceiaş inimă iubitoare de oameni, din toate răsărea chipul unui cetăţean al viitorului. Mai presus de toate se vedea că pe amicul meu l-a indignat deosebirea de clasă între cetăţeni. Capitole întregi erau consacrate schiţării unei legi în vederea desfiinţării iobăgiei în Rusia. Prietenul meu, ştiind că puterea supremă nu este în stare să producă o schimbare bruscă a opiniilor, indica acolo cum se poate ajunge prin legiuiri treptate la desăvârşita emancipare a ţăranilor. Iată mersul ideilor lui: prima măsură priveşte distincţia dintre iobăgia sătească şi cea casnică. Înainte de toate se desfiinţează aceasta din urmă, se interzice moşierului să ia ca servitori la casa lui pe locuitori, adică pe sătenii înscrişi în listele de „revizie”. Deîndată ce proprietarul a luat în. Serviciul casnic pe un ţăran plugar, acesta devine liber. Se dă voie ţăranului să se căsătorească, fără a cere învoirea stăpânului şi fără a-i plăti bani pentru aceasta 1U. A doua lege priveşte proprietatea şi apărarea ţăranului împotriva împilării. Ţăranul trebuie să aibă deplina proprietate a unei părţi din pământul lucrat de el, fiindcă şi el plăteşte darea „pe suflete”. Averea agonisită de ţăran trebuie să fie a lui, fără ca cineva să i-o poată răpi în chip samavolnic. Ţăranul să fie restabilit în calitatea lui de cetăţean; să fie judecat de egalii lui, adică de instanţe 112 din care să facă parte şi ţărani moşiereşti. Să-i fie îngăduit a agonisi avere imobilă, adică a cumpăra pământ. Să se poată răscumpăra, plătind o taxă fixă. Să se interzică pedepsirea samavolnică, fără judecată.

— Să piară acest obicei barbar, să ia sfârşit domnia tigrilor 1 – exclamă legiuitorul nostru... în fine, urmează desăvârşita desfiinţare a iobăgiei.

Între multele dispoziţii relative la restabilirea după putinţă a egalităţii între cetăţeni, am găsit şi o tabelă de ranguri. Cât era de nepotrivită cu vremea de azi îşi poate

fiecine închipui. Dar iată că sună clopoţelul calului rotaş şi mă cheamă la plecare. De aceea am crezut că, decât să-mi bat capul cu lucruri de pe lumea ailaltă, e mai la locul lui să mă gândesc cum e mai bine pentru călătorul cu căruţa de poştă: caii să meargă în trap sau în buiestru? Şi cum e mai sănătos pentru o mârţoagă de poştă, să fie buiestraşă sau să meargă în galop?

VIŞNI VOLOCIOK 113

Niciodată n-am trecut prin acest oraş nou fără a mă opri să văd stăvilarele de aici. Primul căruia i-a venit în gând să ia pildă de la Natura binefăcătoare şi să facă un râu artificial, pentru ca toate colţurile aceleiaşi regiuni să comunice între ele, merita să i se ridice un monument spre amintire pentru generaţiile viitoare. Când împărăţiile de astăzi se vor fi desmembrat din pricini naturale şi morale, când pe ogoarele lor în loc de spice aurii vor creşte spini, când în ruinele somptuoaselor palate ale mândrilor lor câmruitori se vor adăposti şopârle, şerpi şi broaşte râioase – călătorul curios va găsi rămăşiţe grăitoare ale măreţiei lor în comerţ. Romanii au construit şosele mari, apeducte a căror soliditate este încă şi azi cu drept cuvânt admirată; dar nu au avut idee de arta de a le face navigabile cursurile de apă. Şosele ca ale romanilor noi nu vom avea niciodată; se împotriveşte iarna noastră cea lungă, cu gerurile aspre; pe când canalurile şi fără a fi întreţinute nu se astupă curând.

Mare plăcere mi-a făcut şi priveliştea canalului din Vâşni Volociok, plin de bărci încărcate cu cereale şi alte mărfuri, care tocmai se pregăteau să treacă prin stăvilar pentru a-şi continua plutirea spre Petersburg. Se vedea aici tot belşugul pământului şi roadele plugăriei; aici se arăta în toată strălucirea lui puternicul imbold al activităţii omeneşti – setea de câştig. Dar dacă la prima vedere m-a bucurat această privelişte de prosperitate, la o cercetare mai amănunţită bucuria mea a pierit repede, căci mi-am adus aminte că în Rusia mulţi plugari nu muncesc pentru sine; aşa că în multe ţinuturi ale Rusiei, belşugul

pământului dovedeşte numai soarta grea a locuitorilor. Bucuria mea s-a prefăcut într-o revoltă asemenea aceleia pe care o simt când, plimbându-mă vara prin portul vamal 114, mă uit la corăbiile care ne aduc bogăţiile Americii, produsele ei scumpe – zahăr, cafea, vopsele şi altele – ude încă de sudoarea, lacrimile şi sângele acelora care le-au produs.

Gândeşte-te, mi-a spus odată un prieten al meu, că bunăoară cafeaua turnată în ceaşca ta şi zahărul dizolvat în ea au răpit liniştea unor oameni asemenea ţie, că au fost pricina unei munci peste puterile lor, pricina lacrimilor, gemetelor şi chinurilor lor; şi acum, omule fără inimă, îndrăzneşte să-ţi delectezi gâtlejul 1 – Gestul ameninţător care a însoţit această apostrofă m-a zguduit până în rărunchi. Mâna a început să-mi tremure şi cafeaua s-a vărsat.

Şi voi, o, locuitori ai Petersburgului, care vă hrăniţi cu roadele îmbelşugate ale patriei voastre, fie la banchete somptuoase, fie la mese intime, fie singuri, când mâna voastră duce la gură prima bucăţică de pâine cu care vreţi să vă astâmpăraţi foamea, opriţi-vă şi reflectaţi. N-aş putea eu să vă spun despre ea acelaşi lucru pe care prietenul meu mi l-a spus despre produsele Americii? Nu oare cu sudoare şi cu lacrimi a fost îngrăşată ţarina pe care a crescut? încă aţi avea noroc dacă bucata de pâine la care jinduiţi este scoasă din spice ce au crescut pe un ogor al coroanei, sau măcar pe o ţarină care plăteşte obroc moşierului. Dar vai vouă dacă aluatul ei e făcut din grâul unui hambar boieresc! Necaz şi desperare au zăcut pe el. În el s-a adeverit blestemul Celui Preaînalt, când, în imânia Sa, a grăit: „Blestemată să fie ţarina, din pricina ta...“. Băgaţi de seamă ca hrana ce o poftiţi să nu vă otrăvească, căci e udă de lacrimile amare şi grele ale celui sărman. Îndepărtaţi-o de gura voastră. Postiţi! Ar fi un post adevărat şi foarte de folos vouă.

Următoarea povestire despre un oarecare moşier va arăta că omul, din sete de câştig uită că şi semenii lui sunt

oameni; va dovedi că pentru a găsi pilde de neomenie nu-i nevoie să mergem în ţări străine, nici sa căutăm minuni peste nouă ţări şi mări; minunile se săvârşesc la noi, sub ochii noştri.

Domnul X., fie că n-a găsit, cum zice poporul, noroc în slujbă, fie că n-a vrut să şi-l caute acolo, a plecat din capitală, şi-a cumpărat o moşioară, cam de o sută sau două sute de suflete, şi s-a hotărât să-şi câştige traiul cu plugăria. Fireşte că n-a înţeles să pună chiar el mâna pe plug, ci a căutat să exploateze în modul cel mai eficace, la munca câmpului, puterile căpătate de la natură ale ţăranilor săi. Mijlocul cel mai nimerit, a crezut el, este să-i prefacă pe ţărani în unelte necuvântătoare şi fără voinţă. Şi în adevăr a izbutit să-i asemuiască, în unele privinţe, cu ostaşii din vremea noastră, care sunt muştruluiţi cu grămada, trimişi cu grămada la luptă, dar fiecare în parte nu înseamnă nimic. Pentru ca să-şi ajungă scopul, le-a luat bucata de arătură şi de fânaţ, pe care moşierii le-o dau de obicei în folosinţă, chipurile ca plată pentru munca silită ce o pretind ţăranilor. Într-un cuvânt, domnul X i-a obligat pe ţărani, cu neveste şi copii, să muncească pentru el în fiecare zi, cât e anul de mare. Şi pentru ca să nu moară de foame le dădea aşa zisul *tain* lunar, o anumită câtime de pâine. Cei fără familie nu căpătau tain, ci, după pilda lacedemonieniloru5, ospătau laolaltă, la curtea boierească, unde, pentru ca, doamne fereşte, să nu-şi obosească stomacul, mâncau zeamă goală în zilele de dulce, şi pâine cu cvas în zi de post. Carne căpătau numai în săptămâna luminată.

Acestui fel de înzestraţi 116 li se dădea şi îmbrăcămintea potrivită stării lor. Încălţăminte de iarnă, adică opinci, îşi făceau singuri; obiele căpătau de la stăpân; vara umblau desculţi. Fireşte, la oameni ţinuţi în asemenea robie, nu puteai găsi nici vacă, nici cal, nici oaie, nici berbec. Nu că boierul i-ar fi oprit să ţină vite, dar n-aveau cu ce. Cei mai înstăriţi, cei care se mulţumeau cu mâncare mai puţină aveau ceva păsări; dar şi din ele

uneori lua boierul, plătindu-le cu cât voia el.

În asemenea condiţii nu e de mirare că, pe moşia domnului X, gospodăria era înfloritoare. Când la toată lumea era recoltă proastă, la dânsul se făcea pline împătrit; când ceilalţi aveau recoltă bună, la el se făcea înzecit. În scurt timp, pe lângă cele 200 de suflete a mai cumpărat încă pe atâtea jertfe ale lăcomiei sale. Şi procedând cu aceştia la fel ca şi cu cei dinţii, şi-a mărit averea an de an, îndoind mereu numărul nenorociţilor care gemeau pe ogoarele lui. Acuma el îşi numără robii cu miile şi trece drept un agricultor de frunte.

O, barbarule! Nu eşti vrednic să porţi numele de cetăţean. Ce folos e pentru ţară că se face cu câteva mii de baniţe mai multă pline pe an, dacă acei cărora li se datoreşte acest belşug sunt socotiţi la fel cu boul care trage brazda? Oare în asta stă fericirea cetăţenilor, ca hambarele să fie pline, iar stomacurile goale? Ca, din o mie, numai unul să binecuvânteze ocârmuirea? Bogăţia acestui sugător de sânge nu-i aparţine; este agonisită prin jaf, şi legile ar trebui să-l pedepsească eu străşnicie. Şi există oameni care, văzând lanurile bogate ale acestui călău, îl dau ca pildă de bun gospodar! Şi vreţi ca lumea să vă socotească oameni miloşi şi de omenie, pretindeţi că vă îngrijiţi de binele obştesc! Decât să încurajaţi asemenea silnicie, care socotiţi că e izvorul bogăţiei statului, mai bine faceţi ca acest duşman al societăţii să simtă răzbunarea omeniei voastre. Sfărâmaţi uneltele lui de muncă, daţi foc hambarelor şi uscătoriilor lui şi împrăştiaţi cenuşă pe ţarina unde-şi chinuieşte victimele, înfieraţi-l cu pecetea de jefuitor al obştei, pentru ca cine l-o vedea, nu numai să-i fie scârbă de el, dar să fugă de apropierea lui pentru a nu se molipsi de pilda lui.

VÂDROPUSK 117

Aici iar m-am apucat să citesc hârtiile prietenului meu. Am dat acum de un plan pentru desfiinţarea nobleţei de Curte,

Căutând să reintroducă treptat egalitatea naturală şi

civilă, care fuseseră desfiinţate în societate, înaintaşii noştri au socotit că la aceasta ar contribui nu puţin micşorarea privilegiilor nobilimii. Folositoare la început statului prin serviciile ei personale, nobilimea a pierdut cu timpul din virtuţile sale primitive; rădăcina ei, dulce când a fost sădită, a dat la urmă roade amare. În locul bărbăţiei s-a întronat trufia şi iubirea de sine, în l» cul generozităţii şi al nobleţei sufleteşti s-a răspândit slugărnicia şi neîncrederea în sine, ce înăbuşă avântul. Trăind în mijlocul acestor suflete meschine, având mereu sub ochi pilda lor, şi îndemnaţi prin linguşirile acestor moştenitori nevrednici ai demnităţilor şi meritelor strămoşeşti, mulţi suverani au început să se creadă zei, care răspândesc în jurul lor numai fericire şi lumină. Asta ar trebui să aducă faptele noastre, pentru ţnnele obştesc însă. Legănaţi de acest vis de slavă şi mărire, ţarii şi-au închipuit că şi robii, slujitorii prezenţi sub ochii lor în fiecare clipă, se împărtăşesc şi ei din aureola lor; că razele nimbului lor împărătesc, reflectându-se pe aceste oglinzi, capătă mai multă putere şi strălucire. Sub imboldul acestei idei greşite, ţarii au creat nobilimea de Curte: nişte idoli fără voinţă, adevăraţi zei mărunţi de teatru, gata să alerge la primul semnal sau fluierat al stăpânului. Dacă trecem în revistă rangurile nobleţii de Curte, ne întoarcem ochii cu un zâmbet de milă de la aceşti ambiţioşi, servili, dar plângem văzând că au precădere înaintea adevăratului merit. Majordomul meu, comisul, ba chiar vizitiul şi rândaşul de cai, bucătarul, sofragiul, vânătorul de păsări cu ajutoarele sale, cameristele mele, acela care mă rade, care-mi piaptănă părul, care-mi curăţă încălţămintea de praf şi de noroi, fără a mai pomeni de mulţi alţii, sunt puşi pe aceeaşi treaptă – sau chiar mai presus ca acei care servesc patria cu forţele lor fizice sau intelectuale, fără să-şi cruţe nici sănătatea, nici sângele, primind bucuros şi moartea pentru slava ţării lor. Ce folos aveţi voi dacă în casa mea domneşte ordine şi. Curăţenie? Vă săturaţi oare mai bine, dacă mâncarea mea e mai bine gătită ca a voastră şi dacă

vasele mele sunt pline de vinuri din toate colţurile lumii? Când sunteţi pe drum, oare vă veţi adăposti mai bine împotriva vremii rele, dacă trăsura mea e poleită şi caii mei bine hrăniţi? Ogoarele voastre vă vor da rod mai bun, fâneţele voastre înverzi-vor mai mult, dacă vor fi călcate în picioarele cailor cu prilejul vânătorii pusă la cale pentru distracţia mea? Zâmbiţi cu amărăciune? Dar mulţi desigur îmi vor spune, cu dreaptă indignare: „Acela care se îngrijeşte de rânduiala palatelor tale, care le încălzeşte, care îmbină aroma picantă a mirodeniilor sudice cu recea vâscozitate a grăsimilor din ţinuturile nordice, pentru desfătarea stomacului tău obosit şi a gustului tău amorţit; acela care toarnă în cupa ta zeama dulce şi spumoasă a viţei africane; acela care unge roţile caretei tale, care dă nutreţ cailor tăi şi-i adapă; acela care în numele tău poartă un război sângeros împotriva fiarelor codrului şi a păsărilor cerului; toţi aceşti trântori, toţi aceşti măgulitori ai trufiei tale, şi mulţi alţii au precădere înaintea noastră care am vărsat pâraie de sânge pe câmpul de luptă, care ne-am lăsat acolo picioarele şi braţele, întru apărarea cetăţilor şi palatelor tale, unde îţi ascunzi frica sub o faţadă maiestuoasă – ca să pară vitejie; care am renunţat la plăcerile şi visurile tinereţii pentru a economisi fiecare leţcaie, cu gândul de a uşura, pe cât e cu putinţă, povara datoriei publice; care nu ne-am îngrijit de gospodăria noastră, fiindcă zi şi noapte ne-am străduit pentru binele obştesc; care, ca judecători, am trecut peste familie, peste prieteni, peste legăturile inimii şi ale sângelui, împărţind dreptate în numele tău, pentru ca poporul să te iubească. Părul ne-a încărunţit în slujba ta, puterile ni-s sleite de muncă, şi la marginea mormântului, deabia ne învrednicim de un gest de bunăvoinţă din partea ta; iar aceşti viteji îmbuibaţi la ţâţa alintării şi a desfrâului, aceşti fii nelegitimi ai patriei se bucură de agoniseala noastră.“

Aceasta şi încă altele vor spune, pe bună dreptate, mulţi dintre voi. Iar noi, stăpânitorii, deţinătorii puterii, ce avem de răspuns? Ne ascundem înfrângerea sub masca

nepăsării, însă focul mâniei din ochii noştri îi străfulgeră pe cei ce vorbesc astfel. Cam aşa răspundem noi adesea celor ce grăiesc adevărul. Şi să nu se mire nimeni dacă şi cel mai bun dintre noi are această îndrăzneală: trăieşte printre curteni care-l alintă, cu ei stă de vorbă, veghează şi doarme înconjurat de linguşitori. Din pricina alintării şi a linguşirii devinesurd, orb şi nesimţitor.

Dar pe noi să nu cadă acest ponos! Noi încă din copilărie am urât alintarea şi am păzit inima noastră de dulceaţa otrăvită a linguşirii, până în ziua de astăzi; iar acum vrem să vă dăm o nouă pildă a dragostei şi devotamentului nostru pentru voi. Să piară pentru veci un obicei care, spre ruşinea noastră, a trăit prea mult! Vom desfiinţa egalitatea dintre serviciile de la Curte şi slujbele militare şi civile. Adevăratele merite, grija de folosul obştesc să primească răsplata muncii lor şi numai ele să se bucure de cinstire.

Acum, după ce am aruncat de pe inima noastră această povară nesuferită care atâta vreme ne-a apăsat, vrem să vă arătăm şi ceea ce ne îndeamnă să desfiinţăm aceste ranguri aşa de jignitoare pentru adevăratul merit. Vi se spune, şi înaintaşii noştri au fost şi ei de această opinie, că tronul împărătesc, a cărui putere îşi are rădăcinile în opinia cetăţenilor, trebuie să se distingă prin strălucire exterioară, pentru ca credinţa în măreţia lui să rămână mereu întreagă şi neclintită. De aici fastul exterior al stăpânitorilor peste noroade, de aici turma de robi din jurul lor. Nu se poate tăgădui că minţile strâmte, sufletele mici pot fi impresionate de faţadă. Dar cu cât poporul este mai luminat, cu cât adică numărul celor luminaţi e mai mare, cu atât descreşte înrâurirea aparenţelor. Pe romanii încă înapoiaţi, Numa Pompilius i-a putut face să creadă că nimfa Egeria 118 este inspiratoarea legilor lui. Peruanii săraci cu duhul au crezut bucuros că Manko-Kapak 119 este fiul soarelui şi că legile lui vin din cer. Mahomed a putut să-i înşele pe arabii nomazi cu aiurelile lui. Cu toţii s-au folosit de semne exterioare. Chiar şi Moise a luat în primire tablele cu cele zece porunci pe un munte între

tunete şi fulgere. Dar azi cine vrea să momească poporul n-are nevoie de faţadă strălucitoare, ci de faţada dovezilor, ca să zic aşa, de faţada argumentelor. Cine vrea să facă să se creadă în misiunea sa de sus, acela trebuie să arate că e util, căci numai după asta se ia toată lumea. Noi însă, care ne încordăm toate puterile spre folosul tuturor şi al fiecăruia, ce nevoie avem de fast exterior? Nu ni se vede pe faţă râvna de care suntem însufleţiţi pentru binele obştesc? Oricine se uită la noi poate vedea bunele noastre intenţii, vede în măsurile noastre binele său propriu şi de aceea se închină în faţa noastră, nu ca înaintea unui despot-uragan răspânditor de groază ci ca înaintea unui ocârmuitor blând, care domneşte spre binele tuturor. Dacă perşii antici ar fi fost guvernaţi totdeauna cu blândeţe şi cu bunătate, n-ar fi imaginat pe Ahriman t20, principiul odios al răului. Dar dacă nouă fastul exterior ne este nefolositor, cei care au datoria să-l întreţină, să-l apere, pot deveni o mare primejdie pentru stat! Singurul lor rost fiind să se îngrijească de plăcerile noastre, e natural că vor fi foarte exigenţi în această privinţă. Vor preveni orice dorinţă a noastră, încă înainte de a se riaşte; încă înainte ca noi să ne fi gândit măcar serios la ea. Gândiţi-vă cu groază la efectul unei asemenea alintări! Sufletul cel mai tare se clinteşte în hotărârile sale, apleacă urechea la acest cântec de sirenă, al cărui farmec amorţeşte şi raţiunea şi inima. Durerea şi obida altora ne par mici neajunsuri trecătoare. A face caz de ele ni se pare lucru necuviincios, urât; nu dăm voie obiditului nici măcar să se jeluiască. Cele mai cumplite dureri şi nenorociri, ba chiar moartea, ni se par inevitabile şi în firea lucrurilor. Deoarece se petrec în dosul unei cortine dese prin care privirea noastră cu greu pătrunde, cel mult dacă*ne înduioşează pentru o clipă, ca o tragedie de teatru. Fiindcă nu în inima noastră înfipte tremură săgeata durerii şi pumnalul nenorocirii.

Aceasta este numai un palid tablou al relelor care izvorăsc din desfăşurarea pompei împărăteşti. Nu ne putem oare socoti fericiţi că am ferit de zădărnicire bunele

noastre intenţii? Nu suntem fericiţi că am pus stavilă şi molipsirii prin pilde rele? Nu aşteptând răsturnarea din afară, ci cu credinţă în nobleţea şi moderaţia dorinţelor noastre, vom stărui în a face binele, pentru a fi pildă urmaşilor noştri celor mai îndepărtaţi, de felul cum se poate împăca puterea cu libertatea, spre folosul amândurora.

TORJOK 21

Aici, în han, m-am întâlnit cu un om care mergea la Petersburg pentru o cerere stăruitoare 122. Ceruse învoirea de a înfiinţa în acest oraş o tipografie liberă. Eu i-am spus că pentru aceasta nu este nevoie de o învoire specială, că oricine e liber să facă acest lucru. Dar omul voia să fie scutit de cenzură; şi iată raţionamentul lui în această chestiune.

Oricine are la noi dreptul de a avea tipografie ’23. A trecut vremea când guvernelor le era teamă de a da asemenea învoire persoanelor particulare, când, pe motivul că într-o tipografie liberă s-ar putea tipări paşapoarte false, se renunţa la o instituţie folositoare. Astăzi oricine are voie să posede unealta tiparului, dar ceea ce se poate tipări e pus sub tutelă. Cenzura este dădaca raţiunii, a agerimii, a minţii a imaginaţiei, a tot ce-i mare şi ales. Dar unde este dădacă sunt şi copii, care umblă în hămuleţ, din care pricină rămân adesea cu picioarele strâmbe. Unde sunt tutori sunt şi minori, minţi necoapte care nu se pot conduce singure. Şi dacă o să fie mereu dădace şi tutori, atunci multă vreme o să umble copilul în hămuleţ şi când va creşte va fi infirm. Mitrofanuşka[14]) o să rămână mereu ne-

isprăvit, nu se va putea lipsi de preceptor, nu-şi va putea administra moştenirea fără epitrop. Acestea sunt

14 Personajul principal din celebra comedie satirică „Neisprăvitul" de D. I. Fonvizin. Mitrofanuşka întruchipează prostia şi ignoranta. (N. red. rom.)

pretutindeni urmările cenzurii permanente; şi cu cât e mai severă, cu atât are consecinţe mai dezastruoase. Să-l auzim pe Herder 124.

„Cel mai bun mijloc de a promova binele este neîmpiedicarea, permisiunea, libertatea de a gândi. Constrângerea este vătămătoare în domeniul culturii; ea îmbâcseşte atmosfera şi o face irespirabilă. O carte care, până a vedea lumina zilei, a trecut prin zece cenzuri, nu este o carte, ci o plăsmuire a Sfintei Inchiziţii; uneori puşcăriaş stâlcit în bătaie, cu căluşul în gură, şi totdeauna sclav... În domeniul adevărului, în împărăţia minţii şi a spiritului, nu poate şi nu trebuie să dicteze nicio putere pământească; nici guvernul, şi mai puţin încă cenzorul, fie că poartă glugă de capuţin, fie că poartă sabie. În împărăţia adevărului, cenzorul nu-i judecător, ci pârât, la fel cu autorul, îndreptarea nu poate veni decât de la cultură; unde nu-i cap şi creier, nici piciorul, nici mâna nu mişcă... Cu cât un stat are legi mai bine chibzuite, cu cât e mai solid, mai luminos şi mai armonic construit, cu atât mai greu îl poate zdruncina suflul oricărei păreri, ironia unui scriitor cu arţag; cu atât mai binevoitor este faţă de libertatea de gândire şi libertatea scrisului, şi de aici, fireşte, adevărul poate numai câştiga. Numai asupritorii sunt bănuitori; numai răufăcătorii ascunşi sunt fricoşi. Omul sincer, care face binele şi e ferm în principiile sale, e gata să asculte cuvintele oricui. El toate le face la lumina zilei, şi clevetirile duşmanilor sfârşesc spre cinstea lui. Ideile preconcepute sunt dăunătoare. Capul statului trebuie să fie nepărtinitor în păreri, pentru ca să poată îmbrăţişa opiniile tuturor, să le tolereze, să le lumineze şi să le aplice spre binele obştesc: tocmai de aceea suveranii cu adevărat mari sunt atât de rari“.

Guvernul 125, ştiind că tiparul e folositor, l-a permis tuturor; dar ştiind şi mai bine că îngrădirea gândirii zădărniceşte măsura lăudabilă a libertăţii tiparului, a însărcinat Uprava Blagocinia 126 cu cenzura sau supravegherea editărilor. Datoria ei ar fi deci să oprească

vânzarea operelor vătămătoare. Dar şi asta-i de prisos. Un singur „supraveghetor al bunei cuviinţe”, dacă e mărginit la minte, poate face culturii un rău imens, oprind în loc pentru mulţi ani progresul raţiunii; de pildă, poate interzice o invenţie folositoare, o idee nouă şi astfel să lipsească omenirea de ceva mare. Iată un exemplu mărunt: s-a cerut unui „tribunal al bunei cuviinţe” să autorizeze traducerea unui roman. Traducătorul în conformitate cu originalul, vorbind despre amor, îl numeşte „Zeul cel viclean”. Cenzorul în uniformă, plin de duhul veneraţiei, a suprimat această expresie sub motivul că „a zice că o divinitate este vicleană este o necuviinţă” *).

Nimeni nu trebuie să se amestece unde nu se pricepe. Dacă vrei aer curat, nu sta într-o odaie unde se afumă cărnuri; dacă vrei lumină, fugi de întuneric; dacă doreşti să nu fie fricos copilul, alungă nuiaua din şcoală. Într-o casă unde gârbaeiul şi vergile sunt la ordinea zilei, slugile-s beţive, hoaţe sau şi mai rău. Lasă fiecare să tipărească ce-i trece prin minte. Cine se va socoti jignit prin tipar n-are decât să se plângă judecăţii. Nu glumesc. Vorbele nu sunt fapte, reflecţiile nu sunt crime. Principiul acesta este la baza decretului pentru noul cod 127. Ocara în grai sau tipărită, tot ocară este. Legea zice să nu ocărăşti pe nimeni, şi fiecare are dreptul să se plângă; dar dacă ai spus adevărul despre cineva, asta după lege nu se cheamă ocară. Ce pagubă ar fi dacă imprimatele şi cărţile n-ar purta ştampila poliţienească? Nu numai că n-ar fi pagubă, dar ar fi câştig, ar fi folositor tuturor de la cel dintâi la cel din urmă, de la mic şi până la mare, de la ţar până la ultimul cetăţean.

Regula obişnuită a cenzurii este să mâzgălească, să m’ânjească, să interzică, să rupă, să ardă tot ce este împotriva guvernului, împotriva religiei naturale şi a celei revelate, apoi orice ofensă personală contrară bu-

*) Un cenzor de aceeaşi teapă nu permitea, zice-se, tipărirea cărţilor unde se vorbea de dumnezeu, zicând: eu n-am nicio treabă cu el. Dacă în vreo carte se criticau

moravurile populare din cutare sau cutare tară, el considera aceasta ca nepermis, pe motivul că Rusia are tratat de amiciţie cu acest stat. Dacă se pomenea ceva despre un conte sau un duce, el interzicea tipărirea, zicând că astea sunt ofense personale, deoarece şi noi avem conţi şi cneji printre persoanele cu vază. (N. Aut.)

nelor moravuri, ordinii şi liniştii publice. Să examinăm toate acestea mai de aproape. Dacă vreun smintit ar spune în aiureala sa – nu „în inima lui“, ci cu glas tare: „Nu există dumnezeu1*, s-ar auzi îndată din gurile tuturor smintiţilor un ecou puternic: „Nu e dumnezeu, nu este dumnezeu!“ Ei, şi, ce s-ar întâmpla? Ecoul este un sunet, izbeşte aerul, îl pune în vibraţie şi piere. Rar lasă vreo urmă asupra raţiunii, în orice caz slabă; asupra inimii niciodată. Dumnezeu va fi totdeauna dumnezeu, chiar în sentimentul acelora care nu cred în el. Dar dacă socoteşti că hula îl supără pe dumnezeu – urmează oare că „gardistul bunei cuviinţe" poate fi reclamant în locul lui? Atotputernicul n-a dat nicio procură aceluia al cărui rost este să bată toaca sau să tragă clopotul. I-ar fi scârbă aruncătorului de fulgere şi trăsnete, stăpânului stihiilor, aceluia care de departe, de la hotarele lumii, face să se cutremure inimile noastre, i-ar fi scârbă să încredinţeze sarcina de a-l răzbuna, chiar împăratului, care-şi închipuie că e locţiitorul lui dumnezeu pe pământ.

— Cine poate fi judecător al ofenselor aduse tatălui nostru cel veşnic?

— Acela care crede că poate judeca jignirile aduse lui dumnezeu, el însuşi îl jigneşte. Şi va avea să răspundă în faţa lui.

Renegaţii religiei revelate 128 au făcut până acum mai mult rău Rusiei decât acei care tăgăduiesc existenţa lui dumnezeu, ateii. De aceştia sunt puţini la noi, fiindcă puţini se îndeletnicesc eu metafizica. Ateul comite o greşeală de metafizică; rascolnicul greşeşte cu privire la cele trei degete. Noi numim rascolnici pe toţi ruşii care se-ndepărtează în vreun punct oarecare de învăţăturile ritului

grec. Dar fiindcă sunt mulţi de aceştia în Rusia, li se dă voie să-şi exercite culitul. Atunci de ce nu se permite oricărui eres să se arate la lumina zilei? Cu cât o greşeală e mai vădită, cu atâta se prăbuşeşte mai repede. Persecuţia i-a făcut pe martiri; cruzimea a fost proptea chiar pentru legea creştină. Schisma comite uneori fapte rele – reprimă-'le. Se propagă prin exemple; nimiceşte exemplul. Nu după citirea unei cărţi tipărite se va arunca rastolnicul în foc, ci ademenit de un exemplu viclean. A

H 4

interzice prostia înseamnă a o încuraja. Las-o în pace; fiecare va vedea ce e prost şi ce e cuminte. Omul pofteşte ceea ce-i oprit. Cu toţii suntem copiii Evei.

Dar oprind tiparul liber, guvernanţii fricoşi vor să împiedice nu hulirea lui dumnezeu, ci critica împotriva persoanei lor. Cine în momente de nebunie sfidează pe dumnezeu, acela în toate minţile fiind, nu va cruţa o 9tăpânire abuzivă. Cine înfruntă fulgerele celui atotputernic, acela îşi râde de spânzurătoare. De aceea libera cugetare este spaima guvernanţilor. Cugetătorul liber, sub imboldul unei emoţiuni puternice, întinde braţul cutezător, dar puternic şi neclintit, către idolul stăpânirii, îi smulge masca, îi rupe veşmântul şi-l arată lumii în toată goliciunea lui. Fiecare zăreşte picioarele lui de lut. Toţi retrag sprijinul ce i-l dăduseră. Puterea se întoarce la izvor. Idolul se prăbuşeşte. Dar când puterea nu se bizuie pe ignoranţă şi misticism, când tronul e întemeiat pe dragostea sinceră de binele obştesc, nu se va întări el oare şi mai mult, când va ieşi la iveală fundamentul lui? Iubitorul de popor nu va fi iubit de popor? Dragostea reciprocă este un sentiment natural; năzuinţa aceasta este în firea lucrurilor. Unei clădiri solide îi ajung temeliile proprii; n-are nevoie de contraforturi. Trebuie proptită pe din afară numai când începesăse năruie de vechime. Ocârmuirea să fie sinceră şi conducătorii nefăţarnici; atunci, dacă ar încerca cineva să-i împroaşte cu scuipat, balele lui infecte ar cădea înapoi pe propriul său obraz; şi

adevărul va rămâne curat ca mai înainte. Cine rosteşte vorbe aţâţătoare (vom numi astfel, pentru a fi pe placul stăpânirii, orice reflecţie mai aspră, întemeiată pe adevăr, însă potrivnică guvernului) este smintit la fel cu acela care-l huleşte pe dumnezeu. Dacă ocârmuirea umblă pe drumul drept, nu se va sinchisi de zgomotul zadarnic al clevetirii, cum nici dumnezeu nu se sinchiseşte de hulă. Dar vai ei, dacă în lăcomia sa a călcat în picioare dreptatea! Atunci, şi o singură observaţie curajoasă o va alarma, un cuvânt adevărat o va doborî, o faptă bărbătească o va spulbera.

Un atac personal 129, dacă este injurios, este o ofensă. Însă un atac personal întemeiat pe adevăr este admisibil ca adevărul însuşi. Când un judecător orbit dă o sentinţă nedreaptă, iar apărătorul celui osândit pe nedrept dă la iveală ticăloşia şi perfidia acestei sentinţe, când aruncă judecătorului epitetele de venal, mincinos, stupid – fireşte că acestea sunt „personalităţi11, dar trebuie îngăduite. Dacă însă apărătorul recurge la insulte şi ocări infecte, cum se obişnuiesc la hală, asemenea „personalităţi11 sunt injurioase şi neîngăduite. Dar nu este treaba guvernului să ia apărarea judecătorului, chiar dacă acesta a fost ponegrit pe nedrept; şi judecătorul trebuie să se plângă justiţiei, nu în calitate de judecător, ei ca un simplu particular. Judecătorul trebuie să se justifice, în faţa lumii şi a superiorilor săi, numai prin *faptele* sale[15]). Iată cum

---

15 G. Dickinson, care a participat la schimbarea ce a avut loc în America şi a devenit prin asta glorios ; fiind ales mai tîrziu preşedinte al Pensylvaniei ,[30], n-a găsit că-i înjositor pentru el să răspundă la atacurile unor calomniatori, care publicaseră împotriva lui nişte pamflete din cele mai injurioase. Capul suprem al statului s-a coborît în arenă, şi-a tipărit apărarea, s-a justificat, a arătat netemeinicia învinuirilor care i s-au adus şi i-a dat de ruşine pe calomniatori. Acesta este un exemplu pentru a şti cum trebuie să te răzbuni împotriva acelora care-ţi aduc învinuiri în public. Cine însă răspunde la asemenea învinuiri prin măsuri sălbatice de represiune a libertăţii tiparului, acela te face să crezi că învinuirile sînt adevărate şi că cel care se

trebuie să judecăm în chestia „personalităţilor11. Fireşte, merită pedteapsă. Totuşi aduc mai mult folos decât pagubă. Când totul va fi în ordine, când sentinţele vor fi totdeauna în conformitate cu legea, când legea va fi întemeiată pe adevăr, când se va pune capăt asupririi, atunci de-abia atacul personal va putea fi socotit imoral şi condamnabil. Să spunem ceva şi despre bunele moravuri şi să vedem întrucât cuvântul liber le poate fi spre! pagubă.

Scrierile lascive cu ilustraţii obscene, care respiră desfrâul, în care toate paginile sunt pline de nudităţi excitante, sunt dăunătoare pentru tineretul încă crud. Aprinzând imiaginaţia inflamabilă, agitând simţurile adbrmite, trezind inima în repaus, ele provoacă o virilitate precoce, dau simţurilor tinere iluzia vigoarei şi Ie pregătesc decrepitudinea timpurie. Asemenea scrieri sunt dăunătoare; dar nu ele sunt rădăcina desfrâu-

lui. Dacă citirea lor trezeşte dorinţa pătimaşă de voluptate a tinerilor, ei însă n-ar putea s-o îndestuleze dacă n-ar exista femei care fac negoţ cu frumuseţea lor. În Rusia asemenea scrieri n-au văzut încă lumina tiparului, dar pe fiecare stradă a ambelor capitale vedem amante sulimenite. Faptul perverteşte mai mult decât cuvântul şi pilda mai mult decât orice. Ibovnicele ambulante, care-şi vând „inimile11 la mezat, cui dlă mai mult, umplu de boală o mie de tineri şi pe toţi urmaşii lor; dar o carte n-a îmbolnăvit încă pe nimeni. Aşa fiind, cenzura să se oprească la fetele de vânzare; producţia intelectuală, chiar când e desfrânată, nu e treaba ei.

Închei prin cele ce urmează: cenzura tipăriturilor aparţine societăţii; ea ori îl va încununa pe autor, ori va întrebuinţa scrierea lui ca maculatură. După cum consacrarea unei opere dramatice vine de la public, nu de la directorul teatrului, tot aşa nu cenzorul este acela care va face succesul sau insuccesul unei opere ieşite de sub tipar. S-a ridicat cortina. Privirile tuturor se aţintesc

---

răzbună în acest mod este aşa cum a fost descris. (N. aut.)

asupra acţiunii. Place? Se aplaudă. Nu place? Se fluieră şi se bate din picioare. Lasă prostia la aprecierea publicului; va găsi o mie de cenzori. Cea mai straşnică poliţie nu-i în stare să oprească răspândirea unor idei ticăloase mai bine decât publicul indignat. O singură dată va lua cunoştinţă de ele: apoi vor pieri şi nu vor mai învia în veci. Am recunoscut prin urmare că cenzura este nefolositoare, ba mai mult, că e dăunătoare în domeniul culturii. În schimb vom dovedi folosul imens, nelimitat, al libertăţii tiparului.

De fapt, cred că nici nu-i nevoie de dovezi. Dacă oricine ar fi slobod să gândească şi să comunice fără piedică ideile sale tuturor, toate cuceririle minţii omeneşti ar ajunge la cunoştinţa lumii întregi; ceea ce e mare, ar fi mare; adevărul n-ar putea fi întunecat. Guvernanţii popoarelor n-ar îndrăzni să se abată de pe drumul dreptăţii, căci s-ar teme că răutatea şi vicleşugul vor fi date de gol. Judecătorul, semnând o condamnare injustă, s-iar cutremura şi ar rupe-o. Deţinătorului puterii i-ar fi ruşine s-o întrebuinţeze numai pentru mulţumirea poftelor sale. Furtul tainic ar rămâne furt, omorul acoperit – omor. Toţi cei răi s-ar teme de privirea severă a adevărului. Ordinea şi liniştea ar fi reale, fiindcă n-ar exista fermenţi de nemulţumire. Astăzi numai suprafaţa este liniştită, însă nămolul de pe fund fierbe şi tulbură transparenţa apei.

Adversarul cenzurii, luându-şi rămas-bun, mi-a dat un mic caiet. Cititorule, dacă nu te plictiseşti repede, citeşte ce ai în faţa ta. Dacă însă s-ar întâmpla să faci şi tu pairte din comitetul cenzurii, întoarce foaia şi treci înainte.

SCURTA EXPUNERE CU PRIVIRE LA ORIGINEA CENZURII

Dacă vom spune şi vom întări cu argumente precise, că cenzura are aceeaşi rădăcină ca inchiziţia; că acei care au înfiinţat inchiziţia au născocit şi cenzura, adică controlul oficial al cărţilor înainte de ieşirea lor de sub tipar – deşi nu vom spune nimic nou, dar, eompletând cele ce au arătat mulţi alţii, vom scoate din pâcla vremilor trecute dovada limpede că slujitorii bisericii au fost totdeauna inventatorii

lanţurilor cu care a fost încătuşată la diferite epoci raţiunea umană, că ei i-au tăiat aripile ca să nu-şi ia zborul către slavă şi libertate.

Pareurgând veacurile trecute, găsim pretutindeni trăsăturile tiranice ale stăpânirii, pretutindeni vedem forţa ridiicându-se împotriva adevărului, uneori superstiţia în luptă cu alte superstiţii. Poporul atenian, aţîţat de slujitorii religiei, au interzis scrierile lui Protagoras 1SI, au ordonat ea toate să fie adunate şi arse. Oare nu poporul, în sminteala lui, a dat morţii, spre ruşinea sa în veci neştearsă, pe Socrates, adevărul făcut om? În Roma 132 găsim multe pilde de asemenea cruzimi. Titus Livius narează că însemnările găsite în sicriul lui Numa[16]) au fost arse din porunca senatului. La diferite epoci, cărţile profetice[17]) trebuiau predate pretorului133. Suetonius povesteşte că Caesar Augustus a poruncit să se ardă până la două mii de asemenea cărţi. Încă o pildă a inconsecvenţei naţiunii omeneşti 1 Oare, interzicând scrierile superstiţioase, aceşti stăpânitori îşi închipuiau că vor stârpi superstiţia? Fiecărui om în parte i-au interzis să recurgă la arta de a ghici, deşi omul adesea îşi alina astfel pentru o clipă un neoaz care îl rodea; în schimb, au instaurat ghieitoria publică şi oficială a augurilor şi haruspicilor I34. Şi dacă, în epocile luminate, s-ar fi gândit să interzică sau să ardă cărţile care învaţă arta de a prezice viitorul sau oare propovăduiesc superstiţia, n-ar fi fost de râs ca adevărul să ia în mână băţul prigoanei împotriva superstiţiei? Ca adevărul să ceară, pentru nimicirea rătăcirilor, sprijinul puterii şi al sabiei, când numai arătarea lui este cel mai formidabil bici împotriva rătăcirii?

---

16 Numa Pompilius, rege legendar al Romei antice de la sfîrşitul sec, VIII, începutul sec. VII î.e.n. (N. red. rom.)

17*) Adică cărţi sibiline, numite aşa de la Sibile, personaje mitologice care aveau darul de a prevesti viitorul şi despre care romanii credeau că au scris nişte cărţi (sibiline), cele mai multe pierdute sau arse. (N. red. rom.)

Dar Caesar Augustus nu şi-a întins prigoana numai asupra ghicitoriei: el a poruncit să se ardă şi cărţile lui Titus Labienus. „Zbirii lui, – zice retorul Seneca, – au născocit pentru el această pedeapsă de soi nou. Lucru nemaiauzit şi neobişnuit – să supui la caznă învăţătura. Dar, spre norocul statului, acest supliciu al raţiunii a fost născocit după Cicero. Ce s-ar fi întâmplat, dacă triumvirii 135 ar fi crezut de cuviinţă să osândească raţiunea lui Cicero?“. Dar tiranul l-a răzbunat curând pe Labienus împotriva aceluia care pusese la cale arderea operelor lui. Încă în timpul vieţii a văzut acesta şi operele sale date focului.[1819]) „Nu s-a urmat aci pilda rea a altcuiva, – zice Seneca, – ci chiar a lui proprie[20]). Să dea cerut, ca răul să se întoarcă totdeauna împotriva aceluia care l-a născocit, şi ca acela care a pus l, a cale prigonirea ideilor, să-şi vadă totdeauna pe ale sale luate în bătaie de joc, osândite la nimicire în mijlocul oprobiului public! Dacă vreodată răzbunarea poate fi iertată, apoi negreşit în cazul acesta.

În timpul ocârmuirii populare, în Roma, prigoana de acest fel era îndreptată numai împotriva superstiţiei; dar în timpul imperiului ea s-a întins şi asupra tuturor opiniilor ferme. Cremutius Cordus, în a sa Istorie, a zis că Cassius, care îndrăznise să-şi bată joc de înverşunarea lui Augustus împotriva operelor lui Labienus, este cel din urmă roman 138. Senatul roman, târându-se înaintea lui Tiberius, a dat ordin, pentru a-i fi pe plac, să fie arsă şi cartea lui Cremutius. Dar au rămas multe copii ale ei. „Cu atât mai mult, – zice Tacitus, – putem să râdem de frământările

---

18 Operele lui Arias Montanus [136], care a alcătuit în Ţările-de-Jos, primul catalog de cărţi prohibite, au fost şi ele apoi înregistrate în aceiaşi catalog. (N. aut.)

19a zis : „Acum trebuie să mă ardă şi pe mine, căci eu le ştiu pe din afară". Acesta a fost, pe vremea lui Augustus, motivul legiferării cu privire la cărţile calomnioase, legiferare care, graţie instinctului de maimuţăreală înnăscut al omului, a fost adoptată şi în Anglia şi în alte state. (N.

20aut.)

acelora care-şi închipuie că, prin atotputernicia lor, pot nimici memoria generaţiei viitoare. Poate stăpânirea să-şi dezlănţuie turbarea împotriva raţiunii, dar prin furia ei îşi pregăteşte sieşi ruşine şi batjocură, iar raţiunii slavă.“

N-au scăpat de ardere cărţile iudaice pe vremea lui Antioh Epifanul, regele Siriei. Soarta lor au împărtăşit-o şi operele creştine. Împăratul Diocleţian a poruncit să fie aruncate în foc cărţile sfintei scripturi. Dar legea creştină, învingând tirania, a supus pe tiranii înşişi şi a rămas până astăzi mărturie nemineinoasă, că prigonirea ideilor şi a opiniilor, nu numai că nu e în stare să le extermine, ci le înrădăcinează şi le răspândeşte. Arnobius se ridică cu drept cuvânt împotriva unei asemenea prigoniri şi asupriri. „Unii spun, – zice el, – că e în folosul statului ca senatul să ordone distrugerea scrierilor care slujesc de mărturie credinţei creştine şi care tăgăduiesc însemnătatea religiilor celor vechi. Dar a interzice scrierile şi a vrea să nimiceşti ceea ce e cunoscut tuturor nu înseamnă a apăra pe zei, ci a te teme de adevărul mărturiei”. Dar după răspândirea crezului creştin, slujitorii acestei credinţe au prigonit cu aceeaşi înverşunare scrierile care le erau protivnice şi nu de folos. Ei, care nu demult condamnau această asprime la păgâni, care o socoteau nu demult ca un semn că aceştia nu cred în ceea ce caută să ocrotească, ei repede s-au înarmat cu atotputernicia. Împăraţii bizantini, care se îndeletniceau mai mult cu disputaţiile bisericeşti decât cu ’treburile sfatului, şi de aceea erau conduşi de preoţi, au pornit prigoana împotriva tuturor acelora care înţelegeau altfel decât ei faptele şi învăţăturile lui Isus. Aceeaşi prigoană s-a întins şi asupra producţiunilor raţiunii şi inteligenţii. Despotul Constantin 139, numit cel Mare, ascultând de hotărârea sinodului de la Nicea, care afurisise învăţătura lui Arie, a prohibit cărţile acestuia, le-a osândiit la ardere, şi pe cei găsiţi că au aceste cărţi, la moarte. Împăratul Teodosiu al II-lea a poruncit să se st’rângă şi să se arunce în foc cărţile afurisite ale lui Nestorius. Sinodul Calcedonian a ordonat

la fel cu privire la scrierile lui, Eutyches. În Pandectele lui Justinian 140 s-au păstrat unele din aceste ordonanţe. Nerozii! Nu ştiau că, stârpind tălmăcirea greşită sau absurdă a învăţăturii creştine, şi interzicând raţiunii să se trudească în cercetarea diferitelor opinii, ei opreau progresul ei; lipseau adevărul de un sprijin puternic: deosebirea de păreri, disputaţiile şi libera exprimare a ideilor. Cine poate garanta că Nestorius, Arie, Eutyches şi ceilalţi eretici n-ar fi putut fi predecesorii lui Luther, şi că, dacă sinoadele ecumenice n-ar fi fost convocate Hl, Descartes 142 nu s-ar fi putut naşte cu zece veacuri mai devreme? Ce pas înapoi spre întuneric şi ignoranţă!

După prăbuşirea imperiului roman, păstrătorii culturii şi ştiinţei în Europa au fost monahii. Dar niciunul din ei n-a pus la îndoială libertatea scrisului pe care o doreau. În anul 768 Ambrosiu Opert, călugăr benedictin, trimiţând papei Ştefan al III-lea un comentar al său la Apocalips 143, şi cerând permisiunea de a-şi continua lucrarea şi de a o da la lumină, zice că el este primul scriitor care a cerut o asemenea permisiune. „Însă fie să nu piară, – continua el, – libertatea scrisului pentru că umilinţa s-a închinat nesilit”. Conciliul din Sens a osândit în anul 1140 opiniile lui Abelard 144 şi papa a ordonat ca operele lui să fie arse.

Dar nici în Grecia, nici la Roma, nicăieri nu găsim un exemplu să fi fost ales un judecător al ideilor, să fi îndrăznit cineva să spună: de la mine să cereţi învoirea dacă vreţi să deschideţi gura voastră cu emfază; la noi se pune ştampila pe raţiune, pe ştiinţă şi pe cultura şi tot ce iese la lumină fără ştampila noastră, noi declarăm că e absurd, abominabil şi vătămător. O asemenea născocire neruşinată a fost predestinată bisericii creştine, iar cenzura e contemporană cu inchiziţia.

Adesea, parcurgând istoria, găsim raţiunea contemporană cu superstiţia, invenţiile cele mai folositoare contemporane cu ignoranţa cea mai crasă. În vremea când neîncrederea fricoasă în realitatea controlabilă i-a împins pe călugări să întemeieze cenzura şi să stârpească

gândirea chiar la naşterea ei, tocmai în acea vreme Columb a îndrăznit să înfrunte mările necunoscute în căutarea Americii. Kepler a presimţit existenţa în natură a forţei de atracţie, dovedită apoi de Newton; în aceeaşi vreme s-a născut Copernic care a trasat în spaţiu calea corpurilor cereşti. Dar, spre a arăta cât e vrednică de compătimire soarta gândiirii filosofice omeneşti, vom spune că o idee mare e dat uneori naştere ignoranţei şi prostiei. Tiparul a dat naştere cenzurii, iar raţiunea filosofică a veacului al XVIII-lea a produs pe iluminaţi 145. ’ 1

În anul 1479 găsim cea mai veche până acum cunoscută permisiune detipărire a unei cărţi. La finele unei cărţi, tipărită în anul 1480, sub titlul „Cunoaşte-te pe tine însuţi11 se află o anexă care glăsuieşte: „Noi,

Morfeo Girardo, prin mila lui dumnezeu, patriarh veneţian, primat al Dalmaţiei, după cetirea celor scrise de domnii de mai sus, care dau mărturie despre lucrarea mai sus scrisă, şi după încheierea şi adeverinţa anexată, cu care ne unim, încredinţăm şi noi, că această carte este dreptcredincioasă şi cu frica lui dumnezeu11. Cel mai vechi monument al cenzurii, dar nu cel mai vechi al smintelii!

Cel mai vechi decret cu privire la cenzură, cunoscut până astăzi, îl găsim în anul 1486, edictat chiar în oraşul unde a fost inventat tiparul. Presimţeau ocârmuirile monahale că tiparul va fi unealta prăbuşirii puterii lor, că va grăbi dezvoltarea raţiunii obşteşti şi că autoritatea întemeiată pe aparenţe, nu pe folosul obştesc, îşi va găsi sfârşitul în tipărirea de cărţi. Să ne fie îngăduita adăuga aici un monument, existent încă astăzi în detrimentul gândirii şi spre umilirea civilizaţiei.

Decret despre needitarea cărţilor greceşti, latineşti ctc., pe limba populară, fără învoirea prealabilă a învăţaţilor, din anul 1486[21]).

21 Codul diplomatic editat de Guden. Voi. IV. (N. aut.)

„Berthold, din mila lui dumnezeu, arhiepiscop al sfintei eparhii din Mainz, în Germania, arhicancelar şi principe elector. Deşi pentru dobândirea învăţăturii omeneşti e cu putinţă de căpătat cărţi mai uşor şi îmbelşugat cu ajutorul dumnezeescului meşteşug al tiparului, dar la cunoştinţa noastră a ajuns că unii oameni, ademeniţi de slava deşartă sau de dorinţa bogăţiei, folosesc acest meşteşug în rău şi ceea ce e dat omului spre învăţătură prefac în clevetire şi fărădelege.

Am văzut cărţi, privitoare la îndatoririle sfinţite şi ceremoniile credinţei noastre, tălmăcite din limba lalinească în cea nemţească şi, necuviinţă faţă de sfânta noastră lege, date în mâna norodului prost. Ce să mai spunem, în sfârşit, de prescripţiunile sfintelor pravile şi legiuiri; măcar că sunt scrise cu înţelepciune şi cu îngrijire de oameni iscusiţi în învăţătura legilor, de oameni din cei mai înţelepţi şi cei mai înzestraţi cu darul cuvântului, dar ştiinţa în sine este atât de grea, încât şi viaţa întreagă a celui mai frumos cuvântător şi celui mai învăţat dintre oameni abia este de ajuns pentru ea.

Unii cutezători, fără învăţătură şi fără minte, s-au apucat să tălmăcească pe limba obştească aceste cărţi. Mulţi oameni învăţaţi, care au cetit aceste tălmăciri, mărturisesc că, din pricina marii nepotriviri şi a relei întrebuinţări a cuvintelor, ele sunt mai greu de înţeles decât originalele. Ce să mai vorbim despre scrierile privitoare la alte ştiinţe, în care adesea tălmăcitorii amestecă lucruri mincinoase, sub nume mincinoase şi astfel pun născocirile lor pe seama unor scriitori din cei mai slăviţi, cu atât mai vârtos cu cât găsesc mai mulţi cumpărători.

Să spună aceşti tălmăcitori, dacă Iubesc adevărul, oricare le-ar fi fost gândul, bun sau rău, n-are de-a face, să spună: este oare limba nemţească potrivită ca să se tălmăcească în ea ceea ce scriitorii cei mai aleşi greci şi latini au scris mai frumos şi mai înţelept despre cele mai înalte cugetări ale credinţei creştine şi despre ştiinţă? Trebuie să mărturisim, limba noastră, din pricina sărăciei

ei e cu totul neîndestulătoare pentru scopul arătat; de aceea tălmăcitorii sunt siliţi să făurească în creierul lor numiri necunoscute pentru anumite lucruri; sau, dacă folosesc cuvinte vechi, să strice adevăratul lor înţeles, lucru de care cel mai mult ne temem la sfintele scripturi, ţinând seama de însemnătatea lor. Căci oamenilor neînvăţaţi şi săraci cu duhul, precum şi neamului femeiesc, în mâinile cărora ar putea cădea cărţile sfinte, cine le va arătă adevăratul înţeles? Cercetând de aproape verseturile sfintei evanghelii sau epistolele apostolului Pavel, orice om cu cap va pricepe că se găsesc în ele multe adăugiri şi îndreptări ale scribilor.

Cele spuse de noi sunt destul de cunoscute. Dar ce să credem despre faptul că la scriitorii bisericii catolice se găsesc de unele care ar cere o cât mai strictă cercetare? Am putea să aducem multe pilde, dar aim spus destule în această privinţă.

Întrucât începutul acestui meşteşug s-a ivit cu voia lui dumnezeu negreşit, în slăvitul nostru oraş Mainz, şi acuma se află aici îmbunătăţit şi îmbogăţit, este drept ca noi să luăm acest meşteşug de mare însemnătate sub ocrotirea noastră. Căci datoria noastră este să păstrăm sfintele scripturi în curăţia lor neprihănită. După cele ce am spus despre rătăcirile şi îndrăznelile unor oameni neobrăzaţi şi fărădelege, dorind, pe cât ne stă în putinţă, să păzim cuvântul domnului despre care e vorba aici, şi să punem frâu fiecăruia şi tuturor supuşilor duhovniceşti şi lumeşti din cuprinsul hotarelor principatului nostru, şi celor care fac negoţ în afara lor, oricare le-ar fi îndeletnicirea şi starea, poruncim prin aceasta fiecăruia, ca nicio scriere, în orice învăţătură, ştiinţă sau artă ar fi, să nu fie tălmăcită din limba greacă, latină sau oricare altă limbă, în limba nemţească; iar cele ce au fost tălmăcite până acum, cu schimbarea numai a titlului sau cu vreo altă schimbare, să nu fie răspândite sau vândute pe faţă sau pe ascuns, de-a dreptul sau pe cale lăturalnică dacă înainte de tipărire sau, pentru cele tipărite, înainte de darea lor la lumină, nu vor

avea învoire deschisă de tipărire sau de dare la lumină de Ia iubiţii noştri prealuminaţi şi nobili doctori şi magistri universitari, şi anume: în oraşul nostru Mainz, de la Johann Bertram de Naumburg întru ce priveşte teologia, de la Alexander Dietrich în jurisprudenţă, de la Teodoric de Meschede în ştiinţele medicale, de la Andrei Eler în literatură, doctori şi magistri aleşi pentru aceasta în ora'şul nostru Erfurt. Iar în oraşul Frankfurt, dacă asemenea cărţi puse în vânzare nu vor fi fost cercetate şi încuviinţate de un cinstit şi iubit de noi magistru în teologie, sau de unul sau doi doctori licenţiaţi I46, având de la sfatul acestui oraş un salar anual.

Dacă cineva va nesocoti aceste purtătoare de grijă rânduieli ale noastre, sau va da sfaturi, ajutor sau îndemânare împotriva acestui decret al nostru, fie în persoană, fie prin alţii, prin însuşi acest fapt va cădea sub afurisenia noastră, şi afară de aceasta i se vor lua acele cărţi şi va plăti o sută de guldeni de aur vistieriei noastre. Şi această hotărâre a noastră nimeni, fără poruncă deosebită, să nu îndrăznească a o călca. Dat în castelul Sf. Martin, în oraşul nostru Mainz, cu întărirea pecetei noastre. Luna ianuarie, ziua a 4-a, anul 1486".

De la acelaşi cu privire la cele de mai sus, în ce chip să aplice cenzura: „Anul 1486, Berthold etc. Preacinstiţilor, preaînvăţaţilor şi preaiubiţilor noştri întru Hristos, J. Bertram, doctor în teologie, A. Dietrich, doctor în jurisprudenţă, T. De Meschede, doctor în medicină şi A. Eler, magistru în litere, sănătate şi sârguinţă în ceea ce urmează mai jos.

Aflând despre ducerile în ispită şi falsurile făptuite de unii tălmăcitori în ale ştiinţelor, precum şi de unii tipografi, şi dorind să le îngrădim, pe cât e cu putinţă, drumul, pentru a curma răul, poruncim ca nimeni în eparhia şi în principatul nostru să nu îndrăznească a tălmăci cărţi în limba nemţească, să tipărească sau să vândă cele tipărite, fără ca aceste scrieri, în oraşul nostru Mainz, să fi fost cercetate de voi şi fără să fi căpătat încuviinţarea voastră,

în ceea ce priveşte tălmăcirea, şi învoirea voastră ca să fie puse în vânzare, potrivit cu decretul de mai sus.

Nădăjduind cu tărie în chibzuinţă şi vigilenţa voastră, vă poruncim: când vi se vor aduce opere sau cărţi în vederea tălmăcirii, tipăririi sau vânzării lor, veţi cerceta conţinutul lor şi pe acelea, care sunt greu de înţeles, sau care ar putea da naştere la rătăciri sau duceri în ispită, sau ar putea jigni castitatea, le veţi respinge; iar acelea pe care le veţi lăsa slobode, le veţi semna *mânu proprio,* şi anume la sfârşit, doi din voi, ca să se vadă că acele cărţi au fost cercetate şi încuviinţate de voi. Îndepliniţi-vă această slujbă plăcută dumnezeului nostru şi folositoare statului. Dat în castelul Sf. Martin, 10 ianuarie 1486“.

Această legiuire, nouă pe vremea aceea, înseamnă, precum vedem, mai mult o prohibire, cu scopul ca să se tipărească puţine cărţi pe limba nemţească sau, cu alte cuvinte, ca poporul să rămână mereu în ignoranţă. Asupra operelor scrise în limba latină, cenzura, pe cât se pare, nu se întindea. Fiindcă acei care cunoşteau limba latină erau, pasămite, apăraţi de rătăcire, inaccesibili eresului, şi ceea ce citeau înţelegeau limpede şi nu strâmb*). Aşadar, clericii voiau ca numai acei care împărtăşeau puterea cu ei să fie luminaţi, voiau ca poporul să socotească ştiinţa ca fiind de origine dumnezeiască, mai presus de înţelegerea lui, şi să nu îndrăznească a se atinge deea. Aşadar, ceea ce a fost născocit cu scopul de a închide adevărul şi mintea luminată în-

* Se poate asemăna cu aceasta şi permisiunea de a avea cărţi străine de orice fel, nu însă în limba poporului. (N. Aut.)

tre hotarele cele mal strâmte, ceea ce a fost născocit de o stăpânire neîncrezătoare în puterea ei, ceea ce a fost născocit pentru prelungirea domniei ignoranţei şi întunericului, astăzi, în zilele ştiinţelor şi filosofiei, când raţiunea a scuturat de pe dânsa cătuşele superstiţiei, străine de firea ei, când adevărul victorios străluceşte din ce în ce mai tare, când izvoarele învăţăturii se revarsă

până la cele mai îndepărtate ramuri ale societăţii, când stăruinţele ocârmuirii caută să stârpească eresurile şi să deschidă căi neîmpiedicate raţiunii şi adevărului, astăzi ruşinoasa născocire monahală a unei stăpâniri fricoase este pretutindeni primită, înrădăcinată şi socotită ca o bună îngrădire a rătăcirii. Nebunilor! Băgaţi de seamă, voi vreţi să faceţi din şubrezenie proptea adevărului, cu eresul vreţi să luminaţi noroadele. Fiţi cu luare aminte, să nu renască întunericul. Ce folos că veţi domni peste nişte inculţi, cu atât mai prostiţi, cu cât ignoranţa lor nu este ignoranţa Naturii sau mai degrabă simplitatea firească în care ei ar fi perseverat din lipsă de aptitudine pentru cultură; ci este aceea a omului care, după ce a făcut un pas înainte spre cultură, este oprit în mers şi împins înapoi în bezna neştiinţei. De ce folos vă poate fi să vă luptaţi cu voi înşivă şi să smulgeţi cu stânga ceea ce aţi sădit cu dreapta? Uitaţi-vă la preoţime, pe care asta o bucură. Voi demult o slujiţi. Întindeţi întunericul şi simţiţi-vă încătuşaţi în lanţuri – dacă nu tot lanţurile superstiţiei clericale, atunci lanţurile superstiţiei politice, deşi nu atât de ridicolă, dar tot atât de dezastruoasă.

Spre norocul, însă, al societăţii, n-aţi izgonit tiparul din ţările voastre. Precum un pom răsădit în fiecare primăvară nu-şi pierde frunzişul, tot aşa uneltele tiparului pot fi oprite în acţiunea lor, dar nu pot fi distruse.

Papii, înţelegând că libertatea tiparului le poate primejdui stăpânârea, n-au întârziat să reglementeze cenzura; şi această reglementare a căpătat puterea unei legi generale, la soborul care a avut loc curând după aceea în Roma. Preasfinţitul Tiberiu, Alexandru al VI-lea, a fost primul papă care a reglementat cenzura în anul 1507. Gârbovit sub povara tuturor fărădelegilor, nu i-a fost ruşine să se îngrijească şi de neprihănirea credinţei creştine. Dar când oare au roşit cei puternici? El şi-a început „bulla“ u7, jeluindu-se că diavolul seamănă neghină în grâu, şi glăsuieşte: „Aflând că prin mijlocirea zisului meşteşug multe cărţi şi scrieri, tipărite în multe

părţi ale lumii, mai cu seamă în Colonia, Mainz, Trier, Magdeburg, conţin diferite eresuri, învăţături păgubitoare, duşmănoase legii creştine, şi se tipăresc şi acum în unele părţi; şi dorind să punem, fără întârziere, sfârşit acestei plăgi urâcioase, în virtutea puterii noastre apostolice interzicem, tuturor celor care se îndeletnicesc cu zisul meşteşug al tiparului sau au de-a face cu el, în mai sus arătatele ţinuturi, sub pedeapsa afuriseniei şi a unei amenzi băneşti, hotărâtă şi executată în folosul camerei noastre apostolice de către preacinstiţii noştri fraţi arhiepiscopi de Colonia, Mainz, Trier şi Magdeburg sau de locţiitorii lor – de a tipări sau a da la tipar cărţi sau scrieri, fără a vesti despre aceasta pe sus-zişii arhiepiscopi sau pe locţiitorii lor şi fără învoirea lor deosebită, la timp şi gratuit cerută; şi acestora le cerem ca o datorie de conştiinţă ca, înainte de a da o asemenea încuviinţare, să cerceteze ei înşişi sau prin oameni învăţaţi şi dreptcredincioşi şi să aibă grijă ca să nu se tipărească nimic potrivnic credinţei creştine, nimic care ar putea duce în ispită pe dreptcredincioşi". Şi pentru ca zisele cărţi să nu pricinuiască cine ştie ce nenorociri, s-a ordonat să fie cercetate toate cataloagele de cărţi şi toate cărţile tipărite, iar cele ce vor fi găsite că conţin ceva potrivnic confesiunii catolice să fie arse.

O, voi care înfiinţaţi o cenzură, gândiţi-vă că puteţi fi asemuiţi cu papa Alexandru al VI-lea şi ruşinaţi-vă.

În anul 1515, Sinodul Lateranului cu privire la cenzură a hotărât ca nicio carte să nu fie tipărită fără încuviinţarea clerului.

Din cele de mai sus am văzut că cenzura a fost. Născocită de preoţime şi însuşită numai de ea. Însoţită de afurisenie şi de o pedeapsă bănească, cu drept cuvânt putea, pe acele vremuri, să pară îngrozitoare celor ce ar fi călcat ordonanţele ei. Dar răsturnarea puterii papale de către Luther, despărţirea de biserica catolică a diferitelor confesiuni, certurile dintre diferitele puteri în decursul Războiului de treizeci de ani a făcut să iasă la iveală multe

cărţi, fără ştampila obişnuită a cenzurii. Pretutindeni însă tagma duhovnicească şi-a însuşit dreptul de a înfiinţa cenzura asupra publicaţiilor; şi când, în 1650 s-a introdus în Franţa cenzura civilă, facultatea de teologie a Universităţii din Paris a protestat, invocând faptul că de 200 de ani ea a exercitat această funcţiune.

Curând după introducerea tiparului[22]) în Anglia a fost înfiinţată cenzura. Camera stelată 148, nu mai puţin înspăimântătoare pe vremea ei în Anglia, ca în Spania Inchiziţia sau în Rusia Cancelaria secretă, a limitat numărul tipografilor şi al maşinilor de tipar; a instituit un „liberator" 149, fără învoirea căruia nimeni nu îndrăznea să tipărească. Cruzimile ci faţă de cei ce scriau despre stăpânire sunt nenumărate şi istoria e plină de ele. Aşa că, dacă în Anglia superstiţia religioasă n-a fost în stare să pună raţiunii grelele cătuşe ale cenzurii, ele i-au fost puse de către superstiţia politică. Dar atât una cât şi cealaltă s-au îngrijit ca stăpânirea să rămână nevătămată, ca ochii gândirii luminate să rămână mereu acoperiţi de ceaţa înşelăciunii şi ca silnicia să domnească pe socoteala raţiunii.

Odată cu moartea contelui Strafford150 s-a prăbuşit şi Camera stelată; dar nici dispariţia acestuia, nici executarea lui Carol I n-au putut să întărească în Anglia libertatea tiparului. „Parlamentul cel lung" 151 a reînnoit măsurile precedente luate împotriva ei. Sub Carol al II-lea şi Iacob I au fost iarăşi reînnoite. Chiar după schimbarea regimului 152, în 1692, ele au fost iarăşi prelungite, însă numai pentru doi ani. În anul 1694 libertatea tiparului a fost pe deplin întărită în Anglia, şi cenzura, căscând pentru

22 William Cackston, un negustor londonez, a deschis în Anglia o tipografie în timpul lui Edward al IV-lea, în 1474. Prima carte tipărită în limba engleză a fost „Consideraţiuni asupra jocului de şah" tradusă din limba franceză. A doua a fost „Culegere de discursuri şi de cuvinte ale filozofilor" tradusă de lordul Rivers. (N. aut.)

ultima dată, şi-a dat sufletul[23]).

Guvernul american a adoptat, printre primele măsuri legislative, libertatea presei, care confirmă libertatea cetăţenească. Regiunea Pensylvania spune în legiuirea ei de bază, în capitolul I şi în declaraţia de propunere a drepturilor locuitorilor din Pensylvania, capitolul 12: „Poporul are dreptul să vorbească, să scrie şi să-şi publice părerile; deci libertatea presei nu trebuie în niciun caz împiedicată". În capitolul II, despre forma de guvernământ, în paragraful 35: „Presa să fie liberă pentru toţi care vor să examineze legile adunării legislative sau ale vreunei alte ramuri de conducere". În proiectul despre forma de guvernare în statul Pensylvania, publicat pentru ca locuitorii acestuia să-şi poată comunica observaţiunile, în 1776 în iulie, paragraful 35: „Libertatea presei să fie deschisă pentru toţi cei care doresc să examineze activitatea legislativă a guvernului şi adunarea generală să nu se atingă de aceasta prin nicio lege. Să nu fie chemat în judecată niciun tipograf pentru faptul că a scos la lumina zilei observaţiuni, aprecieri, faptele adunării generale remarcate, despre diferite ramuri ale conducerii, despre treburile generale sau despre purtarea funcţionarilor, atât pe cât aceasta se referă la îndeplinirea funcţiilor lor. Statul Delavara în proclamaţia explicativă a drepturilor, în capitolul XXIII, spune: „Libertatea presei să fie păstrată neîncetat". Statul Maryland, în capitolul XXXVIII, se exprimă cu aceleaşi cuvinte. Virginia, în capitolul XIV, spune următoarele cuvinte: „Libertatea presei este cea mai mare apărare a libertăţii statului".

Înainte de revoluţia din 1789 din Franţa, nicăieri n-a fost atât de stingherit tiparul ca în această ţară. Argusul cu o sută de ochi, Briareu 153 cu o sută de braţe, poliţia

---

23 In Danemarca libertatea tiparului a durat numai o clipă. Versurile lui Voltaire, dedicate regelui danez cu acest prilej, au rămas mărturie că nu e bine să te grăbeşti cu lauda nici măcar a unei legiferări înţelepte. (N. aut.)

pariziană prigonea furioasă scrierile şi scriitorii. În temniţele Bastiliei se istoveau nefericiţii care îndrăzniseră să dojenească jaful miniştrilor şi depravarea lor. Dacă limba franceză n-ar fi atât de uzitată în Europa, n-ar fi o limbă obştească, atunci Franţa, gemând sub gârbaciul cenzurii, nu s-ar fi ridicat până la acea înălţime de idei pe care au atins-o mulţi din scriitorii ei. Dar folosirea generală a limbii franceze a îndemânat la înfiinţarea de tipografii în Olanda, Anglia, Elveţia şi Ţara Nemţească, şi tot ce nu putea apare în Franţa, se publica liber în celelalte ţări. Astfel, forţa, fudulă de muşchii ei, a ajuns de batjocură şi nu fioroasă; astfel fălcile care spumegau de furie au rămas de ruşine şi cuvântul hotărât a scăpat neînghiţit de ele.

Cât e de ciudată inconsecvenţa minţii omeneşti! Astăzi, când în Franţa toţi vorbesc de libertate, când destrăbălarea şi anarhia au ajuns până la marginea posibilului, cenzura nu e desfiinţată. Şi cu toate că acolo se tipăreşte tot fără alegere, însă se tipăreşte pe ascuns. Deunăzi am citit – plângă-se francezii de soarta lor, şi împreună cu ei toată omenirea! — am citit că Adunarea Naţională, procedând tot atât de samavolnic, ca până acum regele lor, a confiscat cu forţa o carte tipărită şi pe autorul ei l-au dat în judecată pe motivul că a îndrăznit să scrie împotriva Adunării Naţionale. La Fayette a fost executorul acestei sentinţe. O, Franţa! Mai umbli pe lângă şanţurile Bastiliei! 154

Marele număr al tipografiilor din Ţara Nemţească, făcând cu neputinţă descoperirea lor de către ocârmuire, o împiedică să-şi dezlănţuie furia împotriva raţiunii şi a culturii. Guvernele statelor mărunte ale Germaniei se străduiesc să îngrădească libertatea tiparului, dar fără succes. Deşi Wekkerlin a fost pus sub pază de către o stăpânire setoasă de răzbunare, dar „Monstrul sur“ 155 a rămas în mâinile tuturor.

Răposatul Friedrich al II-lea, regele Prusiei, a dat libertatea tiparului, nu prin vreo dispoziţie legală, ci printr-o simplă învoire şi potrivit ideilor lui. De ce să ne mirăm că n-a desfiinţat cenzura? Era autocrat şi pasiunea lui favorită era atotputernicia. Dar – să ne reţinem râsul – aflând că un oarecare a adunat decretele lui şi avea intenţia să le dea la tipar, Friedrich i-a ataşat doi cenzori, sau mai bine zis, doi brăcuitori.

— O, stăpânire! O, atotputernicie! N-ai încredere în muşchii tăi, te temi să nu te învinuieşti tu însuţi, te temi ca limba să nu te dea de gol, ca propria ta mână să nu te pălmuiască. — Dar ce lucru bun puteau face aceşti cenzori împuterniciţi? Nimic bun, puteau numai să strice. Ascuns-au ei de ochii urmaşilor vreo legiuire absurdă, pe care stăpânirea de ruşine s-o lase la aprecierea viitorului, sau care, fiind cunoscută, ar fi putut împiedica stăpânirea de a comite cine ştie ce monstruozitate? Joseph al II-lea a dărâmat în parte îngrădirile care, sub ultimele ocârmuiri ale Austriei, sub domnia Mariei-Thereza, oprimau raţiunea; dar el n-a putut lepăda povara prejudecăţilor şi a edictat şi el o lungă ordonanţă cu privire la cenzură 156. Dacă trebuie să-l lăudăm pentru faptul că n-a interzis critica hotărârilor lui, dacă n-a oprit să se găsească neajunsuri în purtarea lui şi să fie dojenit în presă pentru ele, în schimb trebuie să-l condamnăm că a pus zăbală exprimării libere a ideilor. Cât de u’şor poţi folosi aceasta în rău!…[24]) De ce să ne mirăm? Spunem şi acum ca mai înainte: era împărat. Tn capul cui poate exista mai multă inconsecvenţă decât în capul unui împărat?

În Rusia… Ce s-a întâmplat cu cenzura în Rusia, veţi afla altă dată. Iar acum, fără să cenzurez caii de poştă, am pornit în grabă la drum.

„Stă mesteacănul pe câmp, mestecene, pletosule, hei

24 In ultimele informaţii citim că urmaşul lui Joseph al II-lea intenţionează să înfiinţeze iar comisia cenzurii, desfiinţată de predecesorul lui. (N. aut.)

liuli, liuli, liuli...“ Horă de fete şi femei tinere; joacă. „Să mergem mai aproape”, mi-am spus eu în gând, tot răsfoind hârtiile găsite ale amicului meu. Dar când am citit cele ce urmează, nu m-am mai putut duce la horă. Mâhnirea mi-a astupat urechile, voiosul glas al bucuriei naive n-a mai putut pătrunde până la inima mea. Prietene! 158 Oriunde te vei fi găsind în clipa de faţă, ascultă şi judecă:

De două ori pe săptămână 159 toată împărăţia rusă este înştiinţată că N.N. Sau B.B. Nu-i în stare sau nu vrea să plătească ceea ce a împrumutat sau a luat, sau ceea ce se pretinde de la el. Fie că suma împrumutată a fost pierdută la cărţi, cheltuită pe mâncare, băutură sau călătorii, sau pe cadouri, sau prăpădită în apă sau în foc; fie că N.N. Sau B.B. S-a îndatorat din cine ştie ce alte pricini şi a ajuns să fie tras în judecată. Orice ar fi fost, în „Buletin” apare anunţul: „Astăzi în... la ora 10 seara, pe baza hotărârii tribunalului judeţean (sau orăşenesc), se va vinde la licitaţie publică averea imobilă a căpitanului de rezervă G... constând în casa din strada... Nr... pe lângă aceasta şi şase suflete de sex masculin şi feminin. Vânzarea va avea loc în sus-zisa casă. Doritorii pot lua cunoştinţă la timp de obiectul vânzării”.

Amatori de lucru ieftin se găsesc totdeauna destui. A venit ziua şi ora vânzării. Se adună cumpărătorii, în sala unde are loc vânzarea stau nemişcaţi cei osândiţi a fi vânduţi. Un moşnpag de 75 de ani, sprijinit într-un băţ de ulm, e dornic să ghicească în ale cui mâini o să-l arunce soarta, cine are să-i închidă ochii. Moşneagul fusese cu boierul cel bătrân – tatăl stăpânului său – în campania din Crimeia, sub feldmareşalul Miinnich 160 în bătălia de la Frankfurt161 salvase viaţa stăpânului său, rănit, ducându-l pe umerii săi din învălmăşeală. Întors acasă, a fost „diadka” *) boierului celui tânăr, pe atunci copil încă, şi l-a scăpat o dată de la moarte prin înec* cu primejdia propriei

*) Slujitorul care îngrijea băieţii în familiile nobile. (N. Red. Rom.)

Il

vieţi, aruncându-se după el într-o apă în care copilul căzuse de pe un pod umblător. Mai târziu, când boierul tânăr era subofiţer al gărzii, l-a răscumpărat din închisoare, unde fusese aruncat pentru datorii.

— O bătrână de 80 de ani, nevasta moşneagului, fusese doica mamei boierului tânăr, apoi dădaca lui, apoi menajeră până chiar în momentul când a fost scoasă la vânzare. În tot timpul cât a slujit nu irosise nimic din averea stăpânilor, nu se lăcomise la nimic, nu minţise niciodată; şi dacă i-a supărat uneori, apoi poate din prea mare iubire de adevăr.

— O femeie de 40 de ani, văduvă, doica boierului tânăr. Şi până în clipa de faţă îl iubeşte ca pe copilul ei. În vinele lui curge doar sângele ei. Fusese pentru el ca o a doua mamă; ei îi datoreşte el viaţa chiar mai mult decât mamei adevărate. Aceasta l-a zămislit în voluptate, d, ar nu prea s-a îngrijit de copilăria lui. Doica şi dădaca erau educatele lui *m.* Şi acum se despart de el, ca de un fiu.

— O fată tânără de 18 ani, fiica ei şi nepoata celor doi bătrâni. Priveşte-o, fiară sălbatică, monstru, lepădătură! Uită-te la obrajii ei rumeni, vezi lacrimile care curg din ochii ei frumoşi. N-ai fost tu acela, care neputând să-i prinzi nevinovăţia în plasa făgăduielilor tale mincinoase, nici s-o îndupleci prin ameninţări şi maltratări, ai recurs în cele din urmă la înşelăciune, cununând-o cu instrumentul mârşăviilor tale şi, sub aparenţa lui, ai gustat din voluptatea pe care ei îi era scârbă s-o împărtăşească cu tine. Ea a aflat vicleşugul tău. Cel cununat cu ea nu s-a mai atins de patul ei, iar tu, lipsit de plăcerea ta, ai întrebuinţat silnicia. Patru răufăcători, îndeplinitorii poruncii tale, ţinând-o de mâini şi de picioare... dar să ne oprim aici. Citeşte-i durerea pe faţă, vezi-i disperarea în ochi! îşi ţine în braţe pruncul, tristul fruct al înşelăciunii sau al siluirii, însă copie vie a desfrânatului său tată. După ce l-a născut, nenorocita ţi-a uitat sălbăticia, a început chiar să prindă dragoste pentru el. Şi acuma îi e frică să nu încapă pe

mâinile unuia la fel cu tine.

— Pruncul... E copilul tău, barbarule, sângele tău! Sau crezi că, acolo unde n-a fost ceremonie bisericească, nu este nici datorie? Crezi că o cununie silită poate fi socotită alianţă sfântă? Crezi că blagoslovirea dată din ordinul tău de un propovăduitor năimit al cuvântului lui dumnezeu a consfinţit într-adevăr această căsătorie monstruoasă? Cel atotputernic urăşte sila; numai dorinţa sinceră a inimii e pe placul lui. Numai unirea din dragoste e fără păcat... O! Câte aşa zise căsătorii, care de fapt sunt depravare şi prostituţie, se săvârşesc la noi în numele preabunului părinte şi mângâietor al celor obijduiţi, de către mărturisitorii lui, nevrednici de misiunea lor! — un vlăjgan de vreo 25 de ani, bărbatul ei cu cununie, tovarăşul de drum şi omul de încredere al stăpânului. În ochi i se citeşte ură şi sete de răzbunare. Îi pare rău de gudurelile lui pe lângă stăpânusău. În buzunar are un cuţit pe care-l ţine strâns în mână. Nu-i greu să-i ghiceşti intenţia... Degeaba orice zvârcoliri! Ai să fii proprietatea altuia. Mâna noului tău stăpân va apăsa greu pe capul robului, îţi va îndoi grumazul. Foamea, gerul, arşiţa, cazna te vor sili la toate umilinţele. Mintea ta e străină de orice gând nobil. Tu nu ştii să mori. Te vei lăsa îngenunchiat, vei fi rob şi cu duhul, cum eşti cu trupul. Dacă vei îndrăzni să te împotriveşti, vei muri în lanţuri de o moarte înceată. Judecător între tine şi stăpânul tău nu este. Călăul tău nici nu va voi să te pedepsească cu mâna lui. El va fi acuzatorul tău. Te va da pe mâna justiţiei.

— Justiţie!

— Când acuzatului aproape nu i se dă voie să se dezvinovăţească... Să trecem peste ceilalţi nenorociţi scoşi la vânzare.

Se auzi zgomotul înăbuşit al ciocanului fatal163 şi cei patru nenorociţi îşi aflară soarta. Lacrimi, gemete, plânsete loviră urechile întregii adunări. Se înduioşează şi cei mai tari de înger. O, inimi împietrite! La ce foloseşte mila voastră stearpă? Dacă am avea şi noi suflete de

quaker 16ţ, am contribui cu toţii, am răscumpăra pe aceşti nenorociţi şi le-am dărui liberiatea. Bieţii oameni! Au trăit atâţia ani alături unul de celălalt şi acuma, pe lângă ruşinea vânzării, simt şi durerea despărţirii. Ce bătaie de joc, ce pângărire a oricărui simţământ de omenie! Dar dacă legea îngăduie aşa ceva (sau, mai bine zis, obiceiul barbar, căci în lege nu e scris), cu ce drept se vinde şi pruncul? Este copil nelegitim; după lege e slobod. Staţi! Vreau să denunţ această fărădelege! Vreau să-l scap. Dacă odată cu el aş putea salva şi pe ceilalţi! O, soartă! De ce m-ai nedreptăţit la împărţirea darurilor tale? Azi mi-e sete de o privire binevoitoare din ochii tăi; azi încep să înţeleg patima bogăţiei. Mi-era inima strânsă de durere. Am simţit nevoia de a părăsi adunarea şi am fugit afară, după ce am dat nenorociţilor ultima mea leţcaie. Pe scară m-ain întâlnit cu un prieten al meu, un străin.

— Ce-i cu tine, plângi?

— Întoarce-te, – i-am răspuns.

— Nu intra, ca să nu fii martor al unei privelişti ruşinoase. Ai veştejit cândva obiceiul barbar al negoţului cu sclavi negri, care se practică în ţinuturile îndepărtate ale patriei tale; nu intra, – repetat, – ca să nu vezi cât suntem de înapoiaţi; şi nu cumva să povesteşti această ruşine concetăţenilor tăi când le vei vorbi despre obiceiurile noastre!

— Nu pot să cred aşa ceva, – îmi spuse amicul meu; – e cu neputinţă să existe un asemenea obicei ruşinos într-o ţară unde gândirea şi credinţa sunt libere...

— Nu te mira, – îi răspunsei.

— Libertatea credinţei îi supără cel mult pe popi şi pe călugări; dar şi ăştia poftesc mai degrabă să agonisească o oaie pentru ei, decât să câştige o oiţă pentru turma lui Hristos. Pe când libertatea ţăranilor ar jigni, pare-se, dreptul de proprietate. Iar acei care ar putea lupta pentru libertate sunt ei înşişi mari proprietari; de la comitetele lor nu putem aştepta libertatea; aceasta va rezulta din însăşi povara robiei.

TVER’65

Aici, la masa de prânz, un comesean, venind vorba de poezie, mi-a spus: – La noi poezia, în diferitele înţelesuri ale acestui cuvânt, este încă foarte departe de perfecţiune. Parcă se trezise, dar acum iarăşi doarme dusă... iar versificaţia, după ce a făcut oarecare progrese, a înţepenit.166

Lomonosov, pricepând ridicolul costumului polonez 167 al versului rusesc, l-a dezbrăcat de cazachina care nu-l prindea deloc. Dând modele frumoase de versuri noi, el a impus urmaşilor frâul ilustrului său exemplu; şi nimeni până azi n-a îndrăznit să se scuture de el. Din nenorocire s-a întâmplat să aibă de contemporan pe Sumarokov, poet excelent. Şi el s-a folosit de „metrul“ lomonosovian; şi azi, după pilda lor, nu-i vine în gând nimănui că mai există şi altceva decât iambi – metrul în care au scris aceşti doi mari bărbaţi. E drept că amândoi aceşti mari poeţi au indicat şi regulile celorlalte moduri de versificaţie, iar Sumarokov a dat şi exemple de feluriţi „metri“; însă aceste exemple sunt prea neînsemnate ca să fi meritat a fi imitate. Dacă Lomonosov ar fi compus pe „Iov“ sau „Cântăreţul de psalmi” 168 în dactili sau „Sumarokov ar fi scris „Semira” şi „Dmitri“ 169 în trohei, poate că şi Heraskov s-ar fi gândit că se poate scrie şi în alte versuri decât iambice şi, prin munca lui de opt ani 17°, el ar fi câştigat mai multă glorie, descriind cucerirea Kazanului într-un metru mai propriu pentru o epopee. Nu mă mir că vechiul tricorn i s-a pus lui Virgiliu 171 pe croiala lui Lomonosov. Ar fi fost însă de dorit ca să-l avem pe Homer 172 în versuri de acelaşi ritm cu originalul, adică în hexametri; Kostrov, deşi nu e poet, ci traducător, ar fi făcut epocă în versificaţia noastră şi ar fi grăbit progresul poeziei cu o întreagă generaţie.

Dar nu numai Lomonosov şi Sumarokov au creat prozodia rusă. Neobositul salahor Trediakovski a contribuit nu puţin la aceasta cu „Telemahida” lui. Acum e foarte greu de dat un exemplu de versificaţie nouă, fiindcă,

în rău şi în bine, metodele de versificaţie au prins rădăcini adânci. Parnasul e înconjurat de iambi şi rimele stau santinelă pretutindeni. Dacă i-ar da în gând cuiva să scrie în dactili, îndată i l-ar da pe Trediakovski dădacă 173; şi cel mai frumos copil va părea multă vreme un monstru, până nu vom avea şi noi un Milton, un Shakespeare sau un Voltaire. Atunci şi pe Trediakovski îl vor dezgropa din mormântul uitării acoperit cu muşchi, vor găsi şi în „Telemahida“ versuri frumoase, pe care le vor da ca exemplu.

O schimbare în mai bine a versificaţiei va fi mult timp stingherită de faptul că urechea s-a deprins cu rima. După ce am auzit mereu versuri care sună din coadă, cele nerimate ne par grosolane, hodorogite şi lipsite de armonie. Aşa o să fie câtă vreme în Rusia limba franceză va fi în uz mai mult decât alte limbi. Simţul nostru, întocmai ca o plantă tânără şi plăpândă, poate creşte drept sau strâmb, după cum a încolţit. Afară de aceasta, şi în poezie, ca în toate, e chestie şi de modă; dacă moda cuprinde ceva cât de cât firesc, este acceptată fără nicio împotrivire. Dar orice lucru la modă durează numai o clipă; şi mai ales în poezie. Luciul exterior se rugineşte, însă frumuseţea adevărată nu se ofileşte niciodată. Homer, Virgilius, Milton, Racine, Voltaire, Shakespeare, Tasso şi mulţi alţii vor fi citiţi, până va pieri specia omenească.

Cred că-i de prisos să vă vorbesc despre diferitele specii de versuri proprii limbii ruseşti. Ce este un iamb, un troheu, un dactil sau un anapest, ştie oricine are o cât de slabă idee de prozodie. Ceea ce n-ar fi inutil, ar fi să pot da exemple suficiente pentru fiecare specie; dar asta întrece forţele şi priceperea mea. Dacă sfatul meu ar avea oarecare efect, aş spune doar că poetica rusă, ba chiar limba rusă s-ar îmbogăţi mult, dacă traducerea operelor poetice nu s-ar face numai în iambi. De pildă, ar fi mult mai potrivit pentru o poemă epică dacă „Henriada” 174 nu s-ar fi tradus în versuri iambice.

Toată tirada de mai sus tovarăşul meu de masă a rostit-o

într-un suflet şi cu atâta volubilitate că n-am izbutit să plasez o vorbă, deşi aş fi avut multe de spus întru apărarea metrului iambic şi a poeţilor care au scris în acest metru.

— Şi eu, – continuă dânsul, – am urmat acest exemplu contagios şi am compus versuri iambice, însă ode. Iată rămăşiţa uneia din ele; toate celelalte le-am ars; ba şi pe cea rămasă o aşteaptă aceeaşi soartă. La Moscova n-au vrut s-o tipărească pentru două motive: primul, pentru că înţelesul versurilor e neclar şi multe din ele sunt ca din topor; al doilea, pentru că obiectul versurilor nu se potriveşte cu ţara noastră. Acum mă duc la Petersburg unde voi încerca să o dau la lumină. Mă măgulesc, ca tată iubitor al copilului său, cu speranţa că de hatârul celui de al doilea motiv pentru care n-au vrut să mi-o tipărească la Moscova, vor fi mai indulgenţi pentru cel dintâi. Dacă n-o să vă plictisească, să citiţi câteva strofe... — îmi întinse o hârtie. O desfăcui şi citii: Libertate...1? 5 Odă...

— Numai din cauza titlului mi-au refuzat învoirea de a da la lumină aceste versuri. Dar îmi aduc foarte bine aminte că în decretul176 pentru redactarea noului cod se spune cu privire la libertate: „Zicem că este libertate atunci când toţi deopotrivă se supun legilor1*. Prin urmare e foarte la locul lui să vorbim despre libertate la noi...

1

O, dar ceresc, nepreţuit,

Izvor de fapte vitejeşti I O libertate, libertate!

Un rob vrea astăzi să te cânte.

În suflet varsă-ţi focul tău,

*Cu braţul oţetit preschimbă * Bezna robiei în lumină!*

Va învia şi Teii şi Brutus, ul O, vino iarăşi printre noi Să se-nspăimânte iar despoţii!

Strofa aceasta au criticat-o pentru două motive: pentru versul „preschimbă bezna robiei în lumină11*). Versul e prea ţeapăn şi greu de rostit din cauza desei repetiţii a literei t şi a multor consoane, „bstva t’mu pretv11. La zece consoane – numai trei vocale, când se ştie că şi în ruseşte se poate scrie cu aceeaşi dulceaţă ca în italieneşte...

Admit… deşi unii au socotit versul acesta foarte reuşit, găsind că pronunţarea anevoioasă zugrăveşte minunat dificultatea acţiunii însăşi. Dar

★) În ruseşte: vo, svet rabstva t'mu pretvori. (N. Trad.)

iată a doua pricină: e Versul „Să se-nspăimânte iar despotii"… A dori ca un suveran să se-nspăimânte înseamă a-i dori răul; prin urmare… Dar nu vreau să vă plictisesc cu toate observaţiile făcute asupra versurilor mele. Recunosc că multe au fost juste… Daţi-mi voie să vă citesc mai departe.

2

Eu slobod am văzut lumina

Să trecem peste această strofă. În ea se arată că omul din naştere este slobod în toate privinţele.

3

Dar ce-ngrădeşte pretutindeni Avântul libertăţii mele?
Ce-mi pune poftelor hotar?
Puterea şi voinţa obştei!
Pe ea o ascultăm cu toţii Tntr-o simţire şi-ntr-un cuget.
Folosu' obştesc suprema lege l Voinţa obştei e şi-a mea,
Şi din temuta ei putere O mică parte am şi eu.

4

Colo în valea roditoare Printre bogate holde blonde, înconjurat de crini în floare Şi de măslini – simbol de pace —
Un templu străveziu zăreşti,
Mai alb ca marmora de Păros, 178 *Mai sclipitor decât lumina.*
Nu fum de jertfă mincinoasă Se urc-aici de pe altare.
Cu foc e scris pe-ai lui fronton:
„Sfârşit obidei fără vină l"

5

Cu fruntea-ncinsâ de-o cunună Din ramuri de măslin, 179 *şezind Pe-un tron de stâncă neclintită,*
Senină şi nepăsăloare Şedea o surdă zeitate etc., etc.; se descrie Legea sub înfăţişarea unei zeităţi într-un templu străjuit de Adevăr şi de Dreptate.

6

Din ochii ei severi revarsă În juru-i spaimă şi nădejde.
Pe nimeni ea nu îndrăgeşte Dar nimănui nu-i poartă ură.
Dispreţuieşte linguşirea,
Obârşia, celebritatea,
De jertfă putredă i-e silă...
Nici rude n-are nici prieteni.
Ca dumnezeu din cer împarte,
Senin şi fără părtinire,
Pedeapsa şi răsplata-n lume I

7

Dar iată-un monstru fioros,
Hidră cu capete o sută,
Înduioşat, cu ochi-n lacrimi...
Însă venin din gură varsă, împărăţii calcă-n picioare,
Cu capul vrea să-atingă cerut:
„Aici mi-e baştina", – grăieşte,
Fantome seamănă-n tot locul Şi pâclă. Ştie s-amăgească Dar vrea să crezi în el orbeşte.

8

Văl des şi negru de-ntuneric Aşterne peste mintea noastră, împroaşcă bale veninoase „.

Descrie superstiţia religioasă, care-i ia omului mintea, îl cufundă în cumplită sclavie şi în eres, îl îmbracă într-un fel de cuirasă:

Ne-nvaţă frica de-adevăr...

Ocârmuirea zice că e revelaţie dumnezeiască; însă raţiunea – că e înşelătorie.

9

Vedem întinse ţări în care Stă tronul sumbru al robiei...

Superstiţia religioasă şi politică, sprijinindu-se una pe cealaltă.

Tovarăşi sunt în asuprire:
Intâia-ncătuşează mintea,
A doua-nlănţuie voinţa,
Zicând: „Spre binele obştesc...

10

„Sub streaşină şerbiei triste Nu-s pomi cu fructele de aur;

Unde e mintea îngrădită,

Nu încolţeşte măreţia.“

Şi toate urmările funeste ale robiei: nepăsarea, trândăvia, laşitatea, foamea etc.

11

Orgolios, cu fruntea-n sus,

Ţinând în mână buzduganul,

Pe tronul-nalt şezind,

El în noroade vede numai Nişte mârşave creaturi!

În mina lui sunt viaţa, moartea:

„De vreau, îl cruţ pe ucigaş,

„Ti dau onoruri şi putere.

Când râd, toţi trebuie să ridă,

Iar când mă-ncrunt, să se-nspăimânte...

Nu poate nimeni să trăiască Decât doar prin voinţa mea."

12

„Şi auzim cu sânge rece...”

cum şarpele lacom, batjocorind pe toţi, otrăveşte zilele bucuriei şi ale plăcerii. Dar deşi toţi stau îngenunchiaţi în jurul tronului tău, cutremură-te! Răzbunătorul, prorocul libertăţii, se apropie!

13

Răsar deodată-ntregi armate De luptători, zoriţi să spele,

În sângele călăului încoronat, obida lor.

Ti va-narma pe toţi nădejdea,

Sclipind văd săbii ascuţite,

Şi moartea-n fel de chipuri zboară În jurul capului trufaş.

Hura! Noroade-ncătuşate,

Dreptatea sfântă ne răzbună:

Tiranu-i dus pe eşafod/

14

Rupând c-un aspru pârâit Perdeaua beznei mincinoase,

Şi doborând hidosul idol Al nesătulei tiranii,
Pe uriaşul cu o sută De braţe, ferecat în lanţuri,
II târâie, ca pe-un veri-cine Spre tronu-n care cârmuise Să-l judece poporul-rege:
— Cum îndrăznişi, tiran nemernic,
Duşman orânduirii mele,
Tllhar încoronat de mine,
În contra mea să te ridici?
În purpură te-am îmbrăcat,
Te-am pus dreptăţii păzitor,
Orfani şi văduve să aperi,
Cu cei nevinovaţi să fii Ca un părinte iubitor;
Să răsplăteşti pe slujitorii Zeloşi ai patriei iubite,
Să fii icoană a virtuţii,
Prigonitor neîmpăcat Al clevetirii şi minciunii.
16
Şi vasele ce-acopăr marea...
Eu le-am trimis ca să agonisească bună stare şi bogăţie. Am dorit ca plugarul să nu fie prizonier pe ţarina sa şi teaş fi binecuvântat...
17
Nici sângele nu mi-am cruţat,
Ţi-am dat armate de ne-nvins Să lupte sub comanda ta,
Cu tine lauri să câştige.
*Turnat-afn monştri de oţel*180 *Ca să zdrobeşti duşmanii ţării.*
Pentru folosul tuturor Despic pământu-n adâncime —
Metalul sclipitor îl caut,
Pe tine să te-mpodobesc.
18
Dar tu, uitându-ţi jurământul,
Oiţind că eu ţi-am dat coroană Ca mie tu să-mi porţi de grijă,
Tu te crezuşi stăpân, nu eu!
Cu spada ţie-ncredinţată Stricat-ai vechea rânduială,
Ai ris de adevăr, poruncă Ai dat de el să ne ferim.
Bârfelii drumu-i netezeşti.

L-ai invocat în ruga ta Pe dumnezeu şi nu pe mine —
De mine tu te-ai lepădat.
19
Şi plinea pentru hrana mea,
Stropită cu sudori de sânge,
Cu tine o împărtăşesc —
Eu munca n-am precupeţit-o.
Nesaţiul tău e fără margini,
Nicio comoară nu-ţi ajunge!
Comorile nu-ţi mai ajung De iei şi zdreanţă de pe mine?
Cu daruri vrei să copleşeşti Pe favorit, şi să acoperi Cu aur şi cu pietre scumpe Ibovnica neruşinată!
Sau aurul ţi-e dumnezeu?
20
Răsplata cuvenită muncii O dăruieşti celor nemernici[iv] *Cu sabia menită crimei Ameninţi pe nevinovaţi.*
Oştirea, scutul meu, n-ai dus-o Tn glorioase bătălii Să lupte pentru omenire.
Să sângereze ai trimis-o,
Ca vreun chefliu, mai ştiu eu unde,
Căscână, să zică: „Ce erou!”
21
Cel mai cumplit răufăcător...
Ai îngrămădit nelegiuiri peste nelegiuiri. Ai îndrăznit să-ţi îndrepţi suliţa împotriva mea...
Mori! Mori de moarte însutită. —
E glasul poporului...
22
O, mare om, perfid, bigot,
Crud, demagog şi sacrileg! în lume singurul exemplu De despot binefăcător;
Pe tine Cromwell[181] *te slăvesc,*
Sugrumător de libertate,
Căci tu, având în mâini puterea, în primul rând le-ai arătat Urmaşilor, spre-nvăţătură,
Cum se răzbună un popor!
La moarte-l osândişi pe Carol!

23

Şi iată, glasul libertăţii răsună în toate colţurile lumii...

Întreg norodul se adună Şi sfarmă tronul de oţel. Întocmai ca Samson, el surpă Palatul intrigii perfide,

Şi Legii îi ridic-un templu Măreţ cum e cereasca boltă.

Eşti mare, duh al libertăţii!

Eşti creator ca dumnezeu I

24

în strofele următoare se descrie domnia libertăţii şi efectele ei: siguranţa, liniştea, prosperitatea, progresul.

34

Dar patima nenorocită Aţâţă focul răutăţii...

Şi curmă liniştea „cetăţenilor.

Părinţi şi fii ea învrăjbeşte,

Căminul conjugal îl surpă...

Şi celelalte consecinţe ale instinctului neînfrânat de dominaţie.

35, 36. 37

Descrierea efectelor dezastruoase ale luxului. Discordie şi război civil. Marius. Sulla.182 Augustus...

Şi libertăţii turbulente Punându-i capăt, împleti Ghirlande sceptrului de fier...

Ca urmare... sclavia...

38, 39

Aceasta este legea Naturii: Din suferinţă se naşte dorul de libertate; din prea mare libertate – iară sclavie...

40

De ce ne-am mira? Şi omul se naşte pentru a muri...

Următoarele opt strofe conţin prorociri despre soarta viitoare a patriei; ea se va desface în bucăţi, şi cu atât mai repede, cu cât va fi mai întinsă. Dar vremea n-a sosit încă. Atunci când va veni

Zăvorul greu al nopţii negre Sinistru răsuna-va...

Stăpânirea îndărătnică, înainte de a-şi da sufletul, va pune strajă cuvântului şi-şi va aduna toate puterile pentru ca să zdrobească, cu ultima lovitură, libertatea renăscândă...

49

Dar omenirea în lanţuri îşi va ridica vocea. Însufleţită de nădejdea libertăţii şi de dreptul natural indestructibil, va începe a se mişca... Se va cutremura stăpânirea... Atunci, încordarea tuturor puterilor... şi tirania, într-o clipă.

Ca fumul se va risipi.

O zi, ferice printre toate!

50

Puternic sună glasul Firii,

Al creaţiunii glas divin...

Se clatină bolta întunecoasă. Libertatea a răsărit luminoasă...

Acesta e sfârşitul, – îmi spune poetul de modă nouă. Am fost încântat... Poate aş fi avut poftă să fac oarecari aprecieri nu tocmai favorabile asupra versurilor; dar clopoţelul mi-a adus aminte că la drum e mai sigur să dai pinteni unor mârţoage de poştă, decât să faci echilibristică pe Pegas 183, mai ales când e cu nărav.

GORODNIA 184

Când am intrat în acest sat, nu cânturi poetice mi-au lovit auzul, ci bocete sfâşietoare de femei, copii şi bătrâni. Curios să aflu pricina frământării care se observa pe uliţă, m-am dat jos din chibitcă şi am spus poştalionului să tragă în curtea hanului.

Apropiindu-mă de nişte oameni care stăteau adunaţi laolaltă, am aflat că pricina vaietelor şi lacrimilor multora din cei strânşi acolo era recrutarea. Se adunaseră aici din satele vecine moşiereşti, şi ale statului, flăcăi şi bărbaţi spre a fi recrutaţi.

O femeie de vreo 50 de ani îl ţinea de gât pe un flăcău de 20 şi se tânguia: – Copile dragă, cui m, a laşi? Pe mâna cui laşi căminul părintesc? Pe lanurile noastre o să crească iarbă şi mușchi pe bordeiul nostru. Măicuţa ta bătrână o să ajungă pe drumuri. Trupul meu şubred cine are să-l apere de frig, cine are să-l umbrească de arşiţă? Cine are să-mi astâmpere foamea, să-mi potolească setea? Dar nu pentru asta mi se strtnge atâta inima: cine are să-mi închidă ochii

când mi-oi da sufletul? Cine va primi blagoslovenia mea? Cine va încredinţa trupul meu ţărânei, mama noastră a tuturor? Cine va veni să-mi pomenească numele deasupra mormântului? Nu va picura pe el lacrima ta fierbinte; nu voi avea parte de această mângâiere.

O codană care stătea lângă bătrână se văita şi ea:

— Pleacă sănătos, dragul meu, du-te cu bine, soarele meu! Logodnica ta nemângâiată nu va mai avea zi senină. N-au să mă mai pizmuiască tovarăşele. Amar şi vai de zilele mele. Mă părăseşti nici văduvă, nici femeie măritată. Măcar să ne fi dat voie câinele de staroste să ne cununăm. Iubitul meu scump, măcar o noapte să fi dormit la sânul meu alb... Poate s-ar fi îndurat dumnezeu şi mi-ar fi dăruit un copilaş, să-mi mângâi singurătatea...

Flăcăul le răspunse: – Nu mai plângeţi, că mi se rupe inima. Ne cheamă ţarul la datorie. A căzut sorţul 185 pe mine. Aşa a vrut dumnezeu. Dar fiţi pe pace: cui nu-i e scris să moară scapă cu viaţă. Şi poate oi avea noroc să viu cu regimentul prin părţile astea. Poate m-oi învrednici şi eu de galoane... Nu-ţi face inimă rea, măicuţă dragă, şi ai grijă de Praskoviuşka.

— Acest recrut era dintr-un sat de pe domeniile economice. 186

Dintr-un alt grup din apropiere am auzit însă cu totul altfel de vorbe. În mijlocul lui, un bărbat cam de vreo 30 de ani, de statură mijlocie, se uita voios la cei dimprejur, lată ce spunea:

— Dumnezeu mi-a ascultat ruga. Lacrimile nenorocitului au ajuns până la mângâietorul nostru al tuturor. De acum înainte ştiu măcar că soarta mea va atârna de purtarea mea, bună sau rea. Până acum atârna de toanele unei muieri. Numai gândul că n-am să mai fiu bătut fără judecată, şi încă mă împacă cu viaţa.

Înţelegând din aceste vorbe că omul fusese slugă boierească, am fost curios să aflu de la dânsul pricina ciudatei sale veselii. La întrebarea mea, iată ce mi-a răspuns: – Domnul meu, dacă de o parte ar fi o

spânzurătoare şi de cealaltă o apă adâncă şi repede şi dacă, aflându-vă la mijloc, între aceste două primejdii, aţi fi silit să păşiţi sau la dreapta sau la stânga, să alegeţi între spânzurătoare şi apă, ce v-ar îndemna judecata sănătoasă să faceţi? Cred că oricine s-ar arunca în apă cu nădejdea de a putea scăpa de primejdie trecând înot pe malul celălalt. N-o să-i dea în gând nimănui să încerce cu gâtul lui dacă frânghia e tare. Aşa şi cu mine. Grea e viaţa de soldat, dar tot e mai bună decât spânzurătoarea. Şi apoi la urma urmei merge şi cu asta: o clipă şi gata... Dar să mori de moarte înceată, sfârtecat de gârbaci, în lanţuri, în beci, veşnic înjurat, gol, desculţ, flămând, însetat; domnul meu, „mocofanul1' o fi el proprietatea dumneavoastră, aşa cum socotiţi, adesea mai rău ca vitele, dar spre amara lui durere nu e lipsit de simţire. Văd că vă miraţi 'să auziţi astfel de vorbe din gura unui ţăran; dar de ce nu vă miraţi de cruzimea tovarăşilor dumneavoastră, a boierilor?

Şi în adevăr nu mă aşteptam la asemenea cuvinte din partea unui om îmbrăcat cu suman cenuşiu închis şi cu creştetul capului ras. 187 Mă întrebam cum e cu putinţă ca un om din stratul cel mai de jos să aibă vederi la care nu s-au putut ridica aşazişii nobili. II rugai să mă lămurească.

— Dacă n-o să vi se urască să ascultaţi povestea vieţii mele, am să v-o spun. M-am născut iobag. Tată-meu fusese „diadka" la fostul meu stăpân. Slavă domnului că n-o să-mi mai zică „Vanika", sau altă poreclă de batjocură, şi n-o să mai fluiere când or vrea să mă strige. Boierul cel bătrân, om milostiv, înţelept şi cu frica lui dumnezeu, vorbea adesea cu durere despre soarta iobagilor săi. Vrând să-l răsplătească pe taică-meu, care toată viaţa îi fusese slugă credincioasă, s-a gândit să-mi dea şi mie creştere la fel ca lui fiu-său. Între noi aproape n-a fost deosebire; doar că el purta caftan din stofă mai fină. Ce a învăţat boierul tânăr am învăţat şi eu. Am avut aceiaşi dascăli şi, fără să mă laud, pot să spun că în multe privinţi am reuşit mai bine ca dânsul.

— Vaniuşa, – îmi spunea adesea boierul cel bătrân, –

norocul tău de tine atârnă. Tu ai mai multă tragere de inimă pentru învăţătură şi purtare mai bună ca fiu-meu. El are să mă moştenească pe mine, are să fie bogat şi n-o să ştie ce e nevoia; pe când tu... o cunoşti de când te-ai născut. Cată aşadar să fii vrednic de grija ce ţi-o port. – Când boierul tânăr împlini vârsta de 17 ani, am fost trimişi amândoi în străinătate cu un supraveghetor, căruia i se pusese în vedere să mă socotească tovarăş de drum şi nu slugă. La plecarea noastră, boierul bătrân mi-a spus: – Nădăjduiesc că la întoarcere eu şi părinţii tăi vom fi mulţumiţi de tine. Aici, înlăuntrul hotarelor, eşti rob, dar dincolo de graniţă eşti om slobod. Îţi făgăduiesc că, după ce te vei întoarce, ml vei mai avea să porţi lanţurile cu care te-ai născut. — Cinci ani am petrecut în străinătate; apoi ne-am întors în Rusia, boierul tânăr bucuros să-şi revadă părintele, iar eu, mărturisesc, măgulindu-mă cu speranţa că se va îndeplini făgăduiala ce mi se dăduse. Cu ce bătaie de inimă am trecut iarăşi hotarul patriei! Vai! Presimţirea mea s-a adeverit: la Riga boierul tânăr a primit vestea morţii tatălui său. Pe el vestea asta l-a mâhnit; pentru mine a fost un trăsnet... Căci toată strădania mea de a câştiga prietenia şi încrederea tânărului meu stăpân fusese zadarnică. Nu numai că nu mă iubea – poate din invidia firească la un suflet mic – dar mă ura.

Băgând de seamă cât mă copleşise ştirea despre moartea părintelui său, el mă încredinţă că nu va uita făgăduiala ce mi se dăduse – dacă mă voi arăta vrednic de ea... Până acum niciodată nu îndrăznise să-mi vorbească în felul ăsta. Chiar la Riga dădu drumul supraveghetorului, ce e drept răsplătindu-l cu multă dărnicie. Adevărul cere să recunosc că fostul meu stăpân are multe însuşiri bune; dar ce folos, dacă e uşuratic, slab de caracter 1

O săptămână după sosirea noastră la Moscova, stăpânu-meu s-a îndrăgostit de o fată frumoasă la chip, dar cu suflet josnic şi haină la inimă. Deprinsă din copilărie cu trufia neamului din care se trage, pentru ea are preţ numai luxul, rangul şi bogăţia. După două luni deveni soţia

boierului meu şi stăpâna mea atotputernică. Până atunci nu se schimbase nimic în felul meu de viaţă; cei ai casei mă considerau prieten al stăpânului. El nu-mi poruncea ca unei slugi, dar eu îmi dădeam seama de situaţia mea şi căutam să-i ghicesc dorinţele. Dar de îndată ce tânăra doamnă a călcat pragul casei unde avea să domnească, am şi simţit povara ursitei mele. În prima seară după nuntă, şi a doua zi când i-am fost prezentat de către soţul ei drept prieten al său, ea era ocupată cu obişnuitele treburi ale unei căsnicii noi. Dar în seara acestei zile tinerii căsătoriţi poftiseră mai mulţi musafiri la cea dintâi cină dată de ei; când toţi şezură la masă şi mă dusei şi eu la locul meu obişnuit, în capătul cel mai de jos, stăpână mea se adresă soţului ei, cu glas destul de tare: „Dacă doreşti să şed la masă cu musafirii, apoi să nu mă sileşti să stau la un loc cu o slugă...” Stăpânu-meu, care acum nu mai avea altă voinţă decât a nevestei, aruncă o privire spre mine şi-mi trimise vorbă să mă scol de la masă, că mi se va trimite mâncare în odaia mea. Vă puteţi închipui ce am simţit, la asemenea jignire. Cu ochii plini de lacrimi, dar stăpânindu-mi plânsul, am plecat. În ziua următoare nici n-am îndrăznit să mă arăt. Mâncarea mi s-a trimis în cameră, dar nimeni n-a întrebat de mine. Tot aşa şi în zilele următoare. Într-o zi după prânz, cam o săptămână după nuntă, noua stăpână, inspectând casa şi hotărând îndatoririle şi culcuşul fiecărui servitor, a intrat şi în camerele mele, pe care le pregătise pentru mine boierul bătrân. Eu nu eram acasă. Nu voi repeta cuvintele de batjocură pe care le-a spus despre mine cu acest prilej. Când m-am întors acasă am aflat porunca ei: de acum înainte locul meu este într-un colţişor din catul de jos, împreună cu ceilalţi servitori holtei. Acolo mi se şi mutase patul şi lada cu hainele şi rufele mele. Toate celelalte lucruri au rămas în fostele mele camere, unde de acum înainte aveau să şadă cameristele stăpânei.

Ce s-a petrecut în sufletul meu când mi s-a spus aceasta e mai uşor s-o simtă cine poate, decât s-o spun eu. Dar să nu lungesc vorba. Stăpână-mea, luând în mâini ocârmuirea

casei, nu m-a găsit vrednic de altă îndeletnicire decât să mă facă lacheu. A trebuit să îmbrac livreaua. Asta înseamnă: la cea mai mică greşeală sau scăpare din vedere, palme, nuiaua, gârbaciul... O, domnul meu, mai bine nu m-aş fi născut! De câte ori nu l-am blestemat pe răposatul meu binefăcător că, datorită lui, am şi eu suflet simţitor! Mai bine m-ar fi lăsat fără învăţătură, ca să nu-mi dau seama că sunt şi eu om deopotrivă cu toţi. Demult, demult aş fi renunţat la viaţa asta chinuită, dacă nu mi-ar fi fost teamă de acela care e judecătorul nostru al tuturor. M-am hotărât să-mi port jugul cu răbdare. Am răbdat şi durerile trupului şi chinurile sufletului. Dar o nouă şi grozavă jignire a făcut cât pe ce să-mi calc hotărârea şi să pun capăt urgisitei mele vieţi.

Nepotul stăpânei, un băieţandru de 18 ani, sergent în gardă, deprins cu apucăturile filfizonilor moscoviţi, s-a îndrăgostit de una din cameristele mătuşă-sii. Fata, cu simţurile deja încercate, nu i se împotrivi prea mulţ şi rămase însărcinată. Deşi obişnuit cu „daraverile de dragoste”, împrejurarea asta l-a cam fâstâcit pe junele cavaler. Dar mătuşica, aflând de cele întâmplate, porunci ca fata să nu mai dea ochii cu ea şi pe nepotu-său îl certă – nu prea aspru. După obiceiul stăpânilor „milostivi” ea hotărî, ca pedeapsă pentru fosta sa favorită, s-o mărite cu un grăjdar. Din păcate însă toţi grăjdarii erau însuraţi. Fata însărcinată avea nevoie, de ochii lumii, neapărat de un bărbat. Şi atunci stăpână, printre toţi servitorii, n-a găsit pe altul mai nimerit pentru treaba asta, decât pe mine!... Această hotărâre mi-a adus-o la cunoştinţă, de faţă fiind şi bărbatu-său, ca fiind o deosebită cinste pentru mine. Umilirea asta n-am mai putut-o răbda: – Femeie fără suflet! Stă în puterea ta să-mi chinuieşti trupul. Voi ziceţi că legile v-au dat acest drept. Eu nici asta nu cred; dar

ceea ce ştiu bine este că nimeni nu poate fi silit să se căsătorească fără voie.

— La aceste vorbe ale mele ea tăcu, muşcându-şi buzele de mânie.

Mă întorsei apoi către soţul ei: – Fiu nerecunoscător al unui om de omenie! Ai uitat şi hotărârea lui şi chiar făgăduiala ta. Dar să nu împingi ia desperare un suflet mai nobil decât al tău. Bagă de seamă!

— Mai mult n-am putut spune căci, din porunca stăpânei, m-au dus în grajd şi m-au snopit în bătaie, fără milă. În ziua următoare, din pricina loviturilor primite, abia am fost în stare să mă scol din pat. Totuşi iar m-au dus în faţa stăpânei.

— Te iert, – zise ea, – pentru obrăznicia de ieri. Ia-o pe Mavruşka: te vrea, iar eu, măcar că a greşit, ţin la ea şi vreau să-i împlinesc dorinţa.

— Răspunsul meu l-aţi auzit ieri. Altul n-am. Adaug numai că m-oi plânge stăpânirii că vreţi să mă siliţi la ceva la care nu sunteţi în drept.

— Atunci, la recrutare! — răcni stăpâna ca ieşită din fire. Un călător rătăcit într-un pustiu înfricoşător se bucură mai puţin când regăseşte cărarea pierdută, decât m-am bucurat eu la auzul acestor cuvinte. Chiar a doua zi porunca stăpânei s-a îndeplinit. Femeie fără minte! Şi-a închipuit că şi pentru mine a fi soldat este o pedeapsă, ca pentru ceilalţi săteni. Pentru mine recrutarea a fost o pomană; când m-au ras pe creştet, am simţit că am renăscut! Am prins iar putere, am început iar să judec liniştit. S-a trezit iar în mine nădejdea, dulcea speranţă, mângâierea celor nenorociţi.

— O lacrimă grea, dar nu de durere şi desperare, curse din ochii bietului om. L-am strâns la piept. Faţa i se

lumină.

— Totul încă nu-i sfârşit, – zise el voios.

— Mi-ai înarmat sufletul împotriva tristeţii. M-ai făcut să simt că necazurile mele nu sunt veşnice.

Despărţindu-mă de acest nenorocit, m-am apropiat de un alt grup, în mijlocul căruia am zărit trei oameni legaţi în lanţuri grele. „Ciudat lucru, mi-am zis la vederea acestor oameni încătuşaţi. Acuma sunt abătuţi, speriaţi, mohorâţi. Nu numai că nu doresc să devină soldaţi, dar trebuie siliţi cu mijloace din cele mai aspre. Dar odată obişnuiţi cu greutăţile vieţii de militar, devin veseli, îndrăzneţi şi nici nu vor să mai audă de starea lor de altădată". Am întrebat pe un om care stătea în apropiere şi care după îmbrăcăminte părea să fie un vătăşel.

— Li s-a pus lanţuri, pesemne, ca să nu fugă?

— Păi da. Oamenii ăştia au fost ai unui moşier, care a avut nevoie de bani ca să-şi cumpere o caretă nouă. De aceea i-a vândut unor ţărani ai statului pentru a fi trimişi la recrutare, în locul altora.

— Te înşeli, prietene, – răspunsei eu. — Ţăranii statului n-au dreptul să cumpere ţărani, fraţi de-ai lor.

— Păi treaba nici nu se face aşa cu vânzare şi cumpărare. Stăpânul nenorociţilor ăstora primeşte preţul cu care s-a învoit şi-i sloboade pe oameni din iobăgie. Aceştia, chipurile, după dorinţa lor, sunt primiţi printre sătenii statului din comuna care a dat banii; iar comuna hotărăşte să fie trimişi la recrutare. Acuma îi duce, împreună cu cei liberaţi, în comună la noi, pentru înregistrare.

Oameni liberi, care n-au făcut nicio faptă rea, în lanţuri, vânduţi ca vitele! Se cheamă că avem legi înţelepte. Da, înţelepciune care e numai în vorbe! Nu înseamnă asta să-ţi baţi joc de legi? Mai mult, înseamnă a-ţi bate joc de sfântul nume al libertăţii! O, dacă robii, care gem sub greutatea lanţurilor, împinşi la desperare, ar sfărâma cu fiarele care le încătuşează libertatea, capetele noastre, capetele stăpînilor neomenoşi şi ar înroşi pământul cu sângele

nostru 1 Ce ar pierde patria prin aceasta? Din rândurile poporului s-ar ridica bărbaţi de seamă în locul celor ucişi; dar aceşti bărbaţi altfel şi-ar înţelege chemarea, n-ar mai nutri gânduri de asuprire. Acesta nu este un vis. Privirea mea străbate perdeaua deasă a vremii, care ascunde ochilor noştri viitorul; zăresc ce va fi peste un veac. Indignat, am vrut să mă înde* părtez.

Dar oamenii ăştia încătuşaţi de fapt, acum sunt oameni slobozi. Dacă ar avea măcar puţin curaj, ar putea zădărnici planul mişelesc al asupritorilor lor.

Ia să mă întorc...

— Ascultaţi, prieteni, – zisei acestor oameni, prizonieri în propria lor ţară, – ştiţi voi că dacă nu vreţi, de bunăvoie, să intraţi în armată, nimeni nu vă poate sili? Ia lasă, boierule, nu-ţi mai bate joc de nişte oameni amărâţi. Şi fără glumele dumitale ne e destul de greu să ne despărţim, care de un tată bătrân şi neputincios, care de surori nevârstnice sau de o nevastă tânără. Noi ştim că boierul nostru ne-a vândut pentru o mie de ruble ca să ne trimeată la recrutare. — Dacă n-aţi ştiut până acum, apoi să ştiţi de la mine că după lege nu e voie să se vândă oameni pentru recrutare; că ţăranii n-au voie să cumpere oameni; că boierul vostru v-a slobozit din iobăgie şi că cumpărătorii vor să vă înscrie în comuna lor, chipurile, după dorinţa voastră. — Apoi, dacă e aşa, boierule, îţi foarte mulţumim. Când o să ne ia măsura 188, om spune toţi că nu vrem să fim soldaţi şi că suntem oameni slobozi. — Mai adăugaţi la asta că boierul v-a vândut într-un timp neîngăduit de lege[25]) şi cu mijloace silnice.

— E uşor să ne închipuim bucuria care s-a ivit deodată pe feţele acestor nenorociţi. Săriră în picioare şi începură să scuture lanţurile, voind parcă să-şi încerce puterile pentru a le rupe. Dar pe mine sfaturile astea cât pe ce să mă bage în mare bucluc: sătenii care-i duceau la recrutare,

25 în timpul cînd se făcea recrutarea, era interzisă cumpărarea de iobagi. (N. aut.)

auzind ce-am spus, săriră furioşi la mine: – Ia ascultă, boierule, nu-ţi băga nasul unde nu-ţi fierbe oala. Fă bine de-ţi cată de drum, c-apăi...

— Am încercat să mă împotrivesc, dar ei au început să mă îmbrâncească cu atâta putere, încât am fost silit s-o şterg.

Apropiindu-mă de han, am dat de alţi săteni, strânşi în jurul unui om, îmbrăcat într-un surtuc zdrenţuit şi, pe cât se părea, cam beat. Omul se strâmba la cei dimprejur, iar aceştia făceau haz, râzând cu lacrimi.

4 – Dar ce minunăţie e acolo, de râdeţi cu atâta poftă?

— Întrebai eu pe un băiat.

— Uite, recrutul ăla e un străin şi nu ştie boabă ruseşte. După puţinele cuvinte îngăicnate de el am înţeles că-i franţuz.

— Curiozitatea mea iar se trezi; am vrut să ştiu cum de-au ajuns nişte săteni să dea recrut pe un străin. 11 întrebai deci pe limba lui: – Ia spune, amice, prin ce împrejurare te afli aici?

FRANŢUZUL: Aşa mi-a fost norocul. Unde e bine, acolo e patria.

EU: Dar cum ai ajuns recrut?

FRAN ŢUZUL: Eu singur am vrut. Eu cunosc viaja de soldat şi-mi place.

EU: Dar cum se face că eşti dat recrut dintr-un sat? După câte ştiu eu, din sate se recrutează numai săteni şi ruşi; iar tu nu eşti, cum văd, nici sătean, nici rus.

FRAN ŢUZUL: Iată cum. Eu sunt parisian. În copilărie am învăţat meşteşugul de coafor şi peruchier. M-am angajat la un boier cu care am plecat în Rusia. Aici am stat în serviciul lui, la Petersburg, de i-am pieptănat peruca, un an întreg; dar n-am văzut niciun ban, că n-a avut de unde să-mi plătească. Atunci l-am părăsit; însă alt loc n-am găsit, aşa că aproape am murit de foame. Din fericire m-am putut angaja matelot pe o corabie care naviga sub pavilion rusesc, înainte de a mă îmbarca a trebuit să depun jurământ ca supus rus. Apoi am plecat la Liibeck. Pe drum

căpitanul de multe ori m-a stâlcit în bătaie, fiindcă eram leneş. Din nebăgare de seamă am căzut de pe un catarg pe punte şi mi-am rupt trei degete la o mână. Astfel n-am mai fost în stare să ţin vâsla. La Liâbeck m-au prins nişte recrutori prusaci. 189 Am slujit în diferite regimente, unde am mâncat bătăi destule pentru lene şi beţie. Odată, fiind beat, am înjunghiat pe un camarad şi a trebuit să fug din Memel, unde mă aflam în garnizoană. Mi-am adus aminte că jurasem credinţă Rusiei şi, ca fiu credincios al patriei, m-am dus la Riga cu doi taleri în buzunar. Pe drum am trăit din pomeni. La Riga, mulţumită norocului şi iscusinţei mele, am câştigat la joc, într-o cârciumă, vreo douăzeci de ruble; pentru zece mi-am cumpărat un caftan cumsecade şi m-am tocmit lacheu la un negustor din Kazan. În drum spre acest oraş, când am trecut prin Moscova, m-am întâlnit însă cu doi compatrioţi de-ai mei, care m-au sfătuit să-l las pe stăpânu-meu şi să-mi caut la Moscova un post de institutor. Le-am spus că de-abia ştiu să citesc, dar ei mi-au răspuns: – Vorbeşti franţuzeşte, atâta e de ajuns; – Stăpânu-meu n-a băgat de seamă că pe uliţă am rămas în urmă; el şi-a urmat drumul, iar eu am rămas la Moscova. Compatrioţii mei mi-au găsit repede un loc de institutor plătit cu 150 de ruble, un pud de zahăr, un pud de cafea, 10 funţi de ceai pe an, masă, servitor şi trăsură. Trebuia însă să mă duc la ţară. Cu atât mai bine. Acolo timp de un an nimeni nu şi-a dat seama că nu ştiu să scriu. Dar o rudă a patronului meu m-a dat de gol; aşa că a trebuit să mă car îndărăt la Moscova. Cum alt prost ca acela n-am mai găsit, iar meseria mea nu puteam s-o fac din pricina degetelor rupte ca să nu mor de foame m-am vândut pentru 200 de ruble. M-au trecut în listă ca ţăran şi mă trimit recrut. Sper, – declară el cu ifos, – că dacă o izbucni vreun război, am să ajung general; iar de nu, o să-mi umplu buzunarele (pe cât posi’bil) şi, încununat de lauri, m-oi întoace la odihnă în patria mea.

Nu o dată am dat din umeri la palavrele acestui vagabond. Cu inima strânsă m-am urcat în căruţă să plec.

ZAVIDOVO ifO

Când să pornim, se auzi deodată un zgomot mare şi oamenii începură să alerge de colo până colo prin sat. Pe uliţă văzui un ostaş în uniformă de grenadir păşind fudul cu o biciuşcă în mână şi strigând: „Cai! Mai repede! Unde-i starostele? înălţimea sa are să fie aici peste un minut. Să vie starostele!“ – Starostele alergă gâfâind la chemarea lui. De la o sută de paşi îşi scoase pălăria... — „Cai! Mai repede 1“ – „îndată, îndată, tăicuţule. Binevoiţi a-mi arăta podorojna“. — „Na! Dar mai repede, că te...“ – răcni ostaşul ridicând biciuşca deasupra capului bietului staroste, care tremura de frică. Exclamaţia asta întreruptă era tot aşa de plină de înţeles ca apostrofa lui Eol către vânturi 191: „Quos ego!...“ în Eneida lui Virgilius; şi, încremenit la vederea biciuştii, starostele simţi tot atât de viu puterea braţului ameninţător al soldatului, cum au simţit vânturile revoltate forţa tridentului lui Eol. Starostele înapoie foaia de drum centaurului modern şi-i zise: „înălţimea sa cu onorata familie are nevoie de 50 de cai şi noi aici avem numai 30; ceilalţi sunt împrăştiaţi”. — „Din pământ să mi-i scoţi, diavol bătrân, că altfel te stropşesc!“ – „Dar de unde să-i iau dacă nu-s?“ – „Şi mai vorbeşti! Uite, să vezi că ai să găseşti cai!“ Şi apucându-l de barbă pe bietul bătrân, începu să-l croiască pe spinare cu biciuşca. — „Ei, te-ai săturat?... Dar iaca alţi trei cai, – glăsui straşnicul judecător al neamului poştalionilor arătând la caii înhămaţi la căruţa mea.

— Deshamă-i şi dă-mi-i mie!“ – „Dacă vrea boierul cela să-i dea“... — „Cum să nu-i dea? Am ac şi de cojocul lui. Dar cine-i?“ – „Dumnezeu să-l ştie. Un oarecare..." – Ce titlu mi-a dat habar n-am.

Fireşte că m-am împotrivit ca viteazul curier al înălţimii sale să-şi facă mendrele, adică să deshame caii de la căruţa mea şi să mă lase să înnoptez în staţie.

Discuţia mea cu centaurul grenadir fu întreruptă de sosirea înălţimii sal’e. Încă din depărtare s-au trezit strigătele surugiilor şi tropotul cailor, care galopau din

răsputeri. Loviturile dese ale copitelor şi roţile care se învârteau repede, de nu vedeai cu ochii, ridicară un praf atât de des, încât un nor opac ascundea caleaşca înălţimii sale privirii poştalionilor care-l aşteptau, cum se aşteaptă o vijelie cu tunete şi fulgere... Don Quijote 192 probabil ar fi văzut aici o minune, căci norul de praf care învelea simandicoasa persoană a înălţimii sale s-a oprit deodată, s-a risipit, şi dânsul ni se înfăţişă cenuşiu, ca un negru din născare.

Ca să capăt eu alţi cai pentru căruţa mea a trebuit să treacă mai bine de un ceas, de la sosirea mea în staţie. Pentru înălţimea sa a fost deajuns un sfert de oră... şi a şi pornit ca pe aripile vântului! Pe când mârţoagele mele, măcar că păreau mai voinice decât acelea găsite vrednice de a transporta persoana înălţimii sale, însă, neavând a *se teme de biciul grenadirului, au mers în trap potrivit.

Fericiţi potentaţii în ţările cu guvern monarhic! Fericiţi cei împodobiţi cu decoraţii şi cordoane! Orice dorinţă li se satisface; până şi nişte animale necuvântătoare înţeleg că trebuie să galopeze fără a-şi cruţa picioarele şi plămânii, ba chiar cu riscul de a crăpa de oboseală, numai ca ilustrul călător să nu caşte de plictiseală pe drum. Repet, fericiţi oamenii a căror înfăţişare impune respect tuturor. Cine dintre cei care tremură de frica biciului ameninţător poate să ştie că acela în numele cui sunt ameninţaţi este o neglăsuitoare în gramatica de Curte[26]), că în toată viaţa lui n-a izbutit să spună nici A niciO, că poziţia sa înaltă şi-o datoreşte cui i-ar fi ruşine să spună, că este o fiinţă cu suflet josnic, că înşelăciunea, trădarea, desfrâul, furtul, hoţia, otrăvirea, omorul sunt pentru el ca şi cum ar bea un pahar cu apă; că obrajii lui, de ruşine n-au roşit niciodată, cel mult de mânie sau... de la o palmă; că e prieten cu cel

26 Vezi manuscrisul lui Fonvizin*: Gramatica de Curte[193]). (N. aut.) Aici este un joc de cuvinte. Literă neglăsuitoare înseamnă literă mută (ca de pildă *ti* mut în ortografia romînească de odinioară). Aici în înţelesul de personaj fără trecere. (N. red. rom.)

din urmă istopnik şi sclav al oricui are cât de mică influenţă la Curte. Dar faţă de cei care nu-i cunosc josnicia şi servilismul este tiran şi dispreţuitor. Rangul fără merit adevărat aminteşte de vrăjitorii din satele noastre. Ţăranii îi respectă şi se tem de ei, închipuindu-şi că au puteri supranaturale. Şi aceşti şarlatani domnesc în voie peste ei. Dar, de îndată ce, în gloata care se închină la dânşii ca la nişte dumnezei, se iveşte un om mai puţin ignorant, înşelătoria lor e dată de gol; de aceea ei nici nu suferă asemenea oameni cu vederea limpede în locul unde-şi exercită meseria de făcători de minuni. La fel, să bage bine de seamă acel care s-ar încumeta să demaşte vrăjitoria potentaţilor.

Dar ide unde ipână unde să mă iau eu la întrecere cu înălţimea. Sa! Coloana de praf ipe care a ridicat-o s-a risipit curând; şi când aim ajuns la Klin, lumea şi uitase de el şi de alaiul gălăgios cu care trecuse pe acolo.

KLIN 194

— „A fost odată, la Roma în cetate, un cneaz Evthimian...“ – Cântecul popular, intitulat „Alexei, omul lui dumnezeu” 195, îl cânta un mioşoeaig orb, care şedea la poarta hanului. Se strânsese în jurul lui o grămadă de oameni, în cea mai mare parte copii şi tineri. Părul lui argintiu, ochii liipiţi, expresia paşnică a feţei inspirau respect privitorilor. Accente simple, nemeşteşugite, însă pline de simţire, ale câmtăreţului, pătrundeau până la Mima ascultătorilor, care sorbeau acest glas al naturii cu mai multă plăcere decât sorb urechile muzicale ale locuitorilor din Moscova sau Petersburg modulaţiile artistice a’le unei Gabrielli sau Todi196, sau ale unui Marchesi. Nimeni din cei de faţă n-a rămas fără a fi mişcat până în adâncul sufletului, când câmtăreţul,ajungând la episodul despărţirii eroului isău, de-abia îşi putu termina povestirea, cu un glas care se întrerupea mereu. Orbitele ochilor lui stinşi se umplură de lacrimi amare, care-i curseră şiroaie pe obraji.

— O, Natură, cât eşti de tiranică!

— Văzând lacrimile moşneagului, femeile începură şi ele să plânigă; de pe buzele tinerilor pieri zâmbetul firesc vârstei; pe feţele copiilor se zugrăvi teama – dovada sigură a unui sentiment dureros, dar necunoscut; până şi bărbaţii, deprinşi cu asprimea vieţii, luară o înfăţişare gravă.

— O, Natură! — exclamai eu încă o dată.

Cât e de dulce sentimentul tristeţii! Cum reîmprospătează sensibilitatea inimii 1 Plânsei şi eu alături de ceilalţi; şi lacrimile mi-au fost tot atâ't de dulci ca acelea pe care le storc suferinţele lui Werther 197... Ah, iubite prietene 198, de ce n-ai văzut şi tu acest tablou! Ai fi plâns şi tu cu imine şi lacrimile, împărtăşite, ar fi fost şi mai dulci.

După ce moşneagul şi-a sfârşit cântecul, cei de faţă îi dădură fiecare câte ceva pentru osteneală. Bătrânul primi copeicile, şi gologanii, şi bucăţile de pâine cu destulă nepăsare; dar mulţumi fiecăruia, înclinându-se adânc şi făcânidu-şi cruce, cu vorbele: „Dumnezeu să-ţi dea sănătate". N-am vrut să plec de acolo fără a fi însoţit de această rugăciune a moşneagului, plăcut desigur lui dumnezeu. Doream binecuvântarea lui pentru săvârşirea călătoriei şi îndeplinirea dorinţelor mele. Am crezut totdeauna şi cred că binecuvântarea unui suflet simţitor netezeşte drumul în călătorie şi smulge spinii neliniştii. Mă apropiai deci de bătrân şi în mâna tui tremurătoare pusei o rublă, cu o mână care tremura şi ea la fel, de frică ca nu cumva să fi fost prea darnic din vanitate. Moşneagul îşi făcu cruce, dar nu apucă să rostească obişnuita 'binecuvântare, negreşit, din pricina senzaţiei neobişnuite pricinuită de moneda pe care o avea în palmă. Simţii ca o lovitură în inimă... „I-ar fi făcut mai multă iplăcere, imă gândii, dacă-i dădeam o para. Pentru el paraua este semnul omeniei fireşti care suferă cu cei nenorociţi; pe când în rublă el simte poate trufia mea şi nu-i vine s-o binecuvânteze.. Vai, ce mic ra-am simţit! Cât am invidiat pe cei ce dăduseră o copeică sau o bucată de pâine!

— Nu-i un gologan? — îngăimă moşneagul, vorbind, ca şi

până acum, fără a se adresa nimănui anume. — Nu, bunicule, e o rublă, – îi zise băiatul care stătea în picioare lângă el.

— Şi la ce aşa pomană? — zise orbul, aplecând în jos ochii morţi, ca şi cum ar căuta să vadă ceea ce ţine în palmă.

— S-o fi dat mai bine cui îi poate folosi. Dacă n-aş fi lipsit de vedere, ce recunoscător aş fi fost pentru acest dar! Mie nu-mi face trebuinţă, dar aş fi dat-o unuia mai nevoiaş. Ah! De-aş fi avut-o după focul cei mare oare a fast aici la noi, aş fi putut potoli, măcar pentru o zi, două, vaietele copiilor flămânzi ai vecinului meu. Dar acuma ce să fac cu ea? Nici nu văd unde s-o pun. O să fie poate prilej de faptă rea. Să furi o ieţcaic nu-i mare scofală, dar la o rublă mulţi întind mâna bucuros... Ia-ţi-o înapoi, dragă domnule, cu rubla d urnita le şi eu şi dumneata putem îndemna la furtişag.

— O! Pentru o inimă simţitoare cât este de usturător un reproş când e adevărat!

— Ia-ţi-o înapoi, – repetă orbul, – că mie. Nu-mi trebuie. Şiapoi nici nu o merit, fiindcă n-am slujit împăratului al cărui chip e pe ea. I-a plăcut creatorului ca să fiu lipsit de vedere încă în anii mei sprinteni. Cu răbdare îndur pedeapsa lui. Pentru greşelile mele m-a bătut. Eu am fost ostaş; am luat parte la multe bătălii împotriva duşmanului patriei; şi totdeauna m-am luiptat fără frică. Dar militarul trebuie să fie cu măsură. Pe mine la începutul fiecărei lupte mă cuprindea parcă un fel de turbare; n-am cruţat niciodată pe duşmanul care zăcea la picioarele mele şi se ruga să-l las să trăiască, n-am iertat pe vrăjmaşul dezarmat. O dată, în avântul victoriei armelor noastre, îmbătat de sânge şi în goană după pradă, am căzut la pământ lipsit de vedere şi de simţire din pricina unei ghiulele de tun care mi-a trecut în dreptul ochilor. O, voi, ostaşi care aţi venit după mine, fiţi viteji, dar nu uitaţi omenia.

— Moşneagul îmi înapoie rubla şi se aşează iar liniştit la locul lui.

O femeie de vreo 50 de ani, apropiindu-se, zise orbullui: – Uite, moşule, ţi-am adus plăcinta de sălbători.

— Cu câtă bucurie a luat-o moşneagul, cu amândouă mâinile!

— Asta-i adevărată binefacere, adevărată pomană. De treizeci de ani în şir mănânc plăcintă, duminica şi sărbătorile. N-ai uitat făgăduiala ce mi-ai dat-o de copilă. Ceea ce am făcut pentru răposatul taică-tău merită oare ca tu să nu mă uiţi până oi muri?... Dragii mei, pe tatăl ei eu l-am scăpat din mâna unor soldaţi răzleţi, care-l băteau, lucru ce ţăranilor li se întâmplă adesea. Soldaţii i-au cerut nu ştiu ce şi el s-a luat la ceartă cu ei. Lucrul sa întâmplat liângă aria de treierat. Soldaţii l-au luat la bătaie. Eu eram sergent în compania din oare făceau parte soldaţii şi m-am întâmplat şi eu pe acolo. La ţipetele ţăranilor am alergat şi l-am scăpat de bătaie; poate şi de ceva mai rău. Iacă de ce şi-a adus aminte hrănitoarea mea de azi, când m-a văzut aici cerşetor. Nu uită ea asta în nicio duminică şi zi de sărbătoare. Eu n-am făcut cine ştie ce mare ispravă, dar a fost o faptă bună; şi faptele bune găsesc har în ochii lui dumnezeu. La el nimic nu se pierde.

— Şi chiar ai de gând, moşule, – i-aim zis eu, —

193

J 3 – Călătorit *d*ie la Petersburg la Moscova să mă umileşti în faţa tuturor, că numai de la mine nu vrei să primeşti nimic? Crezi că pomana mea este pomana unui om păcătos? Şi chiar aşa să fie, trebuie primită: îi este de folos lui că-i moaie inima împietrită.

— Nu mai amăr, î un suflet, şi aşa amărât de soartă, – răspunse bătrânul.

— N-am ştiut că te jignesc, neprimind uin dar însemnat care imi-ar fi adus numai ponos; iartă-mă dacă ţi-aim greşit şi, dacă vrei să-mi dai ceva, dă-mi ce-mi poate fi de folos. Uite, a fost o primăvară rece, m--a durut în gât, că n-am avut băsmăluţă să mă leg. Dumnezeu s-a milostivit, nu mă mai doare. N-ai cumva o băsmătuţă veche? Dacă m-o mai durea, m-oi lega la gât, băsmăluţă o să-mi ţie de cald şi n-

are să mă mai doară; şi pe mata am să te pomenesc, dacă ai nevoie de pomenirea unui cerşetor.

— Am scos basmaua de la gâtul meu şi am legat-o la gâtul cerşetorului orb... Apoi ne-am despărţit.

La întoarcere, când am trecut iar prin KJlin, nu l-am mai găsit pe oântăreţul orb. Murise cu trei zile înainte de sosirea mea. Dar femeia care-i aducea plăcintă în zilede de sărbătoare mi-a povestit că, întbolnăviindu-se înainte de a muri, s-a legat la gât cu băsmăluţă şi a fost înmormântat cu ea... Cine pricepe ce-am simţit eu atunci va înţelege ce preţ are această băsmăluţă pentru mine.

PEŞKI 99

Deşi mă gândeam să sfârşesc călătoria, însă pârdaânica de foame m-a silit a mai întârzia. Am intrat într-un bordei. Până oi avea iar prilejul să mănânc *ragout, fricasse* sau pateuri, sau alte drăcii de astea născocite ide franţuji oa să ne otrăvească – a trebuit să mă mulţumesc' cu o bucată de friptură rece ce o aveam provizie' în geamantan. Negreşit am prânzit de astă dată mai prost decât prânzeşte uneori un colonel trimis în campanii îndepărtate 20° (nu mai vorbesc de generali). După miâncare, unmând un obicei răspândit şi foarte lăudabil, mi-am turnat şi o ceaşcă din cafeaua ce o aveam pregătită; mi-am făcut deci gustul de a sorbi din fructul sudorii unor nenorociţi sclavi africani.

I Gazda, care frământa aluat într-o oovăţică, văzând la mine nişte zahăr, a trimis un băieţel să mă roage să-i dau şi ei o bucăţică din această mâneare boierească.

— Şi de ce boierească? — o întrebai după ct, am dat copilului ce mai rămăsese din zahăr.

— Tu n-ai voie să mănânci zahăr?

— Noi n-avem cu ce să-l cumpărăm. De 1 Boierii nu cheltuiesc din munca lor. E drept că şi burmistrul (primarul) nostru, când se duce la Moscova, cumpără şi el zahăr; dar şi el tot din lacrimile noastre,.

— Vaisăzică crezi că cine mănâncă zahăr vă face pe voi să plângeţi?

— Toţi nu; dar toţi domnii moşieri. Nu se cheamă că bei

lacrimile ţăranilor dumitale, dacă mănâncă şi ei aşa pâine ca asta?

— Şi vorbind astfel îmi arătă din ce era făcut aluatul ipe care-l frământa: trei sferturi pleavă şi un sfert făină necernută.

— Dar slavă domnului şi pentru aista, în vreme de secetă ca acum. Mulţi din vecinii noştri n-au nici atâta. Ce folos aveţi dumneavoastră, boierii, că mânoaţi zahăr iar noi ftăimânzim? Ne mor copiii, mor şi cei vârstnici... Ei, dar ce-i de făcut? înduri, te vaieţi, dar... de făcut trebuie să faci ce porunceşte istăpânui.

— Şi începu să aşeze plinea în cuptor.

Această imputare, spusă nu cu mânie sau răutate, dar cu un sentiment de adâncă mâhnire, mi-a umplut inima de tristeţe. Abia acum m-am uitat cu luare aminte la gospodăria bordeiului: cei patru pereţi, acoperiţi până pe la jumătate cu funingine; tavanul aşijderea; pe jos numai crăpături şi gropi pline de noroi; sobă fără coş, bună pentru apărare împotriva frigului, dar vara, iarna, fumul umple bordeiul în fiecare dimineaţă; ferestruici cu băşici în loc de geamuri, prin care ziua-n amiaza mare de-abia pătrunde o rază de lumină mohorâtă; două-trei oale – fericit bordeiul unde măcar în una din ele se află zeamă goală în fieştecare zi! O strachină de lemn şi nişte scândlirele rotunde în loc de farfurii; masa – cioplită cu toporul, care de sărbători se dă la rindea; covată pentru a da de imânoare porcilor sau viţeilor – când sunt – care dorm laolaltă cu oamenii, într-un aer gros, unde o lumânare aprinsă se străvede ca prin ceaţă, sau ca după o perdea; în sfârşit, mare bucurie!... şi o putinică cu cvas ca oţetul, iar în curte o cadă unde, în răstimp, dorm vitele. Cămaşă groasă ide cânapă, picioarele goale, obiele şi ’Opinci de scoarţă pentru a ieşi din casă. Asta e izvorul belşugului şi puterii statului, dar tot aici se vădeşte slăbiciunea, neajunsurile şi reaua aplicare a legilor, faţa lor nestrujită, ca să zic aşa; se vede nesaţul boierimii, prădălnicia şi tirania noastră şi liipsa de apărare a

sărăcimii. Fiare lacome, lipitori nesăţioase ce suntem – ce lăsăm ţăranului? Numai ceea ce nu-i putem lua – văzduhul! Da, numai văzduhul. Îi luăm adesea nu numai pâinea şi aipa, darul pământului, dar până şi lumina soarelui. Legea nu ne dă voie să-i răpim viaţa; nu-l răpumam dintr-o dată, dar câte chipuri de a i-o lua pe încetul. De o parte – aproape atotputernicie, de alta – neputinţă fără ocrotire. Căci moşierul este faţă de ţăran şi legiuitor şi reclamant împotriva căruia pârâtul nu îndrăzneşte să orâonească, şi judecător, şi executor al hotărârii. Soarta ţăranului este soarta omului cu lanţuri de mâini şi de picioare, soarta celui închis în temniţă infectă, este soarta boului în jug...

Moşierule nemilos! Uită-te la copiii ţăranilor, supuşilor tăi. Sunt aproape goi. De ce? Acei care i-au născut în dureri şi lacrimi, oare nu tu îi sileşti să muncească pe ogorul tău şi pe deasnpna le mai iei şi bir? Nu tu pui stăipâmire. Pe pânza lor, încă înainte de a fi ţesută? La ceţi foloseşte zdreanţă puturoasă de care mâinii tale răsfăţate îi e scârbă să se atingă? Doar poate pentru a freca cu ea dobitoacele casnice. Le iei şi ceea ce nu-ţi trebuie. Nu te gândeşti că trupul neacoperit al iobagilor tăi strigă la cer împotriva ta 1 Dacă aici, jos, nu ţi-e teamă de judecată, gândeşte-te la judecătorul oare nu cunoaşte părtinirea... El şi ţie ţi-a dat cândva o călăuză pe calea cea dreaptă: conştiinţa. Vai! Mintea ta coruptă demult a gonito din lăcaşul ei, din inima ta. Dar nu te măguli că nu va fi răsplată. Străjerul neadormit care-ţi vede faptele te va izbi când nu te vei aştepta. Grea îţi va fi pedeapsa! O! Măcar de ţi-ar fi de folos, ţie şi supuşilor tăi!... Ah! Dacă omul ar simţi nevoia să se concentreze din când în când şi. Să se spovedească judecătorului său neîmblânzit, conştiinţei! Glasul ei tunător l-ar preface în stâlp nemişcat şi l-ar opri de la fărădelegile sale tainice... Ar fi atunci mai rară distrugerea şi pustiirea...

CIORNAIA GR! AZ 201

Aici am văzut o nouă dovadă revoltătoare a samavolniciei boiereşti faţă de ţărani. A trecut pe aici o

nuntă. Dar ’ân loc să fi fost un alai veisel, în loc de lacrimi sfioase ale miresei, menite a se preface în curând în bucurie, pe feţele viitorilor soţi se vedea tristeţe şi jale. Se urau unul pe celălalt; şi numai din porunca stăpânului erau târâţi ta supliciu, la altarul ’domnului, părintele tuturor bunătăţilor, inspiratorul sentimentelor de iubire, izvorul adevăratei fericiri, creatorul lumii. Şi slujitorul lui primeşte jurăimântuil stors prin silă, şi consfinţeşte căsătoria! Şi asta se cheamă cununie religioasă! Şi această profanare a celor sfinte se dă ca pildă altora! Şi această nelegiuire rămâne nepedepsită de lege!... Dar de ce să ne mirăm? Căsătoria o blagosloveşte un mercenar; oficiantul pus să păzească legea este un nobil. Şi unul şi altul sunt interesaţi; cel dintâi fiindcă la plată; al doilea fiindcă dacă ar curma această silnicie revoltătoare, s-ar lipsi el însuşi de privilegiul plăcut ca, la întâiul prilej, să facă la fel... O, ursită amară a atâtor milioane de oameni! Nici nepoţii mei, poate, n-or să-ţi vadă s’fârşitul...

Cititorule, am uitat să-ţi spun de darul pe care l-am căpătat de la criticul parnasian 202 cu care am luat masa, la hanul din Tver. Omul se vede că şi-a încercat forţele în multe direcţii. Intr. Ucât încercările fostau încununate de succes, rămâne să judeci tu, dacă vrei. Să-mi spui şi mie pe urmă la ureche ce. Părere ai. Dacă lectura te va îmbla la somn, lasă cartea şi dormi. Păstreaz-o pentru caz de insomnie.

UN CUVÂNT DESPRE LOMONOSOV 203

„Răcoarea plăcută a serii, după o caldă zi de vară, m-a gonit din chilia mea. Mi-am îndreptat paşii dincolo de mânăstirea Nevski şi am făcut o lungă plimbare în lunca din dosul mânăstirii Ozerki. Soarele îşi ascunsese faţa, însă ipe bolta albastră de-abia era vizibilă perdeaua transparentă a nopţii de iunie. La întoarcerea. Spre casă aim trecut ipe lângă cimitirul Nevski. Poarta sta deschisă. Am intrat... În acest locaş al tăcerii veşnice, unde fruntea cea mai nepăsătoare se va încreţi negreşit la gândul că aici trebuie să se sfârşească toate isprăvile strălucite, toate

planurile ambiţioase, aici în acest locaş al liniştii neclintite şi al păcii netulburate, s-ar părea că nu-şi mai au locul vanitatea şi orgoliul. Dar atunci ce rost au monumentele somptuoase, semne neîndoielnice ale trufiei omeneşti? Ele mărturisesc setea de viaţă veşnică. Dar asta să fie veşnicia atât de dorită de oameni? Nu coloana ridicată pe rămăşiţele tale putrezite îţi va păstra amintirea la generaţiile ce vor veni. Nu numele tău săpat în marmoră îţi va purta gloria peste veacuri. Cuvântul tău, care va trăi pururea în operele tale, străvechiul grai al neamului rusesc, grai pe care tu l-ai întinerit, va răsuna în gura poporului până la sfârşitul nezărit al vremilor. În zadar stihiile, împreunându-şi opintirile furioase, deschide-vor abisul pământului ca să înghită acest mândru oraş, de unde puternica ta cântare s-a întins până la cele mai îndepărtate colţuri ale marii Rusii; chiar dacă cine ştie ce cuceritor aprig ar şterge de pe suprafaţa pământului orice urmă a patriei tale iubite, câtă vreme cuvântul rus va lovi auzul, vei fi viu şi nu vei muri. Numai dacă vorba rusească va tăcea, se va stinge slava ta. Fericit cine poate muri astfel! Iată ce. Se cheamă veşnicie, chiar dacă ar putea cineva măsura aceastăă durată, dacă un deget profetic ar putea arăta hotarul renutmelui tău. Aceste cuvinte le-am rostit eu în extaz, oprindu-mă în faţa monumentului lui Lomonosov 204.

— Nu, nu această piatră rece va povesti că ai trăit spre slava numelui rus, nu ea va putea spune ce-ai fost. Operele tale să ne povestească, viaţa ta să ne spună dece eşti slăvit.205

Unde eşti, iubitul meu206, unde eşti? Vino să stăm de vorbă împreună despre marele bărbat. Vino să împletim o cunună sădiitorului ouvântului rusesc. Lasă pe alţii să se închine puterii „să preamărească cu laudele lor pe cei tari. Noi vom intona un imn celor care au binemeritat de la patrie.

Mihailo Vasilievici Lomonosov s-a născut la Holmogorî. Părintele său n-a fost în stare să-i dea o educaţie îngrijită,

care să-i fi ascuţit mintea şi s-o fi împodobit cu cunoştinţe folositoare şi plăcute. Din pricina situaţiei sociale, el era menit să-şi petreacă zilele printre oameni al căror orizont intelectual nu trecea dincolo de meseria lor, era condamnat să-şi împartă timpul între pescuit şi grija de a căpăta plată pentru truda sa. Mintea tânărului Lomonosov nu s-ar fi putut ridica la înălţimea la care a ajuns cercetând tainele Naturii; nici glasul lui n-ar fi putut câştiga dulceaţa căpătată prin frecventarea Muzelor. Casa părintească i-a dat puţin lucru, doar cheia învăţăturii: cititul şi scrisul; însă de la Natură a avut curiozitatea... Iată, o, Natură, triumful tău! Curiozitatea însetată, pe care tu ai sădit-o în sufletul nostru, râvneşte la cunoaşterea lucrurilor; şi inima în care fierbe setea de glorie nu poate răbda strânsoarea lanţurilor. Ea strigă, clocoteşte, geme; şi, printr-o singură încordare, rupând cătuşele, se avântă val-vârtej către ţintă. Totul e uitat, un singur scop ne însufleţeşte; pentru el respirăm, pentru el trăim.

Fără a pierde din vedere obiectul fierbinţilor sale dorinţi, tânărul îşi însuşeşte slabele cunoştinţe care, de la marele izvor al ştiinţei ajung, în pâraie subţiri, până la straturile de jos ale societăţii. Lipsit de îndrumarea atât de necesară unei învăţături spornice, el îşi ascute prima însuşire a minţii, memoria, şi o îmbogăţeşte cu ceea ce trebuia ca să-şi dezvolte judecata. Această restrânsă sumă de cunoştinţe, pe care le-a putut căpăta în locul său natal era prea neînsemnată ca să-i poată potoli setea sufletească, şi astfel a aprins şi mai mult într-însul năzuinţa de neînvins către învăţătură. În pragul ’pubertăţii, atunci când agitaţia pasiunilor începe să ne trezească din amorţire, năzuinţele tânărului Lomonosov, spre fericirea lui, au avut ca ţel cunoaşterea lucrurilor.

Împins de dorul de carte, Lomonosov părăsi casa părintească şi se stabili în capitala ţării 207, în sălaşul muzelor monahale 208, înrolându-se în rândul tinerilor care se îndeletniceau cu studiul ştiinţelor libere şi al cuvântului lui dumnezeu.

Anticamera învăţăturii este cunoaşterea limbilor; ea se prezintă însă ca un câmp năpădit de spini, ca un munte presărat de bolovani enormi. Nu este un peisaj prea plăcut ochilor; paşii călătorului nu găsesc acolo iarbă moale pentru odihnă, nici refugiu verde pentru cei osteniţi. Cine începe a învăţa o limbă străină se poticneşte de sunete necunoscute urechii; gâtlejul lui se oboseşte repede de a expulza aerul în modulaţiuni neobişnuite şi limba lui refuză contorsiunile nefamiliare. Mintea înţepeneşte, judecata slăbeşte neavând de lucru, imaginaţia îşi pierde avântul; numai memoria se exercită şi veghează, şi-şi umple toate încăperile şi ascunzişurile cu icoanele unor sunete până acum necunoscute. În studiul unei limbi străine, totul e plicticos şi greu. N-ar fi ispitit nimeni să apuce pe o cărare aşa de spinoasă, dacă n-ar fi îmbărbătat de speranţa că, după ce îşi va obişnui urechea cu ciudăţenia noilor sunete, după ce se va deprinde cu pronunţarea străină, i se vor deschide perspective interesante. Şi într-adevăr, odată ce-ai trecut prin dificultăţile astea, statornicia ta e răsplătită cu vârf. Ţi se înfăţişează noi aspecte ale Naturii, noi concepţii despre lume. Cunoaşterea unei limbi străine ne face oarecum cetăţeni ai ţării unde se vorbeşte această limbă, sau ne permite să stăm de vorbă cu oameni care au trăit cu mii de ani în urmă; ne familiarizăm cu ideile lor; şi strângem într-un singur mănunchi descoperirile şi cugetarea tuturor popoarelor şi tuturor veacurilor.

Silinţa stăruitoare în învăţarea limbilor l-a făcut pe Lomonosov cetăţean al Atenei şi Romei 209. Şi aceasta i-a recompensat sârguinţa. După cum un orb din născare – căruia pentru întâiaşi dată, graţie iscusinţei chirurgului, i se arată în toată maiestatea sa astrul radios al zilei – parcurge cu o privire repede toate frumuseţile Naturii, se miră de aspectul ei variat şi simplu totodată; totul îl încântă, totul îl impresionează; ochii lui de-abia deschişi simt mai viu sublimul Naturii decât ochii deprinşi cu vederea; el se entuziasmează şi e cuprins de extaz – tot aşa Lomonosov, luând cunoştinţă de limba latină şi greacă, s-a

aruncat cu lăcomie asupra frumuseţilor vechilor oratori şi poeţi. În operele lor a învăţat să înţeleagă nobleţea Naturii, la dânşii a învăţat să cunoască toate mijloacele Artei poetice, să-şi exprime sentimentele, să dea corp ideii şi suflet celor neînsufleţite.

Dacă forţele mele ar fi îndestulătoare, aş expune cum marele om a încorporat treptat concepţiei sale idei străine care, prelucrate în mintea lui, au apărut în operele sale sub un nou aspect, sau chiar au dat naştere la concepţii cu totul necunoscute până atunci. Vi l-aş arăta căutând ştiinţa în manuscrisele vechi din biblioteca seminarului, alergând după aparenţa adevărului pretutindeni unde i s-a părut că ar putea găsi adevărul. Adesea l-au înşelat aşteptările; însă prin citirea sârguitoare a cărţilor bisericeşti210 a pus temelie stilului său elegant; şi lectura aceasta el o recomandă tuturor care doresc să înveţe meşteşugul scrisului rusesc.

În curând setea lui de a şti a fost cu îmbelşugare satisfăcută. A devenit elevul faimosului Wolf211. Scuturându-se de principiile Scolasticii – sau mai degrabă ale aberaţiei – care îi fuseseră predate în şcolile călugăreşti, el a pus primele trepte, solide şi netede, pe care să se poată urca spre templul Filosofiei. Logica l-a învăţat să raţioneze; Matematica să tragă concluziuni exacte şi să se lase convins numai de evidenţă; Metafizica i-a oferit adevăruri problematice, ducând adesea la eroare; Fizica şi Chimia, pentru care avea aplicaţie deosebită, poate din cauza puterii excepţionale a imaginaţiei sale, l-au condus în sanctuarul Naturii şi i-au descoperit tainele ei; Metalurgia şi Mineralogia, corolare ale Ştiinţelor precedente, au atras atenţia lui, şi Lomonosov s-a străduit cu sârguinţă să afle principiile călăuzitoare ale acestor discipline.

Prisosul unor roade şi producte i-a silit pe oameni să caute a le schimba pe altele, de care aveau lipsă. Aşa s-a născut comerţul. Dar acest comerţ prin schimb direct era foarte anevoios; asta i-a îndemnat pe oameni să se

gândească la nişte semne care să reprezinte orice bunuri. A fost astfel inventată moneda. Aurul şi argintul, metalele cele mai preţioase prin desăvârşirea lor şi întrebuinţate până atunci numai ca podoabe, au devenit simboluri reprezentative ale valorii. Şi numai atunci – da, atunci – s-a aprins în inima omenească patima nesăţioasă şi înjositoare a bogăţiei, patimă care, ca o flacără atotmistuitoare, devine tot mai aprigă pe măsură ce e alimentată. Atunci, uitând simplitatea primitivă, părăsind îndeletnicirea sa firească – plugăria – omul şi-a încredinţat viaţa valurilor furioase sau, înfruntând foamea şi arşiţa deşerturilor, le-a străbătut pentru a ajunge în ţinuturi necunoscute, în căutare de comori şi bogăţii. Atunci, dispreţuind lumina soarelui, omul s-a scoborât de viu în mormânt şi, răscolind măruntaiele pământului, şi-a săpat o vizuină, asemenea târâtoarelor care noaptea umblă după hrană. În lăcomia sa după sclipitoarele metale, s-a îngropat în beznă şi, respirând emanaţiile otrăvitoare ale pământului, şi-a scurtat viaţa pe jumătate. Dar, după cum pentru omul care s-a obişnuit cu o otravă, ea devine indispensabilă, tot aşa scoaterea metalelor, deşi ucigătoare pentru cei care o practică, n-a fost părăsită, ci dimpotrivă s-au căutat metode pentru a le extrage mai uşor şi în cantităţi cât mai mari cu putinţă.

Lomonosov a vrut să se iniţieze în aceste metode şi în acest scop s-a dus la Freiberg. Parcă-l văd cum se apropie de gura minei prin care, din sânul pământului, se scurg metalele. I se dă slabul opaiţ menit a lumina galeriile unde nu pătrund razele soarelui. Iată, face un pas. — Ce faci? — îi şopteşte raţiunea.

— De aceea oare Natura te-a înzestrat cu darurile ei, pentru ca să le întrebuinţezi în dauna fraţilor tăi? Cu ce intenţie cobori în acest abis? Doreşti să afli cel mai bun mijloc de a extrage argintul şi aurul? Oare nu ştii ce rău au făcut în lume? Ai uitat de cucerirea Americii?... Dar nu, coboară-te, află tertipurile acestea subterane şi, întorcându-te în patrie, aibi tăria de caracter ca să dai

sfatul să se astupe şi să se niveleze mormintele unde se îngroapă de vii mii de fiinţe omeneşti.

Emoţionat, se scoboară în mină şi curând pierde din vedere astrul dătător de viaţă. Aş fi dorit să-l pot urmări în expediţia lui subpământească, să-i notez reflecţiile şi să le expun în ordinea' şi în legătura în care au luat naştere în spiritul lui. Tabloul ideilor lui ar fi fost pentru noi amuzant şi instructiv. Trecând prin primul strat de pământ2'2, sediul oricărei germinaţiuni, călătorul subteran a observat desigur nepotrivirea acestui strat cu cele următoare, de care se deosebeşte mai ales prin puterea sa roditoare; şi a dedus probabil de aici că stratul superficial al pământului nu constă din altceva decât din putregai animal şi vegetal, că rodnicia lui, puterea lui nutritivă şi regeneratoare îşi are obârşia în elementele primordiale indestructibile ale oricărei existenţe, elemente care, fără a-şi schimba substanţa, îşi schimbă numai aspectul după hazardul combinării lor între ele. Mergând mai departe, călătorul subteran a văzut cum pământul este pretutindeni dispus în straturi.

În aceste straturi el a găsit ici-colo resturi de animale maritime şi de vegetale; a putut deci conchide că aşezarea stratificată a pământului provine din cauza sedimentării în apă, şi că apele, mutându-se dintr-un loc într-altul al globului pământesc, au dat pământului aspectul pe care-l are azi în adâncurile lui. Dar aşezarea stratificată uniformă cedează uneori locul unei învălmăşeli de multe straturi eterogene; urmează deci că elementul distrugător, focul, pătrunzând în sânul pământului şi întâlnind antagonismul elementului umed, a tulburat, răvăşit şi surpat, în a sa furie, tot ce i-a stat împotrivă, şi cu dogoarea lui a deşteptat în substanţa primitivă a metalelor o forţă atractivă şi le-a combinat între ele. Aici a putut vedea Lomonosov aceste comori – în sine moarte – sub aspectul lor primitiv, şi-a dat seama de lăcomia şi de mizeria omenească, şi cu inima strânsă a părăsit acest locaş al nesaţului omenesc.

Îndeletnicindu-se cu Ştiinţa Naturii, el n-a neglijat totuşi studiul său favorit: Poezia. Încă de pe când se afla în patrie, o întâmplare l-a făcut să înţeleagă că era predestinat pentru un viitor strălucit, pentru o carieră deosebită de cea a oamenilor din rând. Psaltirea, transpusă în versuri de către Simion Poloţki213, i-a relevat taina firii sale, i-a arătat că şi el e poet. Citind pe Horaţius, pe Virgilius şi pe ceilalţi poeţi antici, el se convinsese demult că versificaţia rusească nu e deloc demnă de armonia şi gravitatea limbii noastre. De altă parte, citind pe poeţii germani a constatat că versul lor era mai curgător, având prozodia conformă cu firea limbii germane. Şi atunci, el s-a hotărât să încerce a compune versuri de specie nouă, stabilind cel dintâi, pentru versul rusesc, reguli bazate pe armonia limbii noastre. A scris în acest scop oda despre victoria214 repurtată de armatele ruseşti asupra turcilor şi tătarilor şi despre cucerirea Hotinului, odă pe care, de la Marburg, a trimis-o Academiei de Ştiinţe. Stilul neobişnuit, energia expresiei, imaginile pline de viaţă uimiră pe cititorii acestei producţiuni noi. Şi acest prunc prim-născut al al unei imaginaţii* care râvnea să apuce pe căi nebătute a dovedit, pe lângă altele, că un popor care tinde către desăvârşire se îndrumează spre slavă nu pe un singur drum, ci pe mai multe cărări deodată.

Imaginaţia vie şi forţa sentimentelor nu împiedică analiza amănuntelor. Lomonosov, dând exemple de versuri armonioase, ştia că eleganţa stilului se întemeiază pe reguli proprii limbii. El a vrut să deducă aceste reguli din graiul însuşi, însă n-a uitat că în primul rând uzul dă modele de înmănunchierea cuvintelor, şi că o expresie neregulată este adesea consacrată prin uz. Lomonosov îşi alcătuieşte deci Gramatica, analizând părţile de vorbire în conformitate cu întrebuinţarea lor. Dar el nu se mulţumeşte a da numai regulile graiului rusesc, ci dă noţiuni şi despre graiul omenesc în genere, „după raţiune, cel mai nobil dar dat omului pentru a putea împărtăşi altora gândul său“. Iată un rezumat al Gramaticii generale

a lui Lomonosov: graiul exprimă idei; instrumentul graiului este vocea; vocea se modifică prin articulaţiune; diferitele modificări ale vocii reprezintă diversitatea ideilor; aşadar graiul este reprezentarea ideilor noastre prin mijlocul vocii, articulată de organele construite în acest scop. Pornind de la aceste principii, Lomonosov determină părţile indivizibile ale graiului, ale căror simboluri poartă numele de litere. Combinarea părţilor indivizibile dă naştere silabelor, care afară de diferita articulare a vocii se mai deosebesc prin aşa-zisul accent; pe acesta se întemeiază versificaţia. Combinarea silabelor dă naştere cuvintelor, adică părţilor semnificative ale vorbirii. Cuvântul exprimă sau un lucru sau o acţiune. Cuvântul care exprimă un lucru se numeşte *substantiv;* cel care exprimă o acţiune se numeşte *verb.* Pentru a exprima relaţiile între lucruri servesc alte părţi de vorbire. Însă pe când primele sunt indispensabile şi pot fi numite părţile principale de vorbire, celelalte se cheamă ajutătoare. Analizând diferitele părţi ale vorbirii, Lomonosov constată că unele dintre ele pot prezenta flexiuni. Un lucru se poate afla în diferite situaţii în raport cu alte lucruri; exprimarea acestor situaţii şi raporturi se face cu ajutorul cazurilor. Orice acţiune se desfăşoară în timp; de aceea şi la verbe se disting timpuri, pentru a arăta în ce timp se săvârşeşte acţiunea exprimată prin verb. La urmă Lomonosov tratează despre combinarea părţilor semnificative ale vorbirii, combinare care dă naştere propoziţiei şi frazei.

După aceste consideraţiuni atât de filosofice despre vorbirea în general, consideraţii întemeiate pe însăşi natura organismului omenesc, Lomonosov expune legile graiului rusesc. Şi cum ar fi putut ele fi mediocre când mintea care le-a formulat era călăuzită, printre mărăcinii gramaticali, de făclia sagacităţii? Nu-ţi fie silă, o, mare bărbat, de acest elogiu. Printre concetăţenii tăi nu numai Gramatica ţi-a ridicat un monument de glorie. Meritele tale, serviciile aduse de tine limbii ruseşti sunt de multe feluri; şi, chiar în domeniul puţin atrăgător al gramaticii,

eşti socotit ca cel dintâi întemeietor al adevăratelor norme ale limbii noastre, cercetător al rostului firesc al fiecărui cuvânt. Gramatica 215 ta este o introducere la Retorica 216 ta; şi una şi cealaltă sunt călăuze pentru cine vrea să simtă frumuseţile maximelor din operele tale. Formulând regulile sale gramaticale, Lomonosov avea intenţia să-şi conducă apoi cititorii pe cărările spinoase ale Heliconului217, arătându-le drumul către elocvenţă prin expunerea legilor Retoricii şi ale Poeziei. Dair scurta sa viaţă nu i-a îngăduit să-şi desăvârşească opera, decât pe jumătate.

Un om, născut cu sentimente delicate, înzestrat cu o imaginaţie puternică, animat de o nobilă ambiţie, se ridică din mediul popular la un loc de frunte. Toate privirile sunt aţintite asupiră-i, toţi aşteaptă cu înfrigurare spusele lui. Şi el simte că va avea parte sau de aplauze, sau de ironie mai amară decât moartea. Îi era oare îngăduit să fie mediocru?... Aşa au fost Demostene şi Cicero, ca el a fost Pitt; ca el sunt astăzi Buirke, Fox, Mirabeau şi alţii. Forma discursurilor acestor oratori le-a fost dictată de împrejurări; frumuseţea maximelor le-a fost inspirată de sentimentele lor; forţa argumentării – de fina lor inteligenţă. Admirând superioritatea elocvenţei acestor bărbaţi21S, critica rece, analizându-. Le discursurile, a crezut că sagacităţii şi imaginaţiei li se pot impune reguli, a crezut că drumul către farmecul frumuseţii poate fi netezit prin searbăde prescripţii. Aceasta este origina Retoricii. Lomonosov, ascultând, fără a-şi da seama, de imaginaţia sa înnobilată prin frecventarea scriitorilor antichităţii, a crezut şi el că va putea împărtăşi compatrioţilor săi flacăra de care era plin sufletul lui. Deşi, în această privinţă, strădania i-a fost zadarnică, totuşi exemplele pe care le dă pentru a întări şi a lămuri regulile, pot făiră îndoială servi de îndrumare acelora care urmăresc gloria ce se poate câştiga prin opere literare.

Dacă, zadarnică i-a fost munca de a închega în reguli ceea ce trebuie mai degrabă simţit decât învăţat pe de

rost, totuşi Lomonosov a lăsat iubitorilor limbii ruse metode admirabile, în operele sale. În ele glăsuieşte elocvenţa unei guri, care a supt din deliciile lui Cicero şi Demostene; în ele, din fiecare rândl, din fiecare propoziţie, din fiecare silabă, aş putea zice din fiecare literă, se aud acorduri de o armonie rară, inimitabilă, proprie numai lui.

Darul de a avea înrâuirire asupra contemporanilor l-a căpătat de la Natură. Aruncat dfe soartă în mijlocul maselor populare, marele bărbat a întrebuinţat puterea de muncă dăruită lui de Natură, pentru a exercita asupra poporului o înirâurire, nu numai într-o direcţie. Asemenea forţelor naturale care, emanând dintir-un centru, îşi întind acţiunea de-a pururea în toate sensurile, tot aşa influenţa lui Lomonosov asupra compatrioţilor săi a fost multilaterală; el a deschis spiritului public diferite drumuri spre cultură. Limba rusă, încâlcită, el a descurcat-o, a făcut-o elocventă şi armonioasă, i-a dat impuls, nelăsând-o să lâncezească la ivzorul anemic al literaturii fără miez. Imaginaţiei i-a poruncit: avântă-te în infinitul visării şi al posibilităţii, culege florile multicolore ale inspiraţiei, şi împodobeşte cu ele, călăuzit de bunul gust, chiar intangibilul! Şi, ca goarna lui Pindair caire a răsunat odinioară la Jocurile Olimpice, el a intonat, după pilda Psalmistului2I9, lauda Celui Preaînalt, a proclamat maiestatea lui dumnezeu cel veşnic, care tronează pe aripa vântului, precedat de tunete şi fulgere şi care, în soare îşi manifestă muritorilor fiinţa: viaţa. Temperândl glasul trâmbiţei pindarice, a cintat pe ea fragilitatea omenească şi hotarele strâmte ale raţiunii omeneşti. Mintea omenească este, în abisul fără margini al lumilor 220, ca un infim grăunte de nisip în valurile oceanului, ca o slabă scânteie în gheaţa etern netopită, ca un praf de-abia vizibil în mijlocul viforului cumplit. Aşa eşti tu, o, Lomonosov, tu pe care mintea mea nu te poate cuprinde.

Nu te invidiez, Lomonosov, că, potrivit obiceiului general de a linguşi pe ţari – adesea nedemni nu numai de cântul de laudă al unui glas melodios, dar nici măcar de un

zbâirmâit de cobză – ai preaslăvit-o în versuri pe Elisaveta. Dacă ar fi cu putinţă, fără a păcătui împotriva adevărului datorit posterităţii, te-aş scuza pe cuvânt că sufletul tău era recunoscător pentru binefacerile primite. Dar te va invidia compozitorul de ode incapabil dte a se ridica la înălţimea ta, te va invidia pentru încântătoarea idilă a unui popor trăind în linişte şi pace, în oraşe şi sate puternic îngrădite221), fala împărăţiilor şi a împăraţilor, va invidia nenumăratele frumuseţi ale cuvântului tău. Cine ştie dacă vreodată cineva va putea să atingă perfecţiunea versului tău armonios; până acum nimeni n-a izbutit. Şi chiair dacă odată şi odată dulceaţa cântării tale va fi întrecută, chiar dacă urmaşii noştri ar găsi că ideile tale sunt deslânate, că versurile tale sunt sărace în conţinut, tot tu eşti acela care ai deschis poarta spre arena vastă, fără sfârşit, pe care se îmbulzeşte mulţimea fără număr. În capul acestei gloate tu eşti. Oricare ar fi izbânzile cu care s-ar lăuda unul sau altul, tu ai fost cel dintâi. Nici dumnezeu nu-ţi poate lua înapoi ce ţi-a dat. El te-a trimis în lume înaintea tuturor, te-a făcut conducător, şi gloria ta este gloria unui conducător. O, voi care v-aţi străduit – fără rezultat până acum – să înţelegeţi ce este sufletul şi cum lucrează asupra corpului, iată o problemă grea pe care o propun cercetărilor voastre; spuneţi-mi cum lucrează un suflet asupra altuia, ce fel d’e legătură există între o minte şi alta? Ştim că un corp lucrează asupra altuia prin contact; dar cum poate impalpabil să lucreze asupra impalpabilului, piroducând materialul? Ce fel de contact poate fi între substanţe imateriale? Şi totuşi ştiţi că există, ştiţi ce înrâurire are o inteligenţă superioară asupra spiritului public; mai aflaţi că un bărbat mare poate da naştere unui bărbat mare; aceasta este cununa izbânzilor tale, o Lomonosov! Tu l-ai produs pe Sumarokov.

Pe când însă influenţa versurilor lui Lomonosov a contribuit hotărâtor la formarea gustului poetic al contemporanilor, elocvenţa lui n-a pirea avut ecou. Florile culese de el la Atena 222 şi Roma, şi cu atâta succes

răsădite în discursurile sale, puterea de imaginaţie a lui Demostene, dulceaţa graiului lui Cicero sunt încă scufundate în noaptea viitorului. Şi cine va fi urmaşul? Oricum, chiar dacă elocvenţa lui tunătoare nu va fi în stilul tău, el tot elevul tău va fi, adăpat la izvorul îmbelşugat al frumoaselor tale „elogii". Departe e acea vreme sau aproape? Privirea nesigură, rătăcind în necunoscutul celor ce au să vină, nu găseşte loc de popas. Totuşi, dacă e adevărat că nu găsim moştenitor direct al artei oratorice a lui Lomonosov, însă efectul perioadelor armonioase şi sonore ale prozei, s-a făcut simţit în literatură. E destul să comparăm cele ce s-au scris înaintea lui şi după el, pentru ca influenţa prozei sale să fie evidentă pentru toţi.

Dar oare nu ne înşelăm în aprecierile noastre? Cu mult înainte de Lomonosov, găsim în Rusia păstori ai bisericii frumos-grăitori care, vestind turmei lor cuvântul domnului, i-au dat învăţătură şi totodată şi-au câştiigat slavă prin cuvântările lor. E adevărat, au fost; dar graiul lor in-a fost rusesc. Ei au scris, aşa cum se putea scrie înainte de invazia tătarilor, înainte de contactul rossianilor cu popoarele europene. Au scris în limba slavonă. Pe tine însă, care l-ai cunoscut pe Lomonosov însuşi, care poate din operele lui ai învăţat elocvenţa, pe tine nu te voi uita. După ce armatele ruseşti, înifrângând trufia otomană, au întrecut aşteptările tuturor acelora care vedeau cu indiferenţă, dacă nu cu invidie, faptele lor vitejeşti; când tu, chemat să ridici un imn de laudă solemnă către dumnezeul oştirilor, dumnezeul luptelor, ai strigat în extaz la mormântul lui Petru: *„Scoală, Petre, scoală! Să vezi roadele cele de tine sădite!"* când urechea fermecată de tine a fermecat la rândul ei ochiul, când li s-a părut tuturor că, aplecat peste sicriul lui Petru şi însufleţit de o putere dumnezeiască, vrei să-l scoli din morţi, atunci mi-am zis: „Şi aceasta este opera lui Lomonosov". Fireşte, arta de a vorbi de la el a învăţat-o... dar în Platon trăieşte sufletul lui Platon 223 şi ca să ne încânţi şi să ne uimeşti, asta inima ta te-a învăţat.

Noi urâm slugărnicia şi linguşirea, nu numai faţă de acei cărora le datorăm respect, ci şi faţă de acei pe care îi iubim. De aceea, plătind marelui bărbat tributul cuvenit, nu-l vom proclama atoatecreator, nu vom face dintr-însul un idol spire închinare gloatei, nu vom deveni uneltele înrădăcinării a cine ştie ce prejudecăţi şi aprecieri false. Pentru noi dumnezeirea supremă este adevărul; şi dacă atotputernicul ar vrea să-i schimbe chipul, revelându-se în neadevăr, ne-am întoarce faţa de la el.

Vom respecta deci adevărul şi nu vom spune că Lomonosov a fost un mare istoric, nu-l vom compara cu Tacitus, cu Raynal sau cu Robertson; nu-l vom aşeza pe aceeaşi treaptă cu Markgraf sau cu Riediger224 numai fiindcă şi el s-a îndeletnicit cu chimia. E drept că i-a plăcut această ştiinţă, că a consacrat multe zile ale vieţii cercetării legilor Naturii; dar rolul lui a fost al unui succesor. A mers pe căi bătute225 şi, în nemăsurata bogăţie a Naturii, n-a găsit nici cel mai mic firicel pe care să nu-l fi zărit alţii înainte dd dânsul, ochi mai pătrunzători ca ai lui; n-a descoperit în Materie niciun resort, cât de puţin complicat, care să nu fi fost dat la iveală de predecesorii lui.

Sau să-l punem alături de acela care a fost socotit demn de cea mai măgulitoare inscripţie, imaginată de o minte omenească? Inscripţie inspirată nu de linguşire, ci de adevărul curajos şi energic: *„Acesta a smuls trăsnetul* 226 *din cer şi sceptrul din mina regilor.“* Putem oare să-l punem alături de el pe Lomonosov, numai pentru că s-a îndeletnicit cu efectele electricităţii şi că nu s-a descurajat când şi-a văzut dascălul lovit mortal 227 de această forţă? Lomonosov a ştiut să producă energie electrică, a ştiut să înlăture loviturile trăsnetului; dar în această ştiinţă Franklin este arhitectul, iar Lomonosov simplu salahor.

Dar dacă Lomonosov nu s-a ridicat la mare înălţime ca cercetător al Naturii, el ne-a dbsoris faptele ei măreţe într-un stil limpede şi pur. Şi deşi în scrierile sale ştiinţifice nu găsim un dascăl eminent de Filosofia Naturii, găsim însă

un dascăl de limbă şi un model totdeauna demn de imitat.

Şi aşa, dând marelui bărbat ce i se cuvine pe bună dreptate, punând numele lui Lomonosov într-o lumină demnă de dânsul, nu căutăm aici să-i atribuim merite pe care nu le aire; dar oare, ne lăsăm împinşi de patimă şi de mânie să propagăm aprecieri jignitoare? Nu acesta este ţelul nostru. Vrem numai să arătăm că, în ce priveşte literatura rusă, acela care a croit drumul spre templul gloriei este primul câştigător al gloriei, deşi n-a putut intra în templu. Oare Baeon de Verulam 228 nu merită să fie pomenit fiindcă a putut doar să arate cum trebuie sporită ştiinţa? Oare nu sunt demni de recunoştinţă scriitorii curajoşi care s-au răzvrătit împotriva tiraniei şi a atotputerniciei, numai fiindcă n-au izbutit să izbăvească omenirea de lanţuri şi temniţă? Şi trebuie oare să refuzăm lui Lomonosov admiraţia noastră, pe motivul că n-a înţeles legile poeziei dramatice şi şi-a istovit vlaga în epopee 229, pentru că versurile lui sunt lipsite de sentiment, că n-are totdeauna judecata ageră şi pentru că chiar în odele lui găsim adesea mai mult vorbe decât idei? Dar ascultă: înainte de începutul vremilor, când existenţa n-avea sprijin şi era întreagă pierdută în veşnicie şi neţănmurire, orice a fost posibil. Toată frumuseţea lumii exista doar ca idee a Izvorului tuturor forţelor, însă nimic nu fusese creat, nimic nu era în realitate. Şi mâna lui atotputernică, dând materiei irrv puls în spaţiu, a pus-O’ în mişcare. Soarele începu să strălucească, luna să fie luminată, s-au format corpuri care au ieşit deavalma la suprafaţă. Atotputernic a fost primul gest creator; toată minunea universului, toată frumuseţea lui sunt numai consecinţe. Iată, aşa Înţeleg eu acţiunea spiritelor mari asupra contemporanilor sau a urmaşilor; aşa înţeleg eu acţiunea minţii asupra minţii. Pe cărarea literaturii ruseşti Lomonosov e cel dintâi. Dă-te la o parte, gloată pismaşă! Aceasta va fi judecata posterităţii despre el; ea nu e făţarnică.

Dar, iubite cititorule, m-am luat cu vorba... Iaca Vsesviatskoe... Dacă nu te-am plictisit, aşteaptă-mă pe

aproape. Ne-om revedea la întoarcere 230. Acum rămâi cu bine: – Hai, mână, surugiu!

Moscova! Moscova!!!...

Textul în limba rusă al lucrării „Călătorie de Ia Petersburg la Moscova[27]1 a fost publicat după fotocopia primei ediţii din 1790. Variantele manuscrise mai importante au fost citate în note, potrivit materialelor păstrate în arhivele din Leningrad (Institutul de literatură rusă de pe lângă Academia de Ştiinţe a U.R.S.S.) şi din Moscova (Arhiva centrală de stat pentru documente vechi).

„Călătorie de la Petersburg la Moscova[28] a fost tipărită în tipografia particulară „liberă** a lui A. N. Radişcev, într-un tiraj de aproximativ 650 exemplare. Editarea cărţii a fost aprobată de „Uprava Blagocinia** *), la 22 iulie 1789, sub semnătura preşedintelui ei N. I. Râleev, şeful poliţiei din Petersburg. Încă înainte de „Călătorie...", Radişcev a tipărit în tipografia sa particulară o broşură separată „Scrisoarea către un prieten din Tobolsk**. Tipografia nu avea decât o singură presă şi în ea lucrau funcţionari vamali şi oamenii de curte ai lui Radişcev. În timpul instrucţiei judiciare, Radişcev a declarat despre „Călătorie...“ că: „Zeţarul cărţii a fost Bogomolov, care era pe acea vreme supraveghetor la vamă şi a fost imprimată cu ajutorul oamenilor săi“. Cartea a început să se tipărească în ianuarie 1790 şi a apărut în luna mai a aceluiaşi an. La început s-au pus în vânzare numai 25 de exemplare, iar alte 7 exemplare au fost difuzate de autor. Aflând de furtuna care se apropia, Radişcev a dat dispoziţie ca restul din tirajul cărţii să fie distrus. De aceea, această ediţie din 1790 a lucrării „Călătorie...“ reprezintă o mare raritate bibliografică. În prezent se cunosc numai 18 exemplare din această ediţie. Totuşi, în pofida persecuţiilor, cartea lui Radişcev s-a răspândit în

---

27 Instituţie poliţienească din Rusia ţaristă, care avea şi unele atribuţii

28Judiciare. (N. red. rom.)

copii scrise de mină, din care o mare parte (aproape treizeci) se păstrează în bibliotecile şi muzeele din U.R.S.S..

În 1858, Gherţen a reeditat această lucrare la Londra. În deceniul al şaptelea al secolului trecut, fiul lui Radişcev, P. A. Radişcev, a încercat, fără succes, să obţină aprobarea cenzurii pentru editarea „Călătoriei.. Şi a altor câtorva opere ale tatălui său. În 1868, N. A. Şighin, un librar din Petersburg, a editat „Călătorie...", dar într-o formă atât de denaturată (din carte a fost scos tot ce avea un caracter politic mai ascuţit), încât chiar şi cenzura ţaristă – care la început interzisese ediţia – a ridicat curând această interdicţie. În 1872, P. A. Efremov a întreprins editarea unei culegeri complete de opere a lui Radişcev în două volume, dar această ediţie nu a văzut lumina tiparului, fiind aproape în întregime distrusă din ordinul cenzurii. În anul 1876 „Călătorie..." a fost editată la Leipzig în volumul 18 al „Bibliotecii Internaţionale" a lui E. L. Kasprovici. Aceasta era o reproducere stereotipă a ediţiei londoneze din 1858. În 1888, A. S. Suvorin a reprodus întocmai ediţia din 1790, aproape cu aceleaşi caractere şi cu toate greşelile ei de tipar. Această ediţie a avut un tiraj de o sută exemplare şi era destinată „câtorva", ceea ce explică faptul că cenzura a admis tipărirea ei. În 1899, bibliograful şi bibliofilul A. E. Burţev a reeditat „Călătorie..." în volumul 5 al ediţiei sale. „Descrierea suplimentară a cărţilor şi manuscriselor preţioase, rare din punct de vedere bibliografic şi remarcabile din punct de vedere artistic" (în 100 exemplare care nu erau prevăzute pentru vânzare). Reeditarea „Călătoriei..." întreprinsă de P. A. Kartavov în 1902 a fost din nou interzisă de cenzură.

Prima ediţie completă a „Călătoriei..." a apărut abia după revoluţia din 1905, în redactarea lui N. P. Silvanski şi P. E. Şcegolev.

În perioada dintre 1906—1917, „Călătorie..." a fost reeditată de multe ori separat şi în operele complete ale lui A. N. Radişcev.

Cele mai preţioase ediţii ale „Călătoriei...” au fost realizate după Revoluţia din Octombrie. În epoca sovietică, cartea lui Radişcev a fost tipărită de multe ori şi în tiraje mari. Printre cele mai remarcabile reeditări se numără ediţia foto-litografică din 1935 a primei ediţii din 1790 a „Călătoriei...” (Ed. „Academia”). La această ediţie s-a anexat şi materialul necesar pentru studiul „Călătoriei...”, adunat şi prelucrat de I. L.

Barskov. „Călătorie...” a intrat în primul volum de opere complete ale lui Radişcev, editat de Academie, apărut în anul 1938.

Numai în epoca sovietică a început cercetarea şi studierea cu adevărat ştinţifică a vieţii şi operei lui A. N. Radişcev.

„Călătorie...” este împărţită în capitole care poartă numele staţiilor de poştă dintre Petersburg şi Moscova.

1. *Epigraful* „Călătoriei de la Petersburg la Moscova” a fost luat de Radişcev din poemul „Telemahida”, de V. K. Trediakovski (S.Pb., 1766). Alegerea lui nu este întâmplătoare. În cântul al XVIII-lea, de unde este el luat, se descrie vizita făcută de Telemah, eroul poemului, în împărăţia subpământeană a lui Tartar, unde suveranii „care foloseau puterea lor când se aflau pe tron spre a face rău...” erau supuşi chinurilor iadului. Aceşti suverani au fost mai mârşavi şi mai înfiorători decât monştrii cei mai înspăimântători din mitologie şi mai teribili decât Cerber câinele din iad („groaznicul câine Cerber”): „o dihanie slută, înfricoşătoare, mătăhăloasă, cu o sută de boturi”. Tocmai acest monstru al iadului este folosit de Radişcev ca o întruchipare alegorică a orânduirii absolutist-iobăgiste care domnea în Rusia şi împotriva căreia este îndreptată cartea sa. Radişcev a intensificat imaginea „dihaniei”, înzestrându-l cu o sută de boturi în loc de trei, aşa cum avea un alt monstru mitologic – hidra. Radişcev foloseşte o imagine asemănătoare de câteva ori şi în cuprinsul „Călătoriei...” (de pildă în capitolul „Hotilov”, când vorbeşte despre robia feudală spune: „dihania cu o sută de

boturi”; în oda „Libertatea”, vorbind despre biserică, spune că: „Această dihanie este înfricoşătoare, la fel ca hidra cu o sută de boturi...”)

2. *A.M.K.*

3. — Alexei Mihailovici Kutuzov, coleg de studii al lui Radişcev de la universitatea din Leipzig, căruia îi este închinată „Călătorie...”

4. *Sofia* – oraş şi staţie de poştă situată la 22 verste de Petersburg.

5. *Podorojna* – foaie de drum, care dă dreptul de a primi cai la staţiile de poştă. Prin podorojnă se punea la dispoziţia călătorului, contra plată, şi în funcţie de gradul şi de titlul călătorului, un anumit număr de cai şi se stabilea cum va fi transportat călătorul – mai repede sau mai încet.

6. *Edecari* – ţăranii care plecau în alte localităţi pentru a munci contra plată mai ales la trasul vaselor la edec.

7. *Tosna* – staţie de poştă situată la 36 verste de Sofia.

8. În manuscrisul „Călătoriei...”, care se păstrează la Insti tutul de literatură rusă de pe lângă Academia de Ştiinţe din Leningrad, în locul punctelor de suspensie există următorul fragment îndreptat împotriva absolutismului: „Dacă domnii guvernatori nu ar ţine seama numai de persoană, şi pentru orice cetăţean care călătoreşte pe drum ar proceda cu ispravnicii mai sever – aşa cum procedează aceştia – drumurile noastre, într-un timp scurt, la fel de scurt ca şi acela în care se strică, ar fi cele mai bune din lume. Dar sub o guvernare absolută, suveranul este asemenea soarelui în natură: acolo unde încălzeşte, acolo este viaţă, acolo unde nu este el, acolo moare totul. Un suveran absolut e singurul în ţara lui care are dreptul să procedeze după cum îi dictează raţiunea. Toţi ceilalţi sunt obligaţi să asculte de poruncă, să facă totdeauna după cum gândeşte altul, iar nu după cum înţelege fiecare din ei. Tristă stare de lucruri şi de aceea drumul pe care călătoream era prost, dar caii de poştă cu ajutorul biciului atotputernic m-au adus până la staţia de

poştă”.

9. *Arhivele nobilimii* – instituţie publică în care se păstrau documente ce cuprindeau date referitoare la genealogia nobililor.

10. *Mestnicestvo* – tradiţia de a numi în slujbe de stat după gradele de nobleţe şi nu după calităţile şi meritele personale. *Mestnicestvo* s-a desfiinţat în 1682, în timpul ţarului Feodor Alexeevici.

11. *Nobilimea novgorodeană* se caracteriza prin sărăcia ei datorată diverselor împrejurări.

12. *Tabela de cinuri* – tabelă în care erau specificate gradele militare şi civile. Ea a fost introdusă de Petru I în anul 1722 şi stabilea dreptul de a căpăta titlul de nobleţe pentru acei care nu erau nobili şi care ajungeau la un anumit grad în slujbă. Elita nobilimii lupta împotriva acestei legi.

13. *Condica nobilimii* – „Carte de privilegii acordate nobilimii” instituită de Ecaterina a II-a în anul 1785. În gubernii se ţineau condici speciale pentru genealogia nobililor. „Neamurile nobile vechi” erau înscrise în ultima parte a acestor condici, în partea a şasea. Radişcev dă aici un sens satiric cuvintelor jălbarului, precum şi afirmaţiilor sale despre introducerea titlului de marchiz, aceasta fiind o ironie cu privire la goana nobililor după titluri de nobleţe şi cinuri.

14. *Liubani* – staţie situată la 26 verste de Tosna.

15. *Obrocul* – plata anuală în natură sau bani dată de ţărani moşierului. Obrocul era una din formele exploatării iobăgiste şi se deosebea de boieresc, la care ţăranii erau obligaţi să lucreze fără plată, cu inventarul lor, pe ogoarele moşierilor, un număr anumit de zile pe săptămână. În afară de aceasta, ţăranii erau obligaţi să aprovizioneze pe moşier cu păsări, pânză, unt etc. Întrucât relaţiile dintre moşieri şi ţărani nu erau de fapt stabilite de niciun fel de legi, atât fixarea obrocului cât şi a boierescului depindea în întregime de voinţa moşierului, fapt care ducea la un abuz total din partea lor, la o exploatare neomenoasă a

ţărănimii iobage de către aceştia. Abuzul iobăgist a atins culmea dezmăţului în ultima treime a secolului al XVIII-lea, pe vremea domniei Ecaterinei a II-a.

16. Este vorba de birul pe cap de om pe care ţăranii erau obligaţi să-l plătească pe acea vreme statului pentru fiecare membru al familiei.

17. *În arendă* – adeseori moşierii arendau moşiile lor cu ţărani cu tot, ceea ce intensifica şi mai mult exploatarea iobăgistă.

18. *Ciudovo* – stat şi staţie de poştă situată la 32 de verste de Liubani. În sat se afla un palat imperial folosit în timpul călătoriilor.

19. *Prietenul meu C.*

20. — Se presupune că Radişcev are în vedere pe colegul său de la Universitatea din Leipzig, P. I. Celişcev, autorul cărţii „Călătorie prin nordul Rusiei în anul 1791“, care conţine de asemenea o oarecare critică la adresa orânduirii iobăgiste şi a abuzurilor funcţionarilor. Ecaterina a II-a îl socotea pe Celişcev implicat în editarea „Călătoriei de la Petersburg la Moscova”, însă acest fapt n-a fost confirmat prin nimic. În timpul instrucţiei judiciare, Radişcev a declarat: „întâmplarea descrisă în Ciudovo s-a petrecut cu adevărat.“

21. *Sisterbek-Sestroreţk* – oraş pe malul Golfului Finic.

22. *Paphos şi Amathont* – colonii pe insula Cipru unde se aflau templele Afroditei, zeiţa frumuseţii şi a amorului la grecii din antichitate.

23. *Claude Joseph Vernet* – pictor de marine din secolul al XVIII-lea.

24. Radişcev are în vedere războiul cu Turcia din 1768—1774. În timpul războiului, o escadră de vase ruseşti a zdrobit flota turcă la 24 iunie 1770 în golful C.hios şi la 26 iunie în golful Cesme.

25. *Subab, nabab* – cârmuitor de provincie în India.

26. *Raynal* (1713—1796) – istoric francez, autorul lucrării „Istoria filosofică şi politică despre instituţiile şi comerţul europenilor din cele două Indii”, 1770. Există o

traducere rusă prescurtată, S.Pb. 1805—1811. Raynal condamna cu asprime barbaria colonială a europenilor şi americanilor, negoţul de sclavi, reacţiunea politică şi bisericească.

27. *Spasskaia Potest* era o staţie care se afla la 24 verste de Ciudovo. Şi aici se găsea un palat imperial folosit în timpul călătoriilor.

28. *Polkan şi Bova* – personaje din povestea despre Bovafiu de împărat. Pe tema. Acestei poveşti, Radişcev a scris ulterior poemul „Bova”.

29. *Rezident* – cârmuitor de ţinut. În cazul de faţă e posibil că Radişcev îl avea în vedere pe favoritul Ecaterinei, G. A. Potiomkin.

30. *Administraţia* – E vorba de administraţia rezidenţială, instituţie pentru administrarea unui ţinut supus.

31. *Tribunalul corecţional* – instanţă judecătorească. Cuvintele povestitorului „e a doua oară că-l... trimit la tribunalul corecţional”, înseamnă că pentru a doua oară e dat în judecată.

32. *Avocatul statului* – funcţionar special, delegat pentru procesele statului.

33. *Cumpăna* – simbolul justiţiei.

34. *Globul* – este vorba de un glob cu cruce – simbolul puterii suverane. Prin ţar şi curteni, Radişcev întruchipa în visul său pe Ecaterina a II-a şi Curtea ei.

35. *Pentru îmbrăcămintea...* — adică pentru copertă.

36. *Cook* – James Cook – navigator englez din sec. Al XVIII-lea. A fost ucis în insulele Hawai (Sandwich).

37. *Goţii şi vandalii* – Seminţii germanice, barbare.

38. *Castalia* (Izvorul Castalic) şi *Hippocrene* – în mitologia greacă izvoare, a căror apă inspira pe poeţi; simboluri de creaţie poetică şi de inspiraţie.

39. *Domnului vostru* – adică a stăpânului vostru.

40. *Podberezie* – staţie situată la 24 verste de Spasskaia Polest.

41. *Dacă... nu-ţi pudrezi părul.*

42. — Radişcev satirizează aici obiceiul nobililor de a-şi pudra părut.

43. *Personalul guberniaĭ* – adică administraţia gubernială.

44. *Autorii clasici.*

45. — În seminarii şi alte instituţii de învăţământ, în dauna studiului contemporaneităţii vii, se studiau scriitorii şi istoricii din antichitate: Aristoteles (secolul ’IV î.e.n.), Virgilius şi Horaţius (secolul I î.e.n.), Titus Livius (secolul I î.e.n. – secolul I al e.n.), Tacitus, (secolul I-II) şi alţii. Seminaristul pe care l-a întâlnit Radişcev se plânge de studiul scolastic, pe de rost, al textelor lor.

46. *Kuteinik* (Kuteikin) – profesorul lui Mitrofan din comedia lui Fonvizin „Neisprăvitul”. El povesteşte că învăţând la seminar „a mers” „până la retorică, dar i-a ajutat dumnezeu şi s-a întors îndărăt”. (Actul II, scena V).

47. *Membru guberniaĭ* – adică membru al administraţiei guberniale, funcţionar de pe lângă guvernator.

48. *Grotius Hugo* – jurist olandez din secolul al XVII-lea. *Ch. L. Montesquieu* (1689—1755) – scriitor şi filosof francez. Operele sale „Scrisori persane” şi în special „Spiritul legilor” erau bine cunoscute în Rusia în secolul al XVIII-lea. *Blackstone* – jurist englez din secolul al XVIII-lea, autorul unei lucrări în trei volume întitulată „Interpretarea legilor engleze”. Traducerea în limba rusă a fost făcută în deceniul al nouălea de S. E. Dezniţki.

49. *Noi universităţi.*

50. — La sfârşitul deceniului al nouălea din secolul al XVIII-lea se prevedea ca în afară de universitatea de la Moscova, să se deschidă universităţi la Pskov, Cernigov şi Penza; proiectul nu a fost însă realizat.

51. *Martinist* – mason, adept al concepţiilor mistice ale lui Saint Martin. După editarea, în anul 1785, de către masonii din Moscova a cărţii lui Saint Martin intitulată „Despre eroare şi adevăr”, ei au început să fie numiţi martinişti.

52. *Swedenborg Emmanuel* – scriitor mistic suedez din

secolul al XVIII-lea.

53. *Voltaire a strigat.*

54. — Radişcev se referă la lupta lui Voltaire împotriva superstiţiilor şi a fanatismului religios şi în' special la imperativul pe care el l-a formulat în repetate rânduri „Zdrobiţi infama!" („Ecrasez Tinfâmel"), adică biserica romano-catolică.

55. *Friedrich al II-lea* – rege al Prusiei, care poza în adept al filosofiei franceze din secolul al XVIII-lea, ceea ce nu l-a împiedicat să ducă o politică internă şi externă reacţionară.

56. *Martin Luther* – reformator bisericesc german din secolul al XVI-lea.

57. *Opere misterioase* – opere mistice masonice,

58. *Un nou Mahonied.*

59. — Radişcev, fiind un adversar al masoneriei, se temea că răspândirea acesteia ca o nouă religie cu un proroc de felul lui Mahomed, va arunca omenirea îndărăt „în ceţurile prejudecăţilor şi superstiţiilor".

60. *Dicţionarul Bayle* – Pierre Bayle, scriitor şi filosof francez din secolul al XVII-lea, autorul lucrării „Dicţionarul istoric şi critic". Radişcev menţionează din acest dicţionar un citat anecdotic în scopul de a caracteriza cercetările „secrete" ale misticilor-masoni, contra cărora a şi îndreptat capitolul „Podberezie".

61. *Novgorod* – oraş vechi rusesc (situat la 22 verste de Podberezie).

62. *Legile lui Solon şi Lycurg.* — Solon (secolul VI î.e.n.) – legiuitor la Atena. Lycurg (secolul VIII î.e.n.) – legiuitor în Sparta.

63. *Cartagina* – oraş fenician din Africa de Nord. A fost distrus de romani în anul 146 î.e.n.

64. *Liga hanseatică* – ligă a oraşelor comerciale, mai ales din nordul Europei din sec. XIV-XVII. La Novgorod exista un oficiu al Ligii hanseatice.

65. *Acestei republici* (Republica din Novgorod).

66. — Radişcev face o apreciere greşită asupra vecei[29]) din Novgorod, care, era condusă de clasa dominantă a moşierilor feudali-boieri şi a marilor neguţători; Radişcev, însă, idealiza vecea, o prezenta ca pe o conducere populară. Totodată, el judeca greşit măsurile necesare, istorico-progresiste ale statului moscovit, care urmăreau, după cum se ştie, să înăbuşe tendinţele separatiste, feudale, ale cnejilor din Novgorod, care se împotriveau unificării statului rus.

67. *Ghildia.*

68. — Negustorimea era împărţită în trei „ghildii", adică în trei categorii, în raport cu capitalul declarat. *Cetăţean notabil* – era un titlu introdus de „Hrisovul către oraşe" din 1785. Acest titlu se acorda marilor proprietari, care nu erau nobili, fabricanţilor, negustorilor cu ridicata etc., precum şi unor savanţi, pictori etc.

69. *I. K. Lavater* – scriitor elveţian din sec. Al XVIII-lea, autorul „Fiziognomiei", în care el afirma că după trăsăturile tefei şi după forma craniului s-ar putea determina Caracterul şi înclinaţiile omului etc.

70. *Dinţii, negri cărbune.*

71. — Printre negustorese era răspândită moda de a înnegri dinţii.

72. *Recoltă proastă... durere de cap.* – Radişcev introduce aici cuvinte speciale (eufemisme) din jargonul negustoresc, care scot la iveală învârtelile şarlataneşti ale negustorului Karp Dementievici. Radişcev foloseşte această poveste pentru a ilustra defecţiunea aşa-zisului drept cambial, care era atunci în vigoare, drept care făcea posibil tot soiul de abuzuri, ca spre exemplu: bancrută falsă, perceperea de dobânzi cămătăreşti etc.

73. *Bronniţi* – staţie de poştă situată la 35 verste de

29 *Vece* — adunarea locuitorilor din unele oraşe din vechea Rusie (în secolul X—XV), care constituia organul suprem al puterii — Vece alegea pe cneji, arhiepiscopi, pe comandanţii oştirilor, lua hotărîri în privinţa declarării războiului şi încheierii păcii, confirma legile, etc. (N. red. rorrii)

Novgorod.

74. *Holmograd* – vechiul oraş rusesc Holmgrad. Cercetările n-au clarificat nici până în prezent dacă a fost aşezat pe teritoriul staţiei Bronniţî sau al oraşului Novgorod.

75. *Fericiri semeţe* – adică o fericire neaşteptată, bruscă.

76. *Perun* – în mitologia slavă, zeul tunetului, al fulgerului, al ploii etc.

77. *Iehova, Jupiter, Brahma...*

78. — Enumerând denumirea zeilor din diferite religii şi nume istorice şi mitologice ca: Avraam, Moise, Confucius, Zoroastru, Socrates (secolul V î.e.n.), Marcus Aurelius (secolul II î.e.n.) etc., Radişcev scoate în evidenţă concepţia eretică din punctul de vedere al bisericii ortodoxe, că dumnezeu „este unul şi acelaşi pretutindeni”.

79. /. *Addison* – scriitor englez din sec. XVII-XVIII. Radişcev dă un citat din tragedia lui „, Caton“ (1713).

80. *Zaiţovo* – staţie de poştă situată la 27 verste de Bronniţî.

81. *Curtea heraldică* – departament care se ocupa cu titlurile şi privilegiile nobililor.

82. *Asesor de colegiu* – gradul unei funcţii civile, specificate în „Tabelul de ranguri” şi care dădea drept la obţinerea titlului de nobleţe.

83. *William Hogarth* – pictor englez din secolul al XVIIIlea, caricaturist.

84. *L-a pus la arătură* – adică i-a trecut la boieresc.

85. *Mesiacina* – o anumită cantitate de alimente pe care moşierul o dădea ţăranilor iobagi care erau complet lipsiţi de gospodărie şi de pământ, ca o răsplată pentru munca lor.

Acesta era cel mai barbar mijloc de ’ exploatare iobăgistă practicat de mulţi moşieri, ţăranii fiind siliţi astfel să lucreze tot timpul numai în. Folosul moşierului.

86. *Lacedemona* – adică Sparta. Stat din Grecia antică, în care, după tradiţie, exista un aspru sistem de educare a copiilor: pentru a le dezvolta îndemânarea, li se îngăduia

chiar să fure un lucru străin, numai să manifeste cu acest prilej inventivitate şi neînfricare.

87. *Trimis la muncă* – trimis la ocnă.

88. *Oameni la curte* – adică slugi pentru deservirea moşierului şi a celor ai casei.

89. *Plocon de nuntă* – dare specială în natură, pe care iobagii o plăteau moşierilor, atunci când se căsătoreau.

90. *Cazna publică* – pedeapsă publică aplicată cu biciul, după care adeseori vinovatul era ars cu fierul roşu şi i se smulgeau nările. Cele mai adeseori, la această pedeapsă erau condamnaţi oamenii ieşiţi din popor.

91. *Odnodvorţi* – o categorie specială de ţărani, proveniţi din armată şi eliberaţi din iobăgie.

92. *Devine cetăţean.*

93. — În cuvântarea sa judecătorul Krestiankin se sprijină pe teoria „dreptului natural” şi pe concepţia lui Rousseau asupra „principiului contractului” pe baza căruia omul trece de la starea „naturală” la acea de cetăţean.

94. *Baba* (Ba! Ba!) – denumirea parcului unui mare demnitar Narâşkin, de lângă Petersburg; loc pentru petreceri publice.

95. *Krestţi* – oraş şi staţie de poştă situată la 31 verste de staţia Zaiţovo.

96. În manuscrisul „Călătorie...”, care se păstrează la Institutul de literatură rusă de pe lângă Academia de Ştiinţe din Leningrad, acest articol are o introducere cu caracter politic şi satiric mai pronunţat. Citătm aici varianta manuscrisului, subliniind cuvintele şi expresiile care lipsesc sau sunt modificate în textul tipărit. După cuvintele: „... Guvernatorul, comandantul de armată”, textul mai departe este expus în felul următor: „Şi care părinte n-ar vrea *ca odrasla sa iubită să fie împodobită cu petice de mătase...* Mă uit la băiatul meu şi parcă-l văd: capătă o slujbă, face cunoştinţă cu nişte fluierăvânt, nişte destrăbălaţi, cartofori, filfizoni, *a uitat de mine şi de abecedarul său,* învaţă să se îmbrace după ultima modă, să joace cărţi *pe bani străini,* să trăiască din joc, să

trăncănească vrute şi nevrute, *să nu se ruşineze de nimic,* să umble după fete sau să îndruge la fleacuri cucoanelor, *pe când abecedarul său, repet, l-a uitat.* Te pomeneşti că zeiţa Fortuna, cea cu toane, îl îndrăgeşte, şi băieţaşul meu, până nu-i mijeşte barba, *datorită unei slujbe în corpul de gardă sau ca aghiotant sau dumnezeu ştie prin ce alte mijloace, merge acum cu o trăsură cu şase cai* şi-şi închipuie că e boier de seamă, că-i cine ştie ce de capul lui. La ce te poţi aştepta de la un asemenea şef militar sau administrator de oraş? Spune drept, o, tată care îţi iubeşti copilul! Spune, cetăţean cinstit, *spune, o, omule!* Nu-ţi vine mai bine să-l gâtui decât să-i dai drumul în lume, la slujbă? Nu te-ar durea inima dacă ai vedea că odrasla ta, ajuns boier cu greutate, dispreţuieşte meritul şi destoinicia, pentru că soarta omului destoinic şi talentat, căruia îi e groază şi silă de şiretlicuri şi intrigărie este să rămână la coadă? Nu ţi-ar veni să plângi dacă ai şti că drăguţul tău băiat se pricepe, cu un zâmbet amabil, să fure averea şi cinstea oamenilor, să le facă viaţa amară şi să-i nenorocească, fireşte, nu cu mâinile sale proprii totdeauna delicate şi aristocratice, ci cu ghearele favoriţilor săi şi, *părăsind această viaţă, să lase moştenire nepoţilor tăi un sat care să se numească satul sângelui. Dar să-l ascultăm pe boierul din Krestţî".*

97. După părerea lui Radişcev, faptul că tinerii cunoşteau limba engleză şi latină le dădea posibilitatea de a-şi însuşi virtuţile republicane ale romanilor şi experienţa revoluţionară a englezilor, care l-au executat pe Carol I Stuart în secolul al XVIi-lea şi au limitat puterea monarhică.

98. *Egida* – în mitologia greacă scutul zeităţii (a lui Zeus, Apoilo sau Athenei).

99. *De mijloc* – adică calea mijlocie.

100. *Otrava lui Socrates.*

101. — Acuzat de activitate împotriva statului şi de ateism, Socrates, potrivit sentinţei areopagului – tribunalul suprem din Atena – a băut o cupă cu otravă.

102. *Rămâi neclintit* – aceste rânduri sunt în mod incontestabil punctul central din sistemul educativ al lui Radişcev, al cărui scop fundamental era educarea de luptători curajoşi, neînfricaţi împotriva absolutismului, pentru libertatea poporului. Niciun fel de încercări, niciun fel de chinuri nu trebuie să facă pe luptători să încline spre neadevăr şi încălcarea virtuţii.

103. *Curtius* – erou legendar din Roma antică. Legenda spune că s-ar fi aruncat într-o prăpastie pentru a salva Roma de nenorocirea care, chipurile, o ameninţa.

104. *Cato Marcus Porcius din Utica* – om politic din Roma (secolul I î.e.n.), republican sever şi intransigent. Nedorind să fie martorul prăbuşirii republicii, s-a sinucis. Radişcev se referă la cuvintele pe care el le-ar fi pronunţat atunci când i-a fost înapoiată spada pe care i-o luaseră prietenii: „Acum îmi aparţin numai mie“, după care şi-a împlântat-o în corp.

105. *Iajelbiţí* – o staţie situată la 38 verste de Krestţî.

106. *Valdai* – capitală de judeţ situată la 25 verste de Iajelbiţî.

107. *Lada* – zeiţa dragostei şi a căsătoriei în mitologia slavă.

108. *Acest nou Leandru.*

109. — Radişcev compară ironic povestea sa despre dragostea suveranului şi a fetei din Valdai cu legenda greacă antică despre dragostea lui Leandru, care locuia pe malul Hellespontului (Dardanelelor), şi a Herei, preoteasa Afroditei, care locuia pe celălalt mal al strâmtorii. Pentru a. Se vedea cu iubita sa, Leandru trecea în fiecare noapte strâmtoarea înot. Într-o noapte furtunoasă, s-a înecat. Hera, văzându-i dimineaţa trupul adus de valuri, s-a aruncat şi ea în mare.

110. *Zimnogorie* – staţie de poştă situată la 23 verste de Valdai.

111. *Ledrouo* – sat şi staţie de poştă situat la 20 verste de Zimnogorie.

112. *Lăbuţa de trei verşoci... talia trasă prin inel...*

113. — Radişcev face aluzie la moda nobilimii, care schilodea femeile moral şi fizic.

114. *Ţăranul e mort în faţa legii* – adică ţăranul e lipsit de apărarea legilor, de drepturi. Dar Radişcev subliniază cu această ocazie că „va fi viu dacă o va vrea...“, adică eliberarea din jugul iobăgiei depinde numai de însuşi poporul, şi reaminteşte, nu întâmplător, despre revolta lui Pugaciov, care a făcut pe asupritorii poporului să tremure.

115. *Băiatul are numai zece ani.* — împotriva căsătoriilor forţate şi nepotrivite prin vârsta mirelui şi a miresei, care erau foarte răspândite în timpul acela în mediul ţăranilor, se ridicase şi Lomonosov în tratatul său „Despre înmulţirea şi conservarea poporului rus“ (1761).

116. *Domnişoară de onoare* – titlu la Curtea suveranului.

117. *Can... bes...* — canalia, bestia.

118. *Al douăzecilea stilp* – adică al douăzecilea stâlp care arată verstele.

119. *Hotilov* – staţie situată la 36 verste de ledrovo.

Acest capitol reprezintă un „proiect1* pentru eliberarea ţăranilor de sub jugul iobăgiei. În copia manuscrisului „Călăioriei“, care se păstrează la Institutul de literatură rusă de pe lângă Academia de Ştiinţe din Leningrad, proiectul – aşa cum se cuvine unui act oficial – se termină cu fraza tradiţională: „Dat în... anul 18...“ Expunerea proiectului sub forma unui manifest ţarist trebuie să credem că nu este altceva decât o formă literară, poate chiar o parodie la manifestele Ecaterinei a II-a care, printr-o frazeologie liberală făţarnică, ascundea intensificarea exploatării şi lipsa de drepturi a ţăranilor.

În „manifestul11 său Radişcev a schiţat calea concretă de eliberare a ţăranilor cu pământ şi stabilirea apărării drepturilor şi intereselor ţărănimii prin legi.

120. *Europenii după ce au devastat America...*

121. — Radişcev condamna cu hotărâre barbaria colonialistă a americanilor care: au înrobit şi exterminat populaţia băştinaşă a ţării şi au exploatat tâlhăreşte munca sclavilor, aceştia devenind obiectul unui comerţ neomenos

şi un mijloc de îmbogăţire.

122. *Nenorocitele jertfe... de pe malurile dogoritoare ale Nigerului şi Senegalului* – sclavii din Africa ce erau duşi cu sila de colonizatori în America, pentru a fi folosiţi ca mină de lucru ieftină şi lipsită de drepturi.

123. *Baloanele.*

124. — Autorul se referă la baloanele zburătoare ale fraţilor Montgolfier, care se ridicau cu ajutorul aerului încălzit. C

125. *Alexandru poreclit cel Mare.*

126. — Radişcev susţine că Alexandru Macedon, care o devenit celebru prin ruinarea şi pustiirea statelor, nu este demn de titlul de „cel Mare“. Aceeaşi părere a fost exprimată şi de Lomonosov în oda „În fericire11 (1760).

127. *Cele povestite...* — privesc răscoala lui Pugaciov (1773—1775), precum şi alte mişcări ţărăneşti din sec. XVII-XVIII.

128. *Băgaţi de seamă.*

129. — Radişcev îi previne ameninţător pe moşierii-iobăgişti, arătându-le că răscoala populară, care este inevitabilă în viitor, îi va mătura de pe faţa pământului.

225

15 – Călătorie de Ia Petersburg la Moscova

Despre acest lucru el vorbeşte pe faţă în manuscrisul „Călătoria...” care se păstrează la Institutul pentru literatură rusă de pe lângă Academia de Ştiinţe din Leningrad: „Băgaţi de seamă, ca să nu fiţi din nou bătuţi.”

111. *Banii pentru căsătorie* – era răscumpărarea pentru mireasă pe care o căpăta moşierul dacă o iobagă a lui se căsătorea cu un ţăran ce aparţinea unui alt moşier.

112. *Adică de instanţe.*

113. — Autorul are în vedere instanţe inferioare de judecată pentru ţărani.

114. *Vâşni Volociok* – oraş şi staţie de poştă situată la 36 verste de Hotilov.

115. *Portul vamal.*

116. — Radişcev a făcut serviciu la vama din Sankt

Petersburg din anul 1780.

117. *Lacedemonienii* – spartanii, care aveau obiceiul, după cum spun vechile legende, să organizeze mese comune obligatorii.

118. *Înzestraţi* – adică aprovizionaţi, echipaţi.

119. *Vidropusk* – staţie de poştă situată la 33 verste de Vâşni Volociok.

120. *Numa Pompilius* – rege legendar al Romei antice care se folosea, se zice, de sfaturile nimfei Egeria.

121. *Manko-Kapak* a fost, după legendă, întemeietorul statului peruvian (din America de Sud).

122. *Ahriman* – zeul răului în religia antică persană.

123. *Torjok* – oraş şi staţie de poştă situat la 38 verste de Vidropusk.

124. *Cerere stăruitoare...* — a face cerere, a stărui.

125. *Tipografie.*

126. — Prin decretul din 15 ianuarie 1783 s-a aprobat ca persoanele particulare să-şi facă tipografii „libere”.

127. *Să-l auzim pe Herder.* — I. G. Herder (1744—1803) – învăţat german. Radişcev dă un citat din opera acestuia „Influenţa ocârmuirii asupra ştiinţei şi a ştiinţei asupra ocârmuirii” (1780).

128. *Guvernul.*

129. — În manuscrisul „Călătorie...”, care se păstrează la Institutul de literatură rusă de pe lângă Academia de Ştiinţe din Leningrad, în locul acestui cuvânt sunt următoarele rânduri:

„înţeleptul cârmuitor (mă tem să-l numesc mare, căci dându-i astfel de denumiri suveranului viu voi fi socotit sau rob, sau linguşitor, sau făţarnic, sau cupid; lăudătorul va fi un ticălos zgârcit, iar cel lăudat va fi în pericol să se murdă rească în lauda nemernicului şi în faţa lumii va pierde totdeauna). Înţeleptul cârmuitor al patriei noastre ştiind...” etc., ca în textul tipărit.

Această tiradă a fost îndreptată împotriva Ecaterinei a II-a şi a curtenilor ei.

130. *U prav a Blagocinia* – instituţie poliţienească care

avea şi atribuţia de a cenzura cărţile.

131. *Decretul pentru noul cod.* — „Decretul” Ecaterinei a 1l-a către Comisia pentru întocmirea noului cod, convocată în 1767 din reprezentanţi ai diferitelor pături sociale (în afară de ţărani iobagi ai moşierilor), în scopul de a întocmi legue.

„Decretul” a fost un fel de compilare a principiilor luate de Ecaterina a II-a din cărţile iluminiştilor francezi – Montesquieu, Diderot şi alţii. „Decretul”, împreună cu două anexe, cuprindea 22 de capitole şi 655 articole. În această operă, împărăteasa încerca să stabilească principiile unei monarhii luminate. Munca comisiei, cum era şi de aşteptat, cu dominarea hotărâtoare în stat a clasei moşierilor-iobăgişti, n-a dat şi nu putea da vreun rezultat pozitiv. În 1768, profitând de războiul cu Turcia, Ecaterina a II-a a dizolvat comisia.

132. *Renegaţii religiei revelate* – rascolnicii şi diferiţi sectanţi.

133. *Un atac personal* – adică satira la adresa persoanei; ofensă personală.

134. *Schimbarea ce a avut loc în America* – războiul din 1775—1783 al americanilor contra stăpânirii engleze, care a dus la proclamarea independenţei şi la formarea Statelor Unite ale Americii. Pensylvania este unul din statele nord-ainericane.

135. *Protagoras* – filozof-sofist din Grecia antică (secolul V î.e.n.); a fost condamnat la moarte pentru ateism.

136. *În Roma...*

137. — Radişcev se referă la mărturiile oamenilor de stat şi ale filosofilor din Roma antică: a istoricului roman Sudtoniu (sec. I-II); a primului împărat roman Octavian Augustus (secolul I î.e.n.); a istoricului, oratorului şi apărătorului regimului republican, Titus Labienus (sec. I-II); a filosofului stoic "şi scriitor roman, Seneca (sec. I); a oratorului şi filosofului roman Cicero Marcus Tullius (secolul I î.e.n.).

138. *Pretor* – persoană oficială în Roma antică, care era

însărcinat în special cu treburile judiciare.

139. *Augurii* – preoţi din Roma antică, care preziceau viitorul după zborul păsărilor şi după fenomene cereşti. *Haruspicii* – ghicitori după măruntaiele animalelor.

140. *Triumvirii* – comisie din trei persoane, care se alegeau sau se numeau în scopuri speciale. Radişcev se referă la aşa-zisul „al doilea triumvirat”: Octavian Augustus, Marcus Antonius şi Lepidus (secolul I î.e.n.), care au acaparat puterea la Roma în timpul prăbuşirii republicii.

141. *Arias Montanus* – teolog spaniol din secolul al XVI-lea; a luat parte la întocmirea primului catalog al cărţilor interzise, editat în Ţările-de-jos. În nota sa referitoare la cuvintele lui Seneca (despre evenimentele din timpul împăratului Augustus), Radişcev aduce exemplul unor evenimente analoage, care au avut loc în secolul al XVI-lea.

142. *Cassius Sever* (sec. I) – orator şi scriitor roman.

143. *Cremutius Cordus* (secolul I î.e.n.secolul I e.n.) istoric roman; el nu l-a numit pe Cassius Sever „cel din urmă”, ci pe prietenul lui Brutus şi părtaş la uciderea lui Iulius Caeear – pe Gaius Cassius Longin.

144. *Tiberius* – împărat roman (secolul I); *Dioclefian* – împărat roman (sec. III-IV), care a persecutat cu cruzime pe creştini; *Constantin* – împărat roman (sec. III-IV), care s-a creştinat şi a mutat capitala imperiului la Bizanţ (Constantinopol).

145. *Pandectele lui Justinian* – cărţi care conţineau extrase din operele juriştilor romani, întocmite din ordinul împăratului Justinian (sec. V-VI).

146. *Dacă sinoadele ecumenice n-ar fi fost convocate...*

147. — Radişcev condamnă în mod hotărât deciziile sinoadelor bisericeşti, aşa-zise ecumenice (din Nicea, Chalcedonia etc.), îndreptate contra libertăţii opiniilor şi a cuvântului.

148. *Descartes Rene* (1596—1650) – filozof-dualist francez.

149. *Apocalipsul* – una din cărţile „noului testament”, care conţine „preziceri” mistice despre „sfârşitul lumii”.

150. *Abelard Pierre* – filosof şi teolog francez din sec. XI-XIIt condamnat pentru ereziile lui, cu privire la dogmele bisericeşti.

151. *Iluminaţii* – ordin masonic din secolul al XVIII-lea, care avea un program antimonarhic. Radişcev identifică în mod greşit, din cauza lipsei de informaţii în acel timp, pe iluminaţii cu masoneria reacţionară.

152. *Licenţiat* – titlu academic în universităţile germane, între bacalaureat şi doctor.

153. *Bulla* este o misivă papală; bulla despre care vorbeşte Radişcev este din anul 1501 şi nu din anul 1507.

154. *Camera stelată* – instituţie administrativ-judecătorească din Anglia, înfiinţată în anul 1488; în atribuţiile ei intrau cauzele privitoare la rebeliuni şi comploturi politice, precum şi supravegherea tipăririi cărţilor.

155. *Liberator* – în cazul de faţă controlor, cenzor.

156. *Strafford* – om politic englez din secolul al XVII-lea, partizanul dinastiei Stuart, executat în timpul revoluţiei.

157. *Parlamentul cel lung* – a fost parlamentul care a funcţionat în epoca revoluţiei engleze timp de 13 ani (1640—1653).

158. *După schimbarea regimului...*

159. — Se referă la „compromisul de clasă“ din 1688 între aristocraţie şi burghezie, care a dus la căderea dinastiei Stuarţilor şi la urcarea pe tron a lui Wilhelm de Orange (Wiliam al III-lea), care a semnat constituţia engleză.

160. "*Argus* – gigant cu o sută de ochi din mitologia greacă; *Briareu* sau Egeon – fiul zeului Poseidon, gigant cu o sută de braţe.

161. *Şanţurile Bastiliei.*

162. — Radişcev urmărea cu grijă activitatea Adunării Naţionale franceze, precum şi toate evenimentele revoluţiei franceze din 1789. Conform noilor cercetări, el avea, în cazul de faţă, în vedere persecuţiile pe care le

suportase Marat pentru ideile lui îndrăzneţe din ziarul său „Prietenul poporului'*, şi din pamfletele îndreptate contra politicii blocului constituţional burghezo-aristocrat, care s-a stabilit la putere în Franţa în 1789. La sfârşitul lunii ianuarie 1790, în urma hotărârii Adunării Naţionale, un detaşament din garda naţională, în cap cu La Fayette, a încercat să-l aresteze pe Marat şi să distrugă tipografia lui, Chemându-i pe francezi „să-şi plângă soarta**, Radişcev îşi exprimă indignarea pentru persecutarea presei revoluţionare franceze. Aceste rânduri au fost, probabil, introduse în textul capitolului despre cenzură la corectură. La Fayette era un activist moderat-liberal, al revoluţiei franceze. După luarea Bastiliei la 14 iulie 1789, a fost numit comandant al gărzii naţionale. În acest post, a încercat să împiedice ulterioara dezvoltare a revoluţiei.

163. *Monstrul sur* („Das graue Ungeheuer**) – revistă, care era editată în deceniul al nouălea de către iluministul german, din secolul al XVIII-lea, Wekkerlin. Cu toate persecuţiile, acesta din urmă nu şi-a întrerupt activitatea sa literară şi editorială.

164. Ordonanţa cu privire la cenzură.

165. — Aici Radişcev judecând aspru măsurile împăratului Austriei, Iosif al II-lea, care introdusese într-o vreme libertatea presei, iar apoi o limită din nou, se referă incontestabil la promisiunile mult trâmbiţate dar neînfăptuite niciodată ale Ecaterinei a II-a, care le dăduse la începutul domniei sale, cu privire la introducerea libertăţii presei în Rusia. Acelaşi lucru îl are el în vedere în rândurile de încheiere a capitolului despre „inadvertenţele" din capul ţarinei şi despre pericolul de a vorbi despre cenzură în Rusia.

166. *Mednoe* – staţie de poştă situată la 33 verste de Torjok.

167. *Prietene!* — A. M. Kutuzov, căruia îi era închinată întreaga „Călătorie..."

168. De două ori pe săptămână.

169. — Cele două ziare „Buletinul Sankt-Petersburgului"

şi „Buletinul Moscovei”, tare se publicau atunci în Rusia, apăreau de două ori pe săptămână. În ele se tipăreau anunţurile cu privire la vânzarea iobagilor, vânzare care în timpul Ecaterina a II-a luase un caracter deosebit de cinic.

170. *Campania din Crimeia* – campania armatei ruse din Crimeia sub conducerea feldmareşalului Munnich, a avut loc în anul 1736.

171. *Bătălia de la Frankfurt.*

172. — E vorba de istorica bătălie de la Kunersdorf, sat situat la 6 kilometri de Frankfurt pe Oder, între trupele ruseşti şi armata regelui Prusiei Friedrich al II-lea, în 1759, în timpul aşa-numitului Război de Şapte ani, care s-a soldat cu zdrobirea completă a armatei prusiene.

173. *Educatele* – adică educatoarele.

174. *Ciocanul fatal.*

175. — Se referă la ciocanul cu care cel care făcea licitaţia anunţa încheierea vânzării iobagilor.

176. *Quakerii* – sectă religioasă din Anglia şi America de Nord, care propovăduia concepţiile creştine făţarnice despre autodesăvârşire şi dragoste faţă de aproape.

177. *Tver* – oraşul principal al regiunii Tver, situat la 30 verste de Mednoe. În prezent oraşul Kalinin.

178. *A înţepenit* – s-a împotmolit.

179. *Costumul polonez.*

180. — E vorba de versificarea silabică, bazată pe numărul egal de silabe în versuri. Trediakovski în anul 1735 a propus pentru prima oară să se scrie versuri pe baza principiului versificării tonice, bazată pe o regulată alternare a silabelor accentuate şi neaccentuate.

Transformarea versurilor, începută de Trediakovski, a fost desăvârşită de Lomonosov şi apoi de Sumarokov, care în afară de metrica propusă de Trediakovski – troheu – foloseau şi altă metrică, dar de preferinţă iambul, care a devenit dominant aproape în întreaga poezie rusă ce a urmat în secolul al XVIII-lea.

Radişcev se lupta contra canonizării iambului, care frâna, după părerea lui, dezvoltarea poeziei ruse. În

problemele de versificare, Radişcev apărea ca un poet-cercetător, teoretician şi experimentator îndrăzneţ. Inovaţiile lui metrice nu numai că arătau cât de mari sunt posibilităţile ritmice ale versului rus, dar au îmbogăţit literatura rusă şi din punct de vedere al ideilor.

181. *Iov sau Cintăreţul de psalmi.*

182. — Se referă la operele lui Lomonosov „Odă aleasă din Iov“ şi „Tălmăcirea psalmilor”.

183. *„Semira”* şi „Dm*ilri Impostorul”* – *t*ragedii de Sumarokov scrise în iamb.

184. *Munca lui de opt ani* este poemul lui Heraskov „Rossiada“, la care a lucrat aproximativ de la 1771 până la 1779.

185. *Tricornul lui Virgilius* – e vorba de traducerea lui Vas. Petrov a poemului lui Virgilius „Eneida“.

186. *Homer* – primele şase cânturi din „Iliada“ lui au fost traduse de E. Kostrov în iambi şi publicate în 1787.

187. *Să-l dai pe Trediakovski dădacă.*

188. — Radişcev, spre deosebire de mulţi activişti ai secolului al XVIII-lea, preţuia versurile lui Trediakovski şi în special poemul său „Telemahida”, scris în hexametru, care se compunea din dactili şi trohei. Despre aceasta Radişcev vorbeşte nu numai în „Călătoria...”, dar şi peste mulţi ani în tratatul „Monumentul cavalerului dactilo-troheic”. Dar Radişcev înţelegea bine şi părţile slabe, negative, ale creaţiei lui Trediakovski şi din’cauza asta el arată (în capitolul „Tver”), că atunci când scrii poezii în altă metrică decât iambul, exemplul lui Trediakovski poate să manifeste şi o influenţă nefavorabilă asupra dezvoltării poeziei.

Radişcev se referea nu numai la metrica poetică a operelor lui Trediakovski, dar şi la multe lipsuri în ce priveşte conţinutul lor.

Tn manuscrisul „Călătorie...”, care se păstrează la Institutul de literatură rusă de pe lângă Academia de Ştiinţe din Leningrad, după cuvintele: „Trediakovski a contribuit mult la asta cu „Telemahida" lui, se găseşte

următoarea frază caracteristică pentru felul cum înţelegea Radişcev opera lui Trediakovski:

„Dacă el ar fi extras din romanul lui Fenelon (e vorba de romanul „Aventurile lui Telemah „— *L.S.)* numai, să spunem, esenţa, lăsând tot ce era plictisitor şi nefolosibil în poem, ar fi putut avea şi el imitatori."

189. *„Henriada"* – poem de Voltaire. Radişcev se referă la traducerea lui în limba rusă făcută de I. Kniajnin în anul 1777 în iambi fără rimă.

190. *Libertate... Odă.*

191. — După datele existente, Radişcev avea iniţial intenţia să includă în capitolul „Tver" două poezii: oda „Libertate" în întregime şi cântarea „Facerea lumii", dar a inclus numai oda într-o redactare prescurtată.

192. *În Decretul.*

193. — Radişcev probabil a schimbat intenţionat sensul pasajului corespunzător din Decretul către Comisia pentru întocmirea noului cod, în care se spune: „Libertatea este dreptul să se facă tot ce permit legile" (38); iar când vorbeşte despre libertate ca despre egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii, Radişcev expune prin aceasta unul din punctele principale ale programului său de eliberare.

194. *Să-nvie iar Brutus şi Teii.*

195. — Marcus Iunius Brutus (sec. I î.e.n.) a participat la uciderea lui Caesar, căutând să înlăture prin aceasta distrugerea republicii! *Wilhelm Teii* – erou legendar al poporului elveţian, luptător pentru eliberarea Elveţiei de sub dominarea austriacă la începutul secolului al XIV-lea.

196. *Păros* – insulă în marea Egee. Acolo se extrăgea marmoră de calitate superioară.

197. *Ramuri de măslin* – simbolul păcii.

198. *Turnat-am monştri de oţel* – tunuri.

199. *Cromwell Oliver* – conducătorul revoluţiei engleze burgheze din secolul al XVII-lea. Radişcev, condamnându-l pe Cromwell pentru despotism şi pentru acapararea puterii, îl laudă totodată pentru executarea autocratului Carol I Stuart, fapt prin care a dat o lecţie istorică a felului

cum popoarele pot să se răzbune pentru oprimare.

200. *Marius şi Sulla* – oameni politici din Roma antică (II-I sec. Î.e.n.), care au pregătit căderea republicii şi instaurarea autocraţiei împăratului.

201. *Pegas* – în mitologia greacă calul înaripat al lui Zeus, simbolul inspiraţiei poetice. Radişcev dă, bineînţeles, un sens ironic acestui chip antic.

202. *Gorodnia* – staţie de poştă situată la 28 verste de Tver.

203. *A căzut sorţul...*

204. — Recruţii din domeniile economice (vezi nota 186) se recrutau exclusiv prin tragere la sorţi.

205. *Domeniul economic* – aşa se numeau satele cu ţărani iobagi, care mai înainte aparţinuseră mânăstirilor, iar din 1764 au trecut de fapt în gospodăria statului.

206. *Creştetul capului ras...*

207. — Recruţilor li se rădea o parte din cap.

208. *O să re ia măsura* – adică ne vor examina şi ne vor măsura înălţimea.

209. *Recrutori prusaci* – adică agenţi de înrolare pentru armata prusacă. La prusaci soldaţii se recrutau pe cale de angajare cu plată, şi în cea mai mare parte prin înşelăciune, îmbătare etc.

210. *Zavidovo* – staţie de poştă situată la 26 verste ne Gorodnia.

În prima redactare a manuscrisului, care se păstrează fa Moscova la Arhiva centrală de stat pentru documente vechi capitolul începea cu o introducere satirică prin care Radişcev îşi bătea joc de purtarea boierului nobil venit la Moscova.

„Caii erau aproape înhămaţi şi deşi ne aflam la o sută de verste de Moscova, totuşi mă gândeam (de pe acum) unde să trag când voi ajunge (acolo); chibzuiam ce ar fi mai folositor şi mi-ar aduce mai multă cinste: să trag la un han al poştei, la o cârciumă a surugiilor sau la cârciuma franceză; cu ce să încep când voi ajunge la Moscova: să parcurg străzile în goană oprindu-mă la fiecare casă

cunoscută pentru a lăsa o carte de vizită cu numele meu, sau să vizitez toate catedralele, bisericile, capelele, unde se află moaşte şi icoane făcătoare de minuni, să aprind câte o lumânare şi să dau câte un acatist; sau să mă prezint în primul rând la Uprava Blagocinia, pentru ca să se afle mai repede în oraş, prin ziare, că am sosit în capitală; în ce priveşte aceasta din urmă, înă-nşelam: pentru ca numele să-ţi fie pomenit în ziare, trebuie să faci parte din primele cinci clase, ori eu, nefăcând parte din ele, aş fi fost desemnat numai printr-o cifră, iar semnul (cifra) fiind arabă şi limba arabă fiind prea puţin cunoscută la Moscova, nimeni nu ar fi ştiut că prin această cifră, ziaristul – autorul acestui hieroglif arab – se referă la mine. Dar din cugetările mele...'*

211. *Apostrofa lui Eol către viaturi...*

212. — Amintind aici pasajul din Eneida, în care Neptun, zeul mărilor, potoleşte vânturile dezlânjuite, cu strigătul *„Quos ego...!“,* Radişcev atribuie lui Eol, zeul vânturilor, cuvintele lui Neptun.

213. *Don Quichotte* – Don Quijote.

214. *Gramatica de Curte.*

215. — E vorba de un articol satiric al lui Fonvizin – „Gramatica generală de Curte” – în care el îşi bate joc de obiceiurile de la curte, scris de el în deceniul al nouălea din secolul al XVIII-lea pentru revista „Convorbiri cu iubitorii slovei ruseşti”, dar care nu a fost tipărit în această revistă. Articolul nu a putut fi publicat nici în revista satirică „Prietenul oamenilor cinstiţi, sau Starodum”, pe care vroia să o editeze Fonvizin la sfârşitul deceniului, întrucât revista a fost interzisă de cenzură.

216. *Klin* – oraş situat la 26 verste de Zavidovo.

217. *. Alexei. Omul lui dumnezeu'* – un stih vechi religios. La baza lui au stat două izvoare: „Viaţa", care a apărut în secolul al XV-lea în Rusia Apuseană, şi „Grădina cu flori" greco-bizantină. Tradusă în secolul al XVII-lea de Arsenie Grecul. Ambele aceste lucrări au fost cunoscute în popor, atât separat cât şi combinate între ele.

218. *Gabrielli, Todi* – cântăreţe care s-au produs la teatrele din Moscova şi Petersburg. *Marchesi* – cântăreţ care s-a produs pe scena rusă.

219. *Werther* – eroul romanului lui Goethe „Suferinţele tânărului Werther”, tradus pentru prima oară în limba rusă de F. Galcenkov şi publicat în 1781.

220. *Ah. Iubite prieten!* — exclamaţie adresată lui A. M Kutuzov.

221. *Peşki* – staţie de poştă situată la 31 verste de Klin.

222. *În campanii îndepărtate.*

223. — Radişcev face aluzie aici la luxul risipitor de care se înconjura în timpul campaniilor, Potemkin, favoritul Ecaterinei a II-a.

224. *Ciornaia Griaz* – staţie de poştă situată la 23 verste de staţia Peşki şi la 28 verste de Moscova.

În prima redactare a manuscrisului, care se păstrează la Moscova la Arhiva centrală de stat pentru documente vechi. „Călătorie...” se sfârşea cu capitolul „Ciornaia Griaz”, care avea următoarea încheiere:

„Cufundat în aceste gânduri, am părăsit statia de poştă şi m-am apropiat de Moscova. Trecusem de Vsesviatskoe şi mă găseam în dreptul marginii unui crâng minunat ce se află la capătul ei. Deodată, auzii o împuşcătură şi gemetele unui om în suferinţă. Mă gândii că poate a fost rănit cineva din nebăgarea de seamă a vreunui puşcaş. Cutremurându-mă la acest gând, am sărit jos din chibitcă şi m-am grăbit să alerg în ajutorul celui aflat în suferinţă. Nu greşisem prea mult în aprecierile mele. Intrând în crâng, am dat peste un om îmbrăcat îngrijit, care şedea pe pământ. Lângă el priponit de un brad, se afla un cal înşăuat. În mâna dreaptă, omul ţinea un gistol cu care fusese trasă împuşcătura, iar prin mâneca ruptă a hainei se vedeau picături de sânge.

— Ce întâmplare nefericită te-a făcut să te răneşti singur, – spusei celui ce şedea îngândurat.

— Desigur cocoşul coborât din neatenţie a fost pricina. Dă-mi voie să-ţi scot haina şi să încerc să-ţi uşurez cu ceva

suferinţa.

— Îţi mulţumesc pentru serviciul oferit, dar nu doresc să mă folosesc de el. Este adevărat că o întâmplare nefericită a fost pricina care a făcut ca să mă rănesc la mână pentru că încărcătura nu era destinată ei, ci acesteia (şi-mi arătă fruntea); recunosc că frica şi poate gândurile neîndestulătoare despre bărbăţie au fost cauza că am greşit împuşcătura. Îmi va fi de folos acuma (poate), pentru că nu mai mi-e frică. — încercai să mă folosesc de neputinţa lui şi să-l salvez de la deznădejde, smulgându-i din mână pistolul.

— Ţi-l dau fără împotrivire, dar nu-ţi irosi zadarnic forţele pentru mine. Iată un alt pistol, şi acum dă-te mai la o parte (şi-l îndreptă spre mine) dacă vrei să mă împiedici... Pentru ce-i trebuie viaţa aceluia căruia ea i-a devenit o povară? La ce-mi mai foloseşte de vreme ce nu-mi mai este plăcută? M-am născut în belşug, am fost crescut în răsfăţ, nu am cunoscut niciodată nevoia, am fost respectat, cinstit, mă bucuram de atenţie deosebită; am sorbit, s-ar putea spune, din cupa plăcerii; am iubit şi am fost iubit. Dar toate acestea s-au risipit ca fumul, ca un vis.

— Sărac, dispreţuit în înflăcărarea mea, gata de a fi luat în bătaie de joc, ce-i mai rămâne de făcut aceluia ce-i lipsit şi de speranţe? Nu te mişca, – scutură el ameninţător arma ucigaşă – dacă nu vrei să mori înaintea mea.

— La mişcarea mea provocată de ultimele lui cuvinte, nenorocitului i s-a părut că vreau să-l lipsesc de ultimul său refugiu.

— Probabil un duh rău te-a îndre... *(Următoarele două file s-au pierdut)* şi pentru că mintea lui este preocupată de gândul răsplăţii, iar nu de acela al unui renume bun. Urechea lui s-a obişnuit cu oprobiul public; la dispreţul public faţă de el, se va mai adăuga numai dispreţul judecătorilor săi. Adeseori însă cel ce fură banii statului este iubit în societate de toţi, dar având o părere puţin măgulitoare despre el însuşi, este chinuit numai de gândul că ar putea pierde respectul oamenilor. Pentru a păstra

acest respect mă vezi aici. Ştiu că Caesar, furind banii publici, nu a fost considerat drept criminal de nimeni; ştiu că Philippe d'Orleans, emiţând bani de hârtie, a jefuit Franţa, dar nu a fost pedepsit; ştiucă (defunctul) sultan turc îi sugruma pe bogătaşi atunci când are (avea) nevoie de bani şi nu este socotit criminal. Dar ce-mi ajută exemplele? Pe lumea aceasta, binele nu este absolut, ci relativ. Fericirea mea se află în mâinile mele, şi ca nici tu să nu fii crud păstrându-mi încă viaţa...

Cu o îndemânare nemaivăzută, el şi-a vârât pistolul în gură, a lăsat jos cocoşul şi s-a prăvălit la pământ fără să scoată nici cel mai mic geamăt.

M-am îndepărtat î'n grabă de acest om pe jumătate nebun şi sosirea mea la Moscova a fost tristă.

Moscova! Moscova!"

225. *Criticul parnasian* – autorul presupus al odei „Libertatea", cu care cică Radişcev s-a întâlnit la Tver. Tot lui i-a atribuit Radişcev şi „Un cuvânt despre Lomonosov."

226. *„Un cuvânt despre Lomonosov"* – este o operă de sine stătătoare a lui Radişcev, începută de el în 1780 şi terminată în 1788. A fost inclusă în „Călătorie..." probabil în timpul ultimei revizuiri a acestei lucrări pentru tipar.

227. *În faţa monumentului lui Lomonosov...*

228. — Lomonosov a murit la 4 aprilie 1765. Pe mormântul lui a fost aşezat un monument de marmoră.

229. *Da ce eşti slăvit.*

230. — În varianta manuscrisului „Un cuvânt despre Lomonosov" – care se păstrează la Arhiva centrală de stat pentru documente vechi, din Moscova – Radişcev scria: chiar şi în „zdrenţe, chipul său străluceşte în faţa odraslelor bogăţiei şi puterii: paşii săi sunt hotărâţi şi siguri. El îi nimiceşte pe cei ticăloşi, pe cei săraci cu duhul şi invidioşi ce încearcă să pună piedică avânlului1 său; încununat de lumina gloriei el lasă cu mult în urmă pe toţi". Aici Radişcev opune direct pe ţăranul Lomonosov „odraslelor bogăţiei şi puterii" şi vorbeşte limpede de lupta sa împotriva „ticăloşilor".

Celor „săraci cu duhul”, înţelegând fără îndoială prin aceasta pe birocraţii germani şi autohtoni de la Academie, care încercau prin toate mijloacele să frâneze dezvoltarea şi activitatea acestui remarcabil geniu al poporului rus.

231. *Iubitul meu...* — exclamaţie adresată lui A. M. Kutuzov.

232. *Capitala ţării* – Moscova.

233. *Sălaşul muzelor monahale.*

234. — E vorba de Academia slavo-greco-latină de pe lângă mânăstirea Zaikonospasski, unde a învăţat Lomonosov.

235. *Cetăţean al Atenei şi Romei.*

236. — E vorba de studiul limbilor latină şi elină.

237. *Citirea... cărţilor bisericeşti.*

238. — E vorba de articolul lui Lomonosov „Cugetări despre folosul cărţilor bisericeşti pentru limba rusă” (1757).

239. *Elevul faimosului Wolf.*

240. — În ianuarie 1736, Lomonosov a fost mutat de la Academia teologică, ca student la Academia din Petersburg, iar mai târziu, în septembrie a aceluiaşi an, a fost trimis în Germania la Marburg, unde a învăţat la vestitul fizician Cristian Wolf. În 1739, Lomonosov a fost transferat de la Marburg la Freiberg pentru a studia mineritul şi metalurgia.

241. *Trecând prin primul strat de pământ.*

242. — Radişcev se referă aici la cunoscuta lucrare a lui Lomonosov „Primele baze ale metalurgiei sau ale mineritului” (1763) şi mai ales expune pe scurt conţinutul celei de a doua părţi adăugate la această carte – „Despre straturile de pământ”. În afară de aceasta, Radişcev citează pe scurt tezele fundamentale ale unei alte lucrări despre metalurgie a lui Lomonosov – „Cuvânt despre formarea metalelor în urma cutremurelor de pământ” (1757)

243. *Simion Poloţki* (1629—1680) – scriitor din Moscova din secolul al XVII-lea, care a tradus în versuri în limba

slavonă Psaltirea (editată la Moscova în 1680). Aceasta a fost una din primele cărţi citite de Lomonosov.

244. *Oda despre victorie.*

245. — Oda despre victoria repurtată asupra turcilor şi tătarilor şi cucerirea Hotinului în 1739 a fost scrisă în iambi. Lomonosov a trimis această odă din Freiberg Academiei de Ştiinţe, împreună cu „Scrisoare despre regulile versificaţiei ruse” în care precizează principiile versificaţiei tonice. Radişcev afirmă eronat că oda despre cucerirea Hotinului a fost trimisă de Lomonosov din Marburg.

246. *Gramatica.* — „Gramatica rusă”, întocmită de Lomonosov, a fost terminată de el în 1755 şi tipărită în 1757. A fost prima gramatică ştiinţifică a limbii ruse.

247. *Retorica.*

248. — În anul 1748, Lomonosov a publicat prima parte a cărţii sale „Scurt manual de elocinţă, cartea întâia, care cuprinde Retorica şi care arată regulile generale ale elocinţei de amândouă felurile, adică oratoria şi poezia, întocmită spre folosul celor ce se ocupă de filologie”. Cartea cuprindea reguli şi modele de creaţie poetică şi de artă oratorică.

249. *Helicon* – Munte în Grecia. În mitologia greacă antică era locaşul muzelor.

250. *Bărbaţi elocvenţi* – adică oratori politici remarcabili: *Demostene* (secolul IV î.e.n.); *Cicero* (secolul I î.e.n.); *Pitt* (senior), *Burke, Fox,* oratori politici englezi din secolul al XVIII-lea, *Mirabeau* – om politic şi orator de la începutul revoluţiei franceze din 1789.

251. *Goarna lui Pindar...*

252. — Pindar (sec. VI-V î.e. N) – poet din Grecia antică. *Psalmistul* – regele David. Lomonosov a făcut traduceri poetice din psalmi.

253. *În abisul... lumilor...*

254. — Radişcev se referă la poezia lui Lomonosov „Meditaţie de seară despre măreţia lui dumnezeu, cu prilejul marii aurore boreale”.

255. *Îngrădirea oraşelor...*

256. — Radişcev repetă aici primele versuri ale odei lui Lomonosov (1747) făcute cu prilejul urcării pe tron a Elisabetei Petrovna. Oda începe cu următoarele versuri:

Tu bucurie pentru ţari şi ale lumii stăpâniri O, pace mult iubită.

Duci fericire în orice sat şi la oraşe îngrădiri,

De eşti frumoasă şi iubită...

257. *Florile culese de el la Atena...*

258. — Aceste rânduri au o adâncă semnificaţie politică. Părerea lui Radişcev despre valoarea istorică a regulilor elocinţei, elaborate de Lomonosov. Sunt îndreptate împotriva monarhiei. El urmărea să sublinieze prin aceasta că atât timp cât în Rusia nu vor exista instituţii reprezentative ale poporului, până atunci nu vor exista nici condiţii pentru creşterea şi dezvoltarea oratorilor politici autohtoni. Radişcev înţelegea că această problemă va putea fi rezolvată numai prin sfărâmarea totală a regimului absolutistopoliţienesc, prin revoluţie.

259. *Când tu, chemat...*

260. — Radişcev se adresează aici mitropolitului Moscovei Platon (Levşin), orator bisericesc din se colul al XVIII-lea, referindu-se la predica sa rostită la mormântul lui Petru I cu prilejul victoriei flotei ruseşti asupra turcilor, lângă Cesme, în iunie 1770. *Sufletul lui Platon* – adică al filosofului grec Platon (sec. V-IV î.e.n.).

261. *Robertson* – istoric englez din secolul al XVIII-lea. *Markgraf* şi *Riediger* – savanţi germani din secolul al XVIII-lea.

262. *A mers pe căi bătute.*

263. — În aprecierea lui Lomonosov ca savant, Radişcev avea uneori un punct de vedere greşit, deoarece nu cunoştea unele descoperiri ştiinţifice remarcabile ale lui Lomonosov, prin care el a anticipat multe realizări fundamentale ale ştiinţelor naturii din secolele XIX-XX.

264. *Acesta a smuls trăsnetul...*

265. — Se referă la W. Franklin – savant şi om politic

american din secolul al XVIII-lea.

266. *Dascălul lovit mortal.*

267. — Radişcev se referă la academicianul G. V. Rihman, prietenul lui Lomonosov, ucis de trăsnet în 1753, în timpul unor experienţe cu electricitate.

268. *Bacon de Verulam* (1561—1626), filosof englez care a elaborat metodologia cunoaşterii ştiinţifice, bazate pe experienţă şi pe observaţie, şi a fundamentat principiile clasificării ştiinţelor.

269. *N-a înţeles legile poeziei dramatice şi şi-a istovit vlaga în epopee.*

270. — Radişcev se referă aici la tragediile lui Lomonosov „Tamira şi Selim“ şi „Demothont“ şi la poemul său neterminat „Petru cel Mare“, cu care el nu era de acord.

271. *Ne-om revedea la întoarcere.*

272. — Radişcev intenţiona probabil să continue cartea, de aceea vorbeşte el despre o nouă întâlnire cu cititorii, dar evenimentele ulterioare – represiunile la care a fost supus autorul, arestarea şi deportarea lui – nu i-au permis să-şi realizeze intenţia. În cursul anchetei, la întrebarea dacă a fost începută această urmare a „Călătoriei...” şi unde se află ea, Radişcev a răspuns că „această operă nu a fost începută”.

4) „Poşta spiritelor”.